

ЁШЛАР АЛЬМАНАХИ

ИСТИҚЛОЛ УМИДЛАРИ

1.2000

ШЕЪРЛАР

ҲИКОЯЛАР

ТАДҚИҚОТЛАР

ТОШКЕНТ “ЧЎЛПОН” НАШРИЁТИ

Таҳрир ҳайъати:

**ОМОН МАТЖОН
ЖАББОР РАЗЗОҚОВ
САФАР БАРНОЕВ
КАРИМ НОРМАТОВ
МАҲМУД ТҶИЧИЕВ
РЎЗМАТ САФОЕВ
УМИДА АБДУАЗИМОВА**

Альманах Ўздавматбуотқўм раҳнамолигида, муаллифларнинг розилиги билан “Чўлпон” нашриётида тайёрланиб, “Ношир” компьютер маркази ва РАСТР қўшма корхонаси ҳомийлигида нашр этилди.

МУҲТАРАМ КИТОБХОН!

Ўзбекистон Республикаси Давлат Матбуот қўмитаси бир неча йилдан бери истеъдодли ёшларнинг ижод намуналарини “ИСТЕЪДОД” туркумида нашр этилишига ҳомийлик қилиб келмоқда. Мустақилликнинг 9-йилида ёш ижодкорларнинг асарлари жамланиб, бир альманахга тўпланди.

Ушбу тўпламга кирган асарларни ўқир экансиз, баҳор маликаси бинафшанинг ҳидини туйгандай бўласиз. Чунки мажмуа муаллифларининг қўпчилиги мустақил Ватанимизнинг илк баҳорий эпкинларидан беғубор майса янглиғ баҳра олиб, кўҳна адабиёт масканига умид билан кириб келаётган ёшлардир. Улардаги далиллик, мустақил ҳаётдан қониқиш ҳисси, адабиётни янги оҳанглار билан бойитиш истаги кишини қувонтиради.

A $\frac{4803620202 - 18}{360(04) - 99}$ қўш. 2000

ISBN 5—8250—0627—3

© “Чўлпон” нашриёти, 2000 йил

МУРТАЗО ҚАРШИБОЙ

**БУЮК МУҚАДДИМАДАН БУЮК
ЯНГИЛАНИШ САРИ**

Мана Ватанимиз истиқлолига саккиз йил тўлди. Мустақиллигимиз солномаси яна бир шонли саҳифа билан бойиди. Эътиборли жиҳати шундаки, Ўзбекистоннинг кейинги тўрт-беш асрлик тарихидаги энг буюк ҳодиса — мамлакатимизнинг давлат мустақиллигини қўлга киритиб, дунё ҳамжамиятидан муносиб ўрнини топгани, халқимизнинг миллат сифатида қайтадан қад ростлагани йиллар ўтгани сайин тобора кўпроқ маъно-мазмун, аҳамият касб этиб бормоқда. Бундай буюк тарихий воқеалар замиридаги ҳақиқатни беш ёки ўн йилда тўлиқ англаб етиш қийин. Буюк саналарни эслаш, хотирлаш ва байрам сифатида нишонлашдан кўзланган мақсад-муддао ҳам шу: токи халқ, келажак авлодлар йиллар ва асрлар мобайнида, айнан шу саналар маҳсули ҳисобланган кейинги даврлар тарихи мисолида уларнинг қимматини янада теранроқ ҳис этсин. Бинобарин, бу курраи заминда то ўзбек халқи бор экан, то Ўзбекистон деган жаннатмакон юрт дунёга ўзлигини кўз-кўз қилиб турар экан, тайинки, мамлакатимизнинг истиқлол тарихи, мустақил тараққиёtimиз солномаси келажак авлодларнинг гурур ва ифтихор манбаи бўлиб қолаверади. Ҳар бир миннатдор авлод истиқлолни ўз эрки ва озодлигига шукрона сифатида ёд этади, улуғлайди, ўрганеди ва ўз тарихий нуқтаи назарини шу буюк ҳодисага боғлаб баён этади.

Комил ишонч билан айтиш мумкинки, бугунги авлод вакиллари ҳам, келгуси авлодлар ҳам Ватанимизнинг истиқлол тарихи тўғрисида, мустақил тараққиёт йўлида

бошдан кечирилган не-не синовлар, зафарли ва изтиробли онлар ҳақида фикр юритар экан, яқдиллик билан аввало бир ҳақиқатни тилга олади ва таъкидлайди. **Яъни, уларнинг барчаси истиқлол тарихи, мустақил ўзбек давлатчилигининг тараққиёти ушбу давлатнинг Биринчи Президенти номи билан боғлиқ эканини мудом фахр билан ёдга оладилар. Агар мамлакатимизнинг кейинги ўн йиллик тараққиётига бир қур назар солсак, ушбу давр ичида амалга оширилган туб ижтимоий-сиёсий бурилишлар, мислсиз ўзгаришлар лойиҳаси дастлаб Юртбошимизнинг онгу шуурида босқичма-босқич етилиб борганига ишонч ҳосил қиламиз.**

Гап истиқлолнинг шонли йўли ҳақида кетаётган экан, келинг, сўзни ушбу жараённинг ибтидосидан, тарихимизнинг эҳтирослар жўшган, осонгина қаҳрамон бўлиб олишга иштиёқмандлар кўпайган, мустақиллик ғояси энг қулай ва таъсирчан воситага айланган давларидан — 1989 йилнинг ёзидаги воқеалардан бошлайлик. Ушанда собиқ иттифоқ раҳбарияти ўзи чувалатган калаванинг бошини тополмай гаранг эди — кун сайин тўзғиб бораётган империяни ҳалокатдан сақлаб қолиш учун зўр бериб чирнарди.

Ўзбекистондаги вазият жуда қалтис эди. Халқ кўксига етмиш йилдан буён пинҳона илдиз отиб келаётган нафрат юзага қалқиб чиқаётган ва бу нафратдан ўз манфаатлари йўлида фойдаланиб қолишни кўзлаётганлар ҳам пайдо бўлаётган эди. Халқ озодлик ҳавосидан эмас, турли пестицидлар анқиган муҳитдан нафас олар, ўз шаъни ва ғурурига эмас, ўзлигини ҳақорат этган золимларга — мустамлакачи империя “доҳий” ларига таъзим қилар эди. Республика болалар ўлими бўйича собиқ иттифоқ миқёсида етакчи ўринда, халқнинг ижтимоий муҳофазаси, моддий таъминот даражаси жиҳатдан сўнгги поғонада турар эди. Республикадаги суғориладиган ерларнинг 70—75 фоизига, икки миллион 108 минг гектар ерга чигит экилар эди. Пахта ҳосилининг бор-йўғи **тўққиз фоизи** республиканинг ўзида қайта ишланар, табиий бойликлари сўзсиз-сўроқсиз четга ташиб кетилар эди. Президентимиз бундай талончилик ҳақида бир гуруҳ ёзувчилар билан учрашувда қуйидагиларни айтган эди: **“Ўзбекистонда 1965 йилдан буён қанча олтин қазиб олингани маълум. Кейинги 15 йилда терилган пахтанинг ҳам ҳисоб-китоби**

аён. Ўзим ҳисоблаб чиққанман: шу давр мобайнида камида 35 миллиард долларлик бойлик — пахта ва олтин марказ эҳтиёжи учун олиб чиқиб кетилган. Бошқа нарсалар ҳали бу ҳисобга кирмайди”.

Энг даҳшатлиси шундаки, халқимиз аёвсиз талангани, муқаддас заминимиз армонсиз топталгани етмагандай, юртимизнинг минглаб фарзандлари “ўзбеклар иши” деган сохта жараённинг қурбонлари сифатида қизил салтанатнинг турли бурчакларида тутқунликдан азоб чекар эди.

Биринчидан даҳшатли бундай муаммолар қалашиб кетганига қарамай, республиканинг ўша пайтдаги раҳбари Рафиқ Нишонов улар ҳақида бош қотиргиси келмас, аксинча, вазиятни хаспўшлашга зўр берар эди. Ўша дамларда айрим иттифоқ депутатларининг Ўзбекистондаги ҳақиқий вазиятни билишга қизиқиб берган саволларига у: “**Хотиржам бўлинг, ҳаммаси жойида**”, дея лақмаларча жавоб бергани ҳануз барчамизнинг ёдимизда. Тасаввур этинг, бегуноҳ қонлар оқиб турган вазиятки “жойида” деб баҳоланса, бундан баттари қандай бўлар экан?

Эҳтимол муқоясанинг мавриди эмасдир. Бироқ айнан шу ўринда, ибрат тариқасида, Президентимизга хос бир фазилатни таъкидлаб ўтиш жоиз деб ҳисоблаймиз. Бу — Юртбошимизнинг яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам халқ билан ҳамнафаслигидир. Давлатимиз раҳбари бирор жойда кўнгилсиз ҳодиса юз бергудек бўлса, дарҳол жабрдийдалар қошига ошиқади, вазиятни ўз кўзи билан кўриб баҳо беради. Фарғона, Ўш, Бўка, Паркент воқеалари, Жигаристон, Шоҳимардон қишлоқларидаги табиий офатлар мисолида бунга ҳаммамиз иқрор бўлганмиз. Ёхуд алами ҳали кўксимиздан кетмаган Тошкентдаги 16 февраль воқеаларини эсланг. Чор тараф алангаланиб, хавф ҳали батамом бартараф этилмаганига қарамай, Юртбошимиз хатар ўчоғига биринчи бўлиб етиб келди. Ўксик дилларга далда бериб, мардона қиёфада саросима йўлига ғов бўлди, ҳақиқий йўлбошчиларга хос метин ирода, ўктам вазминлик билан халқнинг кўнглини кўтарди.

Ислон Каримов жуда офир вазиятда, элу юрт халқининг бошини қовуштирадиган, уни олға қараб етаклайдиган фидойи, мард раҳбарга мунтазир бўлиб турган бир

кезда республикада бошқарув жиловини қўлга олди, халқнинг ҳақиқий йўлбошчиси сифатида майдонга чиқди, отабоболаримиз таъбири билан айтсак, юртга эгалик қилди. Юртбошимиз умумий аҳволни илк кунларданоқ тўғри чамалай билди, ҳар бир ишнинг оқибатини кўзлаб, иш тутди. Ислом Каримов халқ кўксидаги ғайрат-шижоатни беҳуда бақир-чақир қажр-ғазабга эмас, чинакам **бунёдкорликка** йўналтира олди. Бунинг учун аввало етмиш йилдан зиёд муддат фақат “социалистик ватан учун”, “социализм ғалабалари учун” яшаш ва ишлашдан чарчаган халқ кўнглида бунёдкорлик иштиёқини уйғотди. Қишлоқларда уй-жойлар учун ер ва томорқа бериш, борларини эса кенгайтириш, умуман, қишлоқ хўжалигида хусусий тармоқни кучайтириш борасидаги ташаббус ва амалий чора-тадбирлар, айниқса, бу иштиёқни жўштириб юборди.

Таъкидлаш жоизки, Президентимиз ўшанда биргина мана шу тадбирнинг ўзи билан бир нечта хайрли мақсадга эришди. Биринчидан, одамларда манфаатдорлик, келажакка ишонч ҳисси пайдо бўлди. Бу нарса эса ҳар қандай жамиятда ҳам барқарорлик гаровидир. Иккинчидан, пахта экиладиган далалар ҳисобидан томорқа ерлари ажратилиши, табиийки, халқнинг турмуш тарзига салбий таъсир этаётган пахта яккаҳоқимлигига барҳам бериш жараёни бошланганидан далолат эди. Пахта майдонлари 1990 йилдаёқ 300 минг гектарга қисқарди. Учинчидан, республикадаги вазиятни барқарорлаштиришга қаратилган бундай амалий қадамлар ўзини муҳолифат санаб юрган “минбар доҳийлари”нинг қўлидаги “қурол” — пуч даъволарни тобора йўққа чиқарар эди.

Сирасини айтганда, Ислом Каримов муҳолифатчилик кайфиятидаги бир-икки бақироқ билан олишишни ўзига эп ҳам билган эмас. Зотан, Юртбошимиз қаршисида улардан кўра минг чандон кучли муҳолифлар — республикани домига тортиб турган муаммолар ва халқимизни темир исканжага солиб ётган мустамлакачи империя кўкрак кериб турар эди. Ислом Каримов ўз куч-ғайратини ҳам, халқ қудратини ҳам аввало ана шу ёвларга қарши қаратди. Президентимизнинг ижтимоий-сиёсий вазиятни барқарорлаштириш, халқни жипслаштириш борасидаги ҳар бир амалий қадами ҳалиги “муҳолифат”чиларнинг бақи-

риш, жар солиш, кимларнидир айблаш имконини шу қадар камайтириб борар эдики, охир-оқибатда уларнинг тирноқ остидан кир қидиришдан ўзга чораси қолмади.

Юртбошимизнинг етук иқтисодчи экани илк кунларданок қўл келди. Умумий аҳволни ўнглаш, ўта танг ва кескин вазиятни барқарорлаштириш борасида биринчи галда амалий иқтисодий чоралар қўлланди.

Иқтисодиётнинг сиёсат ва мафкурадан устунлиги кейинчалик жамиятимизни ислоҳ этишда қўлланган машҳур беш тамойилнинг биринчиси сифатида қайд этилгани бежиз эмас.

Эътиборли жиҳати шундаки, Ислом Каримов фақат иқтисодиётни эмас, балки маънавиятни ҳам сиёсатдан, мафкура зуғумидан холи қилишга интилди. Ўша йилиёқ тилимиз давлат мақомига эга бўлди. Бу — халқимиз тарихидаги энг буюк ҳодисалардан бири эди. Миллий қадриятларимизни тиклаш жараёни айнан мана шу даврдан бошланди. 1990 йилдан Наврўзни умумхалқ байрами сифатида қайтадан нишонлашга киришдик. Юртимиз муслмонлари Рамазон ҳайити ва Қурбон ҳайитини илк бор очиқ-ошқора байрам қиладиган, барча диний амалларни эмин-эркин адо этадиган бўлди. Ислом Каримов ташаббуси билан 1990 йилда ҳаж сафарига борувчилар учун йўллар очиб берилди. Ўша йиллари буюк муҳаддис бобомиз ат-Термизийнинг 1200 йиллик таваллуд тўйи, “Бобурнома” асари яратилганининг 460 йиллиги нишонланди. Муқаддас динимиз асослари — Қуръон ва Ҳадис таржима этилиб, чоп қилина бошлади. Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллиги шарафига 1991 йил Алишер Навоий йили деб эълон қилинди.

Тасаввур этинг, буларнинг барчаси коммунистик мафкура ҳукмронлиги даврида, “ёвузлик империяси” деб ном чиқарган тузум шароитида амалга оширилди. Бинобарин, ҳеч бири осонликча бўлгани йўқ. Бундай ишларнинг ҳар бирини амалга ошириш учун мислсиз жасорат, метин ирода ва собитлик зарур эди.

Ўзбекистонда илк бор президентлик ҳокимиятининг жорий этилиши собиқ марказ учун ҳам, унинг раҳбари Михаил Горбачёв учун ҳам бош гангитувчи янгилик бўлган эди. Ахир, СССР президенти (1990 йил 15 март) сайланганидан ўн кун ўтмаёқ улкан салтанат худудиди яна бир

Президент — Ўзбекистон Президенти (1990 йил 24 март кuni сайланган) пайдо бўлиб турса, бу ҳол империяпараст раҳбарларнинг ақлига сиғадими!

Дарҳақиқат, ўша воқеадан сўнг иттифоқ президенти фармонлари билан ён-ён, лекин улардан **салмоқлироқ ва кадрлироқ** бўлиб Ўзбекистон Президентининг фармонлари ҳам чоп этила бошлади. Президентнинг ҳар бир фармони гўё **мустақиллик сари ташланган янги қадам** эди. Ўзбекистон айнан шу тариқа ўз ҳақ-ҳуқуқига тобора кўпроқ эга бўлиб борарди.

Ўзбекистонда президентлик ҳокимияти жорий этилганидан кейинги даврга синчиклаб назар ташласак, чиндан ҳам, марказнинг кўрсатмаларини бажаришдан зимдан бўйин товлаш, уларга бўйсунмаслик ёки Москвада қабул қилинган қарорларнинг юртимиз манфаатларига мос ўзгача бир муқобилларини топишга интилиш тамойилларининг кучайганини кўрамиз.

Тўғри, ўша пайтларда, қизил империянинг сўнгги кунлари анча яқинлашиб қолган кезларда бошқа иттифоқдош республикаларда ҳам марказга бўйсунмаслик, мустақилликка интилиш ҳаракатлари кўзга ташланиб турар эди. Лекин улардаги аксарият халқ етакчилари омманинг империяга нисбатан ғазабини авж олдириш ва шу тариқа уни оёққа турғизиб, умумий душман устидан ғалаба қозонишни кўзлаб ҳаракат этар эди. Лекин империя машинасининг ушбу омма билан юзма-юз олишишга ҳам ҳоли қолмаган эди. Керакли нишонгача етиб бормаган халқ нафрати охир-оқибатда турли партияларнинг ўзаро ҳокимият талашиш жараёнида қалтис қуролга айланиб кетди. Шу боис, ана шу нафрат асосида, кейинча собиқ СССР ҳудудидаги айрим республикаларда фуқаролар уруши кенг тус олди, биродаркушлик жанглари бўлди. Уларнинг айримларида бу нохуш жараён, афсуски, ханузгача давом этмоқда.

Ўзбекистон, улардан фарқли ўлароқ, **эскисияга эгалик қилиб, янгисини яратиш** йўлидан борди. Албатта, катта-катта митинглар уюштириб, улар мисолида халқнинг мустабид тузумга нисбатан нафратини, озодлик йўлидаги ҳамжиҳатлигини намойиш этиш ва шу билан мақтаниб юриш унчалик қийин эмас эди. Лекин халқнинг кучайрати яроқсиз тузумнинг кўпдан-кўп, бесаноқ камчиликларини бақириб-чақириб лаънатлашга эмас, ана шу камчиликлар ўрнини тўлдирадиган янги тузилмалар яра-

тишга сарфланса, манзилга тезроқ етилмайдими? Модомики, мақсад эски уй ўрнида янгисини бино этиш экан, беҳуда нафрат ва эҳтиросга не ҳожат? Бундан кўра, мақсад аниқ бўлгач, ақл-ҳушни жамлаб, ишга киришган, ҳамжиҳатликни қуруқ сўзда эмас, амалда — янги жамият биносини барпо этиш жараёнида намоён этган дуруст эмасми? Халқимиз ҳам бежиз “**Бўлар ишнинг бўлгани яхши, Бўлмас ишнинг тўзгани яхши**” демайди ахир. Ўзбекона прагматизмнинг моҳияти ҳам шунда.

Ўзбекистон мана шундай тараққиётни маъқул кўрди — истиқлол сари амалий бунёдкорлик йўлидан борди.

Аmmo бизда ҳам “митинглар демократияси”ни жорий этишга зўр бериб уринганлар бўлди. Улар фақат талаб ва даъво қилишдан нарига ўтмас, уларга қолса, истиқлолни ҳам кимдир тоғорага солиб, тайёр ҳолда олиб келиб бериши, улар эса, “мана бу ерини бундоқ қилмабсан, ана у ерини ундоқ қилмабсан, хуллас, хатоси кўп, шу ишни биз қилсак борми, ҳамма ҳайратдан дод деб юборар эди” қабилда “раҳбарлик” қилиб туришлари лозим эди.

Президентимизнинг Истиқлол тантанасигача бўлган фаолиятининг лейтмотивини — бош ғоясини белгилаш зарурати туғилса, дадил айтиш мумкинки, халқни четдан — собиқ марказдан келаётган бўҳронлардан асраш, республикадаги тинчлик ва барқарорликни сақлаш, эл-юртни яхши кунларга, озод замонларга омон-эсон етказиш бу даврда Юртбошимиз сиёсатининг асосий мезони, бош ғояси бўлган.

Шуниси муҳимки, Юртбошимиз халқнинг омонлигини фақат иқтисодий жиҳатдан эмас, балки ҳар тарафлама ўйлаб ҳаракат қилди. Зарурат туғилганда, халқни сиёсий жиҳатдан ҳам, ҳуқуқий жиҳатдан ҳам, маънавий жиҳатдан ҳам ҳимоя этишга бел боғлади, Ўзбекистон манфаатини, ўзбек халқи шаънини ҳар недан муқаддас деб билди. “Пахта иши” деган тамға билан ноҳақ қамалганларни озод этиш, ўзбек халқи номига қаратилган сиёсий айбловларни рад қилиш — буларнинг барчаси халқнинг омонлиги йўлида қилинган буюк ишлар эди. Энг мушкул дақиқаларда ҳам беқарорликка йўл қўймаслик, фуқаролараро ҳамжиҳатликни сақлаш йўлидаги саъй-ҳаракатлар, минтақамиз тинчлигини асраш учун гоҳ Қирғизистон, гоҳ Тожикистон, гоҳ Туркменистон, гоҳ Қозоғистон раҳбарлари билан тинимсиз музокаралар олиб бориш ва яхши

қўшничилик алоқаларини ўрнатиш, СССР давридаёқ тенг ҳуқуқли минтақавий ҳамкорлик муносабатларини йўлга қўйиш — барчаси эл тинчлигини ҳар нарсадан аъло билган раҳбарнинг энг олий мақсадидан далолат эди.

Ислом Каримов собиқ иттифоқ ҳудудида биринчи бўлиб советча моделдаги олий ижро ҳокимиятини ислоҳ этди — бюрократик асосда фаолият юритувчи Министрлар Советига барҳам бериб, унинг ўрнида замон талабларига ва республика манфаатларига жавоб берувчи, самарали фаолият кўрсатадиган ҳамда бевосита Президентга бўйсунадиган Вазирлар Маҳкамасини тузиш ташаббуси билан чиқди. Ҳокимиятга раҳбарлик деганда фақат КПССнинг ҳукмронлиги тушуниладиган замонда республикада ижро ҳокимиятини тўлиқ Президент ҳокимиятига бўйсундириш — давлат бошқаруви борасида замонавий моделга ўтиш — Ўзбекистон Президентининг жуда катта синовларга тайёрланаётганидан далолат эди. Дарҳақиқат, воқеаларнинг кейинги ривожини бу ислоҳот пухта ўйлаб қилинганини тасдиқлади. Эсингиздами, Истиқлолдан икки йилча кейин, Россияда эски тузумни қўмсаш васвасаси кўзиб қолган кезде Юртбошимиз бир гуруҳ ёзувчилар билан суҳбат чоғида “**Мен орқалаги кўприкларнинг ҳаммасини ёқиб юборганман**”, деган эди. Барҳам топган эски ҳокимият тизими — ёқиб юборилган “кўприклар”дан бири эди.

Бир тизимдан иккинчи тизимга ўтиш даври ҳокимият тузилмаларидан тез ва самарали ҳаракат этишни талаб қилар эди. Президентнинг ҳукуматга бевосита ўзи раҳбарлик қилиши Вазирлар Маҳкамаси ва унга бўйсунувчи тузилмаларнинг ана шундай талабларга мувофиқ ҳаракат этишини таъминлади.

Айнан шу боис бизда ҳокимият тармоқлари ўртасида турли сансалорликлар, тушунмовчиликлар бўлмади, аксинча, уларнинг барчаси баҳамжиҳат, қалин ҳамкорликда иш юритди.

* * *

Истиқлол озодлик йўлидаги собит интилишларнинг натижаси ўлароқ юз берди. Истиқлол — зулм зарбалари остида ҳам ўзлигини йўқотмаган, мислсиз хўрликлар азобини тортган элнинг, мудом халқи ва Ватани бахтини

ўйлаган фидойи инсонларнинг, Миллат Сардорининг курашлари эвазига берилган мукофот эди.

Россиялик айрим сиёсатшунослар ГКЧП деб аталган фитначи гуруҳ содир этган давлат тўнтариши собиқ иттифоқдош республикаларнинг мустақиллик сари бориш жараёнини тезлаштирди, дея донолик қилади. Шу тариқа гўё мустақил давлатлар худудида кечган миллий озодлик ҳаракатлари аҳамиятини бироз камайтириб кўрсатмоқчи бўладилар. Башарти, республикаларнинг мустақилликка эришиши давлат тўнтариши қилиш ҳаракатлари билан боғлиқ бўлса, савол туғилади: СССР тарқалиб кетганидан кейин Россияда яна давлат тўнтаришини амалга оширишга уринишлар бўлди (1993 йил октябрь воқеаларини эсланг), хўш, ўша ҳодисалардан сўнг ушбу давлат худудида нечта мустақил давлат пайдо бўлди?

ГКЧП СССРнинг ҳалокатини тезлаштирди, холос. Ушбу воқеага қадар собиқ иттифоқдош республикаларнинг айримлари, айниқса Ўзбекистон учун мустақиллик амалдаги воқеликка айланиб бораётган, ушбу масалани фақат сиёсий жиҳатдан расмийлаштириш қолган эди.

1990 йилнинг июнидаёқ Мустақиллик декларацияси қабул қилинган эди. Республиканинг янги Конституцияси ва янги давлат рамзларини тайёрлаш бўйича ишлар бошлаб юборилганди. Ўзбекистон ҳатто мустақил ташқи сиёсат юритишга, хорижий давлатлар билан тўғридан-тўғри алоқаларни йўлга қўйишга интила бошлади. Президентимизнинг 1991 йил августида Ҳиндистонга қилган ташрифи, кўпдан-кўп чет эл делегацияларини қабул қилиб, мустақил музокаралар олиб бора бошлагани — бунинг яққол далили эди. Республикамизда, Президентимиз фармонларига мувофиқ, янги-янги бошқарув тузилмалари, таълим муассасалари — институт ва университетлар, марказлар, давлат ва жамоат ташкилотлари вужудга келди. Бир сўз билан айтганда, 1991 йил августида Ўзбекистон мустақил давлатчилик атрибутларига эга бўла бошлаган, энди бу жараёнга янгича суръат, янгича динамика зарур эди. Истиқлол мана шундай зарурат тақозоси эди.

Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон метин кишанлар исканжасидан халос бўлганидан кейин ҳам шошиб-ҳовлиқиб қолгани йўқ. Аксинча, ўз тақдирига янада юксак масъ-

улият билан қараб, ўз йўлини янада аниқ белгилаб олди. Мустахлақчилик зулмидан эндигина озод бўлган ёш мустақил давлатнинг **“Бизнинг ўзимизга хос ва ўзимизга мос тараққиёт йўлимиз бор”**, дея жаҳон майдонига юзланиши, эътироф этмоқ керак, аввал-бошда хориждаги айрим сиёсий арбобларнинг, айниқса, Россиядаги баъзи кучларнинг энсасини қотиргандек бўлди. Чунки улар “Юрсанг, фақат менинг ортимдан юр” қабилида фикрлашга ўрганган эди. Ўзбекистон раҳбарияти бундай муносабатларга парво ҳам қилмади. Чунки у янги жамият куриш йўлидаги ислохотларни кимнингдир эътирофига сазовор бўлиш учун амалга оширмаётган эди. Мақсад — мамлакат халқининг орзу-умидларига, кўҳна анъана ва қадриятларига, зеҳниятига мос жамият барпо этиш эди. Ва бу мақсадни амалга ошириш борасида шунга мос йўл танланди.

Йўл танлаш борасида собиқ иттифоқдош республикаларнинг барчасида ҳам шундай иш тутилгани йўқ. Уларнинг айримлари қутилмаган эркинликдан бениҳоя **сархуш бўлиб, ширин хаёлларга берилиб**, ўзларини гоҳ швейцарияча бичимга, гоҳ арабий яқтакка, гоҳ америкача моделга солиб кўрдилар. Ора-орада Ўзбекистонни қолоқликда айблаб ҳам турдилар. Бироқ, мана, собиқ совет ҳудудида мустақиллик мадҳиялари янтраганига саккиз йил бўлибди ҳамки, бу улкан маконда на янги Швейцария, на янги бир Кувайт ва на ёки қудратли Америка пайдо бўлди. Лекин ўзига хос тараққиёт йўли билан дунё эътиборини тортган, иқтисодий ва ижтимоий ҳаёт кўрсаткичлари жиҳатдан барча ёш мустақил давлатлардан илгарилаб кетган Ўзбекистон Республикаси халқаро майдонда тилга тушгани бугунги кунда бор гап.

Ўзбекистон четдан берилган ҳамма маслаҳатларга ҳам қулоқ тугавермади. Қарз сўраб, бошқаларнинг эшигини қоқавериб безор ҳам қилгани йўқ. Шу боис Ватанимиз Ҳамдўстлик давлатлари ичида шу кунгача ташқи қарзи бўлмаган ягона мамлакат ҳисобланади.

Эсингиздадир, СССР завоқ топганидан сўнг ёш мустақил давлатларнинг аксарияти ўртасида ўзига хос мусобақа бошланди: ким биринчи бўлиб бозор иқтисодиётига ўтади, ким биринчи бўлиб миллий валютасини жорий этади, ким биринчи бўлиб демократия ўрната-

ди ва ҳоказо. Ўзбекистон бундай “биринчилик”ларга қўшилмади. Чунки улоқ чопишишнинг мавриди эмас эди.

Бизнинг ислоҳотларимиз тараққиёт билан ҳамоҳанг, ҳамнафас борди. Биз вазият тақозо этган нарсани вазият тақозо этган фурсатда ва вазият тақозо этган шаклда амалга оширдик. Тараққиёт карвонидан илгарилаб ҳам кетмадик, ундан орқада ҳам қолмадик.

Россия ва бошқа баъзи бир давлатлар иқтисодийни фалаж қилиб даволаш (шокли терапия) йўлини тутган кезларда қанча ногора қоқишди: мана, кўриб қўйинг, биз шундай жасоратга қўл урдик, энди олти ойга қолмай инқироздан чиқиб кетамиз. Ўзбекистон Президенти ўша пайтдаёқ бу йўл бизнинг шароитимизга мутлақо тўғри келмаслигини маълум қилди ва ҳаёт унинг фикрини батамом тасдиқлади. Дарҳақиқат, аҳолисининг тенг ярмини болалар ташкил этадиган, халқининг аксарияти ижтимоий муҳофазага муҳтож бўлган мамлакатда кескин ларзаларга йўл қўйиб бўлмас эди. Бизда, аксинча, кучли ижтимоий сиёсат жамиятни ислоҳ этишнинг муҳим беш тамойилидан бири деб белгиланди. Зеро, халқининг омонлигини ҳар недан юксак деб билган инсон раҳбарлик қилган мамлакатда бошқача йўл тутилиши мумкин ҳам эмас эди.

Четдан қараган кишига Ўзбекистоннинг Истиқлолдан кейинги тараққиёт жараёни совет давридагига нисбатан осонроқ кечгандек туюлиши мумкин. Нафақат четдаги одамлар, яшириб не қилдик, гоҳида ўзимиз ҳам, Ўзбекистон энди ўзига хон, ўзига бек; хоҳласа, Оврупога юз буради, хоҳласа, Америка билан тиллашади — хуллас, борар йўлларининг барчаси очиқ, деган хаёлларга борамиз. Бир ҳисобда буларнинг ҳаммаси тўғри: Мустақиллик Ватанимиз қаршисида беҳисоб имконият эшикларини очди, қайси бирини айтасиз.

Лекин шу билан бирга, таъкидлаш жоизки, Истиқлол зиммамизга бениҳоя юксак масъулият ҳам юклади. Ҳамонки биз шу муборак заминимизнинг, шаънимиз, гуруримиз ва эркимизнинг эгаси эканмиз, уларга чинакамига эгалик қилишни ҳам билмоғимиз зарур. Эгалик қилиш эса, масъулият деганидир. Бордию энди ана шу масъулиятни унутсак, бепарволик ва лоқайдликка берилсак бас,

минг машаққат билан эришган мулкимизга яна бошқалар — биздан кўра хушёрроқ ва огоҳроқ бўлган кимсалар эгалик қила бошлайди. Шу боис айтадиларки, бир нарсага эришишдан кўра, уни сақлаб қолиш қийинроқ. Президентимиз бу ҳақда кўп ва хўп гапирган. “Агар хушёр бўлмасак, — деган эди Юртбошимиз, — ўзимизни, бу муқаддас заминни, келажак авлод манфаатларини ҳимоя қилмасак, бизни ҳеч ким кечирмайди”.

Шу жиҳатдан қараганда, тараққиётимизнинг Истиқлолдан кейинги даври ўта мураккаб. Улкан империя ҳалокатга учрагани билан ундан мерос қолган кўпдан-кўп муаммолар ҳали йўлимизда ғов бўлиб турар эди. Энг ёмони — бундай асоратлардан, яъни коммунизмдек маккор мафкура ниқоби остидаги ёвузликдан қутулиш тажрибаси, уларни бартараф этиш лойиҳаси ҳали дунёнинг ҳеч бир ерида қўлланмаган.

Ўзбекистон, бошқа ёш мустақил мамлакатлар каби, тараққий топган мамлакатлар тимсолидаги “жаннат”га интилиб ўтирмади, аввало ўз кучига ишонди. Айни шу ишонч ифодаси ўлароқ “Ўзбекистон — келажаги буюк давлат” деган ғоя пайдо бўлди. Давлатимиз раҳбари бу ғояни ҳар жиҳатдан асослаб берди: “Ўзбекистон — буюк давлат, деб таъкидламоқ учун барча асослар бор. Республикада ҳамма нарса: табиий бойликлар, унумдор ер, иқтисодий ва илмий техникавий, инсоний ва маънавий салоҳият мавжуд. Энг муҳими, бу диёрда меҳнатсевар ва истеъдодли халқ яшайди”.

Шу ўринда Президентимиз камтарлик юзасидан тилга олмай ўтган яна бир муҳим омил — буюк келажак сари боришнинг тарихий ва мантиқий шарти ҳақида ҳам таъкидлаб ўтмоқ зарур деб ҳисоблаймиз. Халқни буюк мақсадлар томон бошлаш учун булардан ташқари, бу мамлакатнинг муносиб раҳбари ҳам бор эди. Унинг сабр-матонатни, билим ва тажрибаси, теран тафаккури туфайли мамлакатимиз энг мушкул онларда ҳам асосий мақсадидан — мустақил давлатчилик йўлидан қайтмади, аксинча, буюк келажакни кўзлаб, босқичма-босқич олға интилаверди.

Ҳар қандай мамлакатда ҳам ҳокимият тепасига келган раҳбар учун биринчи “бош оғрик”, аввало, халқни тинчитиш — мамлакатда ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъ-

минлаш бўлади. Ҳамдўстлик давлатлари раҳбарларининг аксариятини мана шу масала қийнар эди. Ўзбекистонда эса истиқлол йиллари арафасидаёқ умумий ҳамжиҳатликка эришилган, эндиликда эса туб ислохотларни амалга ошириш орқали миллий давлатчилик асосларини мустаҳкамлаш, халқнинг турмуш даражасини, тафаккури ва маънавиятини юксалтириш, миллатни ўзлигига қайтариш, уни аста-секин бозор муносабатлари муҳитига мослаштириш каби муҳим масалалар турар эди. Бошқа ёш мустақил давлатлар бор кучини ижтимоий барқарорликни йўлга қўйишга сарфлаб турган кезларда Ўзбекистон яна сиёсатдан кўра кўпроқ иқтисодиёт билан шуғулланди ва Ҳамдўстлик давлатлари ичида биринчилардан бўлиб иқтисодий инқироздан халос бўла бошлади. Мамлакатимизда қисқа муддатда бир талай улкан саноат корхоналарининг пайдо бўлиши, хусусий тадбиркорлик фаолиятининг кенг тус олиши мана шундай афзаллик натижаси эди.

Ислом Каримовнинг мустақил давлатчилик сиёсати моҳиятига теранроқ назар солган одам унда икки тамойил — **халоскорлик ва бунёдкорлик**нинг мудом ёнма-ён тадрижда давом этганини кўриши шубҳасиз. Аввал бошда иқтисодиётни, маънавиятни, қўйинг-чи, бутун турмушни сиёсат ва мафкура тазйиқидан халос этиш, миллатни мустамлакачилик зуғумидан, юртни босқинчилик азобидан қутқариш, кейинча халқ онгини, жамиятни мустабид тузум асоратларидан холи этиш — буларнинг барчаси ана шу халоскорликнинг мазмун-моҳиятини белгилар эди. Айнан шу халоскорликнинг ўзи бунёдкорликни ҳам тақозо этар, яъни ҳар бир рад этилган нарса ўрнида ниманидир барпо этиш ёки эскисига янгича, туб миллий манфаатлар асосида эгалик қилиш заруратга айланган эди. Бундан ўзгача йўл тутилса, аниқки, ҳаёт мароми бузилар, турмуш издан чиқар, халоскорлик ақл бовар қилмайдиган бузғунчиликка айланиб кетиши мумкин эди. Бунга собиқ иттифоқ ҳудудида мисоллар сероб. Пухта ўйланмаган “демократик халоскорлик” ёки “диний халоскорлик” оқибатида ёш мустақил давлатларнинг қанчасида қонлар тўкилмади дейсиз?

Ислом Каримов халоскорлик ва бунёдкорлик ўртасидаги мувозанатни топа билди ва меъёрга амал қилди,

“Янги уй қурмай туриб эскисини бузманг”, дея ақл-ид-рокка даъват этди. Ҳолбуки, ўша пайтларда “советдан қолган сарқит”, “одамларнинг қони эвазига қурилган” деб ҳамма нарсани вайрон этиш кимлар учундир ғоятда мантиқли бўлиб туюлар эди. Биргина мисол. Совет даврида яратилган адабиёт ва санъат асарлари энди бир чақага ҳам арзимайди, ҳаммасидан воз кечмоқ лозим, деган даъволарни эсланг. Энди тобора аён бўлиб бормоқдаки, миямиздаги коммунистик мафкура асоратларидан халос бўлмоқ учун кечаги тарихимизни ўтда ёқишнинг ҳеч бир ҳожати йўқ экан. Аксинча, бугунги кунларнинг қадрига етиш учун ўша тарихни ҳам пухта билишимиз зарур экан.

Албатта, бунёдкорлик дегани фақат юртни моддий жиҳатдан обод этишдан иборат эмас. Янги тафаккур асосларини, янги миллий мафкурани яратиш, жамиятнинг ҳуқуқий негизини янгилаш, миллий қадриятларимизни умумбашарий қадриятларга мослаб тараққий эттириш — хуллас, неки янги ҳаёт, эркин ва ҳур жамият белгиси, тараққиёт аломати сифатида турмуш тарзимизга сингиб бораётган бўлса, барчаси бунёдкорликдан далолат. Бинобарин, жамиятимиз ривожлангани сари халоскорлик тамойили сусайиб, бунёдкорлик тамойили кучайиб бораверади. Зеро, Президентимиз таъкидлаётган эркин фуқаролик жамиятида шахс ўзини ўзи бошқаради, ўзини ёт фикрлардан қимоя ҳам қила олади. Унга халоскорликнинг унча ҳожати ҳам бўлмай қолади. Аммо ўтиш даврида, халқ мутелик домидан ҳали батамом қутулолмай турган пайтда давлатнинг кўмаги, давлатнинг халоскорлиги зарур. Чунки бошдан-оёқ давлатлаштирилган ва сиёсийлаштирилган мустабид тузум иллатларига фақат уюшган куч, яъни давлатнинг ўзи бас кела олиши мумкин. Шу боис бизда, ислохотларнинг илк босқичидаёқ, **давлат — бош ислохотчи**, деб эълон қилинди.

Бу — Президентимизнинг ўтиш даврида давлатнинг вазифасини ҳам, шу даврга хос муаммоларни ҳам аввалданок теран англаб етганидан далолат.

Беихтиёр саволлар кетидан саволлар қалашиб келаваради. Модомики, юрт раҳбари халқини тарихнинг энг қалтис синовларидан ҳам мардона олиб ўтаётган экан, ўн йилдирки шу муқаддас Ватан қайғусида тиним билмай елиб-югураётган экан, шунча куч-қувват, ақл-ид-

рокнинг, мислсиз ғайрат-шижоатнинг асл манбаи қаерда? Шаксизки, Президент ўз халқидан, унинг шонли тарихидан, буюк аждодларимизнинг барҳаёт руҳидан қувват олади, халқ дилидаги асрий орзулар унга сурур ва илҳом бағишлайди. Кўнгли тоза, ҳар нарсанинг оқибатини яхшиликка йўядиган, ҳар қандай нарсанинг ҳам аввало яхши жиҳатини кўрадиган, мард, танти, йўқчиликда ҳам, тўқчиликда ҳам бирдек меҳр-мурувватли, сахий, қилар ишини билиб қиладиган, билмас ишидан номус этадиган, ҳар бир қадамини ўйлаб босадиган минг бир фазилатли халқнинг раҳбари ўзига муносиб бўлиши керак. Мана, ўн йилдирки, шу халқнинг омонлиги, шу халқнинг фаровон турмуши, ёруғ келажаги Президент фаолиятининг асосий мазмун-моҳиятини белгилаб келмоқда.

Ислом Каримов мустабид тузум даврида халқимизни марказнинг маккор сиёсатидан, мафкуравий тазйиқлардан, тухмату бўҳтонлардан нақадар жасорат билан ҳимоя этган бўлса, бугунги кунда четдан куч олиб келаётган террорчилардан, умумнинг ҳаловатини бузмоққа чоғланган турли хил диний ва мафкуравий оқимлардан, халқ қонини зулукдек сўриб ётган жиноятчилардан шу қадар зўр матонат билан ҳимоя этмоқда.

СССР даврида халқимизнинг шаънини, маънавиятини, динини қандай юксак ҳиммат билан оқлаб, халқнинг ўзига қайтарган бўлса, бугунги кунда динимизни бузиб, юртимиз мусулмонлари ичига нифоқ солмоқчи бўлаётган ғаламислардан ҳам динимиз софлигини, маънавиятимиз покизалигини шундай юксак олижаноблик билан ҳимоя этмоқда. Юртбошимиз миллий кадриятларимизни, буюк аждодларимизнинг муборак номларини, асл тарихимизни коммунистик мафкура таъсиридан нақадар жасорат билан халос этган бўлса, бугунги кунда ҳам уларни сохталаштиришга йўл қўймаслик борасида шу қадар саъй-ҳаракат қилмоқда. (Фикримизга далил сифатида ўнлаб мисоллар келтиришимиз мумкин. Лекин Истиқлол даврида амалга оширилган хайрли ишларни саноққа тортишга берилиб кетсак, аниқки, биргина шунинг ўзи учун, билмадик, нечта мақола қоралашга тўғри келади? Қолаверса, бу ишни бизсиз ҳам қотирадиганлар кўп.)

Буларнинг барчаси шундан далолат берадики, Истиқлолдан сўнг Ислом Каримов фаолиятининг қамрови ва

миқёси ғоят кенгайган, янги-янги маъно қатламлари билан бойиган бўлса-да, Юртбошимиз фаолиятининг бош ғояси ҳамон аввало халқнинг омонлиги, унинг тинчлиги ва тотувлиги бўлиб қолаётганидан дарак беради. Тўғри, бу бош ғоя ёнига йиллар ўтиши билан янги-янги ғоялар қўшилди. Лекин халқнинг омонлиги бош мақсад, олий мақсад бўлиб келмоқда. Сирасини айтганда, бундан кўра одилроқ, бундан кўра тўғрироқ йўлни тасаввур ҳам этиб бўлмайди. Халқ осойишта бўлмаса, эл-улус хотиржам яшамаса, бу жаннатмонанд макон, унинг беҳисоб табиий бойликлари кимга татийди?

Ўзбекистон мустақиллигининг илк кунлариданоқ, ҳудудлари дахлсизлиги ва умумий хавфсизлиги кафолатини ўз имкониятларидан излади. Бошқа давлатлар каби чегараларини бегона қўшин ихтиёрига бериб қўймади. Бунинг замирида ҳам ўша бош ғоянинг таъсири борлигини сезиш қийин эмас. Айнан шу боис хавфсизлик масалалари Ислом Каримов сиёсатида энг устувор йўналишлардан бири саналади. У сиёсий, ижтимоий, иқтисодий масалаларни нақадар сезгирлик ва билимдонлик билан ҳал этаётган бўлса, хавфсизлик масалаларини ҳам шу тариқа ҳал этиб келмоқда. Энг муҳим жиҳати шундаки, Президент Ўзбекистон хавфсизлигини умумминтақавий, умумсайёравий хавфсизлик билан бир бутун ҳолда тушунади. Ислом Каримовнинг хавфсизлик моделида шахснинг онги ва тафаккуридаги **огоҳлик** алоҳида ўрин тутаети. Раҳбаримиз шу тариқа халқнинг, давлатнинг, қолаверса, бутун дунёнинг хавфсизлиги, тинчлик-осойишталиги аввало конкрет инсоннинг хатти-ҳаракатига боғлиқ эканини узлуксиз таъкидлайди. Инсон ўзлигини билса, олам ва одам ўртасидаги боғлиқликни ҳис этса, зинҳор атрофига бепарво боқмайди, нохуш ишларга қўл урмайди. Ҳамма бало лоқайдлик ва жоҳилликдан келади.

Эътиборли жиҳати шундаки, донишманд ота-боболаримиз ҳам аксарият халқнинг, айниқса, ҳукмдор табақаларнинг лоқайдлиги ва жоҳиллигидан кўп нолиганлар, уларни мудом огоҳликка даъват этганлар. Ҳатто Бобур Мирзодек дунё кезган, не-не рақиблар устидан тенгсиз ғалаба қозонган зукко ҳукмдор ҳам бир пайтлар ўзининг ғофиллигидан нолиб бундай деб ёзган:

**Масту беҳудлиғ била умрингни ўткардинг дариг,
Эй кўнгул, мундин бери бўл бир нима ҳушёрроқ.**

Президентимизнинг хавфсизлик концепцияси ана шу тарихий ҳатолардан тегишли ҳулосалар чиқаришга ва ҳамиша огоҳ бўлишга ундайди.

Дурустроқ ўйлаб кўрсак, мамлакатимизда юксак маънавиятли, маърифатли, ўз ҳақ-ҳуқуқини пухта биладиган авлодни вояга етказиш борасидаги ишлар ҳам бир жиҳатдан шу масалага — **огоҳлик тарбиясига** бориб боғланиши маълум бўлади. Зотан, сир эмаски, юксак маънавиятли инсоннинг яшаш тарзи огоҳликка асосланади.

Модомики, мақсад ягона — буюк давлат барпо этиш экан, шу мақсад сари интилишларнинг барчаси мантиқан бир-бири билан боғланиб кетиши табиий. Масалан, Президентимиз фармони билан яқиндагина ташкил этилган Тошкент Ислом университетини олинг. Бундай қараганда, унинг ташкил этилиши фақат маърифат билан боғлиқдек. Тўғри, уни ташкил этишдан кўзланган мақсад, биринчи гада, халқимизни ислом дини борасида маърифатли этиш, айна шу масаладаги жоҳилликка барҳам бериш. Бинобарин, бу университетнинг ташкил этилиши хавфсизлик аҳамиятига ҳам, сиёсий-ижтимоий аҳамиятга ҳам эга. Негаки, исломдан мукамал боҳабар бўлган халқ вакиллари дин ниқоби остидаги ҳар хил жоҳил тўдалар ортидан зинҳор эргашмайди. Аксинча, вақтида уларнинг адабини беради. Демак, маърифатнинг, маънавиятнинг юксалиши ижтимоий-сиёсий барқарорликнинг янада мустаҳкамланишидан далолат экан. Демак, хавфсизликни, тинчлик-тотувликни фақат қўшин кучи билан мустаҳкамлаб бўлмайди, бунинг учун маънавиятни, маърифатни ҳам кучайтириш лозим экан. Президентимизнинг бу масалаларнинг барчасига бир бутун ҳолда ёндашиб, ҳаммасига муҳим эътибор бераётгани бежиз эмас экан.

Аслини олганда, эндигина оёққа тураётган, ўзлигини таниётган мамлакатда биронта оддий ёки иккинчи даражали масала йўқ. Барчаси муҳим, барчасига давлат миқёсидаги эътибор лозим. Президентнинг етук сиёсатчи экани мана шу жиҳатдан ҳам ёрқин намоён бўлмоқда.

Тасаввур этинг, мамлакатимизда кейинги бир-икки йилнинг ўзида жамият ҳаётининг турли соҳаларига оид қан-

чадан-қанча тадбирлар, дастурлар ишлаб чиқилди. Таълим тизимини оласизми, ҳуқуқ соҳасини оласизми, соғлом авлод тарбиясини оласизми, тиббиёт соҳасини оласизми — барчаси давлат миқёсида тасдиқланган ва амалга оширилиши кафолатланган умумий дастурларга эга. Буларнинг ҳаммаси ўтиш даврида давлатнинг бош ислохотчилик роли, чиндан ҳам, ниҳоятда зарур эканини кўрсатади.

Президентнинг Олий Мажлис сўнгги сессиясида сўзлаган маърузасини эсланг. Унда илгари сурилган ғоялар Ватанимизнинг йигирма биринчи асрдаги фикр, тафаккур мусобақасига пухта тайёргарлик кўраётганидан далолат беради.

Ўзбекистон собиқ СССР даврида қизил империянинг қолоқлик домига ботган (аҳолисининг тенг ярми қашшоқ бўлган республикани илғор деб бўлмади ахир) хомашё базаси эди. Демак, уни тўлақонли республика деб ҳам бўлмас эди. Бу мавҳум тузилманинг инсоний қиёфаси, халқининг ўзлиги ундан ҳам мавҳумроқ ибора — “Совет Ўзбекистони” деган атама билан ифода этилар эди. Аслида бу ном халқимиз пешонасига битилган мустамлақачилик тамғаси эди.

Бугун Ўзбекистон ўз номига, ўз шаънига, ўз эрки ва саодатига эга бўлди. Унинг сиёсий-ижтимоий қиёфаси аниқ; дунёнинг қайси бурчагидан келган одамни тўхтатиб сўраманг, Ўзбекистон қандай давлат эканини айтиб беради.

Бундан ўн йил бурун бутифос ҳиди анқиган далаларга бугун бир бориб қаранг, олтиндек товланган буғдойзорларни, ям-яшил пахтазорларни, янгича қиёфа касб этган, газ, сув бориб обод бўлган қишлоқларни кўрасиз. Ахлатхонаю омборхоналарга айлантирилган (энди эшлашга ҳам уяласиз) азиз авлиёларимизнинг мақбараларини — Имом ал-Бухорий, Баҳоуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро, Имом ат-Термизий каби алломаларимизнинг муборақ қадамжоларининг бугунги ҳолатини эсланг. Болалар, аёллар саломатлиги, демакки, миллатнинг наслини асраш борасида қилинаётган хайрли ишларни ёдга олинг. Катта-катта шаҳарларимизнинг кўрки ва нуфузи ортиб бораётгани, мамлакатимиз пойтахти бугунги тараққиётнинг муҳим бекатларидан бирига айланаётганини айтинг!

Энг муҳими — одамлар онгидаги ўзгариш. Истиқлол ўз ғоялари, мафкураси ва аниқ натижалари билан халқ

тафаккурига сингиб кетди, Мустақиллик нишонлари, мустақил турмуш белгилари одамлар хотирасидан мустақкам жой олди. Оддий кишиларнинг суҳбатига эътибор қилиб кўринг, шахсий ҳаётидаги воқеаларни истиқлол тарихи билан боғлаб гапира бошлайди: “Мана бу иморатни мустақиллик эълон қилинган йили қурган эдим”, “Мана бу машинани ўз пулимиз энди чиққан пайтда олганман” ва ҳоказо.

Буларнинг барчаси истиқлолнинг бугун биз кўриб турган меваларидир.

* * *

Ватанимизнинг мустақиллик йилларида эришган ва эришаётган муваффақиятлари ҳақида кўп ёзилган, амин-мизки, ҳали яна ёзилажак. Бугунги миллий тараққиётимизнинг барча устувор йўналишларини бир-бир таҳлил этиш ва уларнинг ҳар бири мисолида зарур хулосалар чиқариш, табиийки, давомли ва қийин иш. Биз мамлакатимизнинг кейинги ўн йиллик тараққиёт тарихига умумий бир назар ташладик, холос. Агар мана шу кузатишларимизнинг мантиқий якуни ўлароқ чиқарган энг муҳим хулосамизни сўрасалар айтар эдик: муносиб раҳбари бор эл сира хор бўлмас экан, ҳар қандай синовлардан ҳам мардона ўтиб, кўзлаган мақсадига эришар экан. Ўзбекистоннинг ўн йиллик мустақил тараққиёт тарихи — бунинг ёрқин далили.

НИГОРА ЙЎЛДОШЕВА

Фарғона вилояти, Бувайда туманидаги Оққўрғон қишлоғида 1974 йили туғилган. Фарғона Давлат Университетининг ўзбек филологияси факултетини тамомлаган.

Ҳозир “Оила ва жамият” газетасида хизмат қилмоқда. Шеърлари республика газета ва журналларида эълон қилиниб борилади.

* * *

Сиз қуёш бўлсангиз, оловли қуёш,
Юзларимни чайсам офтобингизга.
Сиз китоб бўлсангиз, энг одил китоб,
Айлансам гулдурак хитобингизга.

Йиғласам, йиғласам чархипалакда,
Қўнғил қўноғидан, дил увоғидан.
Бир баҳор уйғониб кирсаю жонга,
Сипқорсам тинмайин ҳур булоғидан.

Бундан ҳам гўзал бир оғиларга етсам,
Довуллар бошини майсалар кесса.
Совуқ қоялардан музлаб қайтмасам,
Менинг йўлларимни оловлар тўсса.

Масканим шеър бўлса, босганим тупроқ,
Чанқоқ майсаларга жон бўлиб кирсам.
Фарёдим хаёлу унганим япроқ,
Кўм-кўк баҳорларда жилмайиб турсам.

* * *

Мен баҳорни кўрган эдим,
Баҳор мени кўрмади.
Тушларимга кирган қушлар,
Йиғлашларин қўймади.
Тоғлар оқсоқ, бели букри,
Муродига етмади.

Қизғалдоқлар, қизғалдоқлар,
 Фарғонадан қайтмади.
 Мен баҳорни кўрган эдим,
 Баҳор мени кўрмади.
 Тушларимга кирган қушлар,
 Йиғлашларин қўймади.

* * *

Сен баҳорни кутасан интиқ,
 Сен баҳорга етиб борасан.
 Юрагимнинг энг дилбар ўша,
 Йўлагидан ўтиб борасан.

Шатир-шутур ёмғирлар ёғар,
 Остоналар кетар ёрилиб.
 Энди яшаш қийин жуда ҳам,
 Ўз-ўзингни алдамай туриб.

* * *

Оҳ, менинг яккаю ягона онам,
 Бу кенг жаҳонда ҳайрона онам.
 Ўзим ҳадя этган эдим-ку менга,
 Сочларининг оқи бегона онам.
 Ягона онам-а,

Ягона онам.

Соғинчдан тўкилган қароғим онам,
 Мен ўчиб боряпман,
 Қуёшдай ёниб,
 Кулбамни ёритган чироғим онам.
 Соғиниб кетяпман жудаям сизни,
 Фароғат йўлинда,
 Фироғим онам.
 Яна бир эркалаб ўйнасам эди.
 Мендан жуда-жуда йироғим онам,
 Фироғим онам-а,
 Йироғим онам.

ОТАМНИНГ БОҒИ

Чайқалади бир бош узум танасидан,
Кечмоқликка шайланади тўп-тўп этиб.
Отам кўкка ялинади тўкилмагин,
“Болагинам тезроқ келса эди етиб”.

Чуғурлашар завқи ошиб қушчаларим,
Ўғирламоқ ниятида айланади.
Йўлим пойлар отам ҳар кун ҳориб-ҳориб,
Юксакдаги узум каби қийналади.

Йиқилади бир-бирларин суяб барглар,
Совуқ шамол аямасдан қамчилайди.
Кўйлагини ёяди куз боғимизга,
Отам эса юрагини ҳовучлайди.

Қанчалар югурмай, қанчалар елмай,
Шамолнинг йўллари очилиб кетар.
Юксакда қийналиб бир бош узум-эй,
Отамнинг кафтига сочилиб кетар.

* * *

Майлига, аямай ёғсин ёмғирлар,
Битта шу бошимни силаб оларман.
Рости ёмғир билан туғилганман мен,
Жафо кўзларида ёлғиз қоламан.

Сизни яшираман ёмғирларимдан,
Кўзингизга тушиб қилмасинлар ҳўл.
Севгим асли менинг бир томчи ёмғир,
Ёмғир ёғавергин менга меҳр бўл.

Бугун мен ўтмаган кунларим Ғам шоҳ,
Кўзларимни ғажиб илонлар оғди.
Ҳамон қайтмадингиз қадим юракка,
Яна қанча-қанча ёмғирлар ёғди.

Майлига, аямай ёғсин ёмғирлар,
Битта шу бошимни силаб оларман.

* * *

Ханжар ботган тан каби,
фигонларим йиғлайди.
Севгим... Севгим таянчим,
бу кун қалбим тиглайди.

Киприklarим ювибон,
қўнган томчи тушмайди,
Қўй бўзлама, овунчим,
энди бахт қуши учмайди.
Сени кўрган кўзларим,
юлдуз бўлиб чақнамай.
Майли... Хайр севинчим,
Сенга дилим зор эмас.
Қайтаверинг орзулар,
Менга ёр бўлди армон.
Кел, кел, шеърим — юпанчим,
Биз заминмиз... У осмон.

* * *

Мен учун яшамоқ осон кечмади,
Дунёнинг ғамлари дилдан кўчмади.
Начора, бу азал... Бироқ минг афсус,
Юрагим меҳрингни қониб ичмади.

* * *

Мендан кет...

Сочларимга бошинг қўйиб,
Оқ тупроқда гуноҳкорман
Ойдан сўра.
Маликалар бахт беради
Пешонанг кенг,
Мардим,
қайта туғилишим тундан сўра.
Мендан кет...
Кўзларимга бошинг қўйиб,
Чуғурлашиб қолсин киприklar.

Гуноҳини севги билан ювган аёлдай,
 Гуноҳ сиқар,
 Гуноҳ сиқар
 оқ тупроққа телба тириклар.

Мендан кет...
 Кафтларимга бошинг қўйиб.

* * *

Ой нуридан ёғилар томчи,
 Ҳаёт гўё мунгли бир қўшиқ.
 Тонг саҳарлаб айтаман такрор,
 Мен исмингга гулларни қўшиб.

Сочларимга боғлаб оламан,
 Қирқ кокилга бурканар олам.
 Умрим бўйи ўқидим сени,
 Лек тушунмай ўтяпман одам.

Шамоллардай шошиб югурдим,
 Мен томонга узатмадинг қўл.
 Ахир сенга боғ бўлиб келдим,
 Ҳаёт гўё узилмаган гул.

* * *

Кўнглим, сенга кўндим,
 Сенга суяндим.
 Юлдузларга яна бошимни урдим.
 Юргин Кўқонларга бориб келайлик,
 Мана майсалардан арғимчоқ курдим.
 “Сиздан хабарлар йўқ, хавотирлар бор”,
 Эшикка қулфни солмадим яна.
 Тамом. Кетаман деб сўз берган эдим,
 Бу кеча мен сизга бормадим яна.
 Кўқон шамоллари жудаям шаддод,
 Мусичалар патин учуриб келар.
 Балки хат ёзмасиз, ёзганингиз ҳам,
 Кабутарлар йўлда тушириб келар.

* * *

Дошқозонда сумалак
суф малагим... суфф малак
Дунё қандай қудратли ўчофингда ёнади
Мен кирмоққа қўрқаман,
Кучофингда қолади.

Ўҳҳў!
Қанча шаънингга янги оят ўқилди,
Бугун санинг бағринга
Қишлоқнинг
Ниятлари тўкилди.

Қозонингда қайнаган,
Шақир-шуқур тош бўлсам.
Қирқ йигитнинг онаси,
Қирқта элга бош бўлсам.

Менам ахир болангми,
кучофингда қолмасам.
Бир кунгина қишлоқнинг,
Ўчоғида ёнмасам.

* * *

Қуёш ботиб кетди томнинг ортига,
Сомон сувоқларга айланиб кетди.
Онамнинг елкаси тин олар сокин,
Туннинг пешонаси устунга тегди.

“Бугун чиқасизми?” дедингиз аста,
Кимдир “ўҳҳў”, — дея йўталиб қўйди.
Бу гап тарқалади эрта бирпасда,
Ҳатто қизғонади билсангиз қишлоқ.

Ялтирар, ялтироқ кўнғизлар бунда,
Чиқ дейсиз, чиқ дейди оймомо имлаб.
Чорбоғ томонларда юрар аллаким,
Отам лойлар кечар буғдой оралаб.

ҚУШДАЙИН УЧИБ.

Осил жоним, баргларга осил,
 Фарғонада битта дард бўлиб.
 Сингил жоним, кўзларга сингил,
 Мен кетаман қушдайин учиб.

Ишқ — дарёдир сувлари оқмас,
 Балиқлари кетишган кўчиб.
 Энди сувлар барибир қайтмас,
 Мен кетаман қушдайин учиб.

Кимсан ўзи хилватдаги қиз,
 Соғинчлардан абадий кечган.
 Битта баҳор бағрига сиғмай,
 Юраклардан қуш бўлиб учган.

... Осил жоним, баргларга осил.

* * *

Мен шундай гулманки
 япроғи бўм-бўш
 Телба шамолларга
 ўйнайвераман,
 Бир денгиз бор
 қаршимда мағрур
 тўлқинида ўйнайвераман.

Мен... мен...
 шундайин олам бор
 бу дунёнинг энг чеккасида.
 Нигоҳларим етмайди ҳануз.
 Сиз... кўзингизни очинг
 қийналиб очинг,
 унда битта дунё
 тундай қотишти,
 Шундайин гулманки
 ҳар бир япроғда,
 Ҳамон менинг дилим
 Оғриб ётипти.

* * *

Бугун фалак дарвеш
бугун ман дарвеш,
бедазорларга,
буғдойзорларга,
қор ёғар оппоқ.
Бугун ишқдин
Мажнун ёғар,
Бугун ишқдин Лайли ёғар,
Бугун зорлар,
бугун хорлар,
Оёғими остина ёғар.
Оёғими остина
занжир бойлаб олдингму?
О қайларда юрибсан?
Баҳор билан қолдингму?
Ковушларим гирчиллар,
Мени фарқ этар хаёл.
Агар қанча қор ёғса,
Ҳаммасини олақол.
Фақат келсанг бўлгани,
орзулардай оғиб кел.
Осмонлардан айланиб,
Оппоқ қордай ёғиб кел.

* * *

Кўнглим гоҳ кулади, гоҳ қолар ўксиб,
Тимдалаб чиқади тунлари алам.
Баъзан етиб бормаи қолсам ҳам, она,
Мен сизни деб яшаб юрибман.

Буғдойлар қолсалар бошларин эгиб,
Эгатнинг бошида тикка ўтарман.
Менинг қаддим баланд ўксиманг ота,
Мен сизни деб яшаб юрибман.

Ҳечам чарчамайман хизматингиздан,
Мана қаршингизда кулиб турибман.
Танграм ато этган — жуфту ҳалолим,
Мен сизни деб яшнаб юрибман.

Сенсиз ким бўлардим — арзимас одам,
 Сен-ла она бўлдим, мукаррам олам.
 Эй менинг жонимдай, жон азиз ватан,
 Мен сени деб яшаб юрибман.

* * *

Бизга нима ишқимизда
 Анов бегоналар куйса.
 Бу дунёнинг бегиман деб
 керилган ҳўп донолар куйса.
 Мажнун ишқи недур бундай
 савдолари олдида.
 Бизга нима савоби йўқ,
 жавоби бор бу ғавғолар.

Биз аларнинг ишқларига ишонмасак,
 Осмонўпар кўшқларига ишонмасак,
 Атрофида чир айланган париларга ўхшолмасак,
 Бизга нима ишқимизда
 Анов бегоналар куйса.

Биз оловмиз ҳали ҳеч ким ўчирмаган,
 Товонини тоза ердан кўчирмаган,
 Минг ўргилиб ишқ шаробин ичирмаган,
 Бизга нима ишқимизда
 Анов бегоналар куйса.

ЧАНҚОВУЗ

Бир парча чанқовуз,
 Бир парча олам.
 Бу овоз
 қадим оҳангларнинг эврилишидир.
 Сен қочиб борасан тоғларга томон,
 Оҳ, бу менинг катта айрилишимдир.

Сен кетиб борасан оҳанглар излаб,
 Мен ўксик ит каби бир умр хорғин,
 Сабабин излайман яшашнинг.

НИГОРА УСМОНОВА

Тошкент вилояти, Янгийўл туманида
1968 йили туғилган.

1991 йилда Тошкент Давлат Универ-
ситетининг филология факултетини ту-
гатган. Шеърлари республика рўзнома ва
ойномаларида эълон қилинган.

* * *

Дунёга кўз тутдим, ўзни унутдим,
Мен ахир бегона эмасман унга.
Сўрамадим, фақат жимгина кутдим,
Ишондим, опшоқ тонг оттувчи кунга.

Йиллар тоқатимни синади узоқ,
Тан берди ниҳоят зўр бардошимга.
Қалбимдан ситилди минг асрлик доғ,
Ҳам қувончлар дўнди иссиқ ёшимга.

Вужудим, қайтадан бўлолдинг зоҳир,
Кўрганларинг энди ўтмиш ўтган из.
Фамлардан толиққан кўнгил-чун ахир,
Шу бир кафтча бахт ҳам нақадар азиз.

* * *

Баъзан ўз ҳолимга тушунмай ўзим,
Қоғоз қораларин йиртарман бир-бир.
Олис фазоларни қучаркан кўзим,
Лаҳзалар шивирин тинглайди сабрим.

Зангори тонгларни суйгандай еллар,
Қўлларим муборак қаламни тутган.
Юрақда яшайди афсона эллар,
Аминман, кун келар, ўшал мен кутган.

Кўкламдан кўкламга кўчаркан йиллар,
 Тўлин ой паришон кўкларда сузгай.
 Ҳислар оҳангига маст бўлиб диллар,
 Борлигим сукунат занжирин узгай.

* * *

Сиз ким, руҳми, пари, айтсангиз нетар,
 Нечун тушларимга кирасиз ҳар тун?
 Ўзимнинг кўзимга ўхшабми кетар,
 Термуласиз маъюс, қайдан шунча мунг?

Ўн саккизта гулни кучоқлаб маҳкам,
 Уй тўрида бирдан бўласиз пайдо.
 Сиз менинг ёшлигим эмасми ўтган,
 Нега жавоб бермай айлайсиз видо?

Кетманг, бир оз тулинг, саволлар қийнар,
 Пардалар, йўлимни тўсманг, даф бўлинг.
 Бунчалар лоқайдсиз совуқ деворлар,
 Сизни муштлаб ахир оғриди қўлим.

Кўчага чопаман, йўл хўрсинади,
 Дарахтлар ортимдан судралар беҳол.
 Зулмат нигоҳимдан нур ўмаради,
 Вужудимни совуқ этади ишғол.

Дарбадар кезаман тун кўчаларин,
 Урилиб жимликни этаман безор.
 Топмай охир ютиб гунг кечаларни,
 Қайтаман хонамга чеккали озор.

Шу тахлит ўтади кунларим учиб,
 Тушларимдагина бўласиз меҳмон.
 Боқасиз бир даста гулларни кучиб,
 Кўзингиз ўхшайди кўзимга ҳамон.

* * *

Хаёлан отландим мовий кўлларга,
 Узоқ суздим, аммо қанча, билмадим.
 Талпиндим болалик кечган йўлларга,
 Киприклар чанг ютди, парво қилмадим.

Кулги бўлдим гўё мен бир девона,
Сездимки бу йўллар энди бегона.

Илинж бир орзиқиб, сойга йўл олди,
Бир вақтлар сирдошим эди ирмоқлар.
Қафтда лойқаланиб, сув қалқиб қолди,
Ёвқараш қилдилар изсиз қирғоқлар.

Хира хотиргина қолган ягона,
Ҳатто тўлқинлар ҳам энди бегона.

Одамлар ичинда кезиндим бедор,
Бир азиз сиймони излаб бесабр.
Ҳам ўтли қарашга зор бўлди дийдор,
Дардкашин тополмай дил тортди жабр.

Қалбимга бўлмади кимса ҳамхона,
Ўткинчи нигоҳлар экан бегона.

ОРЗУ

Бандидан узилган барг каби кунлар,
Фурсат кучоғидан кўчади ғамгин.
Соат милларидан таралган унлар,
Ожиз умрларга бермайди таскин.

Сархуш хаёлларнинг авралган жисми,
Вақт кенгликларидан кутар иноят.
Ҳаёт нурларидан умидвор исмим,
Топгайми қисматдан ҳариф, ҳидоят?

Аслида ҳаётнинг васфи ҳам нисбий,
Бунда эришилган бахт-да омонат.
Боқийлик олдида барчаси рамзий,
Биргина самовий бўшлиқлар абад.

Шеърим, келажакка топа билсанг йўл,
Руҳим мурод кучса қайси бир сана.
Ва бир тонг авлодлар узатсалар қўл,
Мангулик устидан қилсам тантана.

МУЗАФФАР КОМИЛОВ

Тошкент Давлат шарқшунослик институти аспиранти, 1970 йилда Қўқонда туғилган.

БУЮК ФИҚҲ ОЛИМАСИ

Аёллар бор экан олам нурафшон, аёллар бор экан хонадонимиз ҳамиша чароғон бўлаверади. Муҳтарам президентимизнинг шахсий ташаббуслари билан “1999 йил — Аёллар йили” деб эълон қилиниши, азиз аёлларимизга бўлган ҳурмат-эътиборнинг ёрқин далили бўлди десак, адашмаймиз.

Бизнинг шарқ аёллари ҳамма вақт ва ҳамиша ўз жозибалари, ақлу заковатлари, илму ирфонлари билан дунё аҳлини лол қолдириб келганлар. Бунга кўплаб тарихий мисоллар келтиришимиз мумкин. Шулардан бири, ўз даврининг етук алломаси, XI—XII асрларда яшаб ижод этган Алоуддин Муҳаммад ибн Аҳмад ас-Самарқандий (ваф. 1144 й.)нинг қизи бўлмиш Фотима бинт Муҳаммаддир.

Алоуддин ас-Самарқандий кўплаб етук шогирдлар чиқарганлар. Фотима ўз оталаридан фикҳ (Ислом қонунлари) дарсини олиб, буюк бир олима даражасига етишдилар. Бу аёл фикҳ илмида шундай маҳорат касб этдиларки, оталарининг чиқарган фатволарида бу олиманинг ҳам муҳр ва имзолари қўйиладиган бўлди. Алоуддин ас-Самарқандийнинг, яъни ўз оталарининг “Тухфат ал-фуқаҳо” (Фақиҳлар тухфаси) номли машҳур асарини ёддан билганлар. Бу ўринда ас-Самарқандийнинг яна бир ҳам шогирд, ҳам куёвлари бўлмиш Алоуддин Абу Бакр ал-Косоний ҳақида тўхталиб ўтиш зарурдир. Ҳазрат ал-Косоний устозларининг “Тухфат ал-фуқаҳо” асарларини шарҳ этиб, “Бадо’и’ ас-сано’и’ фи тартиб аш-шаро’и’” номли асарни ёзиб, уни устозларига тақдим этадилар. Устозла-

ри ниҳоятда мамнун бўлиб, “буюк фикҳ олимаси” бўлган ўз қизлари Фотимани ал-Косонийга турмушга берадилар. Маҳр сифатида эса ушбу шарҳни қабул этадилар. Шу сабабдан шарҳда “Тухфа”сини шарҳ этди ва қизига уйланди”, деган ибора машҳур бўлиб кетган.

Фотима бинт Муҳаммад ҳақида Ибн ал-‘Адим шундай дейди: “Менинг отам у аёлнинг (Абу Ҳанифа) мазҳабини ниҳоятда яхши ўзлаштирганини, кўп маротаба умр йўлдоши ал-Косонийнинг фатволаридаги хато-камчиликларини кўрсатиб берганлигини, ал-Косоний ҳам унинг раъйини қабул қилганлигини ҳикоя қилиб берар эди”. Яна бир ерда, “ал-Косоний умр йўлдоши ҳазрат Фотимани жуда ҳам ҳурмат қилар, авваллари ҳазрати Фотиманинг оталари ва ўзлари тарафидан имзоланган фатволар чиқар эди. Турмушга чиққач, ҳар уччовларининг ҳам имзо ва муҳрлари босилган муштарак фатволар чиқадиغان бўлди”, — дея қўшимча қилади.

Ал-Косоний сафар қилиш, дунё кезишни ёқтирганлар. Бир гал, Салжуқий ҳукмдорлардан Мас‘уд саройида қолиб, у ерли олимлар билан кўп тортишувлар, мунозара ва муноқашаларга борадилар. Шу сабабдан, ал-Косоний ва ҳукмдор ўрталарида тушунмовчилик пайдо бўлади. Вазирнинг аралашуви билан, Шомга, Ҳалаб (ҳозирги Сурия, Алеппо) ҳукмдори Нуриддин Маҳмуд ибн аз-Занги (1146—1174)нинг олдига элчи қилиб жўнатади. Ҳалабда уларни жуда ҳам яхши кутиб олишади. Қисқа муддатда катта шуҳрат қозониб, ерли олимларнинг истагига кўра, шахсан Нуриддин томонидан 1148 йилда бино этилган “ал-Ҳаловиййа” мадрасасига “Хожа” (бош мударрис) этиб тайинланади.

Алоуддин ал-Косоний ва Фотима бинт Муҳаммад Мовароуннаҳрга қайтмоқни ихтиёр этганларида, Ҳалаб ҳукмдори Нуриддин Маҳмуд ибн аз-Занги уларга Ҳалабда қолишларини илтимос қилиб, нома жўнатади. Умр йўлдошлари раъйларини қайтармасликларини билиб номани ҳазрат Фотима номларига юборади. Бахтга қарши нома олиб келувчи элчи эркак киши бўлганлиги сабабли ҳазрат Фотима уни қабул қилмайдилар. Элчи қайтиб кетади. Ҳазрат Фотиманинг тақволаридан ҳайратланган ҳукмдор бошқа бир аёлни элчи қилиб жўнатади. Шундан сўнг унинг бу илтимосини қабул қиладилар ва умрлари-

нинг охиригача умр йўлдошлари билан ўша ерда қоладилар.

Фотима бинт Муҳаммад ас-Самарқандий умр йўлдошларидан олдин вафот этадилар ва Ҳалабдаги “Мақом Иброҳим Халил” деб номланадиган ерга дафн этиладилар. Вафот этган йиллари маълум эмас.

Алоудин ал-Косоний эса 1191 йили вафот этадилар ва аёллари қўйилган ерга дафн этилганлар.

Ушбу мўъжазгина тарихий лавҳада биз ўтмиш момоларимизнинг ўз оталари, эрлари билан баробар илму ирфонга эга бўлганликлари ва шу орқали дунёга донг таратганликлари бир қатрасининг гувоҳи бўлдик. Замонамиз аёлларини ҳам улардан ўрнат олишга чақирамиз.

НОЗИМ РАСУЛ

Анджон вилоятида 1967 йилда туғилган. Тошкент Давлат Университетининг журналистика факултетида сирдан таълим олади.

Айни пайтда Анджон вилоятининг “Холис” газетасида ишлайди.

ОНАЖОН

Қарзим қиёматдан ортиб қолади,
Ортгани сен учун жаннатий йўлдир.
Онажон, мен учун бор овозинг-ла
Бир кулгин! Дунёни севинчга тўлдир.

Кўзимни очаман, ҳар тонгда гўё,
Бошим узра меҳринг нури қуюлар.
Номингни қанчалар ардоқлаб суймай,
Қадринг баҳосига етмас туюлар.

Қанийди, афсунгар бўла олсайдим,
Эритсам, бир сўз-ла юраги музни.
Онажон, туганмас умринг бўлолсам,
Таърифингга топсам мангу, соф сўзни.
Бир кулгин, дунёни севинчга тўлдир.

УЧЛИКЛАР

Ётаман осмонга термулиб,
Гўё ҳамма ишим битган, саришта.
Умрнинг кўзлари — вақтни қучиб.

* * *

Сукунатнинг кенг яғринида
Хаёлларим оларди ором,
Рашки келиб кетди қуёшнинг.

* * *

Кўзларингда овозсиз соғинч,
 Сўзларингда эса шодмонлик...
 Бир жисмда яшар икки руҳ.

* * *

“Дарё бўл” деб уқтирдинг минг бор,
 Мана бу кун — дарёман қара.
 Афсус, туби кўринмас дарё.

* * *

Ниҳоясиз қарвонлар — жабр,
 Адашганга тасалли — сабр,
 Кўҳна сабр товонин ўпар,
 Ёлгон Муҳаббатлар кўмилган қабр.
 Озорлари тинмасдан сира,
 Нози каби кулгу ҳам хира.
 Дил қаъридан ўрлатур бир оҳ —
 Шўрлик севгим кетди бокира...

БАҲОРНИ СОҒИНИБ

Атрофга боқасан, недир излайсан,
 Кўкларга югурар умидвор нигоҳ.
 Нечундир хўрсиниб қўясан шу он
 Соғиниб кетасан гулларни ногоҳ.
 Қиш сохта ошиқдай даъвосин қўймас,
 Пойингга тўшайди поёндоз минг бор.
 Ахир тушунсайди, англамас сира,
 Соғинганинг баҳор,
 Ташқарида қор.

ШОДМОН СУЛАЙМОН

1974 йили Бухорода туғилган. Бухоро
Давлат Университетининг филология
факултетини тугатган.

Айни пайтда аспирант.

МУҲАББАТ

Тилимни минг бошли илонга едирдим,
Во ажаб, гўёки яшадим юз аср.
Дилимни ҳовучлаб, энтикиб югурдим,
Бесабр...
Кушчалар ўғирлаб қўйдилар сўзимни,
Қалдирғоч сочимга бойлади ҳалинчак.
Кўксимдан соғиниб изладим изингни,
Бойчечак!
Саратон майсага ўқийди жаноза,
Гумонлар чарх уриб йиқолмас кўшқимни.
Сандувоч дунёга айлайди овоза
Ишқимни!
Дилимдан гул ясаб берайми, кавкабим,
Минг аср бўлайми васлингга мунтазир!?
Наргизим, севолсанг, севгин-ей мен каби
Беназир!

* * *

Дил ёнар қоронғу кечада,
Не асрор бу қадим хумчада
(Кўрмасам ҳолим не кечади?!)
Оёғим, нима бор кўчада,
Кўнглим-ай, сен кимга ёздинг хат?
Муҳаббат.
Йиғладим йиғлоқи саҳарда,
Кечмадим серғалва шаҳардан.

Дўстим-ай, озроқ куй заҳардан,
 Келяпман минг йиллик сафардан.
 Кўксимдан қўлинг торт, сукунат!
 Муҳаббат.
 Хўрландим, минг бора турландим,
 Хизрнинг сувидек хурландим,
 Ўзимдан беҳуда гурурландим,
 Ўл, деди тунчиरोқ, хузурландим,
 Кел пари талъатим, кел абад,
 Муҳаббат.
 Хорландим, дунёга зорландим,
 Бахт кулди, иқболга ёрландим.
 Яхшию ёмондан орландим —
 Васл этдим, ҳижронга хуморландим,
 Исминни изладим бетоқат.
 Муҳаббат.

ҚЎМСАШ

“Тақир-туқир, тақравон”,
 Маним дунём шул бешик.
 Ундан чиққанам замон,
 Армонлар қоқар эшик.
 “Тақир-туқир, тақравон”,
 Мангумасми бу жаранг?!
 Дунё қўлимга тутди
 Мунгли куй, мунгли оҳанг.
 “Тақир-туқир, тақравон”,
 Йўллариингда адашдим.
 Қисматнинг шўр сувига
 Кунларимни алишдим.
 “Тақир-туқир, тақравон”,
 Бағрингга қайтолмасман.
 Кўнглим ҳижронга банди,
 Ер қаттик, йироқ осмон.
 “Тақир-туқир, тақравон”,
 Дунём эди шул бешик.
 Ундан чиққанам замон
 Армонлар қоқди эшик.

Тақир-туқир, тақравон...

* * *

Қўйнида овунчоқ — қамиш най,
 Далада қўй боққан болакай,
 Хаёлга чўмган йўл-йўлакай,
 Йўлларда изимни соғиндим.
 Чанг ютган ўзимни соғиндим.
 Полапон дил каби беғубор,
 Алдамчи ёмғирга вафодор,
 Кечиккан баҳорга умидвор
 Йўл кутган кўзимни соғиндим,
 Гул тутган ўзимни соғиндим.
 Саҳарда сув дея ғам ютдим,
 Синглим-о, сени ҳам унутдим.
 Хотира қўлимга шам тутди,
 Оқшомда рўзимни соғиндим.
 Унутган ўзимни соғиндим.
 Ичиккан боладек бетоқат
 Кўнглима ўт тушди бешафқат.
 Кўзимга лаб босган, муҳаббат,
 Соқовман сўзимни соғиндим,
 Кет мендан, ўзимни соғиндим.

* * *

Бесамар тун, бесамар туйғу,
 Туғаб адо бўлмайдиган туш.
 Танни чарчоқ енгдими, уйку,
 Сенга қурбон илоҳий жунбуш.
 Ишқим, қолдим ортингда йиғлаб,
 Чўкиб ғамнинг қудуқларига.
 Хижронларни қўйдингми боғлаб
 Пешонамнинг чизикларига.
 Шамоллардан нажот тиладим,
 Минг бор ўтдим қадим излардан.
 Мезонларга айланган қалбим
 Арз айлади ялмоғизлардан.
 Аразларга дўндим дабдуруст,
 Улфатларим кийдилар қаро
 Излаб топдим маъюсгина дўст,
 Телбаҳайбат издиҳом аро.

Соғинчлардан узилди риштам,
Тушларимни бардошга йўйдим.
Мени кечир, кечир фариштам,
Сен ҳақингда ўйламай қўйдим,
Бесамаар кун, бесамаар қайғу...

* * *

Излайвериб тўкилди чашмим,
Изингизни тополганим йўқ.
Ўйларингиз умримдан узун,
Йўлларингиз қошимдан қуюқ.
Излайвериб тўкилди чашмим,
Тошлар ваҳм солди кўнглимга.
Исмингизга кафтимни босдим,
Тоғлар ўсиб чиқди йўлимдан.
Излайвериб тўкилди чашмим,
Руҳим қолди сардобаларда.
Сотиб олдим митти чанқовуз
Эгаси йўқ аробалардан.
Излайвериб тўкилди чашмим,
Ҳасратларни айладим банди.
Дардлар билан тошиб ўйнадим,
Чанқовузим — эрка асрандим.

Излайвериб тўкилди чашмим...

* * *

Ишқнинг саҳросида куйдим, адашдим,
Жавзода рақс тушдим, ёндим, туташдим,
Ҳаловат шаҳрини даштга алишдим,
Азизам, мен Сизни алишганим йўқ!
Дарёлар кўксимга солди беланчак,
Толёъ ваъда қилди сулув келинчак,
Не қизлар йиғлади нолон, ялинчоқ,
Азизам, мен Сизни алишганим йўқ!
Йиғлаган оҳунинг кўзини ўпдим,
Бевафо тақдирнинг юзини ўпдим,
Ҳижроннинг ўзини, ўзини ўпдим,

Азизам, мен Сизни алишганим йўқ!
 Ширин тушларимни сувдан қизғандим,
 Севгимни олғиру қувдан қизғандим,
 Дилимни юз минг сулудан қизғандим,
 Азизам, мен Сизни алишганим йўқ!
 Ишқнинг саҳросида...

* * *

Азизам, дилимнинг сарвари,
 Бокирам, мунисам, паноҳим,
 Покизам, кўзимнинг гавҳари,
 Сен оҳим, дилхоҳим, гулмоҳим.
 Таралса сочингнинг анбари,
 Ўзимни йўқотсам, йўқотсам.
 Пойингда ухласам, ахтарим,
 Эркалаб уйғотсанг, уйғотсанг.
 Ёришса манзили матлабим,
 Самодан бир ҳукм янграса.
 Дилимга қоришсанг тун каби,
 Яйрасам, минг шукр айласам.
 Кўксимда очилгай бир чаман,
 Сенга деб бойчечак тераман.
 Кўҳиқоф тоғидан санга ман
 Кўғирчоқ опкелиб бераман...
 Азизам, дилимнинг азизи!

ТУШ

Кўксимизда нотаниш туйғу,
 Хўрсинамиз надоматангиз.
 Минг йил бурун танишиб худди
 Саволлардан бешиб бўлганмиз.
 Кўксимизда нотаниш қайғу —
 Лов-лов олов — Саҳройи Кабир.
 Сен рўёни суймас эдинг-ку
 Тахтиравонда менмас-ку ахир.
 Кўксимизда фаромуш матлаб
 Оловга сув пурка, ганжинам.

Аланганинг атрофин ўраб
Ўлтиришар бир тўп ажина.
Теграмизда нохуш аёлғу
Руҳимизга боғлайди расан.
Алвастининг сочларин силаб,
Ялмоғизга келин бўласан...
Алаҳсираб уйғондим-восвос,
Ҳожати йўқ урфу тадбирнинг:
Пешонамга муздай кўлинг бос,
Муздай совуқ қизи тақдирнинг.

УМИД БЕКМУҲАММАД (БЕКИММЕТОВ)

Хоразм вилояти Гурлан туманидаги Сахтиён қишлоғида 1975 йили туғилган. 1997 йили Урганч Давлат Университетини тугатган.

Асарлари республика газета ва журналларида эълон қилинган. Ҳозир Гурлан тумани “Олтин Мерос” жамғармаси раиси бўлиб ишлайди.

ТАШБЕҲЛАР

* * *

Ҳаёт уммондир. Уммоннинг эса табиийки қирғоқлари мавжуд. Менимча бу қирғоқлар савоб ва гуноҳ қирғоқларидир. Инсон умри давомида ана шу икки қирғоқ ораллигида ҳаёт кечиради.

Энг даҳшатлиси билатуриб гуноҳ қирғоғи томон интилишдир.

* * *

Англаб етган хатоингни ҳадеб кавлаштириб дашном бераверишса сен яна хатоингни такрорлайверасан.

* * *

Хаёл ва афсусларгина инсоннинг оғир кунларидаги ягона тасаллидир.

* * *

Аёл зоти эркакларни ҳаёт уммонининг гуноҳ ва савоб қирғоқларига элтувчи кемадир.

* * *

Аёлнинг гўзаллиги унинг донолигини ифодадай олмайди.

* * *

Унинг худбинлигини башараси айтиб турарди. Нақадар оддий ҳақиқат!

* * *

Китобдан сабоқ олганинг билан, ақлли бўлиб қолмайсан. АҚЛ даражанг ҳаёт сабоқларини ўқиганингдагина ўсади.

* * *

Дунёда чақалоқнинг кўзларидан нурли, гўзалроқ нарса йўқ. Қанийди бу покизалик ва нур унга умр бўйи ҳамроҳ бўлса.

* * *

Ўзинг ҳақингда ўзгалардан эшитиш нақадар мароқли. Фақат мақтовни эмас, танқидни ҳам.

* * *

Атрофдаги инсонларнинг ҳақиқий қиёфасини кундалик турмуш ташвишлари билан машғул бўлиб, билиб бўлмайди. Ҳақиқий қиёфа кўпроқ фавқулодда ҳолат ва вазиятларда билинади.

* * *

Кимларгадир тақлид қилиш иродасиз одамларнинг иши.

* * *

Ўзи билмаган нарсаларни бировга ўргатиш шу одамнинг нодонлигидан далолат беради. Бу тарбиясиз ўқитувчининг тарбияли ўқувчига тарбия ўргатиши билан баробар.

* * *

Оқ кийимнинг қорасин ювиб кеткизса бўлар, лек қалб қорасини ювиб кетказиб бўлмас.

* * *

Гоҳида ёнингда одаммас, юрар шайтонлар, дарёдан сув эмас оқади қонлар, одамни тарк этиб кетар имонлар, баъзида эса имонни тарк этиб одамлар, донадан устун бўлиб юрар нодонлар, бу ҳолда буларни кўриб тирик бўлсангда чиқиб кетади жонлар.

* * *

Кўнглим совиб қолди... Энди уни иситар қалб изларман, ўчай деган учқунни алангага айлантирадиган, олов қилиб ёндириб, кўнглимни иситадиган руҳий эгизагимни изларман.

* * *

Сенинг сўзларинг худди кузнинг сўнги кунларига ўхшайди. Баъзан илиқлик, баъзан совуқлик олиб киради кўнглимга.

* * *

Сенинг сўзларинг қишда баҳорни эслатади.

* * *

Ёлғон гапириш гарчи энг катта гуноҳ бўлса-да, у баъзан инсоннинг эзгулик йўлидаги уринишларини рўёбга чиқаришга ҳам хизмат қилади.

* * *

Қалбни жароҳатлаган сўз инсонга узилган ўқ билан баробар.

* * *

УМИД — Инсонни тобора тақдир сўқмоқлари сари олға етакловчи кучдир.

* * *

Пулни тежаш қитмирлик бўлмаганидек, пулни кўп сарфлаш ҳам саҳийлик эмас.

* * *

Ҳаёт эртак эмас. Унинг интиҳоси шунинг учун ҳам яхшилик билан тугайвермайди. Бироқ ҳаётда мўъжизаларнинг учраб туриши баъзан эртакни эслатади.

* * *

Билатуриб гуноҳ қилиш нақадар фожиа, у шу билан бирга инсоннинг иродасизлиги ҳамдир.

РУСТАМ МУСУРМОН

ЧАВАНДОЗ УМРНИНГ ШИДДАТИ

Ишлаб ўтирувдим. Хонамга шошилиб кирган киши дафъатан:

— Ёш рассомлар кўрғазмасини кўрдингизми? — деб сўради.

— Йўқ, нимайди?

— Бир ёш ҳайкалтарошнинг асарлари ҳам қўйилган эди. Ҳали кўрғазма тугамасдан у вафот этиб қолди.

— Йўғ-эй, ким эди?

— Абдувоҳид... Истеъдодли эди... Асарларини бир бори кўринг, илтимос... Яқинда кўрғазма тугаб қолади. Хотираси ҳурмати, шу бола ҳақида газетангизда мақола ёзсангиз... Менда сурати бор...

Эртасига Ўзбекистон рассомларининг кўрғазмалар саройига бордим. Унинг асарларини кўрсатишди.

Биринчи қаватда ёғочдан ишланган “Кўпқари”, “Туя устидаги акробатлар”, иккинчи қаватда гранит ва мрамарда тарошланган “Оналик бахти”, “Полвон”, “Полвонлар”, “Хўроз уриштириш” — мунғайиб турибди.

Кўз ўнгимда жилваланган лаёқат ва қобилият “Абдувоҳид Абраев ҳали катта ҳайкалтарош бўлиши мумкин эди”, дея таъкидлайди, ваъда беради.

Афсус, ваъдалар армонга айланди...

Лекин мўъжазгина тош парчаларию ёғоч бўлақларида яратилган бадиият ичра намоён бўлган миллийлик ва умминсонийлик, бўрттирилган рамзлар ва туйғулар шакли ҳайкалтарошнинг нима демоқчи эканлигини шундоққина кўрсатиб турибди. Унинг услубида жонлилик, ҳаётий-

лик билан бирга тахайюлот ва фантазия, моддий ва руҳий дунёнинг инсон шууридаги инъикоси, идрокдаги таассуротлар уйғунлашиб кетган. Абдувоҳид истеъдодининг ёрқин намуналаридан бири — “Кўпқари”...

Кўпқари. Икки от. Икки чавандоз. Ёнма-ён, басма-бас учиб боряпти. Тўртови тўдадан анча илгари кетган. Илғор...

Бироқ кўпқарида ғалаба кўпқаридан биттаники, йўқ, иккитаники — битта от, битта чавандозники, биринчи бўлиб улоқни маррага элтганники, кўпчиликнинг ичидан айириб, илгари кетганники...

Икки от, икки чавандоз жон-жаҳди билан улоқ талашяпти. Бу ёқдаги чавандоз нариги ёқдаги чавандоз рақибига бир ёнбош ўтирилган кўйи улоқни тортяпти. Ҳолатига кўра у улоқни эгаллаган, икки қўллаб маҳкам ушлаган, айириб кетса бас.

Нарёқдаги чавандоз пастта энгашганча, рақибининг оти биқинида шолпиллаб осилиб кетаётган улоққа чанг соляпти...

Чавандозлар ҳаракати, отларнинг чопаетган ҳолати, кўпқаридаги айни вазиятга кўра, бу ёндаги чавандоз устун. Унинг оти орқа оёқларини ерга тираб, куч олиб улгурган, ёшасига ердан узилган. Жониворнинг олдинги оёқлари бўйни ва қалласи билан бир текисда тўппа-тўғри олға чўзилган, оёқлар жуфтма-жуфт, қўшша... Ерга тегмай учаётгандай...

Нариги ёқдаги отнинг олдинги оёқлари, бу ёндаги отнинг кейинги оёқлари узилган жойга эндигина келиб тушган. Чап оёқ ерда, ўнг оёқ ҳали ерга тегмаган, ҳавода тиззадан букилган. Орқа оёқлар жуфт бўлиб, дум билан бир текисда муаллақ чўзилган. Бўйни гажак қайрилган.

Отларнинг ёллари, чавандозларнинг чопонлари пориллаб ҳилпирайди. Отларнинг забти, чавандозларнинг шашти-шиддати шамоли тасаввуримизда “шувв” этиб ўтиб кетади, гупиллаб юзимизга урилади. Кўнгилда кўпқари завқини туямиз. Юракда чавандозлари бисёр, худога шукур, отлари, кўпқарилари ҳам бисёр элимизга меҳр-муҳаббат юксалади.

Буларнинг ҳаммаси ёғочда ифодаланган. Ёғочда жонлантирилган — чайирлик, куч-қудрат, важоҳат, мардлик ва ишончга йўғрилган ўжарлик, ўрлик — ўз билганидан қолмаган, ўзлигидан кечмаган одам. Ҳар қандай шароит-

да ҳам, ҳар қандай ҳолатда ҳам мақсадга, мақсадга, ба-рибир мақсадга интилиб яшаётган одам. Етган — ғолиб эмас, интилган — ғолиб. Етган хотиржам, етганидан хуррам, осойишта, бекор ўтиради. Интилган безовта, тиниб-тинчимайди... доимо ҳаракатда яшайди.

Абдувоҳид йилдириш ҳаракатни, мутгасил интилишни, тутқич бермас шамолни ёғоч билан ушлаб олган санъаткор, ҳайкалтарош. “Кўпқари”да ишланган муайян ҳаракатда мазкур ҳаракатдан илгари ўтган ва кейин содир бўлажак ҳаракатлар ҳам мужассамлашган — вақт ифодаланган: ўтган замон, ҳозирги замон ва келаси замон феъллари тусланган.

Отлар... Ёғоч отлар... Вақт жиловини узган, вақтдан-да ўзган, инсон умрининг ўткинчилигини, одамзоднинг бу дунёга ғаниматлигини эслатиб, боқибеғамликни бузган ёғоч отлар...

Ҳар нарсанинг вақти-соати бор...

Аммо Ҳазрат Аҳмад Яссавий:

Тўрт оёқли чўбин от

Бир кун сенга етаро...

деганларидек, тўрт оёқли ёғоч от ёш дўстимиз Абдувоҳидга жуда тез етди, шул отга миниб 29 ёшида шамолдай елиб кетди...

Бизга унинг бу дунё ҳақида айтган сўзлари, фикр-мулоҳазалари, қарашлари акс этган асарлари — ёғоч отлари қолди.

Алвидо, дўстим!

ЯШАШ КЕРАК: ҚАНДАЙ? ҚАНАҚА?

Ёхуд Чори Аваз шеърятининг сифатлари ҳақида

Қиш. Кунлар қисқа, тунлар узун ва совуқ. Бу тун янада чўзилди. Совқотиб, печкага қарадим. Чўғларнинг устини пўстлоғ-пўстлоғ кул қоплаган. Ҳадемай ўчиб қолади... Кечқурун тайёрлаб қўйган ўтиним тугаб қопти. Болгани олиб, эшикка чиқдим. Ўтин ёришга уннадим. Фамлаган ўтиним, йиғиб қўйган шох-шаббаларим ҳам охирлаб боряпти. Бир-икки кун ишга бормайман, ўтин келтириш керак. Айни қиш чилласи. Унинг совуқ кунлари ҳали кўп.

Қаршида Чори аканинг туғилган куни хотирланибди. Бояқиш ҳаёт бўлганида қирққа чиқарди. Ғузурда, ўзи ўқиган мактабда ҳайкали очилибди. Боролмадим...

Бу йил қор кам. Чори ака билан 1984 йилда пахтада бирга бўлгандик. ТошДУнинг филология факультетидида ўқирдик. Янги йилга уч-тўрт кун қолганда ўқишга қайтдик. Қор тиззадан келади. Ерлар музлаган, ҳаммаёқ оппоқ. Чори аканинг хотира кечасини газетада ёритиш керак. Шу соннинг режаси тузилаётганда мақола ёзаман деб ваъда берган эдим. Эргага туширишим шарт.

Яна чалғиб кетдим. Томда пишак қаттиқ миёвляпти. Ҳали-вери овози ўчмайдиган. Ҳайдадим. Ҳеч нарса ёзолмаяпман. Гугурт қаерда эди-я?.. Печкага ўтин қаладим. Оловга қараб, фикримни жамлашга уриндим, мақолага оҳанг изладим. Бўлмади. Чори Авазнинг “Тортилган камон” номли шеърий китобини қўлимга олдим. Биринчи шеърини овоз чиқариб, хиргойи қилдим.

Оқшом пайти ё тунда
айланиб кўчаларни,
тонгга элтиб қўйсанг-эй,
юлдузли кечаларни.

“Оқшом”, “тун”, “кеча” каби маънодош сўзлар воситасидаги рамзларнинг ҳар бири ўзига хос ранг ила воқелик, пайт ила ҳолат касб этади. Гапнинг равиши қорадан оққа, қоронғуликдан ёруғликка томон жила бошлайди. Борган сари фикр ойдинлашиб, ифода тиниқлашиб боради: мажхулик — “Оқшом пайти ё тун”нинг натижаси барибир аниқликка — “юлдузли кеча”лар орқали “тонг”га бориб уланади. Аммо бу уланиш воқеликнинг ўзида эмас, хаёлда кечади. Образлар занжирининг узлуксизлиги ва жипслигида кўринади. Мана шу мустаҳкам занжир исканжасида “элтиб қўйсанг-эй” деган жонсўз илтижонинг, кучли истакнинг ноласи зориллайди. Шеър сарлавҳаси мазмун ва бадиий матнга мос: “Қиз ўйлари”...

Шундай яшаб ўтсанг сўнг —
билмай ҳеч ғам, аламни.
Бу дунёни севсанг-эй,
Севган каби болангни.

Мақсад — ҳаётнинг ўзини эмас, ҳаёт ҳақидаги орзу-хаёлларни ифодалаш. Бу шоирнинг ифода воситаси, бадиий олами. Нарса, воқеа-ҳодиса образи мукамал тасвирланади, яъни унинг ҳар иккала моҳияти: яхши-ёмон, эзгу-ёвуз, оқ-қора хусусиятлари барабар ифодаланади. Аммо шоирнинг бадиий маҳорати натижаси ўлароқ, яхшининг фазилатлари ёмонни, эзгуликнинг хосиятлари ёвузликни, оқнинг сифатлари қорани емириб, ўзига сингиштириб юборади. “Тун чекинар киприкларингдан, чиқа бошлар кўзингдан қуёш”, “Қандай осон қора сочингга Кундузларни ўраб оппоқ тун этмоқ”, “Мен ёнурман тонгнинг муздайин ҳавосида бот-бот ёқилиб”...

Бунда “қора” олдинга чиқмайди, у орқада қолади. Олдинда унинг мутлақо қарама-қарши қутби ҳисобланган “оқ”нинг бўрттирилган даражаси ёрқинлашади:

Қорли оқшом,
Оппоқ олам,
Оппоқ қўшиқ бошлар тун.
Тушга ўхшаш бир нарса бу
Бир ширин-эй, бир ширин.

Эътибор беринг: қор — оқ, шом — оқ, тун — оппоқ, туннинг сифати-ку аслида қора, лекин у орқада қолган, шунинг учун тун оппоқ қўшиқ айта бошлайди. Бу тушга ўхшайди, айнан тушга ўхшаганлиги учун ҳам ширин. Орзу-хаёл ширин. Орзу-хаёл ҳаётнинг таъмини ширин этади. Такрор сўз сифатини орттиради: “тушга ўхшаш бир нарса бу Бир ширин-эй, бир ширин”.

Шеър бандида тизилган сифатдош сўзлар ва сифат даражаларининг такрор-такрор айлантирилиши тасаввуримизни қамаштиради, шууримизга ҳаловат инади. Бу — шоирнинг бадиий олами. Бу олам бадиий маҳорат ила чизилган Истак, Ўй, Хаёл, Орзу каби жонли суратларда инъикос этади. Бадиий олам эса, моддий оламнинг акси — тескариси. Бадиий оламнинг рўпарасидаги моддий олам эса ўзининг бутун аянчли аҳволи билан намоён бўлади. Бу икки олам бамисоли ер билан осмон. Осмон нақадар юксак, ер нақадар паст, осмон нақадар кенг, ер нақадар тор, осмон нақадар тоза, ер нақадар кир...

Мана шу қарама-қаршиликни, зиддиятни ифодалашда тун ва тонг, қиш ва баҳор, нур ва зулмат образларига қайта-қайта мурожаат этилади. Нарса, ҳодисаларнинг хусусиятлари, ранглари, сифатлари таъкидланади. Ҳис-туйғуларнинг шакли муайян қолипда эмас, ҳаракатчан тарзда ифодаланади. Ҳаракат сўз имкониятларини излашга, лирик қаҳрамон ўзлигини намоён этишга йўналтирилади.

Санъатда ранглар ва бўёқлар шунчаки ранг-баранглик ва турли-туманлиги учун ишлатилмайди. Санъат рангтаъсирчидан, энг аввало, рангларнинг фазодаги, нур ва соялардаги кўринишларини илғашни, ҳис этишни ва таъсирлай билишни тақозо этади. Бунда табиатнинг уйғунлик ва алоқадорлик қонуниятини, меъёрни назардан қочирмаслик зарур. Сўз санъатида бадий ифода хусусиятига, тасаввур моҳиятига кўра истисно ҳолатлари ҳам бўлиши мумкин. Бунда тартиб ва мундарижа ижодкор услубида: бадий асарнинг ички ёки ташқи мазмунида, оҳангга ёки ёзма матнда барқарорлашади.

Чори Аваз шеърини сифатларида ҳам ана шундай мутаносиб ва номутаносиб ҳолатлар мавжуд. Бу сифат даражаларининг ўзгаришида, изоҳланишида, сифатларни бадий идрок этишда кўринади.

Бироқ шеърини мазмуннинг — гоининг сифатидан ташқари, шаклнинг — бадий ифоданинг сифати ҳам муҳим. У сезиларли бўлиши лозим. Нарсанинг — сўз ва рамзининг ранги, туси, таъми, белгиси, оҳанги, қаттиқ-юмшоқлик хусусиятлари фарқланиши керак. Ана шунда шеърини бой ва ранг-баранг бўлади. Гўзал ва ҳаққоний бўлади.

Зулмат босиб кела бошлади,
Тун туширди қора пардасин.
Шоир аста ўрнидан туриб,
Очиб қўйди нурли дарчасин.

Сўнг шоирни қамради илҳом
Ва қаламга чўзди қўлини.
Нафисгина бир зангор туйғу
Шеър уйига бурди йўлини.

Шеър эшигин очди-ю, шоир
Ичкарига томон йўл олди.
Ташқарида зулматнинг бўғиқ,
Ўксик, ғариб овози қолди.

Қисматдан, пешонага ёзилганидан ҳеч ким қочиб қутулган эмас. Ҳаммамиз Аллоҳнинг иродасига итоат этмоққа мажбурмиз. Аммо банданинг бандага зулмини Аллоҳ буюрмаган. Одамлар фароғатига дахл ўтказган, ҳаётига жабру ситам етказган золимларни фақатгина мазлумлар эмас, яратганининг ўзи ҳам кечирмагайдир.

Беш кунлик дунёда кечирган оний турмушимизни ҳаёт ундай, ҳаёт бундай деймиз-у, лекин биз жисман яшаётган ҳаётнинг нима эканлигини ва ким эканлигини биламизми? Йўқ! Ахир бизга инъом этилган мана шу ҳаётда яшаётган ўзимиз-ку. Ҳаёт — сиз ва биз-ку. Ҳаммамиз жамиятмиз-ку. Шундай экан, ҳаётни булгаётган, жамиятни тубанлаштираётган ҳам ўзимиз эмасми?! Бас, ҳаётни яхшилаш, жамиятни ўзгартиришни ўзимизни яхшилашдан, ўзимизни ўзгартиришдан бошламоқ жоиз. Адолат, ҳалоллик, ишонч ва ҳақиқат барқарор бўлган ҳаётдан зулумот чекинади. Бироқ “Ҳар қадамда дуч келаверасан Бир нокаста ёки ёмонга, Тошми, кесак отаверишар Пинҳон, ошкор пок бир одамга. Бироқ дунё сокин, Шундай сокинки, Ёқасидан тутиб дунёнинг Силкитнинг келади То Ёмонлар тўкилгунича!”

Дунёни гўзал этмоқ, ҳаётни зулумотдан холи тутмоқ учун шоир даъват этади:

Ҳақиқат, деб раҳм сўрманг,
У бизни кутгай, ўртоғлар,
Имону эътиқод қонни
Покиза турсак, шу басдир.

Чори ака ўзи истаган, яшашни орзу этган ҳаётни “Порлоқ манзил”, “Нурли чаман”, “Мовий ўлка” дея атайди. Ва ўз дунёсига “Зангор туйғу”лари — шеърлари билан етади. Ўша дунёда яшайди. Бу ҳам шоирнинг бадиий оламидир. Унинг сифатлари — нурли, порлоқ, мовий ва зангор.

Шоир шеърларидаги бошқа сифатларда — яшил ва қизил рангларда ҳам ўзига хос мазмун ифодаланган.

Чори Авазнинг “Яшил япроқлар” деган бир туркуми бор. “Яхши япроқлар”да моддий оламнинг — ҳаётнинг аслий ва нисбий сифатлари шоир услубининг ўзига хос белгилари ва ранглари воситасида аниқланади. “Яшил япроқлар” сўзнинг янги сифати, бадиий тадқиқотидир. Анъанавий шеърятда “яшил” яшнаш, яшариш, гурки-

раб яшаш, бахтиёрлик ва қувончнинг, қисқаси табиат ва руҳият очилишининг нисбати ва рамзи сифатида ифодаланади. Аслида “яшил” “сариф”нинг — инсон умри ва табиат фасли интиқоси аксидир — хўрлик ва хорлик рамзи тескарисидир. Чори Авазнинг “Яшил япроқлар”ида эса “Яшил” — яшил эмас, сариф... У яшилни тескари ағдаради. Ҳаётнинг авра-астарини чиқаради.

Зим-зиё,
Қоронғу,
Чуқур тун.
Гўёки мен унга чўкиб кетяпман,
Оғиз очиб бўлмас.

“Яшил япроқлар” таркибидаги “зим-зиё”, “қоронғу”, “чуқур”, “тун” каби бўёқлар тасвирига эътибор беринг — сифатлар симфонияси. Бироқ сифатлар сўнг ҳаракатга келади — феълга қўшилади. Икки ўртадаги бу иттифоқ лашкари лирик қахрамон ҳолатига кучли зарба беради. Дастлабки сатрлардаги оҳанг бирдан кўтарилади, “тун” денгизга айланади: “Гўёки мен унга чўкиб кетяпман”... Учинчи қисмда оҳанг тўлқини яна бирдан тушади, энди у денгизнинг ости — “оғиз очиб бўлмас”, сув ютаман, оғзи-бурним қонга тўлади... Шеърдаги тун, тунга муқояса қилинган денгиз — муҳит рамзларининг ўз маънолари бор. Уч бўлимли ушбу шеър сатрларида бўғинлар ўлчовининг 3—3—3—11—6 тарзда алмашилиб туриши денгизда кўтарилган тўфон ҳамласидан чўкиб кетган одам тасвирининг асл шаклини яратади.

“Яшил япроқлар” шакли ҳам, мазмуни ҳам хилма-хил бўлган мустақил шеърӣ асарлар мажмуасидир — “Яшил япроқлар” номининг яна бир нозик маъноси шу билан боғлиқ. Япон мумтоз шеърӣати анъаналари асосида яратилган ушбу шеърӣ шакллар ўзбекона ҳокку ва танкаларнинг янги намуналаридир.

Умидсиз боқаман
Йўллари лой,
Ботқоқ қишлоққа:
Қаерга ҳам бориб бўлар
Бу йўллар билан.

Йил фасллари, табиат тасвири ўз маъносидан бошқа, ижтимоий мазмун касб этиши, сатрлар эркинлиги, улар ўртасидаги ушбу номувофиқликнинг фикрий теранликка мос келиши — қисқа, аммо кутилмаган кучли зарбадир. Бошда оддийгина ифодаланган “лой ва ботқоқ йўл” аввал ўзининг асл маъносидан турмуш, фаолият, тафаккур ва тараққиёт тарзлари каби маъноларга кўчади. Сўнг нотўғри, ночор, яроқсиз сифатларини эгаллайди. Оқибат азоб-укубатдан бошқа ҳеч қаяққа элتماйди деган умумий хулосага олиб келади.

Мана яна битта яшил япроқ...

Шамол олди, совуқ урди, зах ўтди... 1992 йилнинг июнидан октябрига қадар турли касалхоналарда қаровсиз қолди... Аъзои бадани тап-таранг шишиб, сарғайиб ётарди бу яшил япроқ...

Шоирни мана шу дунё еди, мана шу йўл еди. Бу йўл мустабид тузумнинг, истибдод замонининг бузуқ йўли эди. Чори Авазнинг иккала буйраги ҳам ҳилвираб кетди, 35 ёшида ҳаёти сўнди. Бояқиш инсон ва дунё ҳақида ҳикматлар тўқийтиб, ўзининг ҳам машғум тақдирини аввалдан билгандек битган эди:

Ўлсам,
 Ҳайрон бўлманг,
 Узоқ яшаш учун
 Туғилганим йўқ.

Яшаш — ҳаёт мазмуни ва инсон қадри, Ҳаёт ва Ўлим мавзуи Чори Аваз шеърятининг муҳим хусусиятларидан бири. Яшаш мавзуига мурожаат этилар экан, ҳар сафар “Қандай?”, “Қанақа?” деган саволлар рўбарў бўлади. Жавоб эса ҳаёт каби мураккаб, мушкул. Бу саволларнинг жавоби яшаш сифатини — инсон умрининг сифатини аниқлайди. Умр мазмунини узоқ ёки қисқа яшаш эмас, қандай ва қанақа яшаш белгилайди. Саволлар кишини ўйлашга, ўзини ўзи сўроқлашга, фикрлашга, ҳаётни англашга ундайди. Саволлар беғамлик ва мақсадсизлик, воқеликка муросасозлик ва ҳаракатсизликка қарши исён кўтаради.

Нега сиз серрайиб қолдингиз —
 Ҳолингиз бунчалар бўлди танг?
 Ё сизни муттаҳам этдими
 Бу — ҳаёт аталмиш кўҳна жанг?..

Мақсадни мақсадга беркитинг,
Фикрдан фикрни сўроқланг.
Кўкракни қаттиқроқ силкитиб,
Тинчгина яшашдан йироқланг...

Ушбу мавзуда Чори Аваз шеърятининг яна бир сифати намоён бўлади. Яна битта бўёқ ишлатилади. Лирик қаҳрамоннинг руҳий ҳолати қизил рангда — қизил атиргул рамзи воситасида чизилади.

Етар, тинч қўй, қизил гулларни,
Гўзал бўлса айбдорми ахир.
Қизил гуллар шеърингни эмас,
Ёмғирларни кутаётгандир.

Сен маддоҳлик қилмагин, юрак!
Юрак, ўзга йўл учун қайғур.
Биласан-ку, яшаш нақадар
Қизил рангли гулларга оғир.

“Куз эртаси” китобидаги “Осмон, Куёш, Сабо ва улар яшши кўрадиган қип-қизил Атиргул ҳақидаги эртақ” шеърисида ҳам худди шундай ҳолатни учратамиз.

Кўриб турганимиздек, Чори Аваз ҳаётни тасвирлади, яшаш завқини куйлади. Шоир ва инсон сифатида Ватан ва миллат дарди билан ёниб яшади. Қизил атиргулдай яшади. Қизил атиргулдай узилди, сўлди. Бироқ у яшаган қисқа умрнинг сифати қолди — Қип-қизил гули қолди.

Қирчиллаган қишнинг қоқ ўртасида, қоп-қоронғу тунда бугун менинг кулбамда ҳам қип-қизил атиргул очилди. Печкада ёнаётган гулханга қараб, Чори акани ўйладим, унинг шеърларини ўқидим. Шеър ва хаёлга берилиб ўтиннинг ёниб тутаганиниям сезмабман. Тун бўйи гулхан вужудимни, Чори аканинг хотираси руҳимни иситди.

Даричани очдим, тонг отди...

ИЛҲОМ БОТИРОВ

Сирдарё вилоятида 1971 йили туғилган. У 1997 йил Тошкент Давлат Университетининг журналистика факултетини тугатган.

Айни пайтда Гулистон шаҳар ҳокимлигида ишлайди.

СЕН БОРМИСАН...

Қил билан кўприкнинг ораси,
Куйган бу кўнгилнинг ноласи.
Сочингму соғинчим чораси.
Ўкинчдир муҳаббат боласи...

Алмашар сўзлар ҳам басма-бас.
Баҳорми, ёзми у, фаслдек.
Йилларни пичоқлаб қасдма-қасд
Эрта кун бўй чўзар асрдек.

Ойлар олиб келар муждалар.
Ўзимга эртақлар айтаман.
Ким билар билмагай кечалар.
Кимнидир қўмсайман, телбаман.

Чорлагай шу маҳал хотира.
Уммондай хаёлим тайёра.
Етти осмон бўлди бокира
Сен бормисан унда Сайёрам?!.
Сен бормисан-н...

КУЗАТИШ

I

Ер шари.
Ҳаёт жумбоқ —
Дум-думалоқ.

Чексанг чекилади
Математика —
Тамаки.

Оймўма.

Ифоринг тугамайди.
Бугун ҳам эртага.
Нечун, ҳамон сенинг
Висолинг бегона
Эй пари...

И

Юзини булут тўсган
Ҳилол —
Қовоғини уюб олган
Соҳир севгилим.

Тальяти тойирдек
Сувратинг
Бизларга дойирми
Тийратинг.

Вужудни емиради
Умр
Бовужуд кезинади
Тайр.

Соллона рақс этар
Товусим
Малаклар ҳайрона
Қолгуси.
Жанг борар
пичоқнинг устида
Тонг отар
нигоҳим ўсдими?!

Қуёш кезинади
Фалакда.
Кўз ёш исинади
Қароғда.

Шакли, шамойил
Билмадим.
Энг сўлим гунчани
Ҳидладим.

Водариф кимнингдир
Юзи бу.
Билмасдан ўпгандим
Сезмади...

Куйладим
Куйларим оқдилар.
Алфироқ
Кўнглимни ёқдилар.
Ариқлар. Ҳовузлар.
Тўлдими.
Ҳилолим висолга
Кўндими...

Оймўма.
Мен сенинг
Сен менинг...
Ёрилма ҳеч кимга
Фақат...
Тушақол осмонингдан
Эй пари
Кетамиз ер шарини
Айлангани-и...

МЕНГА БИР ҚАРОШ БЎЛДИ...

Кўзларим саҳро бўлди
Юрагим яро бўлди.
Уммидим само бўлди
Уммидим само бўлди.

Йўлларим адош бўлди.
Туганмас бардош бўлди.
Ишқ нега ёввош бўлди
Ишқ нега ёввош бўлди.

Хаёлим бебош бўлди
 Нигоҳинг адош бўлди.
 Менга бир қарош бўлди
 Менга бир қарош бўлди...

Сўзласам тилим куйди
 Айтмасам дилим куйди.
 Билмайин тиним куйди
 Тинмайин тиним куйди.

Қароғим огоҳ бўлди.
 Чароғон нигоҳ бўлди.
 Нигоҳинг ногоҳ бўлди
 Нигоҳинг ногоҳ бўлди...

Барчаси оҳ-воҳ бўлди
 Барчаси оҳ-воҳ бўлди.
 Дил нега дутоҳ бўлди...
 Дил нега сегоҳ бўлди?!

МУВОЗАНАТ

Қичқир. Бу фалакка додинг етмагай.
 Йиғлагил, ёшингга зоринг етмагай.
 Боринг не бу басир оринг етмагай
 Куйлайвер, куйингга куйхона кўнгил.
 Ўзингни отавер тошлар қасдига.
 Мастона сўзлагил, куйла куйманиб.
 Куй қайтарар ахир сени аслингга.
 Ўткинчи ўйларга кетма бўйланиб.
 Ўйлайвер, ўйингда ўйхона кўнгил.

Ортмоқлаб гардунни бу дун гардингга
 Маҳзун нигоҳингда қотса галаён.
 Юкиниб мақсудинг маъдуд мардингга,
 Шамолни паноҳ бил қолсанг хаёлчан.
 Излайвер изингда изхона кўнгил.

Хазондек тўкилса сабр кўксингга,
 Бир улуғ ниятлар қилгил эринмай.

Дарахт ҳам ўсади ўксик ўкинч-ла,
Гулзор гуллайверар сезиб-сездирмай...
Гул ўлгил атрингга гулхона кўнгил...

* * *

Сўз айтмаган куним кечир, мени.
Кечир мени шеър айтмаган кун.
Қачон топиб йўқотдим сени,
Бир нигоҳ-ла отилган сукун.

Телбалигим жонимга тегди,
Дилим синди ишқ тошларидан.
Бир нигоҳи ўқ мени енгди,
Чўллаб кетдим кўз ёшларимдан.

Ҳайрат билан уйғонди юрак,
Ҳасрат билан тилкағенди дил.
Бир нигоҳ-ла қуласам керак,
Тўқар мени эҳтимол бир гул.
... Кечир мени шеър айтмаган кун.

ЖАҲОНГИР ХОЛМИРЗАЕВ

1974 йилда Тошкент шаҳрида туғилган. Ўзбекистон телерадиокомпаниясида хизмат қилади.

ОВЧИ

Мана бир неча кундирки, Жума мерган тутқич бермаётган кийикнинг изидан юрибди. Кийик унга уч-тўрт марта чап бериб кетди. Жума унинг янги босилган изини кўриб, энди ўзини кўришга кўз тутганида, ўзигина эмас, изи ҳам йўқолиб қолар, бунга сари овчининг хуноби чиқарди. Нима бало бўляпти? Бу кийикми ўзи? Ахир, кийик, тўғрироғи ёввойи тоғ эчкиси-ку?! Ниҳоят, бир ўртоғининг гапини эслади: айрим тоғ ҳайвонлари овчини чалғитиш учун яна ўз изини босиб орқага қайтармиш-да, тагин бошқа томонга қочиб кетармиш. Афтидан, бу кийик ҳам шунақа қиляпти. Шошмай тур! Жумадан қочиб қутулиб бўлсан!

Жума янги ғайрат билан ҳайвоннинг кетидан тушди. Бу орада ҳаво бузилиб, ёмғир қуйди. Жума шалаббо бўлгани устига уйдан олиб чиққан емиши ҳам адо бўлаёзди. Бироқ унинг орқага қайтиш нияти йўқ, ибтидоий овчилик ҳисси — қаҳри унинг қалбини эгаллаб олган эди. Ахир, бу кийик — бу ўрмонда қолган сўнгги кийик эдики, барибир бир йиртқичга ем бўлиши ёки бир келгинди овчининг ўқига учиши керак эди.

Йил бошида бир чўпон шохи буралиб кетган бир тоғ такасини отиб олган, унинг айтишича, бу жонивор ўз тўдасининг йўлбошчиси бўлиб, тўдада жами саккиз кийик бор экан. Керага тоғларидан ошиб келган бу тўда ҳақида овулларга овоза бўлиб кетган, кейин чин мерганлар ҳам, ҳаваскорлар ҳам ими-жимиди қолган кийиклардан олтитасини отиб олишган, қолган биттаси — ушбу кийик бўлиб, мана, у ҳеч кимга тутқич бермас эди.

Энди у Жуманики бўлади, вассалом.

Ниҳоят, унинг омади келди. Ёввойи бодомнинг тўкилмай қолган сап-сарик барглари орқасида худди шу баргларга ўхшаб кетадиган ҳайвон кўринди. У — ўша кийик эди, ҳа, ўша. Эътибор қилиб кўрдик, ўша ердаги чашмадан сув ичяпти у. Жума гупиллаб ураётган юрагини тўхтагудек нафасини ичига ютиб, кийикни нишонга олди. Буларнинг ораси анчагина йироқ эди. Шунинг учун унинг бошини эмас (ўқ тегмай қолиши мумкин), бошидан чапроқни — тахминан кўкрагини кўзлаб, тепкини босди. Назарида, кийик сакраб кетиши, камида уч-тўрт қадам босиши лозим эди. Аммо ўқнинг жаранлаган товуши ўрмонда тинди ҳамки, кийикнинг ҳаракати кўринмади.

“Нима бало, яна менга чап бердим?” дея ўйлаганича, милтиққа тагин ўқ жойлаб югурди. Йўқ, ўқ оҳуга теккан, ўлжа намхуш ерда ёнбошлаб ётарди. Ўқ унинг олдинги оёғига — куракдан пастроғига теккан, ўша ердан қон оқар, ҳайвоннинг бутун вужуди титрар, бундан ташқари, кийикнинг бўғоз экани дўмпайган қорнидан аниқ билиниб турарди. Жума сал ғалатироқ бўлиб, кийик ёнига чўнқайди. Ахир, шу ҳолида ҳам қимирлаб, нарига силжиса бўлади-ку? Нега тақдирга тан берган каби ётибди?

Ана шунда жонивор бошини буриб, осмонга қаради. Жуманинг назарида, у ҳаёт билан видолашаётгандек эди: ахир, уни ҳозир сўйиб олиши мумкин-да!

Бироқ шунда кийик Жуманинг кўзларига тик қарадию, овчининг бутун вужуди жимирлашиб кетди: кийикнинг кўзларидан ёш оқарди. Буни кўриб Жума кўзларини чирт юмиб олди. Очса, тоқат қилолмайдигандек эди.

Шу он иттифоқо Жума бундан бир неча йил бурун ўтган воқеани эслаб қолди: йўқ, кийикнинг бу ҳолати унга ўша воқеани эслатиб юборди.

* * *

Бундан нақ ўн икки йил бурун Жума юк машинасини ҳайдар, бўш вақтларида бировларнинг ҳожатини чиқарар эди. Оқшомлари эса улфатлари билан ошхонага кирар, оз-оз ичиб чиқар эди. “Оз-оз” аста-секин “кўп-кўп”га айланди ва кунларнинг бирида фирт маст бўлиб, уйига келаётган эди, дарвоза биқинидаги ахлатхонада шарпа-

дек бир ҳайвонни кўриб қолди. Ҳайвон ғойиб бўлди-ю, Жума уни таниди: шақол! Кейин бақариб-чақариб, ҳовлига кирди:

— Хотин, шақолни кўрдим. Товуфингни ўша еган, аблаҳ... Ҳозир ўлдираман уни! Милтиқ қани деяпман, милтиқ?

У милтиқни топди ва ўқлаб, яна дарвозадан чиқди. Ҳовлини айланиб, қишлоқ кўчаларига ҳам зеҳн солиб қайтди. Чиябўри йўқ эди.

Бу вақтда унинг хотини дордаги кирларни йиғиштириб олаётган эди. Жума тўхтаб қолди-ю, дордан силжиб тушаётган кийимга кўзи тушиб, шартта милтиқни тўғрилади ва тепкини босди. Ўқнинг варанглаши билан бирга хотинининг ҳам инграши эшитилди. Жума отилиб борди у ерга. Аёли ёнбошлаб ўнг сонини ушлаб ётар, эшик пештоқидаги чироқ нурида унинг кўзларидан оқаётган ёш кўринар, энди миқ этмас, фақат эрига таъна билан тикилар эди. Жума беихтиёр ҳушёр тортиб нима иш қилиб қўйганини англади-да, аста чўнқайиб, кўзларини юмди. Кейин ўзиниям, ичкиликниям сўкиб, бироз ўтирди ва хотинини кўтариб, айвонга олиб чиқди. Сўнгра гаражга бориб, машинасини ҳайдаб келди. Хотинини ёнига ўтқазиб, касалхонага олиб борди.

Ўқ-ку қилғилиғини қилган, лекин ҳомиладор хотинини йиқитиб, боласини ҳам туширган эди: эгизак экан. Бунинг устига, дўхтирлар аёлнинг қаттиқ кўрққани, кўп аъзолари эзилиб кетгани боис ҳали-вери туғмаслигини айтишди, боз устига — аёл касалхонадан оқсаб чиқди.

Бу воқеа Жумага қаттиқ таъсир этган эди. У ҳаргиз ўзини қўйишга жой тополмас, хотинининг кўнглидан ўша ишни чиқариш ҳақида ўйлаб ўйига етолмас эди. Гангиб юриб, мачитга қатнайдиған бўлди. Намоз ўқий бошлади. Ҳатто ўзининг жума кунда туғилгани боис шундай исм қўйганлари ҳақида ўйлаб, бу хосиятли исмни ҳам оқламаганини фаҳмлади. Бунинг устига қариндошлари аёлининг туғмаслигини айтиб, бошқа хотинга уйланишни маслаҳат бера бошлашди. Лекин бу гапларни эшитгиси келмас эди унинг: чунки аёли олдида ўзини айбдор деб билар, бу айбини ҳеч қачон юволмаслигига ишонар эди.

Оқибат унинг қишлоқда яшагиси келмай қолди. Ҳовли-жойини мусофир ўқитувчига сотиб, шимолдаги Қо-

ратоғ этагида — жилға бўйида бир кулбани тикка қилди. Шу ердаги колхоз раисига учраб, бир отар қўй-эчки олди. Чўпонлик қила бошлади. Табиий, вақт-вақти билан каклик, тулки овига чиқиб турар, баъзан тоғ эчкилари ҳам учраб қоларди. Бошқа бўш вақтларини уйида, кичкина томорқасида ўтказар ва беш вақт намозида Аллоҳдан фарзанд сўрар, унга илтижо қиларди. Олти йил деганда Тангрига унинг нолалари етди шекилли, бир фарзанд берди: ўғил! Унинг отини ўйлаб-ўйлаб Муҳаммад қўйди. Шу кунларда Муҳаммад олти ёшда эди...

У кўзларини очиб, кийикнинг ярадор оёғига тикилди ва хотинининг ҳам бир неча йил муқаддам шу алфозда ётганини эслади. Ўшандаги “овчи” лиги, туғилмаган фарзандларининг нобуд бўлишига сабаб бўлгани, кейин ўтган олти йиллик ғамгин умр, аёлининг ҳам оқсаб юриши — бари-бари яна кўз олдидан ўтди-да, энди ўз кўзларидан ёш қуйилиб кетди.

“Нима ёмонлик қилувдинг сен менга? Нега мен сенинг ҳаётингга зомин бўлишим керак? — деб ўйлади у. — Ким менга бундай ҳуқуқ берди? Иккимизни ҳам Аллоҳ яратди-ку? Бироқ, мени овчи қилиб, сени оху қилиб яратган экан-да! Гап шундами, холос?”

Овчи билан ўлжа яна бир неча сония бир-биридан кўз узмай қолишди.

Кейин Жума оғзи қақраб кетганини сизди. Секин ўрнидан туриб, чашма бошига борди. Ҳовучида сув олиб ича бошлади. Кейин она кийикка қараб турди-да, яна ҳовучида сув олиб, унинг кўпикланиб турган оғзига томизди. Жонивор бир неча қултум ютди. Кейин Жума белбоғини ечиб хўллади-да, кийикнинг ярасини артди. Сўнгра милтиғини елкасига илиб, кийикни даст кўтариб олди. Аммо бир неча қадам қўймасдан тўхтади: жонивор оғиргина эди. Жума эгнидан чопонини ечиб, ерга ёзди-да, кийикни ётқизди. Сўнг чопон этагидан ушлаб судраб кета бошлади. У ҳеч нарсани ўйламас, ярадорни уйига олиб бориши лозим эди, холос. Нишоб жойлар келганда, кийикни чопонга қўшиб кўтариб олар, пастга тушгач, яна ерга қўйиб судрар эди. У энг яқин йўлни танлаган эса-да, кечқурун уйига етиб борди.

Отасини узоқдан кўрган Муҳаммад “дада-а!” деб унга пешвоз югурди. Жума ўғлини кўтариб, ўпди. Болакай даст-

лаб ярадор кийикка эътибор қилмаган эди, уни кўргач, чўнқайиб ўтирволди.

— Дада, бу ўладими, а? — деб сўради у.

— Йўқ, бу яшайди, — деб қатъий жавоб берди Жума.

— Сиз буни топиб олдингизми ё отиб олдингизми?

— Топиб олдим. Энди ўлимдан қутқараман, — деди Жума пинак бузмай. — Буни даволаймиз, ўғлим. Кейин биз билан яшайди.

— Вей, қандоқ яхши! — Муҳаммад кийикнинг ярасини кўриб, йиғлаб юборди. — Жуда оғрияпти, а?

— Оғрияпти. Қани, кетдик.

Жума яна чопон этагидан ушлаб кўтарди. Бошқа бир четидан ўғли ҳам ушлаб олди. Кейин уни судраб уйга йўналдилар.

Сўнгра кийикни парвариш қила бошладилар. Жуманинг хотини жониворга дарҳол мумиё едирди — эритиб оғзига куйди. Жума эса ҳайвоннинг синган курак суягига тахтакач боғлади. Кейин ярасига кигиз куйдириб босди. Муҳаммад сув ташир, айтилган ишни қилар, ярадор кийикни даволашда иштирок этаётганидан хурсанд эди. Кунлар ўтиб, она кийик оёққа турди ва оқсаб юрадиган бўлди.

Жума гоҳо кийикни отарга қўшар, у жайдари эчкилар қатори ўтлар эди. Шунда кичкина Муҳаммад унинг орқасидан қолмас, у толиқиб тўхтаганда, қулоғига бир нималарни шивирлар эди. Яна бироз муддат ўтгач, она кийик қизғишгина улоқча туғди. Улоқ нуқул титрар, ҳар нарсадан чўчир эди. Шунда оҳиста ба-балаб онасининг пинжигига тикилар, онасининг оёқлари орасига кириб оларди. Она хириллаган товуш чиқариб, унинг бошини, думини яларди. Бирон ойдан кейин кийикча Муҳаммад билан ўйнайдиган бўлди: Муҳаммад сутли ўтлардан юлиб, унга оз-оздан едириб қочар, кийик бола уни қувлаб юрарди. Она кийик эса ҳамон оқсаб юрар, аммо энди олис тоғларга, ўрмонларга тез-тез қараб тикилиб қоларди.

Шундай кунларнинг бирида тонг маҳали Муҳаммад ташқарида милтиқ отилганидан уйғониб кетди. Ташқарига чиқса, каттакон тош кўра девори ёнидан отаси бир бўрини оёғидан судраб келаётибди. Олапар итлари бўлса, ўлган бўрига қараб жон ҳолатда ҳурар эди. Жума ўлжани чайла яқинига опкелгач, шоша-пиша терисини шилишга тушди.

— Ўғлим, бақрайиб турма, сув опке. Бунинг терисини тезроқ шилиб олмасак, қотиб қолади.

Муҳаммад чойгумда сув олиб келди.

— Буни қаерда отдингиз, дада?

— Молга келган экан, — деб жавоб берди Жума. — Кийигинг хуркак-да, қўрадан чиқиб қочипти. Вақтида отмаганимда, кийикдан айрилиб қолардинг.

— Вей, яна ўлимдан кутқарибсиз-да. Қандоқ яхши!

— Хуркаклиги чатоқ-да. Итдан ҳам қочади...

— Ишқилиб, тоққа кетиб қолмайдими?

— Билмадим, ўғлим, билмадим, — деди Жума ўйчан тортиб. Сўнг терини шилиб олиб, пичоқни дарахт тўнкасига санчиб қўйди-да, қўлини юва бошлади. — Балки биз билан қолар, балки... Биз ахир буни даволадик, ҳимоя қилдик. Лекин, биласанми, ўғлим, бунинг ватани — ўрмон, тоғ. Бир вақт келиб, кетиб қолишиям мумкин...

Шу пайт этак томондан машинанинг товуши эшитилди. Енгил УАЗ яқин келиб тўхтади. Ҳайдовчининг ўрнида ўтирган йигит пастга тушди. У колхоз раисининг ўғли бўлиб, ўттиз ёшлар атрофида, афтидан, ўзини ҳам раисдек чоғлар эди.

— Салом бердик, Жумабой, — деб етиб келди. — Э, овинг бароридан кепти-ку! Омадли йигитсан... Хўш, бизнинг қўйлар қалай? Эчкилар? Бўри емасдан, сел олмасдан, касал бўлмасдан юриптими?

— Юрипти. Ҳаммаси соғ-омон, — деб жавоб берди Жума. — Бу йил яна кўпайиб қолди туёғи... Қани, уйга киринг, хўжайин.

— Мен шошиб турибман, жўра, — деди ёш хўжайин. — Айтмоқчи, бизнинг молдан биронтаси ўлса, селга оқса, касал бўлса, нима қилишни биласан-а?

— Албатта, — деб яна жавоб берди Жума. — Колхозникдан қўшиб қўяман-да, хўжайин...

— Маладес.

— Раис бобом тайинлаганлар. Биз бир чўпон... Айтилган ишни қиламиз.

— Хўш, энди яна битта айтиладиган иш бор, — деди раиснинг ўғли қўрадаги эчкиларга зеҳн солиб.

— Бош устига.

— Эшитишга қараганда, отарингда кийик пайдо бўпти. Умрим бино бўлиб эшитмаган эдим... Уйдагилар ҳам қизи-

қиб қолишди. Биласан, мендаям мана шундай бир ўғилча бор. Ўша де, “кийикни опкелиб берасиз. Боласини ўнатиб юраман”, деб тоза хархаша қилди, жўра. Шунинг учун бугун вақтлироқ чиқиб, бу ерга келдим. Мен... истасанг, пулини тўлайман. Истасанг, бошига — бош, анави эчкиларимдан бирини ол. Сен кийикни бер...

Ёш хўжайиннинг сўзини бўлмасдан тинглаб турган Жума:

— Кечирасиз, лекин кийикни сизга беролмайман, — деди.

— Беролмайсан? — туйқусдан ҳайрон бўлди раиснинг ўғли. — Менга қолса, ўзингдан билиб, уйга обориб беришинг керак эди. Ахир, умуман айтганда, бизнинг чўпонимизсан.

— Шундайку-я, лекин кийикни беролмайман, — деди яна Жума. — Қолаверса, майли, отар сизларники бўлсин, аммо кийик — меники, бизники...

— Меники, — деб қолди шунда Муҳаммад. — Кийикчани бермайман!

— Бермаймиз, албатта, — деди Жума. — Йиғлама, ўғлим... Керак бўлса, майли, отарни олсин...

— Шундайми ҳали? — деди шунда ёш хўжайин. — Ҳей, йигит, чўпонлик қиламан деб, овчилик қилиб юрганнинг ким билмайди? Қанча паррандани қуритдинг, браканьер!.. Ҳозир овлайдиган замонми? Битта кийикни отганга фалон минг сўм жарима бор. Каклик ҳам лецензия билан отилади...

— Ҳа, шундай дейишади, — деб кўйди Жума.

— Қани, бўл! Кийик қани? Анивими? Опке... Аччиғим чиқса, сени қаматиб юборишим мумкин!

— Ҳе, аччиғим чиқса, мен ҳам нима дейишни биламан, — деди Жума. — Сизлар қолхозни қуритяпсизлар... Тагин уялмасдан бизнинг мол ўлса, нима қилишни биласан-а, дейсиз. Инсофсизлар...

— Жума, оғзингга қараб гапир!

Ёш хўжайин унга бостириб келган эди, Жума тўнкага қадалган пичоқни олди.

Шунда Жуманинг хотини уйдан чиқиб келди. Аммо бир сўз дейишга улгурмасидан бурун ёш хўжайин ортига чекинди-да:

— Эрингни кўрдингми? Эсингда тут!.. Бу пиёнистага ачиниб мол берган эдик... — дея шартга кабинага

кириб олди. Сўнг ойнадан бошини чиқариб: — Ҳали учрашамиз, — деди ва машинани жилдириб, тез буриб кетди.

— Кетди-и! — деди қувониб Муҳаммад. — Дадам зўр! Кийикни бермадилар!

— Энди нима қилар экан у? — деб оҳиста сўради хотин.

— Ҳеч нарса қилолмайди, — деди Жума. — Ҳовлиқишни, кариллаб юришни билади бу...

— Лекин қаттиқ гаплар айтдингиз.

— Мен ростини айтдим. Жойи келса, яна айтаман... Майли, браканьер деб штрап олсин. Лекин қандай браканьерлигимни шу кийик ҳам билади. Қолаверса, мен ўзгариб бўлдим, хотин... Бўпти, терини ол, туз сепиб қўй...

Тоғ этакларида бошланган баҳор аста-секин тоғларга ҳам етиб келди. Ана шундай авжи кўклам кунларидан бири эди. Жума тонг саҳарда ўғлини уйғотди. Хотини ҳам унга эргашиб, ташқарига чиқишди. Она кийик тошқўрадан анча наридаги тепачада кулоқларини чимириб турар, ёнида боласи дам унга, дам уйга қарарди.

— Ўғлим, улар кетишяпти, — деди Жума. — Мен кўп чақирдим. Қарашмади.

— Нега, нега? — деб бирдан кўзи ёшланди Муҳаммаднинг. — Ахир, биз уларга ёмонлик қилмадик-ку?

— Рост... Лекин улар кетади энди. Сенга айтувдим-ку, уларнинг ватани у ёқда. Уйлари ҳам...

— Йўқ, — энди хўнграб йиғлаворди ўғил. — Менинг кийикчам... Меники у. Ҳозир ўт бераман...

Муҳаммад томорқага қараб югурди. Шунда она кийик дик-дик сакраб нарига борди. Боласи ҳам ортига қарай-қарай унинг ёнига келди. Кейин буларга бир муддат тикилиб туришди-да, енгил-енгил сакраб ўрмон томонга узоқлаша бошлади.

— Афсус, — деди Жуманинг хотини. — Ўрганиб қолган эдик. Тоғларда қандай яшар экан энди!

— Энди... улар ўлади, — деди Жума.

— Ўлади?

— Ҳе, хотин, улар бироз вақт бўлсаям бизнинг шароитга ўрганиб қолишган эди. Айниқса, кийикнинг боласи... Қўлдан ўт ея бошлаган эди. Бундан ташқари, она кийик оқсоқ... Ўрмонда нималар йўқ дейсан. Мана, бўрининг биттаси...

— Вай, сиз буни... Шундай бўлишини била туриб... Тавба, бошдан билармидингиз?

— Албатта, — деди Жума. — Шунчаки, мен уни ярадор ҳолда кўрганимда сени эслаб қолдим. Дилим ранжи-ди, ўзимдан хафа бўлдим. Кейин уни сўйиб олгим келмади. Аммо ўша ҳолда уни ташлаб кетолмас ҳам эдим. Нима қилишни билмасдан уни уйга олиб келдим. Бироқ йўлдаёқ бунинг қисматини сезган эдим... Ҳе, ўрмонда қолдирсам, бир кун ҳам яшолмас эди. Биз унинг ҳаётини бироз чўздик, холос... Тавба дейман: ўрмонда... яхши мерганга дуч бўлган ҳайвоннинг қисмати ҳамиша шундай тугайди. Бу нима ўзи? Ҳақиқат, қисмат, тақдир... Начора. Қўлимдан ҳеч нарса келмайди, мен шунчаки...

Шунда нақ том устидан Муҳаммаднинг бақириги эшитила бошлади:

— Хайр, хайр!..

У кийиклар билан хайрлашар, овозида йиғи, айни чоғда бир синиқ шодиёналик ҳам бор эди.

НУРИДДИН ИСМОИЛОВ

Самарқанд вилоятининг Иштихон туманидаги Авлиётепа қишлоғида 1969 йили туғилган. Тошкент Давлат Университетининг журналистика факултетини тугатган.

Айни дамда “Хуррият” газетасида муҳнат қилади.

ХАРИД

Бозор айланишни ёмон кўраман. Яна Дилфуза ҳам келиб-келиб бозорга чиқа қолайлик дейди. Қиз бола билан бозорни айлангандан кейин унга бирон нарса олиб бериш керак. Чўнтагимда эса ҳеч вақо йўқ. Ё унинг ўзи бирор нарса ҳадя қилмоқчимми? Ҳар қалай уйда ёлғиз қиз бўлса, бунинг устига отасининг хусусий фирмаси бор. Йўқ, барибир ноқулай. Ҳар қанча бой бўлгани билан қиз бола йигитнинг олдида ҳамёнини ковлаб турса, йигитлик шаънига тўғри келмайди. Аслида, Дилфузани мен эртага шаҳар айланишга таклиф қилгандим. У бўлса, бир кун олдинга сурди. Авваллари ҳеч бунақа одати йўқ эди. Яъни айтилган вақтни ҳар доим орқага сурарди. Қизиқ, бозорда кўнглингдагини қандай айтасан? Қандай қилиб совчилар боради, дейсан. Агар қулоғига пичирлаб айтган тақдирингда ҳам биров бўлмаса, бошқаси эшитади-ку. Келишилган вақтдан ярим соат ўтиб кетди. Мунча келиши қийин. Авваллари кечикса, бор-йўғи беш-ўн минут кечикарди, энди бўлса... Ўзи шу сафар уйига бориб келгандан кейин жуда бошқача. Гапирсанг, индамай қулоқ солиб туради-да, нималарнидир баҳона қилиб кетиб қолади. Лекин нима бўлсаям шу қизга уйланишим керак. Шарт! Уфф... Нега келиши қийин... Яна сал чеккароқ бўлсаям майли, бозорнинг қоқ ўртаси... Одамларнинг бақир-чақиридан қулоғим битиб бўлди. Бунча кўп булар. Худди кўзиган асалари уясига ўхшайди-я... Анови аёл нега менга қарайди. Одам кўрмаганми дейман. Яна қаёққа қарамай айланиб келиб кўзим шу аёлга тушади. Ё

биронта танишига ўхшатдимикин. Эй, ана мен томонга келяпти...

— Ҳай болам!

Бировга ўхшатди шекилли.

— Нима дейсиз, хола?

— Илтимос, болам, манови куйлакни сенга бир ўлчаб кўрай, худди сендай ўғлим бор.

— Размерим қирқ икки. Агар қирқ икки бўлса олаверинг, тўғри келади.

— Ранги-чи, ранги оқ бўлсаям бўлаверадими?

— Мен қаёқдан билай, балки ўғлингиз кўкини яхши кўрар.

— Болам, ёши тенгларнинг дидиям бир-бировига яқин бўлади...

— Бўпти... бўлади... яхши... ўғлингиз мазза қилиб кияди.

— Ўзи шунақа куйлакни кийяптими ҳозирги ёшлар?

— Вой, хола, нега бунча ёпишиб олдингиз. Мана мен қорасидан кийиб юрибман, биров финг дегани йўқ.

— Хўп, хўп. Бунча аччиеланасан. Ўзинг истараси иссиқ бола экансан. Шунга сўровдим-да.

— Уфф, — дедим атрофга аланглаб, тайин бораман, балки сиздан олдинроқ ҳам борсам керак, девди-я, яна ўн беш минут кутаман, келса яхши, келмаса кетвораман.

— Болам!

Бурилиб қарасам бояги аёл кўзини мўлтиратиб турибди:

— Ҳалиям шу ердамисиз, хола? Кетмадингизми? Нима дейсиз?

— Куйлакни олдим. Битта ботинкаям олмоқчийдим. Кийиб кўрмайсанми?!

— Размерим қирқ уч. Олаверинг.

— Қизиқсан-да, болам. Сизларга қанақаси ёқишини мен қаердан билай, яна бировларни оёғи семиз, бошқасиники...

— Ўғлингизниям бирдан олиб келмадингизми? Қийналмай дарров олардиларингиз.

— Уям келувди. Йўқотиб қўйдим.

— Унда изланг, топасиз.

— Шундай “иппадром”да қаердан топаман?

— Бировни кутиб турибман, холажон, илтимос, бошқа худди ўғлингизга ўхшаганига айтинг! Йўқ демайди!

— Энди болам, бозорда ҳар хил одам бор. Шунга...

— Холажон, мен ҳам шундайдирман. Сиз қаёқдан билиб ўтирибсиз? Энди кўриб туришингиз бўлса... Балки, пулингизни “тинчитиб” кетишим мумкин...

— Йўқ, унақа болага ўхшамайсан.

— Нимага тушунмайсиз, мен бировни кутиб турибман деяпман-ку. Қанақа аёлсиз ўзи? — Жоним ҳиқилдоғимга келиб кетди. Нега энди бу аёл менга ёпишиб олди. Бундан бўлак дардим йўқми мени.

— Болам, илтимос!

Қарасам, кўзига ёш оладиган, борай десам Дилфуза келиб қолса, бормай десам бу аёл елимдай ёпишиб олган.

Маили, узоққа кетмай, шу ерга қараб-қараб тураман деган ўйда аёлга:

— Юринг, фақат оралаб кетиб қолмайсиз, вақтим кам, тез қайтаман...

Аёлга жон кириб, мендан миллион марта айланиб-ўргилиб, яна ўзи яхши нарсалар қаерда сотилишини билмаслигини айтиб, мени бошловчи қилиб қўйди. Ўзим ҳам шу қилганига бир бошлай, деб бозорни кириш жойи кўринмай қолишини ҳам ўйламай тўғри “қарис бозор”га етаклаб кетибман.

Расталар орасида минг бор уриниб-суриниб, охири кўзлаган еримга олиб бордим-да, кетворган, қорамағиздан келган, ёнида ўзига ўхшаган олифта йигит билан гаплашиб турган қарис қизнинг олдидаги ўзим нархини жуда яхши билган, қоп-қора немис ботинкасини кўрсатдим.

— Мана менга ёққани, шуни олсангиз ўйлайманки, ўглингиз ҳечам хафа бўлмайди.

— Бир кийиб кўр-чи, ўзи сенга лойиқмикан? — деди аёл савол назари билан қараб. Мен ҳам эртарақ иш битсин, деб дарров кийдим. Энди европани моли мол-да, шунақанги оёқда бежирим турибдики, асти қўяверасиз. Одамни ечгиси келмайди. Айниқса, менга жуда мос келди. Чуқур нафас олиб:

— Бўлади, — дедим.

Аёл ботинканинг уёқ-буёғини ағдариб-тўнтариб кўрди-да:

— Энди нархини сўра-чи, болам, мен ўрисчани билмайман, — деди.

Мен қарис қиздан ўрисчалаб:

— Нархи қанча? — деб сўрадим.

У бўлса пинагини ҳам бузмай, лабидаги сигаретани чуқур тортиб:

— Ўн беш, — дея жавоб қайтарди.

Мен аёл ботинканинг нархини эшитиб, қочиб кетса керагов деб ўйлаб:

— Ўн беш минг деяпти, — дедим. Қарасам, йўқ, юзида ҳеч қандай ўзгариш бўлмади. Фақат менга:

— Озроқ тушмасмикан, бир савдолашиб кўр-чи, болам, — деди.

Мен яна қарис қизга қараб:

— Бўлари қанча, озгина тушасизми? — дедим.

У бўлса, чала ярим ўрисча, ўзбекча қилиб:

— Озгина уступка қиламиз, — дея жавоб қайтарди.

— Яхши қиз, молингизга гап йўқ. Ўзиям европаликлар ҳечам алдамайди. Тозза мол. Беш-олти йил кийса бўлади. Шу биттасини олардик. Сал нархи баландлик қилиб турибди.

Сен шошма, дедим ичимда авжим келиб. Қани тушмай кўр-чи, қаёққа борар экансан.

Яхши қиз, яқинда уйланаман. Шу десангиз, озгина етмай турибди. Мени тўғри тушунинг.

Бирдан қарис қизнинг юзига табассум югурди-да:

— Э, шунақами, табриклайман, унда эллик сўм тушаман.

Мен афтимни бужмайтириб, аёлга қарадим-да, елкамни қисдим.

Кейин қарис қизга:

— Бор-йўғи-я, — деб аёлни бошқа жойга етакламоқчи эдим. Аёл:

— Шу ёқдимми? — деб сўраб қолди.

Мен ботинкага назар солиб:

— Ёмонмас, тўрт-беш йил индамай кийса бўлади, — дедим.

— Унда қутисига солиб берсин, — деб аёл ҳамёнини ковлашга тушиб кетди.

— Ҳов, — дедим аёлга қараб, — эсингиз жойидами? Ўзбек бозорда икки-уч мингта бинойидек ботинка олса бўлади. Бу жуда қиммат-ку.

— Шу менга ёқди, дединг-ку, ўзинг, — деди аёл пинагини бузмай.

— Сизни мен билан нима ишингиз бор? Сиз ўғлингизга оляпсиз-ку, балки бу ўғлингизга ёқмас.

— Ёқади! Сенга ёқдим, унгаям ёқади!

— Унда ўзингиз биласиз, — дедим. Чунки мен бу ўн беш мингга костюм-шим, куйлак, яна битта туфлини пайпоғи билан олган бўлардим. Аёл ботинкани сумкасига солиб бўлгач, “бўлдими” дегандай савол назари билан унга қарадим. У бўлса:

— Битта костюм-шим ҳам олсам девдим, — дея у ёқ-буёққа аланлаган бўлди.

— Нима бало, ўғлингизни уйлантирмоқчимисиз?

— Топдинг, болам, уйлантирмоқчиман, — деди аёл хурсанд бўлиб. Бошқа бировга қандай бўлади, билмадим-ку-я, лекин аёл менга шу пайтда жуда бошқача, яъни ёқмайроқ кетди.

— Кетдик, — дедим унга тилиминг учида.

— Бўлмасам, — деди аёл, мени “қарис” бозорни ичига қараб юра бошлаганимни кўриб, — шу ўзбек — пўзбек сотаётган жойга оборсанг, сал уёқ-буёғини кўриб, савдолашиб олармидик. Бу қарисларинг ҳеч тушмайдиганлардан экан. — “Хўп” дегандек бошимни ирғаб, “ўзбек” бозорга бошладим. Яна туртишиб-суртишиб, сомса сотаётганлар-у, ўзларининг минг хил молини оёғини ерга теккизмай мақтаб, тинмай бақираётганларнинг овозларидан қулоғим битиб, “вешилка”ларга чиройли қилиб кийгизилиб, узун ипга юз хил костюм-шимлар илиб қўйилган жойга етганда тўхтатдим-да, уларни аёлга кўрсатиб:

— Танланг, — дедим.

У бўлса:

— Сенга қанақаси ёқади? — деб яна мендан сўради.

— Қораси, — дедим энсам қотиб.

— Қайси қора?

— Чапдан учинчи.

Аёл раста ортида қориндор, мўйлабли, кўзлари ҳар тарафга олазарақ қараган, устига Тошкент чопонидан кийиб олган кишидан:

— Анову костюм-шимингизни бир кўрайлик, — деб мен айтганимни кўрсатди. Сотувчи яхшигина семиз бўлсам жуда чаққон экан. Қўлидаги метр таёғи билан костюм-шимни дарров олиб, аёлнинг қўлига тутқазди. Ўз-

ўзидан маълум, биз буниям кийиб кўрдик. Аёл бўлса, бизни айлангириб обдон назоратдан ўтказгандан кейин:

— Тор эмасми? — деб сўради.

Мен қўлларимни қучоқлаб кўриб:

— Йўқ, — дедим.

— Бўлмаса оламиз, — деди аёл.

— Аввал нархини сўрамайсизми?

— Ҳа-я, бунинг нархи қанча? — дея сотувчига қаради.

Сотувчи истар-истамас:

— Тўққизта, — дея жавоб қайтарди.

— Тушмайсизми? — деб мен бирдан сўрадим ундан.

— Озгина ками бор.

— Қанча?

— Икки юзча.

— Бештагача тушмайсизми?

Уни бирдан афти бужмайиб:

— Ука, жуда ерга урвордингиз. Ўзини нархиниям айтмадингиз-ку! Майли, саккиз ярим беровринглар.

— Ака, ўзингиздан қолар гап йўқ. Келинг, яна озроқ тушинг.

— Ука, менга қолаётгани бор-йўғи юз сўм бўлса, буну устига бунақасидан ўзи битта қолган.

— Келинг энди, охири экан. Охирининг баракаси бор, дейишади. Олтита берайлик.

— Бўлмайди, ука, бўлмайди.

— Ўзингиз биласиз унда, — деб аёлга ўгирилдим-да:

— Юринг, бошқасини кўрамиз, — дедим ёлғондака.

Бизни олмай кетаётганимизни кўрган сотувчи:

— Тўхтанглар, тўхтанглар, майли, етгита беринглар, — деди шошиб.

— Олти ярим, — дедим пайтдан фойдаланиб.

— Иккаламиникияммас, олтию етмиш беш, — деди сотувчи.

— Боракансиз-ку, — дедим мен сотувчига иржайиб.

Аёл пулни санаб берди-да, костюм-шимни сумкага солди. Шунда менинг хаёлимдан Дилфуза келиб, мени кута-кута яна кетиб қолган бўлсайди, деган ўй яшин тезликда ўтиб, аёлга:

— Холажон, мени вақтим тамом бўлди. Буёғига бозорингизни ўзингиз қиларсиз. Ўғлингизга бошқа оладиган нарсаям қолмаган бўлса керагов, а? Агар олганларимиз

Ўғлингизга ёқмайдиган бўлса, мен айбдор эмасман, — дея аёл мени яна бирор нарсани олишим керак, деб ушлаб қолишидан кўрқиб, хайр-маъзурни ҳам насиё қилдим-да, жуфтакни ростлаб қолдим. Бозор эшигининг ёнига бориб қарасам, не кўз билан кўрайки, Дилфуза йўқ. Чикмаган жондан умид, деб бир соатдан кўпроқ узоқдан Дилфузага ўхшаб кетадиган, шунга ўхшаш кийим кийган қизларни биттама-битта назардан ўтказдим. Аммо биронта қиз ҳам у бўлиб чиқмади. Шунда аёл билан бозорда санғиб юрган-нимдан хафа бўлиб кетдим.

Йўқ, келмади, келмаслиги ҳам аниқ эди. Қайси аҳмоқ ваъдадан уч-тўрт соат кейин келади. Кейин сигарет сотиб юрган аёлдан битта “Хон” олдим-да, ортга қайтдим.

Ётоқхонага келгач, Дилфузаларнинг эшигини тақиллатдим. Лекин ҳеч ким йўқ экан. Кейин пастки қаватга, ўзимнинг хонамга тушиб ечиндиму каравотга ўзимни ташладим. Оёқларим юраверганимдан анча толиққан, бунинг устига бошим ҳам ғувиллаб оғрир эди. Дарров пинакка кетиб қолибман. Қанча ётганимни билмайман, қандайдир айқаш-уйкуш туш кўриб ётганимда узоқлардан тақиллаган овоз келиб, кўзим очилиб кетди.

Тақиллаш тушимда эмас, ўнгимда экан. Деразага қарасам, қоронғу ҳам тушиб қолибди. Оббо, шунча кўп ухлавордимми, деб ўйлаб кўзимни уқалаб бориб, эшикни очдим. Қарасам Дилфуза ўша гўзал табассум билан турибди.

— Тушимми? — дедим унга.

— Йўқ, ўнгингиз.

— Мен...

— Биладан, дарров юзингизни ювиб олинг, ош пишди. Кейин айтаман, — деб ортига бурилиб кетди. Мен эса унинг белига тушиб турган қоп-қора сочларига қараб қолдим. Зинага етганда у менга битта табассум ҳадя қилиб:

— Тезроқ ювининг, — деди жуда-жуда ёқимли овозда.

Тушлик ҳам эсдан чиққан экан, бир ўзим катта бир коса ошни паққос туширдим. Одатда бундай ош қилинган пайти Дилфуза мени хонасига айтиб кетар эди. Бу сафар уйларида меҳмон келибди. Шунинг учун менга пастга тушириб берди. Мен унга бориб роса кутганимни, бўлган гапларни айтиб бермоқчи бўлдим. Лекин у яна эртага қолдирди. Менимча, уйдан одам келган бўлса, бозорга боролмаган бўлса керак, деб ўйладим.

Достоевскийнинг “Оқ тун” романини келган жойимдан ўқишга тутиндим. Соат ўн иккилардан ошиб қолганда кўзим ачиша бошлади, китобни ёпдим-да, каравотга чўзилдим. Бугун ҳамхонам уйига кетганди. Агар бўлганда бугунги ҳангомани айтиб берармидим. Ҳар хил хаёллар билан ухлаб қолибман.

Дам олиш куни бўлгани учун уйғонсам-да, анча вақт осмонга қараб ётдим. Кейин ўрнимдан туриб, ювиниб бир ҳафтадан бери супурги тегмаган хонамизни тозаладим. Кеча хаёл билан бўлиб Дилфуза олиб келган косадаги ошни ебман-у, косани ювишни унутган эканман. Уни ювиб келдим. Шунда эшик нозик тақиллаб қолди. Қарамасдан, “эшик очиқ, кираверинг”, дегандим, “Мумкинми?” деган майин овоз эгасини таниб, шошиб қарасам — Дилфуза. Қўлида сумка. Ундан кўзимни узолмаганимдай, лаб-лунжимни бошқаролмай сумкасига ишора қилиб:

— Қаёққа, яхши қиз? — деб сўрадим.

— Шуёққа

— “Шуёққа” бўлса, етиб келдингиз, меҳмон. Қўлингиздаги сумкани шкаф ёнига қўйиб, ўзингиз гарчи ғариб бўлса ҳам манави дастурхон ёнига ўтиринг, — деб столни кўрсатдим.

— Бу сизнинг омонатингиз, — деди у қўлидаги сумкани кўрсатиб.

— Мен сизга ҳали бунақа омонат бермаганман-ку, — дея унга ҳайратланиб қарадим.

— Кеча бергансиз, — деб майин жилмайди у.

— Кеча мен... Омонат... Тушунмадим...

— Ҳозир тушуниб оласиз, — деб Дилфуза сумкани каравотимнинг устига қўйди-да, ичини очиб, куни кеча мен анави аёлга олиб берган ботинка, куйлак, костюшимни чиқарди. Мен ҳайратдан донг қотиб қолдим.

— Бу... бу нарсалар сизнинг қўлингизга қандай тушиб қолди. Буни кеча мен битта...

— Ҳа, ўша аёл менинг онам эди...

ЭСКИ ОДАМЛАР

— Шодмонкул! Ў-ў Шодмонкул!

— Нима дейсан?

— Буёққа чиқ, мояк босиб ётавермай.

— Эй, сенмисан, Тўра чўлоқ, келавермайсанми, бир чақиримдан бақирмай.

— Сен кўсани уйингга борсам, ўтириб қоламан. Бўл, тезроқ эшагингга мин.

— Нимага?

— Тўйга борамиз. Нима, сен сўтакди ҳали хабаринг йўқма дейман.

— Қаерга тўйга?

— Ҳай тилимди бир қичитасан, бир қичитасан. Агар анави невараларинг ҳовлингга юрмаганда, бир боғлардим-да. Мин эшакти, тез бўл. Бобайларнинг бори кетиб бўлди, ўзи.

— Ҳозир, ҳозир, жегдамди кийиб олай.

— Неварангга айт бўмаса, сув олиб кесин, томоғим қақраб кетди.

— Шардан шаргачаям тамом бўлдингма?

— Йўғ-а, йўлда-ку, чанқамовдим. Шу уйингга бурилишим билан жаҳаннамга тушгандай бўлдим. Биран нима экиб уйингди сал салқинроқ қип қўйсанг, ўласанми?

— Ҳов, уйди атрофидаги мева-чевалар дарахт бўмай, нима? Сени чўлоқма десам, кўракансанам-ку.

— Бўпти, бўпти, кўп важиллайверама. Сенинг ўрнингга бошқа одам бўлганда, шу пайтгача ўнта жегда кийиб, ўнта эшакни минган бўлайди.

— Мунча шошасан, шу пайтга довур шошиб келдинг, нимага эришдинг. Шу битта моча эшаккама. Яна шошаверсанг бу эшакданам айрилиб, “муздай эшакка” эга бўласан қоласан. Их, их қани кетдик.

— Тилинг муштгайлигингдаям заҳариди, ҳалиям заҳар...

— Айтаман сеники жуда асал.

— Шодмонқул, бу дейман, шу саллангни тўй-пўйга бораётганингга алмаштирсанг бўлармиди...

— Сенга овирлиғи тушаётгани йўқма?

— Менга тушмайдику-я, лекин одам шу қаригандан кейин бефаросат бўлмаса-да.

— Бўлмаса ўзинг кетавур. Нимага мени чақирдинг?

— Энди жўра, тенгқуримдан фақат сен қоғансан-да.

— Унда уёғизди сал... а, қандай бўлади?

— Яхши бўлади. Лекин эшакди бу ҳовлингга кираверишдаги йўлдан чиққинча бўлари бўларкан.

— Ўзингники-чи?

— Меникям бир гўр, сеникидан қолишмайди.

— Ўтган йили манаву қишлоқди йўлига тош тўкувди-ку, шунда каттасига худони зорини қилиб эландим. Баччағар бир тиличкаям тош бермади-я, яна раисдиям ўртага солдим.

— Раисинг ким ўзи? Олдингда тилини учида бирон нима дейди-да, кейин кўзингни шамғалат қилиб ўзининг уйига тўктиради. Кўрдингма? Супасиғача аспалт қилиб олипти.

— Шу бола менинг кўзимди олдида ўсувди-я. Отаси бечора ғалтак билан тупроқ тошиб, бизларди ... кўтарувди. Қорни қора нонга тўймасди, отам раҳматли уйлантириб, уйига ўзининг тераklarини кесиб берувди. Бу бола ўқишга кирганда етим қолувди. Баччағарга тўрт-беш сўм бериб ҳам турувдим. Озиб-ёзиб бир ишим тушувди шундай... ай, қўй шуни.

— Ҳа, алам қилади. Бир тарапдан сенга ўзи текис йўл нимага керак. Бир оёғинг ерда, биттаси гўрда бўлса, отабованг шу ўнқир-чўнқир йўлда юриб ўтганма. Сен текис йўлда юрганингда шохинг чиқармиди. Булар қишлоқди йўлига шунча тош тўкиб бир ўнгламади...

— Эй, Тўра, манову буригдаги балқи тут қани? Бир ҳафта олдин ўтганимда бориди-ку.

— Эй, қайси анақага халақит берипти. Раҳматли Эсон акадан қолган ёдгорлигиди-ку. Эсиз-а, эсиз... воҳ, воҳ, шундай одамдан қолган битта-ю битта тутдиям тагига сув куйипти-я. Бу қишлоқди қишлоқ қилган шу одам эди.

— Ҳа жўра, шундай одамдан-ку, ҳеч нима қомади, сен билан мен ўтканимиздан кейин нима қолади. Эсингдама, Эсон ака шу ерга энг биринчи раис бўлувди. Манову қишлоқни тувигача келган участкани чангал босиб ётайди. Қанчадан қанча шоғол, бўрилар бўларди. Ҳар куни кимдидир қўйини ё молини еб кетарди. Жойинг жаннатда бўтур, шу чангалларди ҳаммасини кестирди, одамларга уй-жой қилиб берди. Колхўзга ер очиб пахта экди. Унга ҳайкал қўйса арзийди. Булар бўса, бечора “вақти келиб ҳеч бўлмаса шуни мевасини еб мени эсларсилар” деб ўз қўли билан эккан тутдиям овдарипти-я.

— Эсингда бўса, мен худди шу жойда оёғимди майиб қилиб олувдим.

— Ўзингдан бўлувди-да. Сенга ким айтувди оқшом Манзирани кўргани бор деб.

— Нима қилишим керагиди?

— Барибир сенга тиймади-ку.

— Оёғим бундай бўмаганда...

— Асли пешанангга ёзилмаган-да.

— Шундай бўса керак-да. Лекин яхши қизиди. Бечараниям ўтиб кетганига беш йил бўлипти.

— Нечта бола қоған.

— Тўрт қиз, уч ўғил. Битта қизи ҳамсиямга келин бўган-ку.

— Ҳа, униям қизининг бўйи етиб қопти. Ўткан йили неварам Нарзикул бор-ку, шуни оламан деб туриб олди.

— Обермадингма?

— Қиз энди ўнинчида ўқийкан. Битирсин-чи, бир гап бўлар...

— Айтгандай, ҳали Эшмирзаниям анча маззаси йўқ эмиш. Ейиш-чиқиши бир жойда бўп қоғанмиш.

— Шулар қандай одами-я. Ишинг тушиб борсанг, ҳечам бўйин товламасиди. Ўзиям тўрт-беш кишини овқатини ейди-да, ишдиям қилайди.

— Худо шифосини берсин. Ўзиям етимликта катта бўган. Болаларининг ҳаммаси тузув, худди отасига ўхшайди.

— Бир кун десанг, Толип ака бориди-ку, тиракторчи бўп юрайдиган.

— Ҳа, ҳа кўк кўз.

— Шу катта ўғлини уйлантираятганди чамамда. Сабзи тувраш куни Эшмирза ҳозир тўй қилятган Ғани билан ким кўп овқат еярга гаров ўйнаб қолди. Энди шу вақтлари одамларди қорни нонга тўйиб қолган пайтларийди. Эшмирза олтига товук билан қўшиб элликта маяк ейман деди. Ғани ейалмайсан, деди. Ўртага битта боғилган қўй қўйилди. Аввалига ҳамма индамай Эшмирзани ейишига томоша қилиб турди. Кейин-кейин Эшмирза бўкиб қолмасин, деб уни қайтаришмоқчи бўлди. Уям аксасма, билганидан қомади. Хуллас, ҳаммасини еб тугатти-да, индамай чиқиб кетди. Бизлар уч-тўрт киши бўлиб, яна у йўлда оғнаб қолмасин, деб орқасидан бордик. Бу баччағарди аввалдан шундай одати боракан. Тўйга боришдан олдин ким биландир гаров ўйнаб қолишини ўйлаб, ҳар ўн, ўн беш қадам жойга биттадан пиёз яшириб келайкан. Илгариям

бир-икки марта шундай қиганакан-да. Қайтишида шу пиёзларди ғажиб кетавераркан. Уйига боргунча пиёз бор еганини ҳазм қивораркан. Шундай қип, у Фанини битта кўйини ютиб олувди.

— Фанига битта кўй нима бўпти. Тиши чиққандан бери бой яшайди. Уни отаси “дўм” бўп ўтган. Ўзиям қанча вақт судда ишлади. Болалариям бирови пракурор, биттаси районда катта дўхтир.

— Лекин бечорани пули кўп бўсаям умри тинч ўтмади. Иккита хотин. Ҳали унисини қовоғига қарайди, ҳали бунисини. Ўзиям кичкина хотини катта ўғли билан бараваримишма?

— Ҳозир шу хотиндан бўган кичкина ўелини уйлантиряпти, ундан кейин яна икки қизи боримиш.

— Қара, катталарам кепти. Дарвозасининг олдида оқ “волга”лар турипти.

— Унда бизларни отларга қарайтиганлари бормикан?

— Бордир, ўлдима.

— Отни ушланглар-ов, отни...

— Тўра, тур энди борайлик.

— Қорнинг тўйдима, ўзи.

— Тўйганга ўхшайди.

— Ҳай, худо билади-да, яна бир-икки товоқ ош олиб кесин. Ё арақ-парақ ичкинг келаяптима?

— Шу артис қиздан гидарингни узалмаятганга ўхшайсан-да, тургинг келмаяпти.

— Овминди, айт...

— Ўзиям уймисан уйаканда, а Шоди. Келмаганимгаям анча вақт бўп кетипти. Пошшоларнинг уйига ўхшайди-я.

— Дастурхонди айтмайсанма, одамди жонидан бошқа ҳамма нарса бор.

— Бор шундай тўй қилади-да, сен билан мен ҳам қилиб кўрайлик-чи.

— Лекин анча исрофгарчилик бўпти-да. Ҳали бир чуқум олинмаган ошларни тўкиб келаяпти. Энди уларни на мол ейди, на ит.

— Артисларам кўпга ўхшайди. Базўр бир мартадан кўшиқ айтаяпти. Бир-иккитасини тилвизурдаям кўргандайман. Яна ҳар қайсини ўзини ўйинчиси бор. Бунча бу-

лар пулга ўч бўлмаса, навбат тийди, дегунча кўкрагини диркиллатиб, ёш борма, қари борма олдига бориб олади.

— Агар кистасидан беш-олти сўм чиқармаса шармандаям қилишдан қайтмайди.

— Буларда ҳаё деган нарсани ўзи йўққа ўхшайди. Очилмаган жойи қомапти ҳисоб.

— Фаниям тоzza ошириб юборди-да, шартмиди шундай қилиш. Пулинг борақан кўз-кўз қилишингни нима кераги бор.

— Менинг отамдиям бойлигини уч-қуйруғи йўғиди. Одамлар гапирмасин, камбағаллар куйинмасин, деб эл қатори тўй қиларди, раҳматли.

— У пайтларда одамларда меҳр — шафқат бориди-да, жўра. Ҳозир бўса, бундай нарсалар осмонда.

— Ҳа, одамлар аввалгиларга сираям ўхшамай бораёпти. Ё бўмасам биз бу замонга эскириб қолдикмикина?

— Шундайга ўхшайди...

— Ҳа, нимага ўтириб қўйган болага ўхшаб жим бўп қолдинг.

— Нега тушимда отамни кўрипман олдига чақирди...

— Нима! Ҳе тушингди... Бор сувга айт... Садақа бер...

— Агар бир нарса бўса, Нарзиқулди тўйида ўзинг...

— Ў аҳмоқ чол, нималар деб алжираяпсан, ўзи.

— Уйгаям кеп қопмиз-ку. Майли эртага эртароқ кел.

— Юр, бирдан мўллага ўтиб келамиз.

— Болаларга бир-иккита нарсани тайинловдим.

— Мен сенга нима деяпман!

— Овозингди ўчир, эси паст, ҳеч одам бўмадинг бўмадинг-да. Шунча жойга бориб, кебам чарчамайсанма, ёки чўлоқ оёғингдан мой баданинга оқиб турадима. Бориб уйингда пичи дам ол...

— Тўра бова! О-о Тўра бова!

— Ҳа! Нима гап!

— Каттатамни мазаси бўмай қолди. Сизни сўраяпти.

— Ҳозир болам! Ҳозир бораман. Тез бораман!..

— Шодмонкул. Жўра нима бўлди. Шодмонкул! Жўра кўзингди оч! Жўра оч кўзингди!.. Мен... мен бир ўзим қолдимми? Жўражон!..

ОЗОДА ТЎРАҚУЛОВА

Фарғона вилоятининг Бағдод туманида 1975 йили таваллуд топган. Фарғона Давлат Университетининг ўзбек филологияси факултетини битирган. Шеърлари Республика матбуотида босилиб туради.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон телерадиокомпаниясининг “Ёшлар канали”да ишламоқда.

* * *

Болалигим — ёмғирларда қолган гиёҳ,
Энди сени сўроқлаб ҳам тополмасман.
Болалигим — оқиб кетган ул гулимоҳ,
Кўзларимга олиб сени чополмасман.

Болалигим — юлдузларнинг шивирлари,
Энам эккан райҳонларда қолиб кетди,
Онам айтган эртақларнинг ҳур қизлари
Болаликни сандиғига солиб кетди...

Аллалари, қувончлари, қўшиқлари,
Жимжимадор, тахтиравон кўшқлари,
Тошиб беринг, она қайда бешиқларим,
Деган савол юрагимга ботиб кетди...

Шундан бери неча тонглар чошиб ўтди,
Сочларимда қанча тунлар ётиб ўтди.
Болаликнинг қиқир-қиқир кулгулари
Мени ҳаёт дарёсига отиб кетди...

АҲАМ

Ўшанда куз эди, куз эди, борим, —
Кузги япроқлардай тўкилди...
Мени ёлғизлатиб қўйди худойим,
Йиғлаб мактубингни ўқирдим...

Сенинг кўзларингни яхши кўрардим,
 Қароғингга тўймай боқардим.
 Ўшанда ҳаммадан чиройли эдинг,
 Ҳаммадан ҳам менга ёқардинг...
 Чиройлигим мени нигоҳларимни,
 Кунда тинмай олиб қочардинг...
 Қизғонардим, фақат бу сирни
 Ўшанда юлдузга очардим...
 Бизлар тўймай боққанда масрур,
 Гуллар боқиб толишар эди...
 Ҳатто кўшни қизлар ҳасаддан
 Ёқа ушлаб қолишар эди...
 Ишонардим, мақтанар эдим,
 Ўзга қизга қарамас дердим.
 Тақдир етиб қолса сочларин
 Бармоқ солиб тарамас дердим...
 Ишонганим, ишончлар синди,
 Бир қоронғу бўлди ҳаволар...
 Юрагимни аламлар тилди,
 Юрагимда турли хаёллар...
 Ўшанда куз эди, куз фасли жоним
 Юрагимда қолдирди доғ, из...
 Тушларимдан, ҳатто ўнгимдан
 Олиб қўйди сени кўшни қиз...

ОРЗУ

Алдоқчилар келар ютоқиб, она,
 Менинг кипригимга гул тақиб, она,
 Нигоҳни алдашни, кўнгил овлашни
 Мен ўшал кўзлардан ўргандим, она.
 Жисмим мисли кўрғон, юрагим вайрон,
 Менга жилмайишни ўргатинг, она,
 Менга сабр тиланг, бахт тиланг дея,
 Тунда дарахтларга элангум, она.
 Сизга ўхшамадим, сиздай балқмадим,
 Боқий муҳаббатнинг қўлчаларида
 Ўшал шаҳзодага сира ёқмадим,
 Умрим хазон ҳажрнинг кўчаларида...

Оҳ қанийди, она, бир бор севилсам,
 Ўшал қароғларда, ўшал лабларда.
 Унинг кўзларида тинмай исинсам,
 Ардоқлансам эди, ўшал қалбларда...
 Дуо қилинг, она, қўл очинг, она,
 Бахтдан сармаст бўлиб бир бор кулойин,
 Дуо қилинг, она, йўл очинг, она,
 Ўшал йигит тушларига шу тун кировийн...
 Дуо қилинг, она,
 Дуо қилинг, она,
 Дуо қилинг, она.

* * *

Ёнган юрагимни севгига бердим,
 Шўхчан кўзларимни маъюс кўзингга.
 Тилимни сен ҳақда сўзлашга бердим,
 Вужудимни эса, ёлғиз ўзингга.

Ўтган изларингдан майсадек ундим,
 Муҳаббатнинг суйган бандаси бўлдим.
 Охири етишдим орзуларимга,
 Муҳаббатнинг қўлида ўлдим...

* * *

Кўзим ғўр,
 Кўзим кўр.
 Кўрмадим,
 Ўзгага кўнмадим.
 Ойдан йиқилдим...
 Ўқиндим, тўқилдим...
 Чимзорга...
 Афсона бўлиб ўқилдим,
 Тунзорга...
 Ойдан йиқилдим...
 Тикилдим, тутилдим, ҳижронга,
 Сингилча тутиндим дили қонга...
 Бугун ман келинман АРМОНГА
 Ойдан йиқилиб...

ИҚРОР

Гуллар гуллайверар киприklarимда,
 Диллар тилайверар хаёлларингни...
 Фақат, ростин сўзла, соғиндингни айт,
 Лабинг имлайверган қароғларимни...

Барглар шивир этар ёмғирга бехос,
 Қувончлар тўкилар боғлар қўйнидан.
 Тунлар тушда кўриб соғинганим рост,
 Қучоқлагим келар бахтнинг бўйнидан.

Кўзларинг-ла бирга кетгим келади,
 Кўзларингга меҳр тилаб яшайман.
 Кўзларингга барин айтгим келади,
 Кўзларингга боқиб бота бошлайман...

ВИСОЛ

Ўшанда қўлингиз кипригим ёпар,
 Юрагим энг улкан бахтларни тақар.
 Қўнглингиз кўнглимни сўроқлаб топар,
 Ўшанда...

Ўшанда нур ичра хур тўлғонамиз,
 Иккимиз бахт кечасида уйғонамиз,
 Самандар бўлаамиз...
 Ёнамиз...

Тонггача уйғоқ қолаамиз...
 Ўшанда...

Ўшанда кетасиз,
 Кетсангиз,
 Қошингиз, кўзингиз,
 Юрак дукурингиз олиб қоламан...

Ўшанда кузатиб ортингиздан жим,
 Ногоҳ хаёлингизга бориб қоламан.
 Ўшанда кўрасиз...

ОШИҚ БОЛА

Гулхан ёнар чирсиллаб
 Гулхан гулдай он излар,
 Ўлан айтиб келинни
 Олиб кетди канизлар...
 Кипригимда милтиллар
 Орзуларнинг ўйлари
 Кўзларимга ёш келар:
 — Ўтар бугун тўйлари...
 Берк умиднинг йўллари...
 Берк умиднинг йўллари...

* * *

Кўнглим чирпиракдир шамолда,
 Шамол тинмай ўйнайверади...
 Олмалари ер билан битта
 Ҳовли мени қўмсайверади...
 Сувни пиширмақчи бўлган чой идиш,
 Таом қайнаётган қора ўчоқлар,
 Қани ўша кулгуси кумуш,
 Қани, дея мени сўроқлар...
 Соғинчлари ер билан битта,
 Бодомзорлар изларимга зор...
 Муаттар бўйларин асраб хотирда
 Сада райҳонлар ҳам боқар интизор...
 Ўшал мўъжазгина гўзал қишлоқда,
 Мени соғинувчи битта нигоҳ бор.
 Ойга яқин бўлган терак шохида
 Мен учун аталган битта титроқ бор.
 Кезиб катта шаҳар кўчаларини,
 Кўзларимга шодлик, қувонч тақмадим...
 Мунисим, онамнинг юрагидай кенг,
 Улканроқ Ватанни топмадим.

АЛИМАРДОН ҲАЙИТОВ

Қашқадарё вилояти, Чироқчи туманида 1977 йили туғилган. Тошкент Давлат Университети ўзбек филологияси факультетининг талабаси.

Ўзбекистон радиоси “Ёшлар канали” дирекциясида катта муҳаррир бўлиб ишлайди.

БИР ТУШКИ

Япроқлар шивирлаб бўлар хаёлим,
Қушлар болалигин айлар хиргойи.
Отнинг туёғидан сачраган ҳадик,
Чўчитиб юборар мулатўрғайни.

Фир эсан шабада жоннинг ҳузури,
Қалбимни қитиқлаб учар қалдирғоч.
Бир пайтлар ойдинда кўрган тушларим,
Қайтадан парвозга отмоқда қулоч.

Бир тушки, сиз унда ҳушёр туриб ҳам,
Ошпоқ тушингизни эзиб ичасиз.
Бир тушки, шу қадар ойдинлигини
Фақат кўриш мумкин бўлар кечаси.

ИЗТИРОБ

Қоқ ярим кечанинг қоқ ўртасида,
Ёлғиз ойни ёлғиз ташлаб кетаман.
Недандир мунг тортиб қолган қалбимни
Маҳзун сукунатга бошлаб кетаман.

Ҳануз кекса бошда кекса хаёллар,
Тарк эта олмайди асло бир-бирин.
Зим-зиё тунда-да тун билан келиб
Қўшиқлар айтсанг-чи, жоним, энг ширин.

Қўшиқлар айтсанг-чи, мусиқор янглиф
Оҳанг оғушида парвоз этсак жим.
Бир муддат тош бўлиб қотса шу олам
Ҳар бир ҳолатингдан туғилса тилсим.

Кўшиқлар айтсанг-чи, жоним, энг ширин,
 Қотиб тураверса шу ер, шу осмон.
 Ҳаёт деганлари шу бўлса фақат
 Фақат шодлик учун яшаса инсон.

ИСТАСАНГ

Кўникиб боряпман энди ҳаётга,
 Кўникиб боряпман ҳатто қувончга.
 Энди ўкинмасдан яшай оламан
 Сендан ўтган ҳар алам, ранжга.

Энди олмаларни бошимга уюб,
 Мен ухлайвераман севгинг боғида.
 Истасам дарахтдаги япроққа дўниб,
 Тўкила оламан гул яноғинга.

Энди нима қилсам менга кенг жаҳон,
 Тош қилиб тепаман тошбағир дунни.
 Соя солмасин деб ёруғ кунингга
 Киприкда кўтариб чиқаман тунни.

Мен шундай бағрикенг, бўламан дилкаш.
 Қалбимни сен томон олиб чопаман.
 Қуёш сизиб чиқсин, осмон — ҳовуздан
 Истасанг, ҳовучлаб нурлар сепаман.

* * *

Кўзимнинг тубига чўккан ҳилолсан,
 Қуёш балқиб турар ёноқларингга.
 Гулдайн мусаффо, сувдай зилолсан,
 Умрим оқиб борар қийноқларингга.

Ҳали муштоқликни сезмайди қалбинг,
 Муҳтож бўлмагансан ўтлиғ дамларга.
 Ўзидан ўзгани севмайди қалбинг,
 Сен кулиб қарайсан бундай ғамларга.

Онам пинҳон тутган дилда, алламсан
 Эшитсам вужудим сел бўлиб оқар.
 Энг оғир, шу дамда, ботган аламсан
 Сенсан, юрагимда ниш урган баҳор.

>

ФОТИМА ИСЛОМ ҚИЗИ

Қашқадарё вилояти Яккабоғ туманида 1972 йили туғилган. Тошкент Давлат Университетининг журналистика факултетини 1996 йилда тамомлаган.

Айни чоғда Маданият ишлари вазирлигида ишламоқда.

ҲАЯЖОН

Кўнғироқ жиринглар
кўрқиб кетаман.
юрак типирчилар
югуриб гўшакни оламан,
Алю... Бу... Мен... Салом...
Сўз узилар,
тилим йўқолиб қолар.
Сиз... ҳалиги... мен... эртага...
Телефон устимдан кулар,
ХАЙР...
топганим шу сўз бўлар,
Юрак юзимга тарсаки солар,
қизариб кетаман.
Сўнг сенга атар сўзларимни
Жимликка бориб аста айтиб бераман.
Улар сенга айтмаса бас...

СОҒИНЧ

Олис юртда орттирганим,
Армонларим Онажон.
Кечалари юм-юм йиғлаб,
Ёнганларим Онажон.
Соғинчларим йўл излайди,
Маконингни топай деб,
Қабоғимда қор қишлайди.
Баҳорингга етай деб.

Нима қилай тақдир тожи,
Кийдирилган бошимга.
Кетолмайман ундан нари
Заҳар солар ошимга.
Юрагимда сирли-сирли
Саволларим бор энди.
Қисматнинг қирқ йўлида
Жавоблари бор энди.
Излаб-излаб топсам дейман,
Меҳр қайда, Онажон.
Олис юртда орттирганим
СОҒИНЧ бўлди, Онажон.

ФЕРУЗА ШОДИЕВА

Самарқанд вилоятининг Ургут туманидаги Наймон қишлоғида 1972 йили туғилган. 1990—1995 йилларда Тошкент Давлат Университетининг журналистика факултетини таҳсил олган. 1995 йилдан Ўзбекистон Телерадиокомпаниясининг “Машғал” бош муҳарририясида муҳаррир бўлиб ишлаб келмоқда.

* * *

Дилгир шамолларнинг товони кесик,
Кўзлар бир-бирига оғир термулар.
Суйиб ардоқлаган муҳаббатимнинг
Юзлари тескари бурилар...
Сен мендан, мен сендан кечган кун!

Кечасан гуноҳсиз гуноҳқорингдан,
Ишонч кўприклари охир бузилар.
Дилгинам титрайди қийноқларингдан,
Танамда бир томир узилар...
Сен мендан, мен сендан кечган кун!

Орамизда қолар йиғлоқи эртақ,
Йиғлоқи хотирдан беради бир сас.
Қачондир эртақни сўйлаётиб сен,
Кўзингга бир томчи кўз ёш олсанг, бас!
Сен мендан, мен дунёдан кечган кун...

* * *

Кетдинг, йўлларингга йиқилди кўзлар,
Юракда бир мискин хотира қолди.
Самода милтиллаб учди юлдузлар,
Недир бу дунёда абад йўқолди.
Кафтларингдан гуллар термоқчи эдим,
Дил Моҳ эди сенга бермоқчи эдим,
Биргина кулгингни кўрмоқчи эдим,
Сен учун фаришта бўлмоқчи эдим.

Кетдинг, кундузларим тун бўб, йиғладим,
 Кўнглим ҳумор эди, хун бўб, йиғладим,
 Ҳеч ким эшитолмас ун бўб, йиғладим,
 Йиғладим, қай томон йўлинг билмадим?!

Сен кетдинг, сиғинар меҳробим кетди,
 Нурсиз кўзларимдан офтобим кетди,
 Оромим тарк этди, ҳам ҳобим кетди,
 Сен кетган йўлларда изларинг ўпдим.

Кетдинг, йўлларингга йиқилди кўзлар...

* * *

Мен бир куй истадим, илоҳий,
 Илоҳнинг сасидан инган куй.
 Жаннатда кўрсам мен руҳимни,
 Фаришта, сочимни ўриб қўй.

Мен бир туш истадим, илоҳий,
 Кўрсин-ей уни дил ўнгида.
 Ўшал мен етмаган япроқлар,
 Қолсин-ей кўзимнинг чангида.

Мен бир йўл истадим, илоҳий,
 Беманзил йўлларга сиғиниб,
 Роҳимни ютмоқчи бўлганлар,
 Майлига турсинлар суюниб.

Мен бир оҳ истадим, илоҳий,
 Бош олиб кетаман самога.
 Ишқимни чин бергин, илойим,
 Кечаман туйғусиз дунёдан.

Мен бир куй истадим, илоҳий!..

* * *

Манзилдан адашиб девона бўлдим,
 Кўзимни япроқлар ичдилар тўйиб.
 Йўлимни оққамас қарога бурдим,
 Оловранг бир юрак тафтидан куйиб.
 Суйгим келаётир!..

Оқшомлар менга деб эртақлар битди,
Арзи ҳол тинглашдан тўйинди кўнгим.
Ой, нечун нигоҳни ўғирлаб кетдинг,
Фаришта лабида чўмилди кулгум?!
Ёнгим келаётир!..

Осмоний бир сўзга интиқ юрагим,
Қўлим ёзғириқдан айлагин жудо.
Мен энди кўнгилнинг қадрини билдим,
Самога сингдириб юборгин, Худо!
Чўкким келаётир!..

ДИЛФУЗА БЎРИБОЕВА

Жалолобод вилояти Ола Буқа туманида 1972 йили туғилган. Тошкент Давлат Университетининг журналистика факултетини 1996 йилда тугаллаган.

Айни пайтда эркин ижод билан машғул.

МЕН СИЗНИ СОҒИНДИМ, ЁЛҒИЗИМ

Ҳижрон юрагимга кирди беизн,
Тун бўйи минг бора исмингиз айтдим.
Мен сизни ўйладим,

ёлғизим,

Ўйладим,

жонимга жабрлар қайтди.

Чорладим,

мен сизни соғиниб

Сизсиз бу жаҳонни ёруғ демасман.

Йўлимдан чиқсалар юз бир ошиқлар,

Ишонинг,

уларни ёрим демасман.

Бир лаҳза бўлса-да бўлинг ёнимда,

Интизор умримга бир бора қайтинг.

Етаклаб келсинлар сизни соғинчлар,

Бир бор соғиндим деб,

шивирлаб айтинг.

Баҳорни соғинган гул каби ёниб,

Соғинчли кунимни кафтимда тутдим.

Бошдан-оёғимга айрилиқ ботиб,

Юрагим висолнинг тонгини кутди.

Мен сизни соғиндим,

ЁЛҒИЗИМ...

НЕГА МУҲАББАТДАН СЎЗЛАДИНГ, БАҲОР

Мен сени кутгандим кўзларим ҳўллаб,
Мен сени кутгандим лабларим чўллаб.
Нега мени алдаб кетдинг, айт, баҳор?
Орзуларим қолди кўлмакдай кўллаб.

Висол ҳақиқатга айланмас экан,
Диллар бир-бирига бойланмас экан,
Кимники қалбида севги бўлмаса,
Муҳаббат кўкида айланмас экан.

Ўйларимга сирдош бўлар бир нола,
Куйларимга куйдош бўлар бир нола,
Ўксиган бошимни силаб йиғлайди
Сочим аро тушган ҳижрон — оқ тола.

Айт, нега севгидан сўзладинг, баҳор?
Нега сен шивирлаб бўзладинг, баҳор?
Орзуларим сойдаи тошқин эди-ку
Нега юрагимда музладинг, баҳор?

БИР АЁЛ

Эҳ, ёлвориб бир аёл йиғлар,
Кўз ёшларин тунга улайди.
Ҳеч ким уни тушунмас, кўрмас,
Юзларини шамол силайди.

Ёлғизликда тунлари ўтиб,
Дардларини ойга айтади.
Армонлари дунёга сиғмас,
Кўз ёши-ла тонглар отади.

У бир куни кутади узоқ,
Нима қилсин бу бедорликни.
У ҳам аёл, у ҳам муқаддас
Кутар буюк БАХТИЁРЛИКНИ.

ОҚ КҰНГИЛ ОТАМ

Томчи ёшингизга арзимама асло,
Билдим, озор чексам етади оҳим.
Бу шаҳарда ёлғиз эмасман, аммо,
Мени қўллаб турар доим Оллоҳим.

Менинг кўнгли ошпоқ, тенги йўқ отам,
Кўкларда ой эдим, энди у моҳ йўқ.
Палаҳмон тошидай учиб кетсам ҳам,
Сиз ёлғиз паноҳим, сиздай паноҳ йўқ.

СИЗНИ БИР МАЛИКА СҮРОҚЛАР

Қайтармикан, висол, азизим,
Сизни ўйлар яна юраклар.
Баҳор гулларидай чиройли,
Сизни бир малика сўроқлар.

Яна келинг анҳор бўйига,
Лолалардан гулдаста тутинг.
Яна кўнгил япроқларини,
Муҳаббатта буркаб овутинг.

Биз тиллашган азиз кунларда,
Гўзал баҳор ҳукмрон эди.
Гуллар ила сирлашган кўнгил,
Соғинади гулларни энди.

КАВСАР ТУРДИЕВА

ЯНГИЛАНАЁТГАН ҚАДАМЛАР

Мустақиллик даври ўзбек болалар шеърляти кичкинтойлар адабиётига янги ва ўзига хос оқимлар олиб кирди. Бу бизга таниш болалар шоирларининг янги руҳдаги ижоди билан бирга кейинги янги авлод болалар шоирларининг адабиётга кириб келишидир. Ана шундай болаларнинг севимли шоирларига айланган Рустам Назар, Муқимжон Қодиров, Абдурахмон Акбар, Маъмур Қаҳҳор, Содиқжон Иноятов ва кичкинтойлар шеърлятида изланаётган ёшлардан П. Эрматов, Н. Душаевларнинг ижодлари ҳам таҳсинга лойиқ.

Катталар ҳис қилган нарсани болалар ҳам ҳис қиладилар. Лекин ўзича... Кичик китобхонларни ўйлантирадиган шеърлар ёзиш учун болалар дунёсининг сеҳргари бўлмоқ даркор. Улар қалбидаги орзуларни қидириб топиш, уларни ўртаган нарсалардан ўртаниш, улар ҳайратланган нарсалардан ҳайратланиш зарур.

Болалар оламини ўзгача идрок қилади. Ҳақиқатдан ҳам биз учун оддий туюлган нарсалар улар кўз ўнгида фожиавий кўриниши, катталар учун дардли ва армонли туюлган ечилмас масалалар улар назарида оддий ечимини топиши қийин эмас:

Эртақдаги парилар
Сарвқомат десалар,
Улардан гўзал дердим
Лобарой кеннойимни.
Касал бўлиб қоласиз,
Йиғлайверсангиз агар...
Десам ҳам кўзин ёшлаб
солиб берди жойимни,

Она, тоғамнинг нега битта ҳам боласи йўқ?
 Ака, опачаларим, хафа бўлишса бўлар
 Менинг айтганимга ҳам бир боргина киринглар,
 Кўнмасангиз агар уйдан қочиб кетаман.
 Мени кичик тоғамга ўғил қилиб беринглар.

Истеъдодли болалар шоири Абдурахмон Акбарнинг кичик қаҳрамони тоғасининг армонига шундай йўсинда нуқта қўяди.

Куни кеча ўзбек болалар шеърятининг кенжа авлодига мансуб Абдурахмон Акбар кундан-кунга ўз мухлисларини топиб, ижоди равнақ топаётганини кўриб қувонасан киши. Унинг “Кичкинтой ва пахтаой”, “Сўзловчи ёмғир”, “Эҳтиёткор тошбақа” шеърый тўпламларидан сўнг 1994 йили Чўлпон нашриётида чоп этилган китоби “Куйлаётган боғ” деб аталади.

Мен кўпинча ўзимга-ўзим Абдурахмоннинг ижоди бошқа болалар шоирлари ижодидан нима билан фарқ қилади деган савол берганимда унинг шеърларини ўқиб бир хил жавоб топаман: Абдурахмоннинг ўзига хослиги — болалар қалбини сўзлатишда. Абдурахмон шеърый мисраларга туширган сўзлар болалар қалбининг қаърига яширинган туйғуларнинг жилловини тортиб, биз кутмаган булоқчалар, маъданлар, кашфиётлар очгандек бўлади. Бу хазиналар болалар қалб қўрида яширинган ҳис-туйғулар, меҳр-муҳаббат, соғинч, армон, ўкинч, нафрат ва ҳоказолар. Шунинг учун ҳам улар гоҳ Абдурахмон шеърларининг сарлавҳасига ҳам чиқиб қолади.

Аълочи қиз эди Нодира
 Дарслардан сира қолмасди,
 Аҳвол сўраб борган пайтимиз —
 У ўрнидан тура олмасди.

Бу Абдурахмоннинг армон ҳақидаги шеъри. Абдурахмон шеърларининг икки хусусияти мазкур шеърда яққол намоён бўлади. Биринчиси: ҳолат қарама-қаршиликлари бериш (Нодиранинг дарслардан сира қолмаслиги ва сал ўтиб унинг ўрнидан тура олмаслиги)... Бу қарама-қарши ҳолат замирида иложсизлик, тақдирнинг аччиқ ҳақиқати ётади. Ва иккинчи хусусият — болалар шеърят-

тида ҳам табиат тасвирини воқеалар ривожи билан уй-
ғунликда бериш.

Соғаймади синфдошимиз,
Охирги кун қорайганда қош,
Деразадан бизлар келтирган
Атиргуллар қолганди сўлиб...

Армон, иложсизлик, кўз ёш ва ғам эса унинг кўри-
нишларидир. Бу иложсизликка шеърнинг сўнгги мисра-
лари гўё нуқта қўйгандек бўлади:

Кўзимизни қизартирди нам,
Қалбимиздан армон кетмади,
Кўтарайлик тобутин десак
Бўйимиз етмади, етмади...

Армон, ўкинч... Синфдошларини сўнгги манзилга ку-
затиш ҳам улар имконияти даражасида эмас.

Шоирлар ижодидаги бундай қарама-қаршилиқлар
кўшлар ижодига хос. Аммо ҳозир айтилмоқчи бўлган асо-
сий фикр бу эмас. Асосийси шундаки, Абдураҳмон Акбар
ижоди ҳозирги замон ўзбек болалар шеърлятига лирик
кайфият ва бола кечинмаларини кичик қаҳрамон тили-
дан беришнинг ўзига хос услубини олиб кирди.

Анча қийин бугунги мавзу,
Қулоқ солинг деди муаллим,
Чор атрофни босгандайин сув,
Зум ўтмасдан синф бўлди жим,
Менинг эса Нодира билан
Суҳбатлашгим келаверади.

Муҳаббатдек улуғвор ҳис-туйғуни бера билиш болалар
шеърлятида айниқса мушкулдир. Шунинг учун ҳам қаҳра-
мон бу туйғунинг нима эканлигини тушуниб етмаслиги
табиий. Нодира билан суҳбатлашишга эҳтиёж қаҳрамон
қалбида турфа саволлар туғдиради. Энг аввало нима са-
бабдан келиб чиққан экан бу суҳбат эҳтиёжи? Кичик
қаҳрамон саволларига жавоб топиш жараёнида гоҳ ўзи
ҳам чалкашиб кетади. Чунки, унинг мантиқий хулосала-

ри ҳам болаларча содда. Балки шунинг учун ҳам жавоб топилмай, савол охиригача очиқ қолар. Бола ҳайрон. Нодира билан суҳбатлашгиси келгани билан унинг қиёфасида яхши сифатлар топа олмайди.

Орқага ҳеч боқмас Нодира,
Тақинчоқлар тақмас Нодира.
Бир оёғи оқсоқ шу боис
Болаларга ёқмас Нодира.
Менинг эса Нодира билан
Суҳбатлашгим келаверади.
Менсимасдан авваллар атай,
Йиғлатардим сочидан тортиб,
Узоқ фурсат унга гапирмай,
Ранжитардим шўхлигим ортиб
Энди эса Нодира билан
Суҳбатлашгим келаверади.

Кечагина шундай муносабатда бўлган инсонингта бугун бефарқ қараб тура олмаслик бола назарида ғайритабиийдак туюлади. Энди эса шеърдаги ҳолатлар ифодасини таҳлил қилиб кўрайлик.

1. Ўқитувчининг дарс мавзусини қийинлигини таъкидлаши — сўз ифодаси.
2. Атрофнинг жимжит бўлиши — ҳолат ифодаси.
3. Нодиранинг хаёлий портрети — чизгилар ифодаси.
4. Нодирага бефарқ бўлган вақтга экскурс — ҳаракатлар ифодаси.
5. Нодира ҳақидаги саволларнинг очиқ қолиши — мантиқ ифодаси.

Абдураҳмон қиёслаш усулини бу шеърда жуда муваффақиятли қўллайди. Ўқитувчининг берган мавзуси — қаҳрамон мавзусининг бир-бирига муносабати. Ҳамманинг ва ўзининг Нодирага муносабати. Дарсни тинглаётган бутун синф ўқувчилари ва Нодира ҳақида ўйлаётган қаҳрамонни солиштирилганда кейинги компонентлар биринчи ўринга ўтиб асосий мавзунини ташкил қилаётганининг гувоҳи бўласиз.

Шеър ҳам тўқима, ҳам ҳақиқат. Фақат бу ҳақиқатнинг усти, қошласи болалар адабиётида гўёки аччиқ ёки биз ҳали мазасини англаб етмаган дорини ўраб турган ши-

рин қобикдай ўзига ром қилиши керак. Унинг ичидаги малҳам эса бизнинг ана шу ширин қобик ичини тўлдиришимиз керак бўлган тарбия, одоб, ахлоқ, демакки, маънавий шахс шаклланишининг илк кўринишларидир. Бу ҳақиқатнинг кўринишлари кичкинтойлар адабиётида нима яхшию, нима ёмон шаклида ёзилса, кейинроқ нима ва кимнинг яхши, ёмонлигини қалбан ҳис қилиб англай бошлаймиз. Болалар адабиётининг кучи болаларга адабиётнинг паст-баланди, унинг ечиб бўлмас фалсафаси муаммоларини уларга тушунарли қилиб етказиб беришда. Нафақат тушунарли, балки таъсирли қилиб ҳам етказиб беришдадир.

Сўнги давр болалар шеърляти шубҳасиз ўзида фалсафий мушоҳаданинг теранлиги билан ажралиб туради. Катталар адабиётидаги нозиктаъблик аста-секин болалар адабиётига ҳам ўтиб бормоқда, оддийликда яширинган мураккаблик, хусусийлик орқали айтилган умумийлик, айниқса Рустам Назар шеърларида ўз аксини топмоқда. Рустам Назар шеърларининг ўзига хослиги боладан борлиққа муносабат ва мулоҳаза сифатида ўз ечимини топмоқда. “Ўтинч” шеърида саман тойчани аравага қўшмасликни илтимос қилаётган бола унинг ялқов қашқа сингари юксиз аравани ҳам зўрға судраб келадиган бўлиб қолишидан афсус чекади.

Бир пайт ёзувчилардан бири болалар адабиёти ҳақида сўз юритар экан, “Болалар ёзувчилари катталар ёзувчиларидек, аммо улардан яхшироқ ёзиши керак”, деганди.

Шунинг учун болалар адабиёти болаларда ҳам, катталарда ҳам бирдек завқ уйғота оладиган, мулоҳазага тортадиган, тарбиялайдиган адабиёт бўлиши керак. Р. Назарнинг “Ҳосил байрами” шеърига мурожаат қилайлик.

Тирбанд эди кенг майдон,
Йўлини топ, кўриб қол! —
чиқиб олдим отамнинг
елкасига мен дарҳол.
Томошадан завқланиб,
қарсак чалдим тин олмай.
Отам эса турарди
ҳеч нарсани кўролмай!..

Энди шу шеърдаги айрим ҳолатларни кўриб чиқайлик. Шоир боланинг беғубор нигоҳи орқали фақатгина бўлиб ўтган воқеани чизиб бермоқда, руҳий ва қиёсий ҳолатлар эса китобхон мулоҳазаси учун очиқ қолдирилади.

Ёки Р. Назарнинг “Дерсу Узала” шеърини олиб кўрайлик.

Бўлса ҳам сал ғалати,
асло эмас қув одам.
Дерсу учун жонлидир:
дарахт — одам, сув — одам!

Яхшиликка чорлайди
дилидаги пок туйғу —
Одам каби гаплашар
ҳатто йўлбарс билан у!

Ҳаяжонли фильмни кўриб,
Ўйга толдим мен,
Очиқкўнгил Дерсуни
яхши кўриб қолдим мен!

Нега баъзи одамлар
Ёмонликни кўзлашар —
бир-бирини тўнка деб,
каламуш деб сўзлашар?!

Ҳар бир жонсиз табиатга одам сифатида қараган Дерсу Узала кичик қаҳрамоннинг ҳайратига сабабчи бўлади.

Дерсу Узала гўё ёш қаҳрамоннинг атрофидаги одамларнинг баъзиларига қарама-қарши, меҳр ва мурувватли сеҳргардек туюлади.

Гўё меҳр сайёрасидан тушган сеҳргар Дерсу Узалага қаҳрамон очикчасига муҳаббат изҳор қилади. Ана шу меҳрни ҳозирги жамиятимиздаги баъзи кишиларга пайванд қилишни истайди.

Катталар назаридаги ғалатилик кичик китобхон назаридаги сеҳргарликка мос келади. Катталар учун фаройиб бўлган нарса кичиклар учун “тушуниш” сўзини англатади. Атроф табиатни, жамиятни тушуниш маънавиятимиз-

нинг асоси деб қарайдиган бўлсак, кичик китобхонларнинг мурғак қалбида соф туйғу ва самимий муносабатларни тарбиялаш ниҳоятда муҳимдир.

Рустам Назар шеърларининг кўплари мантиқий ва фалсафий мушоҳаданинг уйғунлигидан иборатдир.

Кичкиналик пайтимни,
Хотирлайман мен доим:
Эртак айтиб берарди
Отам кулиб мулойим.

Тушунмасам ҳам гарчанд,
Бўлмаса ҳам сўз янги —
Жим эшитиб ётардим,
Сеҳрларди оҳанги!

Ҳозир қолдим улғайиб,
Тўлдим нақ саккиз ёшга,
Ақлим етар эртакнинг
Маъносини англашга!

Лекин энди беҳуда,
Кўрдим ҳатто ялиниб,
— Бориб ухла, — дер отам
Қовоқлари солиниб.

Ҳар кеч унинг ёнини
Кичик укам этар банд!
Эртак тинглаб ётади,
Тушунмаса ҳам гарчанд!..

Бир қараганда, отанинг ҳаракатидаги мантиқсизлик ўткинчи дунёда инсон ҳақиқатни одатда вақт ўтгандан кейингина англашини эслатаётгандек. Р. Назар қаҳрамонининг позицияси бу ерда пассивдек кўрингани билан, уни шу вазиятда, шу ҳолатда қолдиргани шеърнинг таъсир кучини орттиради.

Умуман, Р. Назар ижодида мазмундаги изланишлар шаклий изланишларга қараганда анча устун туради.

Рустам Назар боланинг руҳий оламини кўрсатишда ўзига хос йўлдан боради. Шунинг учун боланинг ҳаётий

ҳақиқат билан тўқнашувини ўта нозик кайфият билан чизади. Сумалак ҳақида қўшиқ кўйлаган қизча сумалакнинг ўзини кўриб хафа бўлиб кетади.

У сумалакни ўзи севиб кўйлаб тасаввур қилган “олам” деб билар ва унинг таом эканини кўргач гўё ўша оламни йўқотиб қўйгандек бўлади. Шеърнинг якуни ҳам ниҳоятда моҳирона.

Қизча хомуш жим эди,
Билмасди не дейишни.
Истамасди қўшиққа
Нон ботириб ейишни.

Р. Назарнинг деворий газетадан кўчирмалар шеъри болалар шеъридек ўйноқилик, долзарблик, қисқалик намунасидир. Кейинги давр болалар шеъриятида комиклик ва қувноқликнинг омухта бўлиб келиши яққол кўзга ташланади. Истеъдодли ёш болалар шоири Пўлатбек Эрматов “Синфдошим” шеърида ёзади:

Синфдошим оро бериб ўзига
Куёвлардай ясаниб.
Чиқиб келди синфдан,
Паргадошим Ҳасанов.

Юр музқаймоқ ялаймиз,
Қолган-қутган тангамга.
Десам, қизлар изидан
Кириб кетди “Сангам”га.

Шоир бу ерда қаҳрамонни тилида Ҳасанов деб аташи бежиз эмас. Чунки ўзига оро берган синфдоши айнан шундай мурожаатга лойиқ.

Бунда ҳолат комизми иккала тўртликни таққослаганда яққол кўзга ташланади. Фамилияси билан мурожаат қилган одамга музқаймоқ ялашни тавсия қилади. Ўртоғининг таклифига жавоб бериш ўрнига индамасдан кириб кетади.

П. Эрматовнинг юмористик шеърларидаги якун китобхонларни қувонтиради. “Сўзингиз бошқа” шеърида бувисининг барча қилиғини қилиб укаларини койиган опа фақат бир нарсани, бувисининг ширин тилини ҳисобга олмганини укаси эслатади. Шоир сездирмай болаларнинг нутқ

одобини тарбиялайди. Унинг шеърларидаги қаҳрамоннинг катталар билан муомаласидаги беғубор ва самимийликни, тўғрисиўзликни кўриб бехосдан жилмаясиз.

Кўрқоқсан деб дадажон,
Таъкидлайсиз доим сиз
Ўзингиз-чи бирор тун
Ухламайсиз ойимсиз.

Шоирнинг табиат ҳақидаги шеърларидаги миллий деталлар болалар қилиқлари, қувончи, шўхликлари билан уйғунлашган.

Кўрпаликдай қавилиб
Булут босди фалакни
Тағин томлар гердайиб
Ясашди сумалакни.
Юксакларга тиксак кўз
Хапқиради юраклар.
Жанг қиларди аёзлар
Биз учирган варрақлар.

У табиат ҳодисаларини усталик билан тарбия воситасига айлантира олади. Масалан, дўстларини қалпоқ кийиб ҳангу манг қилган мойчечак кибрланиб кетади. Ҳаттоки кибру ҳавоси унинг қалпоғига ҳам ёқмай, ундан аразлаб кетишига сабаб бўлади.

Т. Эрматов шеърларида катталар ва болалар, болалар ва болалар руҳий оламининг муносабатида ўзгача руҳ сезасиз. У бир шеърда шамолгир супа остида бобосининг узоқ-узоқларга учиб кетаётган хаёллар ва ўйларини қизфанаётган, унга эътибор берилмаганидан хафа бўлаётган бола образини чизади. Болаларнинг шахсиятпарастлиги жуда нозик детал орқали берилган:

Унутдими ё мени бирров
На эркалар, на мени суяр
Десам бобом кўзини очиб
Менга қараб жилмайиб қўяр.

Шоир ватанпарварлик мавзусига гоҳ чақириқ, гоҳ эртак шаклини танлайди.

Ватан мавзусида қизил сўзликдан қочиш ва бу ҳисни болаларга бадийлик орқали пайванд қилиш ёшлар ижодида барчани қувонтирадиган ҳодиса бўлиб кўзга ташланмоқда.

Неъмат Душаевнинг “Олимлик осон эмас” шеъридаги бола мулоҳазаси ва ундаги юмор диққатни тортади. Кичик қаҳрамон Орифжон “Волга”да ишга бориб келаётган катта лавозимдаги дадасига унинг иш туфайли эмас, ёзда костюм ва бўйинбоғ таққани учун ачиниб кетар экан. Худди шунингдек, Муқимжон Қодиров, Ҳамидулло Муродов, Маъмур Қаҳҳоровлар ижоди ҳам шаклий рангбарангликка эга бўлиб, бу турли-туманлик, оҳанг, ритм шеърда ўз аксини топади.

- Норвой уста ўйинчи.
- Жуда яхши, ўзинг-чи?
- Ҳа, ўзимга келсакми,
Қотираман қарсакни.

Ҳамидулло Муродовнинг “Қарсакбоз” шеъри вазн қисқалиги билан характерланса, буйруқбоз, куёш билан суҳбатлар савол-жавоб тариқасида берилган Муқимжон Қодировнинг шеърларида ҳам турли жонзотлар тилидан айтилган шеърлар ишонарли ва табиий тасвирланган. Унинг “Фарзандини излаяпти” ва “Ботир қуён” сингари шеърлари бу йўналишдаги А. Обиджон руҳини такрорламайдиган, ўзига хос йўналишдадир.

Маъмур Қаҳҳор қаламига мансуб “Олтин балиқ ёки дўстлик” ҳақида эртақ эса рус фольклори персонажлари орқали ҳозирги замон болалар шеърляти учун муҳим мавзу бўлган дўстлик ҳақида сўзлайди. Бола олтин балиқни учратиш ҳақиқий дўст сўрайди. Аммо балиқ унинг бу шартини бажаришга ожизлик қилади. Дўстлик сеҳр эмас, меҳр орқали юзага келишини гарчи шоир айтмаган бўлса ҳам, буни шеърдан англаш қийин эмас.

ИЛЁС МИРЗИЁТОВ

Хорижий Шарқ халқлари адабиёти кафедраси аспиранти. 1967 йили Тошкентда туғилган.

ВАҲҲОБИЙЛИК ТАЪЛИМОТИНИНГ АРАБ ДУНЁСИГА ТАЗЙИҚИ ВА ИНҚИРОЗИ

(Сурия ва Марокаш мисолида)

XVIII асрнинг охирларига келиб бир қатор араб давлатларида диний ислоҳот ғояларини тарғиб қилувчи оқимлар вужудга келди. Бу оқимлар орасида исломни дастлабки “соф ҳолат”га қайтариш, бидъатга қарши кураш байроғини шиор қилиб олган ваҳҳобийлик ҳаракати ажралиб туради.

Ваҳҳобийлик таълимоти мусулмон оламининг турли давлатлари томонидан қабул қилиниши ёки инкор этилиши бу мамлакатларнинг ваҳҳобийлик оқими ватани Саудия Арабистонидан қанчалик узоқ ёки яқин масофада жойлашгани билан боғлиқ эмаслигини Сурия ва Марокаш тажрибаси исботлаб берди. Маълумки, 661—750 йилларда бу икки мамлакатда араб-ислом цивилизациясининг вужудга келиши ва тараққиёти умумараб Уммавийлар халифалиги доирасида амалга ошди.

Исломнинг илк даврида Сурия, Ливан, Иордания ва Фаластинни ўз ичига олган Катта Сурия (аш-Шом) давлати араб ерларининг маркази ҳисобланса, Узоқ Мағриб (аль-Мағриб аль-Ақса) эса мусулмон оламининг чекка ўлкалари қаторига кирар эди.

Ваҳҳобийлар тазйиқини Сурияга ўтказишга бўлган уринишларда Саудия Арабистонига қўшни бўлган давлат қаршилигини кузатсак, Марокаш мисолида эса ваҳҳобийлар таълимотини турли йўллар билан узоқ давлатларга киритиш сиёсати билан танишамиз.

Мазкур икки араб давлати жамоатчилигининг янги диний ўзгаришларга бўлган қарашлари турлича бўлганлиги сабабли Сурия ва Марокаш халқининг ваҳҳобийлар

даъватига нисбатан кўрсатган қаршиликларини тарихий ҳамда диний нуқтаи назардан таҳлил қилиш бу таълимот ҳақида баъзи маълумотларни олишга ёрдам беради.

Хронологик тадқиқотлар даври учун 1780 йиллар — XIX асрнинг бошларини ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Чунки, айнан шу даврда ваҳҳобийлар давлатининг сиёсий кучи ҳамда тарғибот қудрати юксала бошлади.

Арабистон ярим оролида ваҳҳобийлар давлати вужудга келган дастлабки кунларданоқ унинг асосчилари ўзларининг катта мақсадларини яширмадилар. 1744 йилда Саудия амири ваҳҳобийлар раҳнамоси Ибн Абдул Ваҳҳоб билан шартнома туза туриб, унинг таълимоти байроғини араб ерларининг чекка ўлкаларигача етказишни ўз олдига асосий вазифа қилиб қўйди.

Ҳақиқатдан ҳам узоқ вақт ўтмай, ваҳҳобийлик таълимоти Арабистон ярим ороли ҳудудидан чиқиб, араб ва бошқа мусулмон давлатларига кириб кела бошлади. Бутпарастлик, авлиёларга сифиниш, муқаддас қадамжоларга сажда қилиш ва бидъатга қарши кескин кураш турли жамоатчилик ва сиёсий тузумга эга бўлган давлатларда кучли қаршиликларга учради. XVIII асрда ваҳҳобийлик таълимотини бошқа мамлакатларга тарқатиш ҳарбий-сиёсий тарғибот шаклини олди.

Кўзлаган ғояларини амалга оширишда ваҳҳобийлар бутун мусулмон дунёси учун муқаддас ҳисобланган Ҳаж маросимларидан кенг фойдаландилар. Ўз кучига ишонган ваҳҳобийлар Усмон салтанатининг рамзи бўлган муқаддас пайғамбар байроғи (санжақ) ҳамда ичига Қуръон солинган замбилларни (маҳмал) Ҳижоз ҳудудига киритмай қўйди.

1803 йилдан бошлаб ваҳҳобийлар мунтазам равишда Сурия ва Мисрдан келаётган муқаддас қарвонларнинг Ҳижозга киришига тўсқинлик қилдилар. Бу ҳаракатлари билан ваҳҳобийлар муқаддас ислом шаҳарлари Макка ва Мадина ҳомийси Усмон салтанатини бутун дунё мусулмонлари кўз олдига обрўсизлантиришга интилдилар.

1806 йилда ваҳҳобийлар Маккани иккинчи марта босиб олгач, Ҳижоз ҳокими Ғолибни ўз ҳукуматларини тан олишга мажбур этдилар. Сурия, Миср ва мусулмон оламнинг бошқа давлатларидан келган зиёратчилар Арабистон ярим оролининг янги эгаларига солиқлар тўлаш,

улар ўрнатган янги тартибларга риоя қилишга мажбур этилди.

Сурияда чоп этилган тарихий манбаларга қараганда ваҳҳобий лашкарлари 1807 йилда Суриядан Мадинага кириб келаётган муқаддас зиёратчилар карвони йўлини тўсиб, бир кишини ҳам ўтказмай орқага қайтишга мажбур қилганлар.

Ибн Абдул Ваҳҳоб ўз мақсадини амалга ошириш йўлида куч ишлатиш билан бирга сиёсий тарғибот ишларини ҳам кучайтириб юборди. 1803 йилдан бошлаб ваҳҳобий тарғиботчилари тез-тез Сурия ерларида пайдо бўлиб, ваҳҳобийлик таълимотини қабул қилиш талаблари ҳақида ташвиқотлар қила бошладилар. Дамашқ шайхлари ва аъёнларига талабнома мактублари юборилиб, ваҳҳобийлар сиёсатига бўйсунмаганларга аёвсиз уруш эълон қилинади, деб таҳдид қилинди.

Бундай сиёсат туфайли Ҳижоз ва қўшни мамлакатлар ўртасидаги анъанавий алоқаларнинг бузилиши тижоратдан тушадиган фойданинг кескин камайиб кетишига олиб келди. Бу аҳвол ваҳҳобийлар раҳбарларини ташвишга сола бошлади. Энди улар куч ишлатиш сиёсатидан музокаралар ўтказиш йўлига ўта бошладилар.

Ваҳҳобийлар ўз сиёсатлари билан Марокашга ўзига хос усулда таъсир кўрсатдилар. Ваҳҳобийлар раҳнамоси, Мадина шайхи Муҳаммад Ҳаййа ас-Синди ибн Абдул Ваҳҳоб ҳаётини ўрганган инглиз олими Ж. Воллнинг маълумотларига кўра, ваҳҳобийлик таълимоти асосчисининг шогирдлари орасида биронта ҳам мағриблик, ҳатто, Шимолий Африкалик вакил бўлмаган. Марокашликлар ваҳҳобийлар таълимоти билан 1811 йилдан бошлаб таниша бошладилар. Шу йилларда Саудия амири Мағриб мамлакатларига ваҳҳобийлик таълимоти ҳақида даъват мактублари юбора бошлади.

Ваҳҳобийларнинг даъват мактубларига жавобан Сурия ва Марокаш дин уламолари ўзларининг асосли фикрларини билдирганлар. Дамашқ дин пешволари томонидан ёзилиб, мазкур шаҳар валиси Сулаймон пошша номидан 1810 йилда Саудия Амирлигига юборилган жавоб хатида, жумладан шундай дейилади: “Бутпарастиликдан воз кечиш ҳақидаги ваҳҳобийларнинг даъватини мусулмонларга эмас, балки худосизларга ёки кўпхудолиликка си-

ғинувчиларга юбориш жоиз эди. Ваҳҳобийлар саҳро араб-лари қабиласига мансуб бўлиб, ўзлари ислом аҳкомларини тан олмайдилар. Исломда, ваҳҳобийлар қилаётган, мусулмонни ўлдириш, мол-мулкни талон-торож қилиш, унинг ор-номусини булғаш каби ёмон амаллар йўқ”.

Асрлар давомида Суриядаги барча мазҳаблар, шунингдек, мамлакатда расман тан олинган ҳанафий мазҳаби намояндалари билан тинч-тотув ва ўзаро келишув асосида фаолият кўрсатган, озчиликни ташкил этган ханбалий мазҳабига эътиқод қилувчилар ҳам ваҳҳобийлар таълимотини ва уларнинг зўравонлик сиёсатини қўллаб-қувватламадилар. Дамашқнинг ханбалий мазҳабига мансуб ислом анъаналарини сақлашга ҳаракат қилишларига қарамай, исломни “дастлабки соф ҳолат”ига қайтариш тарафдорлари бўлмаганлар, чунки ислом бундай амалга ҳеч қачон муҳтож эмаслигини улар яхши тушуниб етганлар.

Дамашқнинг кўзга кўринган ханбалий мазҳаби уламоларидан Ҳасан аш-Шати (1790—1858) ваҳҳобийлар таълимотига нисбатан ўз фикрини қуйидагича баён этган:

— Ваҳҳобийларнинг мусулмонларни асоссиз кофирликда айблашлари уларнинг билимсизлигини ва бу масаланинг тўлиқ моҳиятини тушунмасликларини англатади, чунки исломнинг ақоид китобларида “ким далилсиз мусулмонни кофирликда айбласа, ўзи кофир ҳисобланади”, деб белгилаб қўйилган.

Ҳасан аш-Шати ваҳҳобийларни анъанавий ханбалий мазҳабидан чекинишда, муросасиз экстремизм сиёсатини қўллашда айблади.

Ўз ғояларини тан олмаганларни шафқатсиз ўлдиргани, Сурия билан Ҳижоз ўртасидаги йўللарни тўсиб, Ҳаж амалларини бажаришга имкон бермаганликлари учун дамашқлик дин уламолари ваҳҳобийлар таълимотини бутунлай инкор этадилар.

Марокаш юқори табақа аҳлининг ваҳҳобийлик таълимоти билан яқиндан танишуви 1811 йилдаги ҳаж сафари билан боғлиқдир. Шу йили шаҳзода Иброҳим бошчилигидаги Марокаш уламоларининг Саудияга зиёратлари муваффақиятли ўтади. Зиёрат давомида саудияликлар марокашлик ҳожиларни катта илтифот билан кутиб оладилар. Улар Ватанига қайтгач, ваҳҳобийлик таълимотининг

асл моҳиятини англамай туриб, уни халқ орасида тарғиб қила бошлайдилар.

Марокашнинг кўпгина кўзга кўринган дин уламолари Пайғамбар авлодларидан саналиб, улар суфийлар орасида катта ҳурматга эга бўлган имтиёзли гуруҳга (мурабитлар) мансуб бўлганлар. Шу сабабли ваҳҳобийлар таълимоти дин пешволари ўртасида қизиқиш уйғотмади. Ваҳҳобийлар томонидан Пайғамбарни, авлиёларни ва суфий шайхларни қадрлашни ширк деб, даъво қилиниши маҳаллий дин уламолари томонидан қаттиқ танқид қилинди. Улар ваҳҳобийлар томонидан исломнинг муқаддас қадамжоларини бузиб ташланишига норозиликлар билдириб, давлат раҳбаридан Марокашдан ҳажга юборишни тўхтатишни талаб қилдилар. Шу муносабат билан уламо­ларнинг ваҳҳобийлар ҳақида қатор мақолалари эълон қилинди. Машҳур феслик ҳуқуқшунос ва илоҳиёт мутахассиси Муҳаммад Тайиб ваҳҳобийларни “содда мусулмонлар эътиқоди ва ишончини сусайтирувчилар”, деб атади. Унинг ҳамкасабаси Сулаймон Ал-Ҳавват эса ваҳҳобийларни “ўз гоёларига қарши чиққанларга қилич билан таҳдид солувчи исёнчилар” деб баҳолади.

Юқорида баён қилинган фикрлардан кўриниб турибдики, Сурия ва Марокаш дин уламолари чуқур тушунган ҳолда ўз халқларининг маданий ва диний қадриятларини ваҳҳобийлардан ҳимоя қилганлар.

Сурияда ҳам, Марокашда ҳам суфийлик оқими ваҳҳобийликка қарши жиддий куч сифатида намоён бўлди. Ваҳҳобийлик нуқтаи назарича Куръон, сунна ва илоҳиётга асосланган суфийлик — “янгилик” бўлиб, бу гуноҳи азимдир. Шу сабабдан ҳам муқаддас авлиёлар ва уларнинг қабрларини зиёрат қилиш ваҳҳобийликда кескин қораланган.

Суриядан фарқли равишда Марокаш султони Мулай Слиман ваҳҳобийлик таълимотини ўзининг сиёсий қизиқишлари йўлида қўллашга уриниб кўрди. 1811—1815 йилларда мамлакатда ваҳҳобийлик руҳидаги ислохотларни амалга оширди. Шу йўл билан Слиман узоқ давом этган уруш, табиий офатлар туфайли вужудга келган сиёсий ва иқтисодий қийинчиликларни бартараф қилишни мақсад қилиб қўйди. Диний соҳада эса суфий — тасаввуфчиларнинг иқтисодий ва ижтимоий мавқеларини сусайтириб, уларни “жиловлаб” қўймоқчи бўлди.

Слиман сиѐсати натижасида 1811 йилда суфийлар кўпгина имтиѐзлардан маҳрум қилинди. Шаҳар ва қишлоқларда суфийлар орасидан қозилар тайинлаш бекор қилинди. 1812 йилда солиқ солиш соҳасида ислоҳотлар ўтказилди. Курьон ва Суннада белгиланмаган солиқлар ман этилди. Эндиликда Марокаш солиқ вазирлиги фақат ер солиғи ва закотлар йиғиш билан чегараланиб қолди. 1815 йилда Султон Слиман суфий шайхлар ва маҳаллий авлиѐлар ҳаѐтига бағишланган байрамларни ўтказмаслик ҳақида фармон берди. Султон томонидан жорий этилган бу ислоҳотлар ислом ақидаларига ва ўз анъаналарига содиқ бўлган нафақат суфийларни, ҳатто оддий халқни ҳам ғазаблантирди.

Сурияда ҳам на мусулмонлар ва на христианларда ваҳдобийлик таълимотига қизиқиш уйғониш у ёқда турсин, бу таълимотга қарши кураш кучайиб кетди. Ваҳдобийларнинг кўшни давлатларга, шу жумладан, Сурияга нисбатан муносабати ўз таълимотини кўшни мамлакат ҳаѐтига татбиқ этиш билан бирга уни сиѐсий жиҳатдан бўйсундириш билан боғлиқ эди. Сурия халқи учун Ибн Абдул Ваҳҳоб лашкарлари истилочилар, бузғунчилар сифатида танилди. Шу сабабдан Суриядаги Усмон империясининг ваҳдобийлар тазйиқига қарши сиѐсатини кенг халқ оммаси қўллаб-қувватлади. 1810 йилда Дамашқ аҳолисининг катта қисми ихтиѐрий равишда ваҳдобийларга қарши кураш мақсадида ташкил этилган ҳарбий кўшинларга келиб қўшилди. Ўша даврдаги Франциянинг Суриядаги консули Л. Корансезнинг таъкидлашича, Алеппо халқи “ўлсак ҳам ваҳдобийларни шаҳарга киритмаймиз”, деб қасамѐд қилганлар.

Марокашда Слиман томонидан ваҳдобийлик таълимотидан ички ислоҳотларни амалга оширишда фойдаланиш натижасида ҳукумат билан жамоатчилик ўртасида катта келишмовчиликлар, халқ орасида давлат раҳбари сиѐсатидан норозиликлар келиб чиқди.

Маълумки, Марокаш мусулмон оламининг тасаввуфга асосланган анъаналарининг Мағрибдаги маркази бўлиб келган. Султоннинг тасаввуф намояндаларига қарши юргизган сиѐсати Марокаш жамоатчилиги томонидан кескин қораланди. Тасаввуф тарийқатчиларининг Султон сиѐсатига кўрсатган қаршилиги ҳамда қабилалар томонидан уларнинг қўллаб-қувватланиши натижасида

мамлакатдаги ўзаро диний низолар ва ҳарбий тўқнашувлар 1812 йилдан 1822 йилгача давом этди. Натижада Слимман сиёсати тўла инқирозга учради ва Султон тахтдан ағдарилди.

1822—1859 йилларда мамлакатга раҳбарлик қилган Мулай Абд ар-Раҳмон ваҳҳобийлик таълимоти бўйича жорий этилган ислоҳотларнинг барчасини бекор қилди. Суфий тариқатчиларига катта имтиёзлар берди, мамлакатда анъанавий ислом яна ўз изига қайтди.

Агар Ибн Абдул Ваҳҳобнинг сафдошлари ҳеч қандай асоссиз ўзларини сунна анъаналарининг ҳақиқий давомчилари деб ҳисоблаган бўлсалар, уларнинг сиёсатига қарши чиққан сурия ва марокашлик дин уламолари ҳақли равишда фахр билан ўзларини худди шундай номга лойиқ эканликларини исботладилар.

Бу икки мамлакатда жангари, жоҳил ваҳҳобийлик таълимоти ва сунна анъаналарининг қадимий негизи ўрта-сида мурасисиз кураш бир неча ўн йиллар диний-ғоявий курашлар вазиятида давом этди. Охир натижада Сурия ҳам, Марокаш ҳам ваҳҳобийлар даъватини қабул қилмадилар. Бунинг сабаби, бир томондан ваҳҳобийлар мафкурасининг шаҳар ва ўтроқ ҳаётга ўрганган, асрлар давомида ўзининг мустақил маънавияти, мафкураси ва дунёқарашига эга бўлган халқларга мос келмаганлиги бўлса, иккинчи томондан Сурия ва Марокашдаги ҳақиқий ислом таълимотларига асосланган диний ташкилотларнинг юқори даражада ривожланганлиги маҳаллий халқ орасида ваҳҳобийлик тарғиботига нисбатан ўзига хос руҳий “қаршилик” (“иммунитет”) яратди.

Хулоса қилиб шуни таъкидлаш мумкинки, ваҳҳобийлик ўзининг илк даврида араб-мусулмон оламининг марказида ҳам, ғарбида ҳам ўз ўрнини топа олгани йўқ. Сурияда бу таълимот халқни ваҳҳобийлар тазйиқига қарши курашга чорлаган бўлса, Марокашда эса суфийларнинг кучли қаршилигига учради, халқнинг давлат сиёсатидан норозилигига олиб келди.

ИЗЗАТУЛЛА САЪДИНОВ

1975 йили Самарқанд вилояти Каттақўрғон туманида деҳқон оиласида дунёга келди. 1995 йилда Ўзбекистон Давлат Жаҳон Тиллари университетига ўқишга кириб. 1999 йилда бакалавр курсини тугатган.

АРАЗ

Энг буюк армонинг мен ўзим,
Йўқотган дармонинг мен ўзим,
Қийнагай аламли ҳар сўзим,
Эслама,
қўлингдан келса гар.

Зорингман, сувларда кўринган,
Хаёлинг ёд этсанг суринган,
Норингман, нозингга уринган,
Эслама,
қўлингдан келса гар.

Тунлари ўйларга чўмгайсан,
Ўзингни ғамларга кўмгайсан,
Кўз ёш-ла кўзларинг юмгайсан,
Эслама,
қўлингдан келса гар.

Мен ўша, мен ҳамон ўшаман,
Сен учун сирли бир гўшаман,
Дардингга мингта дард қўшаман,
Эслама,
қўлингдан келса гар.

Билгин, ёр, киборинг дўст эмас,
Бу чирой, гўзаллик мангумас,
Кечир сен, Иззатни кўз илмас,
Эслама,
қўлингдан келса гар.

ҚАЙТИНГ, БЕКАМ

Сиздан дунё сўрамасман, сўраганим бир нигоҳ,
Фақат қовоқ уюб юрмай кулиб боқинг гоҳ-гоҳ.
Сиз парвона бўлмадингиз, валеқ мен бўлдим чироқ,
Мени нечун бунчалар қийнайсиз, айтинг, бекам,
Армонларга ем бўлиб қолмайин, қайтинг, бекам.

Нозингиз ёқади менга, лекин улар саноқсиз,
Ҳар нарса ҳам жонга тегар агар бўлса адоқсиз,
Балки хато қилдим севиб, лекин севгим гуноҳсиз,
Гуноҳ қилса кўзим қилган, кўзимга айтинг, бекам,
Армонларга ем бўлиб қолмайин, қайтинг, бекам.

Орзулар сояда ўсар, сарғайиб кетди сабр,
Менга дунё сир эди, сиз ҳам бўлдингиз бир сир,
Надир севгининг сири, бу дунё асли надир,
Сиздан минг савол сўрай, бир жавоб айтинг, бекам,
Армонларга ем бўлиб қолмайин, қайтинг, бекам.

Гуллар терай, қизил гуллар, сочингизга тақинг сиз,
Ул киборли кўз биланмас, ишва бирла боқинг сиз,
Мени ҳижрон ўтидамас, висол ўтда ёқинг сиз,
Иззатга севдим деган ёлғон сўз айтинг, бекам,
Армонларга ем бўлиб қолмайин, қайтинг, бекам.

* * *

Ватан — энг муқаддас туйғу,
азиз билдим сенинг пойингни.
Тупроқ бўлиб тўлдирсам бахтим,
кемтик бўлиб қолган жойингни.

Ахир мен ҳам сенинг болангман,
Аждодлардек сени улуғлайман.
Сен йиғласанг, йиғлайин мен ҳам,
Гар қувонсанг мен сени қутлай.

Табарруксан — онадай азиз,
Сен бўлмасанг мен ҳам бўлмасдим.
Шукурларким бугун Озодсан,
Сен қул бўлсанг озод ўлмасдим.

Азоб недир билмагин энди,
Армонларга бўлгин бегона.
Сени куйлаб ўтай бир умр,
Майли севиб бўлай девона.

Насиб этди шеър битмоқ сенга,
Лек таърифга ожиздир сўзим.
Бор бўл доим, омон бўл доим,
Лол қолдир дунёни, ёлғизим.

ДИЛ РОЗИ

Булбул бўлсам сиз мени куйловчи забонимсиз,
Дардларим мингдан зиёд, биргина дармонимсиз,
Армонларим кўп, бироқ сиз буюк армонимсиз,
Ўлсам рози эдим мен юзингизга боққанча.

Куйиб адо бўлганман кулимни тополмайсиз,
Юзим буриб кетсам гар, йўлимни тополмайсиз,
Умидларим қум босган, чўлимни тополмайсиз,
Ўлсам рози эдим мен юзингизга боққанча.

Мен суюкман биласиз, қаро тун қийноғига,
Арзим бор айтолмаган азобларнинг шоҳига,
Жонимни қурбон қилай, ёшлигимни моҳига,
Ўлсам рози эдим мен юзингизга боққанча.

ТОПАРМАН

Кечалар бедор бўлиб, санаб чиқдим юлдузни,
Сизни кутиб кўзим толди кўрмай қолдим кундузни.
Шуларни сиз билмадингиз, мен ҳам билмайман сизни,
Майли, боқманг, боққанамда боқадиган топарман.
Қаҳратондек қалбимга ўт ёқадиган топарман.
Ортгинангдан юрган йўлим ариқ бўлган эмишми,
Мен зор бўлсам кимларнидир кўнгли тўлган эмишми.
Боғингизга эккан гулим сувсиз сўлган эмишман,

Севганимда меңдан зиёд севадиган топарман,
Сиздан қолган дардга малҳам кўядиган топарман.
Фуруримнинг бошларида неча қамчингиз синди,
Сабр қувиб келган булут ёмғири кеча тинди,
Сизни севган умидимни кўзи мангу илинди,
Иzzат айтар, жонин фидо қилгувчини топарман,
Қадрин билсам, қадримни ҳам билгувчини топарман.

КҰНГИЛ НОЛАСИ

Лойни лойга қўшса уй бўлар дерлар,
Кўнгил кўнгил топса тўй бўлар дерлар,
Дард юракдан тошса куй бўлар дерлар,
Бўлмади-ку, онажон, бўлмади-ку.

Гадоман остимда бўлса-да тахтим,
Саробларга чўқинди қалбимда аҳдим,
Кулмади-ку, бошимга қўнган шум бахтим,
Кулмади-ку, онажон, кулмади-ку.

Орзуим армонга қилмоқда хизмат,
Болга оғу қўшиб бермоқда қисмат,
Темирдан бўлса ҳам ўларди Иzzат,
Ўлмади-ку, онажон, ўлмади-ку.

БИЛМАЙСАН...

Билмайсан, соғиниб яшарман сени,
Кечалар биргина сирдошим болиш,
Кўздан яшираман кўз ёшларимни,
Кулгига айланар бўғзимда нолиш.

Билмайсан, мен учун азизсан ҳануз,
Ўзгадан қизғониб яшарман ҳамон.
Қалбимнинг тўрида олий меҳмонсан,
Кафтимда сақлаган суюкли армон.
Билмайсан, сувратинг қўлимда доим,
Минг бор йиртаман, ямайман минг бор,
Сухбатлар қураман тонглар отгунча,
Ҳар сўзим юзида юз йиллик озор.
Билмайсан, буларни, билмайсан, гулим.

МЕНИ КЕЧИР

Тўйларингда ёмғир ёғди, ўша ёшинг эди сенинг,
 Тоғ очилди қор остида ўша бошинг эди сенинг,
 Селлар олди чинорларни, у бардошинг эди сенинг,
 Мени кечир, сенга қалқон бўлолмадим шу кеча.
 Қани эди ўша Фарҳод даврига қайтсам мен ҳам,
 Қўлим билан қўпорардим тоғларини, маликам,
 Бу замонда тулкилар кўп, шерлари йўқ беситам,
 Мени кечир, бир паҳлавон бўлолмадим шу кеча.
 Шум бошимга бахтнинг қуши ҳеч бўлмаса кўнмади,
 Кўнмади у, лекин юрак ажрашмоққа кўнмади,
 Эй нозанин, Иззат кўнгли сендан сира сўнмади,
 Мени кечир, бир нотавон бўлолмадим шу кеча.

АНҲОР БЎЙИ

Ўша анҳор бўйи... ўша мажнунтол,
 Эркалаб сочларинг ўйнаган шамол,
 Висол онларию ҳам видолашув...,
 Барчаси шу ерда топганди завол.

Сарғайиб кетибди суврат парчаси,
 Сен севган атиргул эрта сўлибди,
 Иккимиз ўтирган шу ўриндиққа,
 Оқ, қизил капалак келиб кўнибди.

Ёдгорлик қолибди, икки юракдан,
 Ёнимда турибди севгимиз қабри,
 Тиззамдан жон қочиб тупроқни ўпди,
 Балки бу кўмилган юрагим амри.

Ўртанади кўнгил, ўртанган кўнгил,
 Қанийди алдолсам, алдовга кўнса,
 Оҳ, қани, қалбимни ёқувчи олов,
 Умрим кўз ёшига кўмилиб сўнса.

Ўша анҳор бўйи... ўша мажнунтол,
 Эркалаб сочларинг ўйнаган шамол,
 Висол онларию ҳам видолашув...
 Барчаси шу ерда топганди завол.

РОЗИМАН

Бевафо деб атанг, розиман,
Қарғаб чиқинг тушингизда ҳам,
Номимга минг номардни қўшинг,
Агар бўлса шу сизга малҳам.

Қалбингизга эккан гулимни,
Узиб-янчиб ташланг тупроққа,
Эртақларга чўкиб кетай мен,
Курбон бўлай сўнги фироққа.

Менинг куним армонга қолди,
Гарчи у ҳам замона зайли.
Сизга бахтлар кулса бахтлиман,
Менинг бахтсизлигим туфайли.

Ҳануз ёниб адо бўлмадим,
Омадсизлик қилди кўп буюк.
Фақат мени севмаган деманг,
Сиз мен учун доимо суюк.

ЁНИНГГА БОРАМАН

Синган қанотларим тузалар бир кун,
Бир куни осмонга учаман мен ҳам,
Ҳайқириб булутни қуваман кўкдан,
Шунда мен ёнингга бораман, эркам.

Бир куни боғимга қайтади баҳор,
Ҳазондай тўкилар юракдаги ғам,
Қувонч кўзларимда ёшга айланар,
Шунда мен ёнингга бораман, эркам.

Бир куни азобни осаман дорга,
Нигоҳим сезганда титрайди ситам.
Юрагим тафтидан ёнади қуёш,
Шунда мен ёнингга бораман, эркам.

Бир куни юлдузни тераман қўлда,
Фалақдан тушади дардимга малҳам.
Эзилган қалбимни тарк этар армон,
Шунда мен ёнингга бораман, эркам.

КҮНГИЛ ҲЙЛАРИ

Кўнгил сўқмоғидан ўтар хаёллар,
Юрагим дарёси ғамга лиммо-лим.
Босган изларимга дардлар тўкилар.
Лекин овутмоқни билмайди ҳеч ким.

Бабурдга ўхшайди бу гулгун дунё,
Ёмоннинг бошини силайди фақат,
Ўйлама, бу ерда кўкармаймиз биз,
Кел, бирга қочамиз ойга, муҳаббат.

СИЗГА БҲЛСИН

Сизга берай жонимни,
Ўзимда қолсин бу тан.
Сизга юрак қасрим ҳам,
Ўзим қолай беватан.

Сизга бўлсин кенг бағрим,
Шу ханжар ҳам сизники.
Кўзимга нур керакмас,
Бўлсин жайрон кўзники.

Менинг соям сизники,
Қайга кетсангиз кетар.
Барчасин эвазига.
Севдим десангиз етар.

КҲНГИЛ НИДОСИ

Ўткинчи дунёга ёмғирдай келиб,
Ғийбат бозоридан аламлар олдим,
Сиздан ранжимадим, азиз одамлар,
Сизни, барчангизни худога солдим.

Бу дунё сир экан, англаб бўлмас сир,
 Ўйласам ўйлардан бўламан безор.
 Ахир қандоқ қилиб кулайин, сингил,
 Қалбимда қиш бўлса, атрофда баҳор.

БАҲОРИМ, ҚАЙДАСАН

Шамоллар ёрдилар ярамни,
 Аёзлар музлатди танамни,
 Сен келсанг куйларман санамни,
 Баҳорим, қайдасан, баҳорим.

Кўкингда юмалаб юрай мен,
 Кел, баҳор, сени ҳам кўрай мен,
 Наврўзой ҳолини сўрай мен,
 Баҳорим, қайдасан, баҳорим.

Бугун қиш юзимни ялайди,
 Музлари жонимни талайди,
 Қўлларим кунларни санайди,
 Баҳорим, қайдасан, баҳорим.

Тезроқ кел, бил мен ҳам ғанимат,
 Ғанимат ўлка бу табиат,
 Бир сени дедим-ку мен фақат,
 Баҳорим, қайдасан, баҳорим.

Келмасанг мен ҳам муз бўламан,
 Келмасанг бирдан куз бўламан,
 Қонлари қочган юз бўламан,
 Баҳорим, қайдасан, баҳорим.

БУ ДУНЁ...

Бу дунё гоҳ меҳмондўст,
 гоҳ жоҳил йўқ ундан ортиқ,
 Гоҳида бахт ҳадя қилар,
 гоҳида ғам қилар тортиқ.

Карвонсаройга ўхшайди, ҳар биримиз
 битта карвон,
 Бу дунёга бир меҳмонмиз, бизга ҳам
 кимдир меҳмон.

Яхшимисан, ёмонмисан озгина
 иймонинг бўлсин,
 Ҳаётинг шу билан қизиқ, орзуо
 армонинг бўлсин,

Кетар бўлсанг бир кун ортингдан
 қолсин афсона,
 Одам бўлсанг бўлгани,
 гарчи бўлсанг-да девона.

Бу дунё гоҳ меҳмондўст,
 гоҳ жоҳил йўқ ундан ортиқ.

НАВРЎЗ КЕЛДИ

Мағрур тоғлар сочидаги қор эриди,
 Кўзин очди совуқ қотган бойчечаклар.
 Ўрик, бодом гулладилар бирин-кетин,
 Гўё оппоқ либос кийган келинчақлар.

Зилол сувлар оқар бугун анҳорларда,
 Симёғочда қалдирғочлар қўшиқ куйлар.
 Кўк яйловга ётиб олиб кекса чоллар,
 Чери терган болаларга эртақ сўйлар.

Қувлашмачоқ ўйнар боғда шодон қизлар,
 Қулоғига чучмомалар тақиб олган.
 Узоқлардан пойлаб келар чўпон йигит,
 Унга қизил кўйлакли қиз ёқиб қолган.

Фариштадек учиб келар кўкда булут,
 Ёмғир ҳидин ўғирлаган сабо елди.
 Бир сўз билан айтай, дўстлар, ёмғир ёғмай,
 Баҳор келди диёримга, Наврўз келди.

ТҮРТЛИКЛАР

Дунёда бир бошга бир ўлим азал,
Лек кимга даҳшатли, кимгадир гўзал,
Минг йил яшагунча беному нишон,
Ўн ёшда эл таниб ўлмоқлик афзал.

* * *

Тупроқ уюмига кўшиламыз биз,
Ёки донгдор бўлиб, ё кетиб беиз,
Ҳар неки бўлса ҳам қабр бизники,
Айт, қайга шошамиз, ишлар деб тифиз.

МАЪМУРА АБДУРАҲИМОВА

Фаргона вилоятининг Тошлоқ туманида 1966 йили туғилган. 1989 йилда Тошкент Давлат Университетининг журналистика куллиётини тугатган. Ҳикоялари вақтли матбуотда эълон қилинган.

Ҳозирда “Фаргона ҳақиқати” вилоят рўзномасида адабий ходим.

ГУЛ ЯПРОФИДАГИ ИСМ

Тўқ-яшил нақшин муқовали китобнинг ичида битта гул салкам бир асрдан буён сақланади. Китобдаги ёзувни ўқишга бировнинг “тиши” ўтмагани боис уни варақлашга ҳам ҳеч кимнинг ҳадди сифмас, фақат менгина гулни кўриш илинжида китобни очардим. Маҳкамроқ ушласанг кукун бўлиб тўкилиб кетадиган бу гулни баргиданми, бандиданми, ё нафис шилдироқ япроқлариданми, ажойиб мушк тараларди. Шу гулга термилсам, хаёлим кўшкида гул эгаси — Аёл юз очарди.

...Сурманисо эди исмлари. Тандиркаш Каримнинг кўрғондек ҳовлисининг ой рухсорли бу фариштаси сочининг узунлигидан учини тугиб, камзулининг чўнтагига солиб юрарди.

Бир йили бу ҳовлига баҳор қулф уриб кирди-ю, Сурманисонинг кўнгли баҳорламади. Эри кеч кузакдан буён тўшакка михланиб ётарди-да.

— Осмонда ой каттарди (баҳорнинг биринчи ойи ўқлоқ ой деб аталади, яъни бу вақтда ой катталашади), болангиз бошини ҳамон кўтармаяптилар. Эрта саҳар яна табибга бораман, — дея кўзи ёшли боқарди қайнонасига.

— Тоқатингдан айланай, келин, қиш ичи бозор, табиб деб вужудингни совуққа бердинг. Энди ўзингни ўйла, энди бунинг дардини Оллоҳга ҳавола эт.

“Ҳали кўрғонимнинг султони бўлиб узоқ яшайсиз, бегим! Сизни тортиғингиз ўн беш кунлик ой шакли монанд тилла балдоғим, зумрад ақиқ тошли мунчоғларим кутида сарғаймасин. Ҳалпираган, фазна ипақли атлас

кўйлақларим этагига ҳали кўп зурёдларингизни солай, сиз ўлмайсиз, шу қўлларим билан даволайман”.

Сурманисо кўнгли ичра айланиб юрган гапларни бир сўзинида қайнонасига айтмайди-ю, қоронғи саҳар отаравага уч-тўртта тандирни юклаб йўлга чиқарди. Замоннинг нозиклигиданми у эркакча кийиниб отни эгарларди. Катта-катта новвой тандирларни уч ўғли билан ясаб ташлайдиган аёлнинг қадди-қомати ҳам полвон йигитларга хос эди. Тандирларининг бозори чаққон, пешинга қолмай сотиб, қайтишида табибни ола келарди.

Табибнинг бу ҳовлига қатнови икки ойга чўзилди. Тоғдек одам, муштдеккина бўлиб кўрпа четини ҳимарганича шифтга тикилиб ётарди.

— Энди мени дема, Сурманисо, уч болу парингни де, мен сендан розиман.

— Бу гапларга кўнгим келмайди, тўрам, сиз ҳали отдек бўп кетасиз!

Қайнонаси чиллада тандир қурдирмай қўйгач, Сурманисо кечалари дўппи тикди. Ўнта-ўнта дўппини узун беҳасам тўнининг қўйнига солиб, бозорга кетади. Оталари илҳақ бўлмасин деб дўппиларни атторга беради-да, пулини олиб уйга қайтади. Ичкари кирса болалари оталарининг атрофида парвона ўтиришар, тўнғичининг қўлида албатта “Ёсин” китоби бўларди.

— Ёруғ юлдузларим-ей, очикдиларингми? — дея тугунча тўла қоқи билан новвотни дастурхонга тўкиб ташлайди.

Кейин чўнтагидан рўмолчага ўроғлик нарсани оларди.

— Пошшобегим бердилар. Анор суви билан ёзилган суралар экан, эзиб ичиринг дедилар.

Пиёладаги бир ҳўплам сув қоғозга чайилгач, қипқизил анор сувига айланади. Уни ичгач, отанинг юзига ранг югуради. Афсуски, анорли сувларнинг ниҳояси бор эди.

Пошшобегим қайтиб сураларни эзиб ичиришга рухсат бермадилар. Қора анор суви кўп ичилса, ругубат келтирармиш.

— Сиз нимага қодирсиз, Сурманисо, — деди келинбуси бир куни. — Ундан кўра ярим кечаси уйқудан уйғониб истиғфор айтинг, ягона умид Оллоҳдандир.

Айни ажойиб саҳарда Сурманисо пок шабнамлар томган гул япроқларни битталаб териб олди. Уларни кички-

на келичага солиб эринмай янчди. Гул сувини сутга қўшиб беморига ичира бошлади.

— Бу менинг сўнгги ихлосим, — юрагидан ўтказди Сурманисо. — Меҳригиёҳ бўлса ажабмас. Эй худойим, илинжимни сўндирма!

Уч кун деганда беморнинг яктаги ивиди. Ажабки, яктдан қашқари гулнинг ҳиди келарди... Унинг кўзларига нур кирди. Тўшакни тарк этди. Болалари қучоғига отилдилар. Сурманисо миниб юрадиган отга бир сақраб чиқадиган бўлди бошпаноҳ.

Ўша-ўша бу ҳовлида қашқари гуллар хазонга айланмади. Япроқлари тўкилай деб турган маҳал териб олинади, мис кўзаларга солиниб дармондори, гулқанд пиширилади. Айниқса, гулқанди ўн йил ўтсин, асал каби айнимайди. Шираси томоқни олади. Сурманисонинг бу кашфиёти шаҳар-қишлоққа ёйилгани рост. Оқила, билимдон аёл умри поёнига етаётган лаҳзаларда ҳам дилбандларидан ўша гулдан битта узиб келишини сўради. Улар оналарининг икки ёнини қашқари гулларга тўлдириб юборишди. Сурманисо гулнинг бир донасини узиб олди-да, энг яхши кўрган китоби орасига яширди. Бунини биров пайқамасди. Кейин гулларга кўмилганича, сархуш бўлиб, оҳиста кўзларини юмди...

БЕШИҚДАГИ БЕК БОЛАМ

Кампир бешикни бир маромда тебратади. Кўли толмаганига ҳайронман. Қаноатли-да. Ҳар замонда келини дераза олдидан “лип” этиб ўтиб кетади. Нималар қиляпти, ҳалитдан бери иши битмайди-я. Ярим коса овқат кутавериб зерикди. Паймонаси тўлганда, “боғчалик қилмай ўлай”, деб пичирлаб қўяди. Келини уйга кириши билан оғзига “толқон солиб олади”.

— Бола бешиқда ётавериб зерикди, буви, ечволинг! Анув коляскагаям солиб, бирпас кўчани айлангирсейзу...

— Қўйинг, болам, ўша аравагани. Шу зормандадан меҳр қочармиш. Бешиқ яхши, бола кўксингизга яқин туради.

Келин ошхонада қозон капгирга тегиш баробарида жаврай бошлайди: “Айбим декрет пулимни қуртдай са-

наб опкириб бермадим, кўзимни “чирт” юмиб битта коляска олдим, ўшанга шама қиляпти-да”.

Кунлар ана шунақа бир хилда ўтаверади. Кампир овқат билан тетик. Бир чўқим еб олса бас, чеварасига “оҳ” демасдан қарайди. Кечқурун уни мудроқ босади. Лекин ухлай олмайди. Онда-сонда келинини чақириб қўяди, кейин “аясини иши кўп-да” деганча болани суяди. Келиндан садо бўлмагач, яна ўтириб бешик тебратади. Ой нурида гулли духобадан тикилган бешик ёпқич ажиб товланади. Кампирнинг ажинлари кўпайиб кетгандек бўлади, паст овозда хиргойи қилади:

Шаҳриёрим келдиму,
Келиб ҳолим сўрдиму,
Бешикдаги боламни
Султоним деб суйдиму?

Одам боласи қариган чоғида енгилиб қоларкан. Кампир ҳам ўтган кунларини бир яхши кўради-ей. “Биз меҳнатдан қочмасдик, катталарга тик қарашни билмасдик. Ҳамма нарсага улгурардик, булар-чи”, дея қўл силтайди. Ўн саккизимиди, ўшанда мўъжаздек чақалоғини ачаси бешикка солиб берди. Ирим қилиб устига бир тугун латта-путталарни ташлаб, қалин сочларини турмаклаб қўйишди. “Ёзилган соч жижини ҳушини олармиш”. Бешик атрофларига бир сиқим дон сочишди. Ёш бўлсаям шуди бор экан, бешикнинг таг томонидаги ёғочга бир оёғини рўмол билан маҳкам боғлаб бешик тебратади. Чап тиззасига тўшакча қўйиб дўппи тикди, йиртиқ ямади. Чойнакда янги дамланган чой совугунча ухламас эди. Тонг отса юрагини ҳовучлаб турарди. Бир уй одамнинг тириклигини тинчитарди. Кейин бошга беланчакни қўйиб, болани кўтариб далага кетарди. Хотин-халаж дала шийпонига тўпланишарди. Баҳайбат толларга беланчак бойланарди. Ҳамма эгатларга кириб кетарди. Ошпаз хотин эса беланчакларни тебратарди:

Алла айтсам бўлармикин, алла,
Қозонга мой тушармикин алла.
Устимдаги бўз қўйлагим, алла,
Қачон кимхоб бўлар экан, алла.

Сан ухлагин, болачоғим, алла,
Юмушларим кўпдир мунда, алла.
Катта бўлиб меҳрга тўл, алла,
Зар чопонлар эгаси бўл, алла.

— Мабухон-у-у... келинг, бола йиғлаяпти... — Ошпаз хотиннинг овози узоқ-узоқларга тарқаларди.

— Ҳози-и-и-и-р, — Маҳбуба шерикларига юзланади, — эгатимни охирига етказиб қўйиб, кейин кетай деган-дим-а...

Унинг кўзига пахтадан бошқа ҳеч нима кўринмасди. Ниҳоят, кўксидаги сути тома бошларди. “Болам йиғлаб қолди-я...”

Бир этак пахтани уватга ташлаб, шийпонга жўнарди. Ҳўйдим-чуқур йўллар қорни очлигиданми ё боласига илҳақ бўлганиданми бирам узоққа ўхшарди-ей. Бола онасини кўриб талпинарди. Маҳбуба боласини эмизиб, яна эгатга кириб кетарди. Кечкурун оёқларини базўр судраб уйга қайтарди. Яна тириклик. Ярим кечасида боланинг бешигини тузар эди.

— Бешикнинг эгалари келди, кучуклари қоч-қоч, — деб бешик тўшакларини тузатган бўларди. “Мана, тахтингизга ётинг энди...”

Бешик дўқ-дўқ тебрангани сари Маҳбубанинг аллиси ҳам бешикка монанд тебранарди:

Алла айтай, аллаё,
Фарзандим ой ухласин,
Қаро-қаро кўзларин
Сузиб-сузиб ухласин.

“Ким бўларкин болам. Меҳнатларим зое кетмасмикин? Дўхтир бўла қолгин, дўхтир яхши ё каттакон бўп, мошинларда юрармикинсан ҳали. Эҳ, учқур хаёл кўнгилни тоғдек кўтариб қўяди-да. Фаришталар “омин” деган бўлса ажабмас”. Маҳбуба гуллари хираллашиб кетган кўйлагидаги ямоқни кимдандир яширгандек бўларди...

Бугун Маҳбуба ўша “каттакон”нинг неварасини ҳам бешикка солиб тебратиб ўтирибди. Бежиз айтишмайди, эскилар, “бешикда ётган болани бек бўлишини ким билибди”, деб.

Кампир яна келинга зорланишини қўймайди:

— Қўйинг шу аравагани, меҳр қочармиш. Бағрингизга босиб қўтаринг болангизни, меҳри товланади. Чарчас, бешикка беланг, жони анча ором олади.

Келин индамайди. Кампир бир маромда бешик тебратди. Алласи ҳам бирам ёқимли:

Фарғонада тонг отар-ей, алла,
 Дупур-дупур от ўтар-ей, алла.
 Ўшал отнинг устида-ей, алла,
 Қаландарим жим кетар-ей, алла.
 Қаландарим, бир қайрилгин, алла,
 Дийдорига тўйиб кетгин, алла,
 Қаландарим қайрилмасдан кетиб қолди,
 От белида қамчисининг изи қолди...

“БЕҚАСАМ ТҶНЛАР КИЙИБ”

Бобомнинг эски, этагидаги пахтаси титилиб қолган тўни бўларди. Зангори беқасам, қалин пахтали, астари банорасдан. Илгари ҳар ким ўзи чигит экиб, пахта етиштирадиган замонларда, пахта териб олингандан кейин чигити қўлда ажратилар, унинг ипаклисини мато тўқиш учун асраб қўйишар, ипаксиз пахтадан аёллар ўзларига камзул, эркакларига эса беқасам тўн тикиб беришаркан. Тўн иссиқ бўлиш билан бирга кийган одамга кўркамлик ва салобат бахш этарди.

Хуллас, бобомнинг тўни уйнинг ичидаги қозикда илиғлиқ турарди. Энам қиш кечалари сандалда ўтиравериб, диққат бўлиб кетар, шунда айвонга чиқиб, тўнни ёпиниб ётарди. Бетиним қор учкунлари бирпасда тўннинг устини юпқагина қошлайди, энам бўлса тўнни бир силкитиб яна ёпиниб олади.

Биз бўлсак, совуқ парвосига келмаётган энамга раҳмдиллик қилиб уйга тортқилайвериб, ҳолижонига қўймасдик. Шунда онам тўнни қўлтиқлаб уйга кирар ва уни авайлаб қозикқа илиб қўярди. Баъзида энамдан гап олиш учун тўнни беркитиб қўярдик. Ўшанда бечора бирам жавдираб қолардики, топиб бермасак, йиғлаб юбориши турган гап

эди. Ахийри беқасам тўннинг ҳам сири очилди. Энам ўпкагиналардан кейин сўз бошлади:

— Алпдай одам эди. Беқасам тўни устидан узилмас, буғдойранг юзи, сирли кўзлари донишмандона боқарди. Хром этиклари бир ярашарди, эшикдан кириб келса, юрагим шувилларди. Каромату кашфда ягона, қўли гул уста, ичи тўла илм эди бобонгни. Ўшани-чун журъат қилиб юзига тик қаролмаганман. Қайна бувим кунда дуога қўл очардилар: “Бошинг тошдан бўлсин илойим”.

Бир куни уни кўча эшикдан биров чақириб олиб кетди. Кимдир “шўрони душманисан” дедими, эшик тирқишидан мўралаганимча тошдай қотдим. Ахир унинг шўро отлиғ душмани йўғ эди. Душманга ҳам яхши гапирарди. Нимага шўрога душман бўларкан. Бир кун ўтди, икки кун ўтди, бобонгдан дарак бўлмади. Учинчи кун маҳалладаги Мўсин ўрис, икки киши билан уйимизга тўппа-тўғри кириб келишди. Уй ичини остин-устун қилиб юборишди. Охири топишди. Онасидан қолган ёдгорлик Фотима онамизнинг фарзандларига айтган аллаларини, бошпаноҳига айтган хайр-хўшларини, “Меърожнома”ни, қоғозлари ипақдек майин оқ “Қуръон”ни, яни икки қоп тўла китобни. Бўз тўқийдиган дастгоҳини синдириб, бўлак-бўлак қилиб ташлашди. Фақат беқасам тўнгина қозикда мунгайиб қолди. Уйнинг бурчагида уларни жим кузатдим. Тилимни ҳаққа чўқигандай эди гўё. Товуш чиқарсам, бас, кўксимга қора қуролини қадаб итариб юборардилар.

Оҳ, болам-а, эсласам, паймонам тўлади. Бир марта ёмон гапириб кўнглимни қолдирмади. Йиғласам юпанч, йиқилсам суянч бўлди. Ҳайит кунлари чорсисини тўлдириб қандкурс, учига зиракми, билагузукми туғиб келарди.

Кетмасидан икки кеча аввал эди. Дили ғаш, ўзини кўярга жой тополмайди. Сезиб турибману сўрашга ботинолмайман. Ниҳоят, оғир хўрсиниб ўзи гапирди: “Ярим кечаси уйқум қочди. Ташқарига чиқиб таҳорат олдим. Кейин сўрига бориб ўтирдим. Сурмаранг осмонни кузатганимча дурут айтардим. Бир пайт қулоқни қоматга келтирувчи қичқирӣқ эшитилди. Олдин кўрқдим, қичқирӣқ гўё ичимдан чиқиб бутун борлиққа сингаётгандек эди. Ногоҳ кўзим осмон ўртасидаги баҳайбат ўтга тушди. Раҳматли бувим айтардилар. Тундан кун туғилади, болам, бандаларнинг қилган гуноҳларига дош беролмаган тун

оғриқ билан кунни дунёга келтираркан. Куннинг туғилишини кўрган одам қайтиб яшамасмиш. Ҳа, мен ўша минг азоб билан туғилаётган кунни кўрдим”.

Бобонгни гапани эшитиб, ғалати бўп кетдим. Ақлдан озибди, десам, унақага ўхшамасди. Ичимда калима келтирганимча бу гапни сир сақладим. Орадан уч кун ўтди. Мўсин ўрис бизга кулфат олиб келган экан. Шўрим қуриди. Бобонгни узоқ кутдим, қайтмади. Ўзимга ваъда бердим. Мана шу беқасам тўн билан то умрим сўнгигача...

Энам сўзлай-сўзлай овозлари хириллаб қолади. Менга меҳр билан тикилиб:

— Мана, сен чевара ёпиниб ётибсан-ку иссиққина бобонгни тўнини, балки буни болаларинг ҳам ёпиниб ётар... — дедилар.

Ким билсин?! Мен энамга сездирмай, тўнни тўйиб ҳидлайман. Гарчи эскириб кетган булса-да, қавиқлари пухта, пахтаси юмшоқ, иплари узилмаган. “Эҳ, одамзоднинг умри шу тўнчалик эмас-а”, дея сўзланаман.

Беқасам тўн. Умри узун, астари банорас тўн. Хушсурат ёш жувонни мункиллаб қолган кампирга айлантирган тўн. Қиш ойлари болалигим кечган уйга борсам, тўнни тахмондан оламан-да, ёпиниб ётиб, хаёлга толаман. “Аёллар беқасам тўн тиксалар, астари “банорас”дан. Уни кийган эркаклар имон-эйтиборли, каромату кашфда ягона, солиҳ одамларга айлансалар...”

САЙЁРА ШОДИЕВА

Хўжанд вилоятида туғилган. 1985 йил Хўжанд Давлат педагогика институтининг тарих-филология факультетини битирган. Ҳозир “Театр” журналида хизмат қилмоқда.

НАВРЎЗ

Бу кунги қуёш ҳам гўё сеҳрли,
Нурларин таратар бизга меҳрли.
Ташриф буюрди-ку ўлкамга наврўз.
Ҳуснига боққанда қувонади кўз.

Сен интиқ дилларга қувонч бахш этгин,
Соғинган дилларнинг қўлидан тутгин.
Орзуларга ўзинг боғлагин қанот,
Сен келсанг, нашъали туюлар ҳаёт.

Наврўзим, тарихинг асрларга тенг,
Меҳрга, шодликка бағринг жуда кенг.
Аммо мангу “нав”, “рўз” бўлиб қоласан,
Турфа рангдан ажиб чирой оласан.

Баҳорда қулоч ёз юртимиз бўйлаб,
Бизлар завқ олайлик мадҳингни куйлаб.

СОҒИНЧ

Соғинчларим, маҳзун ҳисларим.
Сизсиз юрак юракмас асли.
Соғинчларсиз яшасам магар,
Ҳиссиз юрак керакмас асли.

Олисларда ҳижронда кезай,
Кўздан оқсин шашқатор ёшим.

Майли дилда бир оғриқ сезай
Ҳижронларга етсин бардошим.

Соғинсинлар дўсту ёрларим.
Кетай, қолсин шу жимжит хонам.
Етиб келса оҳу зорларим,
Йўлларимга кўз тутсин онам.

Асли соғинч дилларга пайванд,
Шусиз кўнгил кўнгилга оқмас.
Соғинтириб, соғиниб яшай,
Тошдек яшаш кўнгилга ёқмас.

ВАҚТ

Вақтни ҳайдайман, кетиши қийин
Судралиб лоҳасга солар ўзини.
Унинг қилар иши менга қасдма-қасд,
Билиб билмаганга олар ўзини.

Вақтнинг қўлларидан тутаман маҳкам,
У эса шошилар силтаб қўлимни.
Унинг қилар иши менга қасдма-қасд,
Йиғолмай қоламан ўнгу сўлимни.

Вақт билан олишиб жоним ҳалақдир,
Ихтиёрин асло бермас қўлимга.
Хоҳласа кутдириб, хоҳласа кутиб,
Соясини солиб турар йўлимга.

ОЛИСЛИК

Кўнглим ёлғиз қўмсайди сени.
Соғинч ҳолим хароб айлади.
Иккимизни боғлолмаган ип
Тақдиримнинг йўлин боғлади.
Сенга гарчи ўзни бағишлаб,
Ўтсам ҳамки очилмас йўлим.
Ўртамизда олис масофа,
Узатсам ҳам етмайди қўлим.
Ёлғизликка маҳкумман наҳот,
Ёт кимсага ёр бўлгим келмас.

Севса ҳамки, ўртаниб ёниб,
Васлингга зор бу кўнглим тўлмас.

* * *

Тош бўлиб қотолмадим.
Бардошимни йўқотдим.
Тупроқ бўлиб тўзидим.
Ҳовучингга сиғмадим.
Тўкилдим алам бўлиб.
Энди замин тор менга,
Оҳларим кетган тўлиб.
Улоқтирди тўзонлар,
Гирдоблар қаъридаман.
Етолмасман фазога,
Заминдан наридаман.

ДУНЁ — МЕЗБОН

Дунё мезбон, кузатган меҳмонлари
Қайта келмас унинг остонасига.
Дунё мезбон, кутиб олиб меҳмонин,
Аммо қиё боқмас ғамхонасига.

Дунё уйин нелигини билмасдан,
Кириб келиб кўз очар меҳмонлари.
Тақдир, қисмат, кимга не қилса насиб,
Яшайверар, тарк этгунча жонлари.

Дунё бу — ҳаётнинг меҳмонхонаси,
Ўзи билар нима билан сийлашни.
Кимдир йиғлар, кимдир сиқтар эзилиб,
Аммо кимдир яшар севиб куйлашни.

ЯХШИЛАР

Яхшилар кўп, яшашда ҳам маъни бор.
Яхшиларга муҳтож кўнгиллар бисёр.
Муҳаббатга, меҳрга зор дилларга,
Яхшилардан етмайди ҳеч бир озор.

Тирикликка иштиёқ ҳам йўқолмас,
 Яхшиларнинг кўмагида дўст толмас.
 Бахтимизга омон бўлинг яхшилар,
 Мингта ёмон йўлимизни тўсолмас.

ОСМОН ЖИМ...

Туну кун заминни тинглаб,
 Сўзламайди осмон жим.
 Жим осмонга ҳорфин боқиб,
 Юпанч излар нигоҳим.

Алдайверар, чорлайверар,
 Тилсиз сирли коинот.
 Тилсимлардан сир қидириб,
 Умр ўтмоқда ҳайҳот.

Мен осмонга асирдирман,
 Боғланмаган лек қўлим.
 Ердману, учай десам,
 Чоғланмаган тик йўлим.

Танга қанот бўлиб хаёл,
 Еру кўкни кезади.
 Сўзламасдан шу жим осмон,
 Дардларимни сезади.

МУСАВВИРГА...

Бўёқ танлагансан маҳорат ила,
 Чизган тасвирларинг беҳад бисёрдир.
 Адирлар,

боғлар,

ҳатто қор кўчмаган тафти йўқ
 меҳрсиз тоғлар.

Ҳаммаси мужассам тасвирларингда.

Сендан бир ўтинчим, гар

мусаввирсан,

Қалбимга уйғунроқ ранг,

тасвир танла.

Оқ қоғозга тушир кўнглим тасвирин.
Магар чин истеъдод соҳиби бўлсанг,
Мусаввир!

БОЗОРЛАР

Бу дунёнинг бозорлари,
Ғала-ғовур, ғала-ғовур.
Кимга кимнинг озорлари
Сўнмас ҳовур, сўнмас ҳовур.

Бозорларда молга ташна,
Тўймас кўзлар, тўймас кўзлар.
Кимдир фақат пулга ошна,
Сохта сўзлар, сохта сўзлар.

Битта танга минг хил либос,
Мафтун қилиб алдар нигоҳ.
Кимгадир ҳеч келмайди мос,
Кўзда ёш йўқ сохта оҳ-воҳ.

Муҳаббатнинг бозори йўқ,
Сотиб бўлмас, сотиб бўлмас.
Садоқатнинг озори йўқ,
Тошиб бўлмас, тошиб бўлмас.

ТУН ВА МЕН

Тунни севаман,
Чунки у сокин.
Зим-зиёликда
Юрак олар тин.

Тун ҳам қоп-қора,
Кўнглим заъфарон,
Иккимиз уйғун
Кезардик шу он.

У ҳам толиққан,
Ором истайди.

Келаётган кун
Вақтни қистайди.

Ҳали кетмасдан
Борлиқ қўйнидан
Кун ташвишлари
Босар бўйнидан.

Мен ҳам ҳорғинман
Аста кезаман,
Туннинг бағридан
Меҳр сезаман.

Мени юпатар
Сокин қора тун,
“Бағримда қол”, дер,
Овозсиз бир ун.

Туннинг ҳам дардин
Сезгим келади.
У билан танҳо
Кезгим келади.

БУЛУТЛАРДАН БЎЛСА ЛИБОСИМ

Сочларимни тараса ёмғир,
Булутлардан бўлса либосим.
Кўзларимни покласа осмон,
Табиатни кузатардим жим.

Майсаларнинг осмони қани?
Нигоҳимни қадагим келар.
Қайдалигим унутдим буткул,
Сарсон бўлиб хаёлим елар.

Сажда қилар сукутда тоғлар,
Гуноҳлардан поклаб ўзини.
Тоғ бағрини этиб мусаффо,
Булутлар ҳам чоғлар ўзини.

Вулқон бўлиб тошгунча юрак,
Ўрганардим тоғдан бардошни.
Паймонаси тўлган булутдек,
Тўкмас эдим беҳуда ёшни.

ҲАЙРАТ

Бола учун сирлидир олам.
Учсам, дейди кўкка интилиб.
Ҳайрат билан боқар дунёга,
Мавжудотни мўъжиза билиб.

Жавоб кутиб порлар кўзлари.
Сон-саноқсиз ёғдириб савол.
Кўнгли гўё беғубор осмон,
Гард қўнмаган нозик нав-ниҳол.

АВВАЛБЕК РЎЗИМУРОД

Жиззах вилоятининг Фориш туманидаги Гараша қишлоғида 1972 йили туғилган.

Ҳозир Ўзбекистон телевидениесида муҳаррир бўлиб ишлайди.

* * *

Ой чиққанда борлиққа,
Хаёлимга индинг сен.
Юрагимга ўт ёқиб
Шаббодадек тиндинг сен.

Нигоҳларим баҳрида,
Тўп юлдузлар рақс этди.
Сен-ла кечган онларим
Ёдлаб чирой бахш этди.

Сен-ку балқиб қалбимда
Ҳилол бўлдинг, тўлмадинг.
Ишқ наҳрида губордан
Зилол бўлдинг, сўнмадинг.

* * *

О, қайда гўзал ёшлик,
Қайда нурли орзулар.
Шўхликларнинг базмида
Сипқорилган кун кулар.

Боғларингдан гул тердим,
Қалбимни сенга бердим.
Толенинг хуш фаслида
Қандай бахтиёр эрдим.

Дард олди, армон олди,
Кўзим йўлингда толди.
Сенга ўзин ишонган
Юрагим қайда қолди.

О, қайда гўзал ёшлик
Қайда нурли орзулар
Бемаскан, беманзилда
Ташлаб кетдимиз улар.

Сўнаётган осмондан,
Дилга зиёси қолар.
Ёшликнинг, қуёшликнинг
Соғинч дунёси қолар.

* * *

Ўн олти ёш бағрингда қуёш,
Эркаланиб нур сочгани рост.
Йўли тонгта туташ орзулар,
Дийдорингга кўрк очгани рост.

Дунё гўзал, гўзал қалбларда,
Баҳор завқи гул талашганда,
Нигоҳларда ёғдуланар зеб
Сеҳридан дил адашганида.

Туйғуларнинг қувончи ўзга,
Соғинчлари айлар фароғат.
Кулгуларнинг қаноти заррин
Кўнгил рози учар билмас ҳад.

Ўн олти ёш... бағрингда қуёш,
Тоқат этмас қамашди кўзим.
Сенга шеърлар битмоқ бўлдим
Ошиқ бўлиб қолдим мен ўзим.

* * *

Булутлардан ёққан қор,
Энди тоғнинг оқлиги
Қуёш кулса зиёси —
Очилган гул поклиги.

Тонг бағридан оққан сув,
Энди водий, боғники.
Ошиқ юрак аҳди гул —
Висол кутган чоғники.

БОКИРА ТУЙҒУЛАР

Қалбимда мавжланса тоза туйғулар,
Меҳрим дунёларга сизмайин кетса.
Поклик нафасидан, кўз очган тонглар
Шабнам япроғидан қўшиқлар битса.

Тошқин болаликнинг қирғоқларидан,
Ҳурлик нашидасин олиб қайтаман.
Умр сўқмоқларин адоғида ҳам,
Бокира туйғулар сеҳрин айтаман.

Ишқ қалбнинг ялови бўлиб порласа,
Ишқ қалбнинг савоби бўлиб чорласа.
Камалақдек кўкда гулгун товланар,
Бокира туйғулар рангидан қонса.

Соғинчлар соҳирдир, ҳижрон зоҳирдир.
Гунча ёноғида ёшлик зийнати.
Борлиқни меҳрида жо этади жо,
Бокира туйғулар ҳикмати.

ДИЛБАР ДОНАБОЕВА

Зомин туманида 1964 йили туғилган.
1988 йил Тошкент Давлат Университети-
тини тугатган.

Ҳозир ўқитувчи бўлиб ишлайди.

* * *

Ёмғир ёғар, йиғлайди булут,
Фақат шамол эркин елади,
Ташвишларим бўлади унут,
Мен онамни кўргим келади.

Йўллар узоқ, чипта сотилган,
Автобустга одам тўлади.
Тикилганча қизғиш уфққа,
Мен онамни кўргим келади.

Қайтгим келмас бари-бир йўлдан,
Соғинчимга алам қораман.
Мана, она хаёлчан қизинг,
Тушларингга кириб бораман.

* * *

Сойларнинг сувида сокинлик,
Ел ҳамон аллалар дарахтни.
Қуёш кенг осмонда муаллақ,
Булутлар беҳолу карахтдир.
Ҳали баҳор эмас...

Қорайган хазонлар тўзғийди,
Сарғаяр қишнинг оқ излари.
Боёларнинг уйида изғийди,
Ўтган йил ёзлари, кузлари.
Ҳали баҳор эмас...

Ҳавонинг таъмида сезилмас,
 На қишу на кўклам нафаси.
 Куртаклар тутқиндир.
 Дарахтнинг
 Мустаҳкам шох-шабба қафаси.
 Ҳали баҳор эмас...

* * *

Билмоқ учун осмоннинг осмонлигини
 Унга учмоқ керак.
 Юракни қанот қилиб
 Уни кучмоқ керак.
 Ушлаб кўрмоқ керак
 Чақмоқ қамчисин.
 Тотиб кўрмоқ керак
 Ёмғир томчисин.
 Билмоқ учун уммоннинг уммонлигини
 Унга ботмоқ керак.
 Тош бўлиб тўлқинларга
 Ўзни отмоқ керак.
 Билмоқ учун заминнинг заминлигини
 Унга уруф бўлиб
 Кўмилмоқ лозим.
 Ва унинг бағрида
 Тугилмоқ лозим.
 Унга томир отиб
 Ўсишинг керак.
 Келган балолардан
 Тўсишинг керак.
 Билмоқ учун инсоннинг инсонлигини
 Нима қилмоқ керак?!
 Не қилмоқ керак?!
 Кўксин эгаллайми,
 Мисоли юрак.
 Ёки бўлиб тезкор бир шамол
 Ақлин эгаллайми
 Мисоли хаёл.
 Юрагида бошқа,
 Ақлида бошқа Инсон бўлса агар
 Не қилмоқ керак?!

ФАРРУХ ҲАМРОЕВ

1970 йилда Самарқанд вилояти Каттақўрғон туманида туғилган. 1993 йилда Алишер Навоий номидаги СамДУ ўзбек филологияси факултетини тугатган. Айни вақтда “Ўзбекистон овози” газетасида ишламоқда.

СЎЗ ТУЗАЛСА — ЭЛ ТУЗАЛАР

Шоирнинг осмони... Унда чарақлаётган юлдузлар унинг орзу армонлари. Кўкда сузиб юрган ой эса, шоир кўнгил ҳайратини битадиган оппоқ дафтар. Тун сиёҳдон, шоир қаламини ботириб оппоқ дафтарга шеър бита бошлайди. Юракдан оқиб келаётган бу мисралар ойнинг оқ юзларига доғ бўлиб тушади. Ой ийманади. Тун тобора қуюқлашади. Дардлари енгиллашган шоир тонгга бориб, ёришаётган дунёга қараб ҳайқиради. Тоғлар акс садо беради. Олам уйғонади. Шоир эса мана “Менинг осмоним” дея қалб дафтарини бизга тутқзади.

Шоир Азим Суюн ўзининг биринчи китоби “Менинг осмоним” билан ўқувчи қалбидан ўрин олганига ҳам йигирма йил тўлибди.

XX аср катта ўзбек шеърятини беқиёс юксалди. Унда ўз овози, ўз созига эга бўлган янги олам юз кўрсатди. Бу олам чексизликлар бағрида кезинар экан, юракдан сўз айтди. Шеърят дунёсига янги бир руҳ олиб кирди.

Поэзияга муҳаббат, лирика қайтиб келди. Унинг оҳанглиридан олам эркин нафас ола бошлади. Сўзга бўлган масъулият шоирни янги-янги изланишларга етаклади.

Худди кечагидек эсимда. Талабалик йилларимизда, Самарқанд узра тун чўкканда, муҳаббат оташидан ёнаётган қалбимизда, шеър ўқиш истаги пайдо бўларди. Муҳаббат ҳақида битилган ва ҳамон битилаётган шеър, дарду аламларимизни янада ёлқинлантирадиган тирик сўз

бизга кўмакка келарди. Юрак изтиробларини ифода этиб биз шеър ўқий бошлардик.

Мен сени тоғларга олиб кетаман,
Қадринг шунда билгай ғаламис шаҳар.
Зилол чашмаларга сени элтаман,
Сочларингни ювиб тарайсан саҳар.
Мен сени тоғларга олиб кетаман.

Бу мен дейман ўзимча. Деразадан ташқарига қараб, тоза ҳисларим устидан қаҳ-қаҳ уриб кулаётган шаҳардан ўз муҳаббатимни фақат тоғларга олиб кетмоқчи бўламан. Аслида ҳам муҳаббат тоғларда туғилган бўлса керак. Нимага шаҳарга келдим Муҳаббат. Шоир ва шеър бизни қутқазди. Муқаддас сўз бизни юпатади. Нақадар қудратлисан шеърят. Муҳаббатни фақат сен асрагайсан қудратли тоғлар. Тамаки тутунидан хонамизни туман қоплаган, Муҳаббат яралаган кўксимиздан силқиб яна шеър оқа бошлайди. Яна бир марта такрор ўқийман. Тилим такрор ҳижжалаётган мисраларни йўқотиб қўймоқдан қўрқаман. Ўз таскинимни топдим. Сен мени ташлаб кетма муҳаббат. Ўтмоғи қийин оғир тунда, туманли хонада сен мени ёлғиз ташлаб кетма шеърят. Деразадан ташқарига қараб, Самарқанд осмонида ёнаётган юлдузларга қараб яна дардим янги бўлади. Менга шоир, шеър таскин бўлиб қолади.

Мен сени тоғларга олиб кетаман,
Мен Сирман — асрагум, жоним, муҳаббат.
Ёдда тут, мен сенга бир сўз айтаман,
Сенга чин ошиқлар етурлар фақат.
Мен сени тоғларга олиб кетаман.

Хаёл болалик томон етаклайди. Кўнгил болаликни соғинади. Юрак болалик юрган сўқмоқ томонга маъюс тикилади. Ва унга бир умр талпиниб яшайди. Болалик хотиралари, узун тунлар айтилган эртақлар, ривоятлар бизни улғайтиради. Ватанга муҳаббат эса, аслида ўша эртақлардан пайдо бўлади. Сўнгра у ўчмас оловга айланади. Шундан бўлса керак, болаликни соғинмаган инсон йўқ.

У машаққатли бўлса ҳам барибир ожиз дил болалик эртакларини соғиниб яшайди.

Баҳодирнинг қиличи синди...
 Сўнги нуқта, тугади эртак.
 Пастак ҳовли четида дилхун
 Бир бола йиғлайди —
 Қўлида китоб.

Ватан ҳимоячиси қўлидаги қилич синди. Боланинг япроқдек юраги титрай бошлайди. Наҳот юрт, ёғий оёғи остида босқинчилар ҳайқирғига тўлса. Узун, зулматли тун, боланинг кўз ёшлари дарё бўлиб оқа бошлайди. Қўлидаги китоб ёниб турган чироқ ёнига тушади. Юз йил, балки минг йил олдин содир бўлган босқин гўдакнинг маъсум юрагини яралайди. Йўқ дейди у ўз-ўзига, қилич синмаслиги керак. Ватан муқаддас-ку ахир. Шамол китоб варақларини учира бошлайди. Ҳа, эртаклар болаларни синмас, букилмас қилиб тарбиялайди. Бола қўлида синмас қилич ярақлайди. Бола “Баҳодирга қилич излайди”. Болалик эртаклари баҳодирларни дунёга келтиради. Улар Ватан эрки, унинг озодлиги йўлида жон фидо этадиган, миллат фидойилари бўлиб етишади.

Болалигим, бизнинг йўл
 Қачон тушдилар айро,
 Сени истайдир кўнгил —
 Токи бўлибмас жудо
 Бойчечаклар неча бор
 Очилди ҳам, сўлди ҳам.
 Момом айтган Бойчибор,
 Умид оти бўлди ҳам.

Мен эса сени ҳамон соғинаман болаликнинг қўлим етмас олисларда қолиб кетган “Олис тонглари”.

Она табиат, у ҳамиша биз билан ҳамоҳанг, инсон умри давомида фақат унга интилади, аслида биз унинг фарзандларимиз, мудом унинг иссиқ бағри бизни ўзига чорлайди. Шоир ҳақ, тириклик бор эканки, ўлим, муҳаббат бор эканки хиёнат ҳамиша бирга қадам ташлайди. Лекин инсон бир умр табиатни, киндик қони тўкилган

тупроқни қўмсайди, соғинади, унинг дийдорига тўйиш ҳамиша насиб этавермайди. Улкан шаҳар, ёлгончи дунёнинг орзу-истаклари бизни етаклаб юраверади. Лекин бир кун келиб барчасини енгамиз, соғинч юрагимизни эгаллаб олади. Бир пайтлар юртидан айро тушган одамлар, кексайиб, дунёга этак силкиган бир пайтда, киндик қони тўкилган тупроқда ўлмоқни орзу қиладилар. Юрак армонларга тўлади. Шоирнинг дил дардига қулоқ тутаман.

Унутаман нимадир андух,
 Ҳайқираман, йиғлаб куламан.
 Адо қилар девона бир рух,
 Бир кун ўлсам... тоғда ўламан.

Кўнгил бир кунда минг марта йўлга тушади. Унинг қўллари бўм-бўш. У шаҳардан фақат ўзини, ўзлигини олиб кетяпти. Яраланган қалб, булоқ сувларини, она табиатнинг беқиёс гўзалликларини қўмсайди. Кўнгил аллақачон йўлга чиққан...

Менимча она табиатимизни фақат севибгина қолмасдан уни авайлаб асрамоқни ҳам ўрганмоғимиз шарт. Ривоят қилишларича, олам узра тун чўкканда, бутун жонли мавжудот ором олаётган бир дамда, майсалар, дарахтлар, шамолда тебраниб Оллоҳга саловат айтар эканлар. Бас, она табиат дер эканмиз, унинг ҳар бир гиёҳини, ҳайвонот оламини кўз қорачиғидек асрамоғимиз шарт.

Йўл қолиб, майса босдим —
 Унутдим — жондош дўстим,
 На эрур унда қасдим?..
 Истиғфор, истиғфор.
 Гоҳо имоним сотдим,
 Нафс дея тошдай қотдим,
 Учар қушга ўқ отдим
 Истиғфор, истиғфор.

Босаётган ҳар бир қадамимиз учун истиғфор келтирмоғимиз керак. Умр гуноҳлар қилиш ва қилган гуноҳларимизни ювиш учун берилганмикин.

Шоир уйғоқлик жарчиси. У миллатни, ватан ҳимоячиси бўлган ўғлонларни “Қуёш ботар пайти”даги уйқудан огоҳ этади:

Отанг сўзларини куруқ сўз дема,
 Қуёш ботар пайти, ўғлим ухлама.
 Дарахтлар ухлашга тутунар бу кез,
 Гуллар танидаги мудроқликни сез,
 Илло сен ухлашга шошилма сира.

Шоир “юртга қоронғулик тушаётган пайт”даги уйқу гафлат дейди. Бу дамда ухламай сергак бўлмоқликка чақиради. Ҳақиқатдан ҳам қуёш ботаётган пайт, энг оғир, ҳали тун кирмаган, қуёш эса уфққа қараб оғаётганда юртнинг ҳақиқий ўғлонлари, “Жасорат қўшиқлари”ни айтмоқликлари кераклигини уқтиради. Ушбу шеър тўла маънода миллатни уйғонишга чақиради. Юртнинг ёвқур фарзандларига “Бевақт уйқулардан сақлан алҳазар” дея ҳайқиради.

Қадимда, ёғий “Қуёш ботаётган пайт”да ҳужум қилар экан. Шундан бўлса керак, ота-боболаримиз бу пайтда ҳеч кимни ухлагани қўймайдилар. Қуёш ботаётган дамдаги уйқудан қўрқишган. Бу шеър миллатни, мустақил давлатимизнинг истиқлолини “Қуёш ботаётган пайт”ларда ҳам зийраклик билан ҳимоя қилишга чақиради.

Қуёш бу жодугар, унинг нурлари
 Шомда нурлар эмас гафлат иплари.
 Тонги нурларига ишонгил фақат,
 Ул нурлар тириклик, ул нурлар ҳаёт.
 Инқилоб ясайдур танингда бари.

Шоир кутган ўша буюк Инқилоб байроқлари мана бугун Ватан узра ҳилпираб турибди. Шеърнинг қудрати шундаки, унда асрий орзулар ифодаланади. Шоир юраги ҳамиша эркак интилиб яшайди. Шоир қалби ҳамиша озодликни соғиниб, унга интилади.

Шоир ва шеър миллатнинг ҳур болаларини Ватан эрки йўлида ҳамиша фидойи бўлмоққа чақиради. Ватан ва унинг истиқлоли ҳаммамизнинг қалбимиз тўрида бўлмоғи кераклигини уқтиради.

XX аср, тугаб бораётган мўйсафид асримизнинг дарду аламлари шеърятимизда ўз аксини топган. Адабиёт ҳамма замонда ҳам бизни огоҳ этади. Ялинади, ёлворади. Лекин биз шеър ва шоир қалбини яралаймиз. Ердаги ҳайқириқлари бизга этиб бормаганидан “ёлғиз турна”га айланиб кўкда парвоз этади. Фалакда парвоз этиб шундай нола, фарёд этадики, уни англаб етмоқ учун, уйғоқ қалб, ёниқ юрак керак. Ҳа, мен шоирни кўкда учиб юрган, дардли “ёлғиз турна”га ўхшатгим келади.

Ёлғиз турна баланд-баланд учмоқ истайди,
Афсус унинг қанотлари ярадор.
Шўрлик гоҳо она-Ерга тушмоқ истайди,
Лекин унда яралаган кимса бор.

Ўша биз, сиз. Асримиз бошида шоир Чўлпон бу ўлканинг бузилмоғи яқинлигидан бизни огоҳ этди. Фитрат “Темур сағанаси”га бориб унга тур дея ялинди. А. Қодирий, Юсуфбек Ҳожи бўлиб бизни ажнабийлик босқинидан огоҳ этди. Оҳ элим, кўкда учиб юрган “ёлғиз” турналаринг нақадар кўп. Миллат ўзлигини англамоғи учун наҳотки тарихнинг битта асрини қаритиши керак. Осмонда яраланган қанотлари билан парвоз этаётган турналарга кулоқ тут элим.

XX аср “ёлғиз турна” бўлиб кўкда парвоз этган, миллатнинг қайғу-ҳасратларини улоқтириб ташлаб, янги асримизга салом бермоғинг керак. Биз XXI асрга озод, хур кириб бораётганимиз учун шукр. Оллоҳимга шукр.

Шоир миллат дардини, қайғу-ҳасратларини англагучидир. У элни сўз билан уйғотади. Шеър билан унга малҳам бўлади. У изтиробларимиз илдизларига сўз билан зарба беради. Азим Суюн ўзининг ҳақиқатини яратди ва уни бор овози билан ҳайқириб айтди.

Бир назардан эр тузалар,
Шаррос тинар — сел тузалар.
Битта ҳикмат менга аён:
Сўз тузалса — эл тузалар.

Мен эса ўзим соғинган, йўлларига бир аср интизор бўлганим тузалаётган сўзга “Ассалому алайкум” дейман.

ЭРПЎЛАТ БАХТ

Эрпўлат Бахт 1971 йилда Хоразм вилоятининг Богот туманидаги Қипчоқ қишлоғида туғилган. Тошкент Давлат университетининг журналистика факультетини тамомлаган.

Айни пайтда “Туркистон” газетасининг Хоразм вилояти ва Қорақалпоғистон бўйича мухбири.

ЮРТИМГА

Жуфт қароғим оғриси,
Соғинч деган азобдан,
Минг ғам чекса юрагим,
Ташвиш отлиғ гирдобдан.
Дардларимга даволар,
Тошгум кечмиш китобдан.
Шул китобнинг ичига
Руҳан кириб бораман.
Сени яхши кўраман!

Тўмариснинг сочлари
Эркдан байроқ ясагай,
Спитамен ҳайбати
Зўр қалдироқ ясагай,
Мангуберди ғанимга
Хавфу титроқ ясагай.
Темур Малик сингари
Мен ҳам унга жўраман.
Сени яхши кўраман!

Миттигина майсаси
Гул бўлиб суюлган юрт,
Туiproғимнинг зарраси
Нур бўлиб туюлган юрт,
Олов муҳаббат ила
Офтобнинг зар сочларин
Сийпалайман, ўраман,
Сени яхши кўраман!

* * *

Шохларда силкийди маржонлар,
Туманнинг пардаси униқар.
Баҳорий хислатдан ранг олиб,
Яшариб бормоқда кунчиқар.

Умиднинг шохига арғимчоқ
Солади орзуманд келинлар.
Момолар алласин тинглашга
Қани, шўх булбуллар, келинлар.

Осуда ҳаётда ўзбекнинг
Тупроғи мўъжиза тугади.
Ичиккан юракка Ватаним,
Минг йиллик тантана сифади.

* * *

Хазон уриб сўлган майсадай,
Балки бир кун бўлганда унут.
Оқ чойшабни ёйса-да маъсум,
Аллаласа мени оқ булут.

Қор остида мангу сукунат,
Қўшиғини тинглаб ётаман.
Она Замин оташ бағринга
Меҳр туйғусидай ботаман.

ЯРИМ КЕЧА

Мизғир эди теварак олам,
Ётар эди ҳовлилар туниб.
Ярим тунда мусича сайрар,
Кекса гужум шохига қўниб.

Тункечада қандайин ёху,
Зулматни қоқ ёрди бу нола?
Мағлуб бўлиб жўнади уйку,
Кўнглимни ҳам айлаб бир йўла.

Ҳали ҳеч ким эшитмаган сас,
 Ҳали дунё билмаган тилсим.
 Кундузларга сифмаган нафас,
 Яшолмасдан келдингми ё жим?

Сайраяпсан фаришта тилда,
 Юрагингни бемисл қийнаб.
 Учиб кетма тонгсевар элдан,
 Зулматдаги музаффаргинам.

* * *

Сен менинг худодан тилаб топганим,
 Кўксимни қонима белаб топганим.
 Қирқта жоним турса қирчиллаб, ҳай-ҳай,
 Фамнинг галвирида элаб топганим.

Борлигинг сир фақат, борлигинг сир деб,
 Яшайин, нишингни тошларга ур деб,
 Яхши гаплар айтдим, инингга кир деб,
 Илонлар бошини силаб топганим.

Ишқдан ўзгасидан тонмоқлик шараф,
 Мастона майингга қонмоқлик шараф.
 Туганмас оташда ёнмоқлик шараф,
 Қалбимни қалбингга қалаб топганим.

Кўрксиз дунёсида кўрким қани деб,
 Кулоҳим қани деб, бўрким қани деб,
 Озодим қани деб, эрким қани деб,
 Шамолнинг пойини ялаб топганим.

Осийлик етимдир, ошиқлик корим,
 Ёрим умидимдир, дийдори-зорим,
 Қолмагач жонимда зарра мадорим,
 Икки дунёни тенг улаб топганим.

Сен менинг худодан тилаб топганим...

* * *

Кучоғимда жаннатим, кўксим аро чўлимсан,
 Борса келмас, манзилим, қайтари йўқ йўлимсан,
 Ёзғитимга битилган тирикликсан, ўлимсан,
 Аҳли ошиқ дорлардан топган дийдор, Муҳаббат!
 Қурбонликка мана мен, бўлдим тайёр, Муҳаббат!

Бор дил ичра туроғинг, лек йироқдан изланур,
 Изланур ҳижронлардан, фироқлардан изланур,
 Титроқлардан изланур, қийноқлардан изланур,
 Ўртамасдан жонини топган қай ёр, Муҳаббат?
 Ёр истаган ёронни этмиш сайёр Муҳаббат.

Гоҳ шунчалар ҳалимсан, гоҳ киборли тоғ ўзинг,
 Ялпизлар йўлин тўсган куйлагувчи боғ ўзинг,
 Кетса очиқ кўзларим юмгувчи тупроқ ўзинг,
 Армонли дилимга қур ўзинг мазор, Муҳаббат,
 Қурбонликка мана мен, бўлдим тайёр, Муҳаббат!

* * *

Нигоҳимда эриди ҳайрат,
 Киприklarим-ҳоли тангларим.
 Борлиғи кўп тилсим экансиз,
 Эрк улашган тонгнинг ранглари.

Уйғонишда бир роҳат туйдим,
 Уйғонишни бахт каби суйдим,
 Ҳай, ўзлигим танитган севгим,
 Келаверди сени англарим.

Лабларимга азонлар қўнди,
 Дил тўлғонди, сўзонлар қўнди,
 Ёнар тошга юрагим дўнди,
 Қилди шаҳид тунни бонгларим.

Қўшиғимни мўл қилиб қўйди,
 Ҳақ борарга йўл қилиб қўйди,
 Ўзига дўст, эл қилиб қўйди,
 Оқ тонгларим, ошпоқ тонгларим.

* * *

Мен кетарман бир олис томонларда ишим бор,
Яхшилар яшаб турсин, ёмонларда ишим бор.

Васлига етдим дебон турган ул шўх лаҳзада,
Кўксимни ўйиб кетган армонларда ишим бор.

Чақнаган он кавкаби уммид кўзин ёпди, не тонг,
На қасди жон экан кўп, осмонларда ишим бор.

Дил дардими дастурхон қилганимда малакнинг
Олдида ўқилмаган дostonларда ишим бор.

Ул ёр тотди ўзганинг дийдори комидан деб,
Мужда-ла бағрин тилган ёлғонларда ишим бор.

Гам-мусибат қилди ғорат деб ўйламанг сиз мени,
Шошмайин турсин ҳали, ҳижронларда ишим бор.

Бунда қолсам ютарман мосуволик захрини,
Яхши қол, эй Хоразм, Сурхонларда ишим бор.

* * *

Ёр кетдию ёнимдан, азоби бунда қолди,
Дард ўртабон жонимни тезоби бунда қолди.

Бунда қолди тонгларим яширгувчи булутлар,
Васлин қуёшин гизлаб каззоби бунда қолди.

Жон томирим таранглаб турганида ўкинчлар,
Минг мақомга ўйнатиб музроби бунда қолди.

Бунда кўчди наҳрию баҳри кўзим мулкина,
Дилгинамни тўлдириб хубоби бунда қолди.

Бунда қолди деманглар жони омон Эрпўлат,
Улки кетди хок бўлиб, туроби бунда қолди.

УСТА ОЧИЛ ҲАЗРАТ

АЁЛ

Дунё ёришади, бойчечак қалби
Тиниқ нигоҳида, аланга баҳор.
Чирсиллаб синади майсалар оҳи,
Турналар овози оламга хушқол.

Кимсасиз яшайди не-не сарҳадлар
Аёлнинг орзуси вафодор бир ёр.
Биллур тушларида туш кўрар сахар
Қуёшни босади бағри ярадор.

Ўзбек аёлининг ўз ватани бор,
Ўзи сева олган қалби бахтиёр.

СУКУНАТ

Хаёл имиллайди,
Қоғозларнинг нафаси чиқмас,
Тикиб қўяр оғзини эшик,
Терлаб кетар деворлар,
Қулоғига бармоғин босиб.
Хаёл имиллайди.
Пашша қанотларин юлиб ташлайди,
Дераза кўзини юмади аста.
Балиқларин йиғиштирар ўргимчак,
Уйқуга кетади қумурсқа.
Хаёл имиллайди.

Жимгина ўлтирар кўрпача,
 Шамол лабларини ёғлайди.
 Сичқонлар мум солар оғзига
 Дарахт сочларини боғлайди.
 Хаёл имиллайди.

* * *

Тебранади бешик
 Кесилган дарахт.
 Она сезмас,
 Гўдак
 Бешик билан
 Кўшилиб йиғлаганини.

СЎЗ СЕҲРИ

Тушларимга
 Кирмаган жонон
 Сўзларимга
 Тушар рақсга.

ОНА

Ўксинар,
 Кўксимда бир севинч,
 Бир оғриқ
 Бағримни тивлайди.
 Ўйларимнинг тупроғи,
 Онам.
 Меҳр бер!..
 Оймома йиғлайди.
 Ўксиниб,
 Жимгина кўшилар олам.

* * *

Ёшлигим,
Боғлайман ярамни.
Қозонда қолган
Сумалак,
Қолдиғи билан.

* * *

Қўлларимни чўлга,
Оёғимни йўлга,
Бошимни чўққига,
Кўзимни кўкка
Кўмдим.
Кузатмоқчи бўлиб,
Ғам дунёсини,
Юрагимни суғуриб,
Олди нигоҳинг.

УМИДА НУРМАТОВА

Умида Нурматова 1982 йилда Тошкент шаҳрида туғилган. Ихтисослашган гимназияни тугатган. Умида рус тилида ижод қилади.

Шеърларни Собир Жаббор таржима қилган.

АРЧАДАГИ ХҲҮРОЗЧА

Хонамизда безанган арча,
 Жойидадир ясан-тусани.
 Шохларида ранг-баранг шарча,
 Хуш келибсан, қишнинг гўзали.
 Бунча ҳам кўп тақинчоқларинг,
 Бўй-бастингга келмас ҳавасим.
 Мағрур, рангин хўроздан нари
 Ўтаверсин ҳамма-ҳаммаси!

КУЗ

Совуган ерларга тўшатур хазон,
 Тебраниб, тебраниб қаватма-қават.
 Ҳаммаси ўтганмас, тутмангиз осон,
 Омадлар юришгай, юришгай албат.
 Ҳаммаси, ҳаммаси нутилмайдди,
 Ким ўтган кунларни санар сабрсиз?
 Омадлар юришгай, кўп кутилмайдди,
 Сиз ўтган кунларни деманг тасвирсиз!
 Кимдир кузга ҳамдард бўлиши мумкин,
 Кимдир ўтган вақтга ачинар ночор,
 Аёзлар бел боғлаб келишгач, бу кун —
 Ҳаммаси ўтмоқда демоқлик бекор!
 Кузга ё аёзга ўхшаманг асло,
 Келинг, давра қуринг менинг кўнглимда.
 Хафақон куз кунин ёдга олиб, ё —
 Ана шу аёзни кузатинг зимдан.
 Кўплашиб тўпланинг менинг кўнглимда,

Хўшлашиб кўк чойдан, ҳазиллашайлик.
Иссиқ чехраларни кузатиб зимдан,
Хокисор дилларга кўрк бағишлайлик.

* * *

Фараҳбахш манзиллар кўпдир дунёда,
Табиат сийлаган гўзалликлар кўп.
Умидли дунёга келдинг, Умида,
Истиқлол чулғаган Ватанингни.
Гуллар кўзларимни куйдирмоқдадир,
Чаман боғларимни кўзим қиймас кўп;
Тавсиф — шеърларимда,
Куй димоқдадир,
Умида, Ватаннинг байроғини ўп.
Сочлари оқарган тоғлар қошида,
Менинг умрим ахир гунча эмас кўп.
Ватаним суврати кўнглим нақшида,
Умида, Ватаннинг борлиғини ўп.
Бу кўнгил Ватандан қачон ҳам ортган,
Манзиллар чорласа, севгим гулласа...
Ватаним гулликни бўйнимга ортган,
Унинг гули бўлай — шудир хулоса!

МУЪЖИЗАЛИ ДУНЁ

Муъжизали дунё, ожиза дунё...
Қайтаринг, қайтаринг унинг кўркини.
Даралар, боғларни айлангиз дуо,
Уларда соғайсин — гулга бурканиб.
Оролни қайтаринг, юртни қайтаринг,
Соғлом авлодларни қайтариб беринг.
Қаламқаш дўстларим, сизга айтарим:
Она юрт бахти деб сиз сергак туринг!
Шўр босган манглайдек, чўлга айланган,
Боғларимни асраб авайланг, алплар.
Оролнинг бағрига ҳасрат жойланган,
Бугунга мос келмас кечаги гаплар...
Қайси амалдорнинг чекига тушган,
Ютқазган вақтларни қайтариб беринг.
Армонли кунларим айлансин тушга,
Кетмайин, рўшнолик кўрмасдан туриб...

САФАР БАРНОЕВ

ҚАНОТЛАНИНГ, ДЎСТЛАРИМ

Улуғ бобокалонимиз Алишер Навоийни бекорга сўз мулкининг, ғазал мулкининг Султони дейишмайди. Беш юз йилдирки, ул зоти муқаррамнинг куй, наво билан битилган ғазаллари туркий халқларнинг юрак тафтини босиб келяпти. Асрлар давомида жонга малҳам бўлган Сўз ҳамиша устун бўлган. Элу улусни бирлаштирган. Яхшилик, эзгулик сари чорлаб турган.

Агар ўтаётган йигирманчи аср ўзбек адабиёти ҳақида сўз кетадиган бўлса, ўз-ўзидан турли авлод вакиллари кўнглига сўз эккан Абдулла Қодирий, Чўпон, Фитрат, уларнинг издошлари Ойбек, Фафур Фулом, Абдулла Қаҳқор, Ҳамид Олимжон, Миртемир домлаларни тилга оламиз. Бу зотлар билан бирга нафас олган, қўл олишган Саид Аҳмад, Одил Ёқубов, Примкул Қодиров ижодини алоҳида намуна қилиб кўрсатамиз.

Китобхон — ўқувчи ҳар қандай шароитда асарни танлаб-танлаб ўқийди. Тарғибот-ташвиқот орқали китобни ўқувчи онгига синдириб бўлмайди.

Гапни узоқдан бошлашимга боис, мана салкам қирқ йилдирки, эллигинчи, ундан кейинги йилларда туғилган авлод Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Омон Матжон, Шукур Холмирзаев, Ўткир Ҳошимов, Ҳалима Худойбердиева, Омон Мухтор ёзганларини излаб юриб, қўлдан қўймай ўқийди. Бунинг сари эса ўқувчига маълум.

Ҳар ўн йилликда гуррос-гуррос бўлиб адабиёт майдонига ёшлар келади. Ижод машаққати — синовдан ўтганлар, эл меҳрини қозонганлари санокли бўлади. Бу табиий ҳол. Ҳақиқий истеъдодлар кунда туғилавермайди.

Ўқувчи танлаб-танлаб ўқийди, дедим. Бугунги ёшлар аср сўнгида эллик ёшни қоралаб қўйган Мурод Муҳаммад Дўст, Эркин Аъзам, Хайриддин Султон, Усмон Азим, Хуршид Даврон, Икром Отамурод ижодини қадрлайди.

Юракдан сўз айтган, ўз халқи дардини ўша йилларда ҳам куюниб айтган, тилга олганимиз адибларнинг битганлари Мустақиллик мулкига айланди-қолди. Демак, ҳақиқий сўз, чиниқиб, пишган сўз асрлар мулки экан.

Ўзбекистонимиз, асл маънодаги серқуёш ўлкамиз осмони бугун соф, беғубор. Мустақиллик шамоли саккиз йилдирки, бошимиз узра эсмоқда. Бағримизда қолиб кетган чигалларни юмшатмоқда.

Тилимиз мустақил,
Дилимиз мустақил,
Сўзимиз мустақил.

Асримиз бошида, ўрталарида қоғоз қоралаб, эркликни куйламоқчи бўлган устозларимиз бу кунларни орзу қилиб, армон билан ўтдилар. Тиллари тутун, диллари хун эди. Агар ана шу ҳақда фикр юритадиган бўлсак, бугунги ижодкорнинг масъулияти катта. Чунки у нимаики ёзса, ўзбек халқи номидан гапириб, дунё минбарига чиқади.

Яна эсингизда тутинг. Асарнинг катта-кичиги бўлмас экан. Сўзнинг катта-кичиги бўлар экан. Бунинг исботи осонгина. Кўпгина семиз-семиз романларда кичик ниятлар бўрттириб кўрсатилгани учун тўқсонинчи йилдан буёққа ўтолмади. Ҳажми жиҳатидан кичик, миқёси катта бўлгани учун, дарду алам билан битилган Абдулла Ориповнинг “Тилла балиқча” шеъри ҳамон суҳбатларнинг бош мавзуси бўлмоқда.

Мустақиллик йилларида туркум-туркум ёшлар “мана энди мен ижод қиламан” деб адабиёт майдонига кириб келди. Ижодий руҳ бугун айниқса ёшлар қалбида уйғонмоқда. Ўзбекистонимизнинг ўнг қаноти бўлган Қорақалпоғистонда бу ҳолни яққол кўрдим. Мустақиллик йилларида Қорақалпоғистон куйлаётган ўлкага айланди. “Гулхан” журналининг бу йилги иккинчи сонини варақлаб кўрсангиз бунга гувоҳ бўласиз. Журналнинг махсус сони Қорақалпоғистон маданияти, адабиётига бағишланди. Журнал саҳифаларида қорақалпоқ ёшларининг ижодларидан намуналар ёритилди. Аму соҳилида яшаётган қар-

дошларимиз ўзбек биродарлари билан бақамти туриб ижод қилмоқдалар.

Юртбошимиз ҳар чиқишларида, маърузаларида маънавият, маърифатга алоҳида урғу бермоқдалар. Маънавият, маърифатнинг бошида эса, табиий, ёзувчи, шоирлар туради. Руҳан тетик, руҳан бақувват халққина эртасини ўйлаб яшайди. Кундалик икир-чикирлар қуршовида қолиб, умрини нолиш билан ўтказмайди.

Саккиз йил тарих учун унча катта бўлмаган муддат деймиз. Ҳолбуки, ўтаётган ҳар бир дақиқамиз биз учун қайтарилмас катта муддат. Билиб қўйинг. Бугун Ўзбекистон кечаги Ўзбекистон эмас. Жаҳон андозаларига ўхшатиб қурилаётган шаҳарларни, бир-бирини такрорламайдиган қурилишларга бир назар ташланг. Муҳими, кун сайин ўзимиз, дунёқарашимиз ўзгариб бормоқда.

Юртбошимиз “Ёшлар — бизнинг келажагимиз” дейдилар. Сизларга суянадилар. Бугунликда адабиёт майдонига кириб келаётган ёшларга ҳам бу меҳрибонлик тааллуқли.

Мана, бир неча йилдирки, Ўзбекистон Республикаси Давлат Матбуот қўмитаси катта бир хайрли ишга қўл урди. Ёшларнинг илк китобларини “Истеъдод” рукни остида чоп эта бошлади. Хайрли томони шундаки, қўмита бу тўпламларни ўз ҳомийлигида нашр этмоқда. Ўтган йиллар орасида бу қувончдан республикамизнинг турли бурчакларида яшаётган ёш ижодкорлар баҳраманд бўлди. Оқ йўл олди.

Бу йилги хайрли иш эса менимча янада қувончлироқдек. Қўмитамиз ёшлар ижодидан йиғилган сара намуналарни бир муқова остига олиб, адабий-бадий альманах шаклида нашр қилишга қарор қилди.

Қайси жанрда ёзманг, ўзингизни ёзинг. Қайси тилда ўқилмасин, халқимиз сиймоси пайдо бўлсин. Овозингиз баландроқ чиқсин.

Адабий-бадий альманахдан кўзланган ният жуда катта. Аввало у ҳар йили мустақиллик тўйи арафасида республика бўйлаб тарқатилади. Тўйга ёш ижодкорларнинг тўенаси бўлади. Яна бир ният — альманах тарзида нашр этилса истеъдодлар мусобақаси бошланади. Ҳар бир муаллиф сўзининг нечоғлик кучи борлигини билиб олади. Кўзда тутилган мақсаднинг яна бир йўналиши — улар бир-бири билан яқиндан танишади.

Сўзим ниҳоясида айтадиганим:

Янги альманах муборак бўлсин. Қанотланинг, дўстларим.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот кўмитаси, Халқ таълими вазирлиги ва “Маҳалла” хайрия жамғармаси ҳамкорликда ташкил этган “Истиқлол: янги давр, янги қаҳрамон” ҳамда “Болаларга атаб ёзилган энг яхши китоблар учун” кўрик-танловлари натижасида ранг-баранг мавзудаги сара асарлар дунёга келди. Кўрик-танловда Шарифа Салимованинг “Тонгга қасам” рисоласи, Маъсума Аҳмедованинг “Бировнинг ҳаёти” ҳикоялар тўплами, Камол Матёқубовнинг “Салтанат ва аёллар” рисоласи, Карим Норматовнинг “Истиқлол маънавияти” публицистик мақолалар тўплами, Вафо Файзуллонинг “Мангу лаҳза” шеърлар тўплами, Муҳаббат Ҳамидованинг “Янги уч оға-ини ботирларнинг саргузаштлари” қиссаси, Зафар Исомиддиновнинг “Арслоншоҳнинг патири” шеърий тўплами, Умида Юсупованинг “Дийдор” ҳикоялар тўплами ғолиб деб топилди. Китобнинг иккинчи қисмидан ана шу асарлар жой олди.

ШАРИФА САЛИМОВА

ТОНГГА ҚАСАМ

(шеърлар, публицистик мақолалар)

ОНА ЮРТ

Она юрт, оҳ, она юртим,
Тупроғингдан айланайин.
Гоҳ яшил, гоҳ ранги сориг
Япроғингдан айланайин.
Чўққисида қуёш ётган,
Оймомони кўкка отган,
Тоғларин сизлаб уйғотган
Булоғингдан айланайин.
Қон йиғлаган улуғ тарих,
Фигонларга тўлиқ тарих.
Мудом тирик, тирик тарих,
Гувоҳингдан айланайин.
Тўмарисдек момоларим,
Яшил дурра самоларим.
Менинг Момо Ҳаволарим,
Имонингдан айланайин.
Спитамен ўпган тупроқ,
Намоз кўп ёш тўккан тупроқ.
Бобур соғинч эккан тупроқ,
Титроғингдан айланайин.
Оққан тери маржон бўлган,
Эгатларда сарсон бўлган,
Қадри арзон-арзон бўлган
Аймоғингдан айланайин.
Тиллюларинг суйди ғаним,
Боланг ризқин қийди ғаним,
Синдирмади, синди ғаним,
Бардошингдан айланайин.

Боболарим сурдилар от,
Мағриб, Машриқ қилурлар ёд.
Қўлтиғида қирқ газ қанот,
Буроғингдан айланайин.
Дунёи дун гоҳ ош берар,
Гоҳ тош берар, кўз ёш берар,
Қўл силтаб, сўнг бардош берар,
Қийноғингдан айланайин.
Қанча кутдим, қанча кутдим,
Қанча хўрлик, алам ютдим.
Битикларим қон-ла битдим,
Азобингдан айланайин.
Сен онамсан, сен оримсан,
Сен мадорим, сен боримсан,
Сен бешигим, мозоримсан,
Қучоғингдан айланайин.
Бугун қалбда қуёш меҳмон,
Қирларингда чайқалар дон,
Хурлигим — кўзга сурган нон,
Ўчоғингдан айланайин.
Болам елка қисмай ўсар,
Тилларида булбул жўшар,
Шамол хур-хур, хур-хур эсар,
Гиёҳингдан айланайин.
Руҳим қуши ором туйган,
Шабнамларга юзин ювган,
Хур тўлқинлар бошин қўйган
Қирғоғингдан айланайин.
Самоларга етди сўзим,
Дунёларни тутди сўзим.
Яшил туғли ўзбек ўзим,
Байроғингдан айланайин.
Мен бағрингда митти гиёҳ,
Сен улуғим — менга паноҳ.
Ялпиз исли шеърим гувоҳ,
Сиёҳингдан айланайин.

БИЗГА СЎЗ АЙТСАНГИЗ, ВАТАНДИН АЙТИНГ

Зомин дафтаридан

1

Мен тоғларга бордим. Кибор тоғларга... Чўққилари само тоқини ўпган. Ям-яшил арчалар пойига тунлар гўзал юлдузларин этаклаб тўккан... Мен тоғларга бордим. Кекса тоғларга. Бошлари ғамлардан оқариб кетган. Асрий овозларни, асрий сирларни бир хўплам ҳаводек бағрига ютган. Мен тоғларга бордим. Улуғ тоғларга... Вазмин нигоҳлари торттирган ҳушёр. Гуллар, капалаклар, қушлар, йўлбарслар мангу Ватан айлаб, бўлган бахтиёр. Бу не салқин ҳаво жоним элитган, бу не сирли саслар ўғирлар ҳушим! Ростини айтақол, жоним капалак, ғашинга тегмасми бунга келишим? Тинчингни бузмасми, эй гўзал оху, бу сирли хилқатдан излашим шеърлар? Дунёда бир ишқ бор куёшдек боқий — уни Ватан дерлар, онажон, дерлар! Теграмда чуғурлаб учади қушлар, қанотларин силкиб, вижирлаб иноқ, гўзал чуғуридан бир сир ўқийман:

— Дунёда Ватандан шеър йўқ гўзалроқ! Бири опам, дейди мени эркалаб, бири синглим дейди, рўмолим тортиб. Мунчоқ кўзларида бир илинж ёнар: “Бизга шеър айтсангиз Ватандин айтинг!”

2

Ватан! Мен не дейин сени, онамми. Жоним дейми сени бўғзимда турган! Тушларимда келиб момо Тўмарис неча бор рўмолин бошимга илган. Ҳар сафар оқ ҳарир либосда келиб, жонимга туғёнлар индириб кетар. Бошларимни силаб, бир сўз айтмайин, ичимдаги қулни ўлдириб кетар. Кетар шамолларга қоришиб, ёниб, тулпор ёлларига осилар тинчим. Ҳилпираб эрк борар туғга айланиб: Ватандир дунёда танҳо илинжим! Ватан, мен не дейин сени, онамми. Жоним дейми сени бўғзимда турган. Эркнинг туғросини титроқ жонимга илк бор оқсоч момом — Тўмарис илган. Гулдурос солади тоғлар энтикиб, чақмоқлар қарсиллаб ёқарлар чироқ. Тоғу тош, май-

салар ўқир саловат: дунёда Ватандин сўз йўқ улуғроқ! Осмон оқ булутин сутдек тоширар, мисдек қизиб борар Қуёшнинг юзи, Доронинг бошини қонга ботирар, муқаддас Ватаннинг муқаддас қизи. Оҳ, Ватан, онажон, уфққа қара, у мудом қизилдир, мудом қирмизи. Сени ғанимларга бермас, хўрлатмас, муқаддас қизларинг — муқаддас тузинг! Тушларимда келиб момо Тўмарис кўзларимга боқиб, жилмаяр хушҳол, дейди: Бошгинангда ҳилпираб турган ипак рўмолингни кўлларингга ол! Қошимда депсиниб турар тулпор — Эрк, даштнинг шамолида терлари қотган. Бойчиборга ўхшаб кетар у жуда туёғига ғаним гулмихлар қоққан. Ипак рўмол ила кўзин артаман, ёллари ни ўпиб, титрайди ичим. Инграма, жонивор, гулмихларингни тиш-ла суғуришга етади кучим. Жонимнинг ичидан қанд-новвот олиб тўрвасига солиб унга тутаман. Бойчиборга ўхшаб кетар у жуда, мен ҳам сал Барчинга ўхшаб кетаман. Ҳовуч-ҳовуч дуо узатар момо: кўксингда дарёлар тўлфонган пайтдир... Сен сўз айтар бўлсанг кекса момонга, уриб турган қалби — Ватандин айтгин!

3

Ватан, оҳ онажон, кўзим қароғи. Не савдо кечмади азиз бошингдан. Ҳар гал оғзинг ошга тегиб улгурмай, игна чиқаверди пишган ошингдан. Қирғинлар, боқинлар, дарё-дарё қон... Вайронанг устида базм қурганлар... Қара, гулханларга айланади Эрк: “Оқ кийинар уни кўрмак бўлганлар!” Тарих саҳифасин йўқдир вароғи маккор ёғийларнинг тиғи тегмаган... Чингизхон саҳронинг ёвуз илони, қисик кўзлари-ла туради боқиб... Қара, Жалолиддин, қон дарёсида волиданг-ку, ёринг кетмоқда оқиб. Улар балиқларга ем бўлар балки, балки сув чечаги — мангу сўлмаган... Ватан — Самандарқуш, қирқ йил қирғинда минг битта патидан бири куймаган. Қара, Жалолиддин кўрқувга солар ёғийни ўғлининг кўзидаги ўт. Талвасага тушиб, буюрар Чингиз: Боланинг юрагин итим есин...

Эй, худо, бўғзимни ёргудай фарёд, хотир осмонимдан чиқар дудлар: Ватан, жоним Ватан, ўғлоним Ватан! Наҳот юрагингни емоқда итлар? Тишлар орасидан чакиллайди қон. Тупроқнинг юзида қотиб қолар доғ. Шовуллаган боғлар сиздан сўрайман: айтинг, юрагингиз қолди-

микан соғ? Зомин тоғларида паришон юриб, жонимни минг турли ўтларга қордим. Бир чечакни суйиб, баргидан ўпсам, бир чайқалиб, титраб инграб юборди. Наздимда арчалар қимирлаб кетди, чайқалиб кетгандай бўлди улкан тоғ. Боқсам юзларида юракдан кетмас тишлар орасидан томган ўша доғ... Менинг ҳам юрагим санчийди тинмай, кўксимга турналар келади қайтиб. Қўлларимни ушлаб, инграйди чечак: Бизга сўз айтсангиз Ватандин айтинг!

4

Даҳолар дунёга келмоғи учун асрлар неча бор синовдан ўтар. Бир ютум ҳаводек қисқа умрда ким Ватанга ханжар, кимдир қалб тутар. Даҳолар дунёга келмоғи учун узоқ вақт самони тутар тўлғоқлар, минг бора кўкариб, минг бора гуллаб, минг бора хазонга юз тутар боғлар. Само кемалари нурдай югурук — ҳуру малоиклар келурлар минг бор, руҳлар келаверар тонгга қўшилиб соҳиби қудратдан бўлиб умидвор.

Хазон япроқлари юртни тутганда, боғларнинг бўғзидан сизганда ингроқ, оқ сочли онани — улуғ тупроқни жаҳонгир Темурла сийлади Аллоҳ! Янчилган ғурурлар кўкарди бирдан, кесилган чинорлар қайта ёзди барг, жаҳонгир тулпорин туёқларидан ҳайрату титроққа тушди кибор Фарб...

Самарқанд... Кўп азим, донишманд маъво. Дунё тожидаги танҳо Қўҳинур. Бағрингда қуёшнинг нурин оғушлаб, сокингина ётар ҳазрати Темур. Ҳар гал ул олий зот хилхонасида қўлимдан келгунча тиловат қилгум, садолар ёпирилиб жонимга келар, садоларга қулоқ тутгим келар жим: бир юрт барпо бўлди адлу иймондан, бир ҳовуч тупроғи азиз жон қадар, пойдевори инсоф, гишти адолат Турондан то мулки Ҳиндистон қадар. Дашти қипчоқлару, Мозандаронлар, Ироқу, Шерозу, Бағдод томонлар. Авник қалъалари, Дарбанд йўллари, Катур ғазотию, Эрёб эллари... Сиволик тошлари, Жамму замини, Озарбойжон юрти, Дамашқ замини... Қуюн каби елди темурий отлар, фотиҳга бош эгди гўзал Бағдодлар. “Темур тузуклари” — дунё қомуси, ақл ва идрокнинг ўқ эмас қуши.

Тиловат... Кўзимга жиққа ёш тўлар. Мен сизга қанчалар ўхшагим келар. Сиз каби Ватанни суйгим келади, эрк юзига юзим қўйгим келади.

Сиздан сўнг барибир яна буздилар, хазон япроғидек яна тўздилар. Юрт бошидан кечди яна қанча ғам: қисмат қўлларида илоҳий қалам.

Верешчагин, сени кўп хотирлайман: Бот-бот сен ёдимга тушасан туриб. Ҳузур-ла чизгансан миллатдошимни, дорда саланглатиб, питратиб қўйиб. Верешчагин, сени кўп хотирлайман. Сен ёдимга тушиб турасан бот-бот: Бобом Темур қурган мадрасалардан сен отиб юборган Эрк қилар фарёд. Унутиб бўларми, бундай тарихни! Кўзлар кўр, қўллар шол бўлиб қолмасми? Манқурт бўлиб қолсам — ё зомби бўлсам, улуғ руҳлар келиб ўчин олмасми? Ватан — бу ҳаққоний ўқилур тарих. Биргина ҳарфи ҳам хатосиз, ҳалол! Тоғларга боқаман: ҳамон буюқдир, ҳамон кўксидаги булоғи зилол!

... Мозий, мен ҳали кўп сенга қайтаман. Хотир дафтарларим сўзга тўлгунча. Ким юртини севса, замин дардлари уни тинч қўймайди ўла-ўлгунча. Буюқ Амир Темур хилхонасидан нурлар ҳорғин синган ушбу дам қайтдим: ортимдан эргашиб келди бир садо: Улуғлар руҳини шод қилмоқ учун айтар бўлсанг сўзни Ватандин айтгин!

5

Мен кўрқинч туш кўрдим, босиринқи туш. Юзу кўзларимга босмоқдалар чўғ. Дод деяйин десам, чорлайн десам, оғзимда жарлик бор, аммо тилим йўқ. Э, худо, бу қандай таҳқир, разолат, жоним нақ бўғзимга тикилиб қолган. Юм-юм йиғлайман-у, сўз деёлмайман, қайси иблис менинг тилимни олган... Аллалар айтувчи тилим қайдасан, яллалар айтувчи тилим қайдасан? Болага сен бола бўлувчи тилим, азада сен нола бўлгувчи тилим, дўстимни дўст бўлиб кўнглин олувчи, ёримнинг қалбига ғавфо солувчи, тоғларга боққанда садолар бўлган, қўшиқ айтганимда гадолар қилган, шеърларни ёздириб кўнглим бўшатган, нағмаси булбулнинг кўнглин юмшатган, қоракўз боламни қалдирғоч қилган, ғанимнинг бағрини ханжардек тилган, тилим сен қайдасан, деб роса ёндим. Куйдим, пишдим: чўғлар ичра тўлғондим. Оллоҳдан нажотлар сўраб

турган дам, оппоқ нурдан ногоҳ порлади хонам. Ёраб, азобларим мингга бўлинди, наҳотки улуғлар менга кўринди? Бирларида улуғ тангри каломи, бирларида улуғ шоир девони... Барчасин ташрифин кўзимга сурдим, улуғлар пойига бошимни қўйдим. Сўнг кўзимга тушди забонсиз хуним: билмайсизми, қайда йўқолган тилим?

Етмиш йилки шундай кўрқинч туш кўрдим. Заминда қанотсиз, тутқин қуш кўрдим. Йўқликка Қодирий, Чўлпонлар кетди, Абдурауф Фитрат, Элбек, Усмонлар, ҳар қайсиси нури жаҳонлар кетди. Изтироби ҳамон бағримга томар, тунлар ухлолмайин бедор юлдуздек, кезсам сўз айтолмай қошимда турар тоғлардек буюгу, забонсиз Ойбек. Ўшанда осмон ҳам қоп-қора эди, булутлар ичида яшарди ҳилол, сенга нима дейин, ростини айтсам, қошинга забонсиз келдик, Истиқлол! Улуғ руҳлар бизни қўллаб турибди, дунёга сўзимиз айтмоқлик пайти. Бугун бағримизни хурлик тўлдирар: Бизга сўз айтсангиз Ватандин айтинг!

6

Ватан! Мен не дейин сени, онамми? Жоним дейми сени бўғзимда турган. Юрак, ҳайрат кўзинг титрамасдан, оч, руҳинг даштларига ҲУРРИЯТ келган. Майсалар ям-яшил туғлар кўтарди, чечаклар юлдуздир унда ярқироқ. Нурлар кесиб борар зулмат кўксини: юрак осмонида чакилди чакмоқ. Кўнгил ўсиб кетди ердан кўк қадар, тоғлар, бу мағрур бош менинг бошимдир. Бу тупроқ, бу гиёҳ, бу топталган боғ энди менинг боғим, менинг тошимдир. Томирларимда қон лопиллаб оқар, руҳим юлдузларни кучиб олар шарт. Дийдоринг кўзимнинг устина бўлсин, азизим, ҳаётим, орим ҲУРРИЯТ!

Хуррият, кутганим, тожу тахтимсан, поймол ғурурларга қайтадан насиб! Бисотимни титиб келар йўлинга туҳфа тополмадим қалбдан муносиб. Шу қалбим, дарёлар ҳайқирган қалбим, изларингга қўйди оппоқ бошини. Шаҳид ўғлонларинг йиғлаб артмоқда жон ичидан силққан армон ёшини! Нега чечакларнинг киприклари нам? Нега жон ичиндан келмоқда титроқ? Эй, руҳимнинг мағрур, Самандар қуши, сен учун нима бор Эркдан улуғроқ.

Хуррият, хуррият, жоним хуррият! Жароҳатидан қон силққан Туроним! Бугун бир шаҳд ила алшлар камонин

юртимда кўтариб турган ўғлоним! Сен етти ёшдаги бола Алпомиш! Ўн тўрт ботмон ёйни турибсан тутиб. Силтасанг камонинг Асқар тоғларнинг чўққиси олиб ўтади юлиб... Қошлари қалдирғоч қизу ўғлонсан, Хуррият, бегубор тиллари бийрон! Исириқлар солай бўйи бастингга, ёмон кўзлардан деб мангу бўл омон!

Камалаклар қўнди тоғлар бошига, чўққига бургутлар келмоқда қайтиб. Қанотлар шовқини самони тутар: Бизга сўз айтсангиз, Ватандин айтинг!

7

“Энг олий мақсадим — халқимнинг омонлиги”.

И. КАРИМОВ

Ватан — бу юракнинг тубидаги гул. У жоннинг ўзига томирлар отган. Сут каби кўпириб, қўйилган тонгни арча учидаги Хулкар уйғотган. Гиёҳлар кўзларин ишқаб уйғонар, гулкоса ичинда капалак хушқол. Биз сени гул каби юракка босиб, асрамоғимиз шарт, улуғ Истиқлол!

Саккиз йил! Асрлар узоқ умрида гўёки анорнинг етти донаси. Лек сен босиб ўтган қутлуғ йўлларинг заминдан то Куёш қадар ораси... Кимдир ҳамон нафсин ўйлаб кун кўрар, занжирин соғиниб, суради хаёл. Эй, қуёш юзлигим, чечакли боғим, қулларга бермайман сени Истиқлол!

Кимдир юртдан узоқ, жигар-бағри қон, Ватан соғинчлари ўртар жонини. У кўзига сураб, топган-тутгани: бир ҳовуч тупроқни — хонумонини. Оқарган сочларин шамол тўзғитар, жон жонини ўртаб ҳижрон кулади. У бир зум болага айланиб қолар: болалиги сен-ла ўйнаб юради. Кўздан оққан ёши тупроққа томар, жийда гулин иси урар димоққа. У маҳзун пичирлар, дуолар қилар; ҳеч кимса тушмасин юртдан йироққа! Қошғар тупроғида йиғлайди Фурқат, шеърида ҳижронлар сўзлаб ётади. Бир ҳовуч тупроқнинг армонида у то қиёмат қадар бўзлаб ётади! Ватан, тупроғингга бошимни қўйдим, сен армон, сен ҳижрон, ўтли оҳимсан: Боламни оқ ювиб, оппоқ тараган, улуғ меҳроб — танҳо саждагоҳимсан! Сен берган неъматинг, нон ила тузинг, асрий ғурурларинг сутдайин ҳалол! Сенга кўз тегмасин, жонимда асрай, боболар армони улуғ Истиқлол!

Сен келдинг! Фанимлар питраб қолдилар. Товондан бошигача игна югурди. Улар билдиларки: ҳалол бойлигинг: яна ўзлигингга, сенга буюрди. Яна гўдақларинг чеҳрасида нур, яна оналаринг қўли дуода, дунё дарвозаси бизларга интиқ, яна яшил туғинг порлар самода. Улар талвасада: игна югурар, боши-ю товони ва жони томон. Қайлардадир ўқлар тинмай отилар, ўт ичра инграйди жафокаш Афғон! Истиқлол! Мен сенинг битта заррангман. Зулмат водийсидан кечган кўп йўлим! Бугун, сен гўдагим умрини тилаб, заминдан аршгача узаяр қўлим: оналар дуоси ижобат бўлғай, фаним ўз ёғига қовурилсин ўзи! То дунё тургунча сутдек оқ бўлсин оққўнгил ўзбекининг юзи-ю, сўзи!

Сиз, эй дўсти азиз, субҳидам туриб, шукр қилдингизми тиниқ тонларга. Тўймай боқдингизми кўз ёндирувчи, гуллар илинувчи гўзал ранларга. Сизга ҳовуч-ҳовуч зилол узатган сувга айтдингизми ўз сўзингизни? Порлаб турганичун, лоақал бир бор, эркалаб қўйдингизми ўз кўзингизни! Шундай. Ҳар бир нарса шукр сўрайди. Шундай. Ҳар бир нарса лутф сўрар ҳалол! Сенга етказганичун, парвардигорга, минг бора шукрлар қилгум, Истиқлол! Замину осмоним тинчлиги учун, гўдак кўзидаги ширин хоб учун, шеърлар ёзгин, деб мени қўймаган, кўнглимдаги гўзал изтироб учун, юртим деб туну кун ором билмаган, бир сўзли мардона юртбошим учун, биз яна озодмиз, ҳурмиз деб турган Асқар тоғлариму ҳам тошим учун, саксонлардан ошиб, топгани сабр ва шукр айлаган оналар учун, етти ёшларида дунё уйида тенгма-тенг югурган болалар учун, гулкоса ичида беҳадик ухлаб, субҳидам уйғонган капалак учун, менинг юрагимдан сизга талпинган, қадр деган гўзал камалак учун, дину илмимизни кўксимизга солиб, кўзимга ёш берган тиловат учун, топталган қадрларни азот кўтарган Истиқлол аталган саодат учун... Шукрлар қиламан, кўзда ёш билан кўксимда ўзбекининг беку хонлиги: омон бўл, она-юрт, она-истиқлол, энг олий мақсад бу — юрт омонлиги...

АЁЛ УЙҒОНМАСА, УЙҒОНМАС МИЛЛАТ

Зомин дафтаридан

1

Ривоят қилурлар; жаннат мевасин тенг иккига бўлиб еган ўшал дам Ҳақ амри-ла ундан қувилган эмиш. Момо Ҳавво Она, Ҳазрати Одам... Ўша дам дунёнинг залворли юки ўрин қолдирмайин сира саволга: теппа-тенг иккига бўлинган эмиш — ярми эркакка-ю, ярми Аёлга. Муҳаббату нафрат, қувончу алам, висол ила ҳижрон, сиҳату дард ҳам, қуёшу ой сочган нурлар ҳам тоза, умр деб аталган кўҳна дарбоза... Руҳ қушин сайроғи... югурук хаёл... ба-рига тенг шерик бўлганмиш Аёл.

... Ҳиндистонга тушди Ҳазрати Одам. Қип-қизил Сарандиб тоғига тушди. Кўз ёш тўқди беҳад, тавбалар қилди, изтиробнинг ёлғиз домига тушди. Кўз ёшлари томган ҳар қарич ердан чечаклар, ям-яшил майсалар унди. Тақир тошлар аро кўз ёшдек тиниқ, чанқоқ қондирувчи булоқ кўринди. Доривор гиёҳлар гуркираб ўсди. Сарандиб тоғининг ҳар бир тошида. Бизга замин деган зўр мерос қолди. Одам Атомизнинг кўзин ёшидан...

... Жидда тоғларига тушди онамиз. Одам Атомизнинг жуфти ҳалоли. Дунё ибтидосин танҳо гавҳари, дарёларнинг боши — танҳо Аёли. Жаноби Ҳақ уни яратмишида кўрк ҳали бир бутун — юз улуш эрди! Улуғ Тангрим кўркнинг тўқсон тўққизин Ҳазрат Она — Момо Ҳаввога берди... Ва унга сабр берди ва берди ҳаё, илоҳий ишқ берди нур каби ҳалол. Аршда никоҳ қийди, гўзал жуфт берди. Жаннатга жуфти-ла йўл олди АЁЛ...

... Уч юз йил у танҳо саргардон кезди. Жуфтидан йироқда тўкиб кўз ёшлар. Истиффор айлади. Аёл ғамидан тарс ёрилиб кетди қорайган тошлар. Булоқ суви каби тиниқ жолалар томган ерларида сунбуллар унди. Қалампирмунчоғу ўсма, хинони Ҳазрат Момо Ҳавво бизга илинди. Фироқнинг бу узоқ оташларида икки қутб аро улар чопдилар. Улар бир-бири-чун яралган эди: улар бир-бирини яна топдилар. Одам вужудида ер сирри пинҳон, тириклик дегани Момо Ҳавво ҳам. Улардан лоақал бири

бўлмаса ўқидан чиқади, бу кўҳна олам. Улар бир вужудда гўё икки жон: Ватан деб жон жойи сўкилиб борар. Бир-бирин қўлларин тутган чоғида гуноҳлари дув-дув тўкилиб борар.

Тириклик дегани Аёл дегани. Миллат нафас олган тоза ҳаво у. Тоғларда бор овоз ила ҳайқирсанг яна қайтиб келар акс садо у. Миллатни оқ ювиб, оппоқ тараган, аллалар айтгувчи бир ғамгусордир. Эрни эр қилувчи, дардин олувчи, унга бахт берувчи вафодор ёрдир. Қоракўз тулпорлар ёлин силаса, кўёшга учгудай қувват берувчи, сочини супурги қилиб Ватанга, ўзи тоғлар каби мағрур турувчи... жимгина суювчи... кўз ёш тўкувчи, ишқи ҳам гул каби, нур каби ҳалол...

Ҳаётнинг табаррук юкин елкалаб, шу зайил Ҳақ сори кетмоқда

А Ё Л...

2

— Хайр, ўғлим, ота-боболаринг ҳам душман қўлида ҳалок бўлган. Шаҳид ўлмоқ бизга мерос. Сенга берган сутим оқ бўлсин!..

“ОЛОЙ МАЛИКАСИ” — ҚУРБОНЖОН ДОДХОҲ СЎЗИДАН.

... “Сенга берган сутим оқ бўлсин, болам!.. “Эркнинг чақмоқлари айтди бу сўзни. Ҳурликни бўғолмай, узилиб кетган дорнинг сиртмоқлари айтди бу сўзни. Зарраси жон қадар табаррук бўлган Ватан тупроқлари бу сўзни. айтди. Болам, деб қон йиғлаб, ёши тугаган, хув, сўқир булоқлар бу сўзни айтди. Навқирон вужудни сўнгги бор қучган девона шамоллар айтди бу сўзни. Болалигин изи кўксида қолган нураган деворлар айтди бу сўзни...

— Болам!— деб дор сари келдингми, Аёл! Болам, деб, дор сари келдингми, Она! Ватан, деб дор сари келдингми, Аёл! Ватан, деб дор сари келдингми, Она! Эрк, дея дор сари келдингми, Аёл! Эрк дея дор сари келдингми, Она! Кел, хоки пойингни кўзимга сурай, кел, сенга бош кўяй, УЛУҒ ОСТОНА!

Сен қандай сеҳрли қудратсан, Она! Она десам борим юмшаб кетади. Сув бўлиб оқаман, дарё бўламан, армонлар жонимда нураб битади. Қуриган гуллар ҳам исминг

эшитиб, қайтадан яшнарлар ифорга тўлиб, тиззанга бош қўйиб ором оламан, сочим оқарса-да, бир бола бўлиб.

Сен қандай сеҳрли хилқатсан, Она?

... Гувиллаган денгиз гувранар, инграр. Дорга тортмоқчилар Эркини — болангни. Сен кириб келасан тулпор ёлига сингдириб юрт исин, қутлуғ далангни. Кўзингга болангнинг нигоҳи тушди: қон сизган сўзингни ичга ютасан. “Она!” — деб бўзлаган жон-жаҳонингга “сутим оқ бўлсин!” — деб қайтиб кетасан.

— Жоним-ей, онам-ей! “Жоним-ей, болам... Менинг шунқор болам, менинг мард болам. Менинг аллаларим ҳаром қилмаган, бургут болам менинг, лочин шаҳд болам!..” Кетасан... Йиғлайди тагингга тулпор... Тишларинг сингудай кетиб борасан. Моможон, асилим, менинг мард момом, шу алпоз Қуёшга етиб борасан. Кўзларинг ёшини шамоллар артар. Қулоғинг остида бир ўктам нола. Сукутни синдирмай йиғлайди дилинг. “Сен эмас, мен ўлсам бўлмасми, болам?”

... Гувиллаган денгиз гувранар, инграр. Тулпор туёқларин ўпади тупроқ... Мозий, не сўзинг бор менга айтгучи, ОНА деб аталган сўздан улуғроқ.

Дор тагига келди оқ отда АЁЛ. Бошидаги сочи тоғ қоридан оқ. У Ватан тимсоли, кураш тимсоли, бутун борлигида шивирлар тупроқ. Унинг мағрур боши мангу эгилмас, шамолга ишонмас соч толасини. Аммо Ватан учун, улуғ юрт учун, бағишлар ўзини ва боласини.

Зеро, бу дунёда бир ҳақиқат бор: кўп бор эгилгану аммо синмаган. Аёл — битта исми Эрк бўлган, Аёл — дунёда ҳеч бир куч уни енгмаган...

3

Болалар уйига борсам, бир жажжи қизалоқ “ўзингиз билан мени ҳам олиб кетинг” деб, бўйнимдан маҳкам кучоқлаб олди. Ўша тун кечаси билан мижжа қоқмадим.

1990 йил, февраль.

Кундалигимдан.

Кўрдим. Етимхона хобхонасида бир тўп тоғдан тушган жайронни кўрдим. Кўзида ҳасратнинг қора куюни — чил-чил синиб ётган осмонни кўрдим. Ҳуркакларим ме-

нинг, қорақўзларим, нигоҳингиз мени бўлиб ташлади. Бир бутун миллатдим, бутун давлатдим — қилич бўлиб, тилиб-тилиб ташлади. Мен она бўлдимми, сиздан узоқда, сиздан қочиб, излаб, топмай тилла тахт. Оҳ, армон исидан пишган мевалар — кимга ҳам ёқади мевасиз дарахт. Мен ўзим бўлмадим, она бўлмадим, мен ҳаёт топтаган қора тош бўлдим. Ҳиссиз, лаёқатсиз... Эрмак бўлган ишқ — иблис ила ошно муздек лош бўлдим.

Сен мени кечиргил, эй дўсти азиз. Кўзу кипригиму жон деб севганим. Ўзимни бир чўри хоки пойингда, сени кўнгил беги — хон, деб суйганим. Нега ўз гўдагинг ўзингга малол, нега ўз қонингдан тониб борасан. Яратганим тутган жаннат мевасин оёғинг остига олиб борасан. Уйғон, дўсти азиз. Эрк учун уйғон, миллат учун уйғон, мен учун уйғон. Улуғ руҳлар ҳаққи, улуғ юрт ҳаққи, томирдаги тоза қон учун уйғон! Тавбалар қилмоқлик фурсати етди: иблис томирларин қирқмоғимиз шарт. Кўнгил булоқлари зилол бўлмаса, қуриб қолар бир кун ишқ номли дарахт. Агар эр аёлни офтобим деса, у офтоб бўлади, у ой бўлади, ҳали ўқилмаган китобим деса, у бошга кўнувчи Хумой бўлади. Деса гунчаларни ўзига сингил, Кумушбиби келиб этагин ўпар. Атиргулни деса: эгачимдир ул: ҳаволарга хушбўй насимлар сепар. Дўстин аёлини деса номаҳрам, фаришталар кушнуд айларлар дуо. Кун бўйи ҳориган қуёш ҳам абад ушбу хонадонга бўлар маҳлиё. Қўли қадоғига десаки: санам, аёл қаримайди, ғам уни букмас. Ҳар бир андуҳига тоғдек қўзғолса, у ўтда ёнмайди, у сувда чўкмас. Хаста гўдагига тутса жонини миллат вужуддан арийди дард ҳам. Иймон-ла безаса дастурхонини бир куни инсофга келар номард ҳам. Шунда бу дунёнинг қора кўзлари ёшли эмас, яккаш сурмали бўлур, аёл қўлларида ишқнинг хиноти, кўйлаги ҳаёдан бурмали бўлур. Бир қучоқ боласи бағрида кулиб, бу ҳаёт бағрида кезар мастона. Юз йиллар нарида армонлар қолар, эртақларда қолар ул етимхона.

4

Дедилар: жаннатга бандайи мўмин ёлғиз иймон ила борса бўлурми? Жаноби Ҳақ шунда бандаларидан рози бўлурмикан, кўнгли тўлурми?

— Шаксиз!— Жавоб қилди шунда улуғлар. Жаннат боғларидан иймон ҳам дарак. Аммо Ҳақ васлига етмоқлик учун ИЙМОН тоғларидан ўтмоқлик керак...

Оналар пойига нисор этилган жаннатга тушмоқлик шунчаки душвор? Ўн саккиз минг олам силсиласида қанча сабр, қанча Иймон тоғи бор? Асрдан асрга ўтар бу жумбоқ, кимдир савол бериб жавоб кутади. Кимдир тоғдан ошиб ўтаётганда нафс дарасига қулаб кетади... Имом ал-Бухорийи ғишлари қани? Ҳазрат дийдорини чандон тилаган...

... Мен бир аёл ерга чўкиб кетаман. Наҳот, Иймон тоғи шунча нураган? Кимдир умр бўйи савоб йиғади: Тили-ю қўлидан аҳли мўмин лол. Бироқ, у қурган уй қафасларида қунишиб, қалтираб ўлтирар АЁЛ! Қаноти қирқилган маънос қушдир ул: кўринмас занжирдан минг пора кўнгил. Ул сотқин занжирлар шодон шиқирлар: у аёл бўлолмас, у бир ожиз қул!

... Нега ҳазрат Темур аҳли аёлин кафтида кўтарди. Бошда кўтарди. Нега Бибиҳоним — малика момо Соҳибқирон ила жангга кетарди? Нега олисларда юрганда ҳазрат малика момомиз қасрлар қурди? Аёл аҳли ила зийнатланган тахт юзини мангулик сорига бурди. Нега улуғ мирзо — Умархон Нодирабегимни суйди жон қадар? Ҳазратлар атади, девон атади — умрини атади, Анда жон қадар... Нега, нега дейман, ақлим шошади, мўминлар, мен Сиздан жавоб кутаман. Жоним оғриқларин, изтиробларин яширмай шу қоғоз узра битаман.

Олис Ҳиндистонда севги қасри бор. Уни вафо қасри, ишқ қасри дерлар. Уни бир бор агар зиёрат қилса, тузалиб кетармиш кўнгли сўқирлар. Сиз-ку, қаср қурманг, ой олиб берманг, ёлғиз кўнглин олинг, ширин сўз айтинг. “Сен менинг ҳамдамим, суянчимсан”, денг, ишонинг, авайланг, чечаклар тутинг. Уни буюм деманг, уни қул деманг, косасига қуйманг миннатли ёвгон. Қаранг, у болангиз қандоқ суяди, қаранг, бошингизда қандай гиргиттон.

У Эрк тимсолидир, Ватан тимсоли. У Она тимсоли — сочлари оппоқ. Капалак умридек қисқа фурсатда маъво йўқ Ватандин кўра улуғроқ... Икки дунё унга бир тутам бўлиб, у сизга фарзандлар ҳадя этади. Жаннатга элтувчи иймон тоғлари аҳли аёл қалби ичра ўтади...

5

Бир куни тўрт ёшли қизим Нодира мен ўтирган хонага кириб, қўлларимдан ушлаб тургизди-да: “Ойижон, сиз мени эшитинг”, деб, лаблари титраб, ўта жиддий билан Давлатимиз мадҳиясини айта бошлади.

Қошингда лол бўлиб, адл турибман. Сен айтган қутлуғ сўз мени элтмоқда. Митти вужудингда, жажжи жонингда юрт туғроси порлаб-порлаб кетмоқда. Сен қачон кўксингда экиб улгурдинг, жажжи ойча бўлиб, қошимда порлаб. Қимтилган лабингдан, гўзал товушингдан хона деворлари кетмоқда титраб. Бўғзингдан озод, хур қушлар учмоқда, укпар товушларга тўлмоқда хонам. Қалбимда дарёлар буралиб оқар, улуғ вулқонларни кечирар олам! Мен қайларда эдим, узоқ-да эдим, юз йиллар нарида руҳим толибди. Мен худодан йиғлаб сўраб олган Эрк гўдагим рамзида келиб қолибди.

Менинг қоракўзим, сайроқи қушчам, шу қадди-бастингга кўзлар тегмасин. Бу шоир тилингда, озод тилингда фанимлар ўқлаган сўзлар тегмасин. Оҳанглар оқмоқда қудратли, улуғ: юртим ўр-қиринда қулунлар чопар. Қиш қаҳридан қақшаб чиққан Ватанга баҳорлар ям-яшил тўнини ёпар. Куртаклар ҳадемай гулга киради, ҳар бир гиёҳ албат ўз фаслин кутгай. Ўзбек тупроғининг яшил баҳори вақтлар келиб дунё юзини тутгай. Унгача ҳали кўп кураш олдинда, уйғотмоғимиз шарт ўзларимизни. Уйғотмоғимиз шарт мудроқ нигоҳлар, ярим ухлаётган кўзларимизни. Инсофни тортқилаб уйғотмоқ керак, у ҳамон уйқудан тургиси келмас. Тамагир, юлғичлар, буқаламунлар ҳамон кайфу сафо оғушида маст. Жойини жонига қўшиб қучоқлаб, ўлтирган кимсалар қуршар хавотир...

... Гўдагим, фариштам, юзингга боқиб, руҳим кўзгуларини ярқираётир. Зилол оҳангларда куйлайвер эркам, сен Эрк кўксидаги илоҳий гунча. Куйлайвер, катталар қўлидан ушлаб, “Инсонда инсонни уйғотмагунча!”

Қошингда лол бўлиб, адл турибман. Нигоҳинг руҳимни ёғдуга белар. Мен сени қучаман: бўйи бастингдан улуғ момоларим ислари келар...

6

Бугуннинг Аёли елкаларида Истиқлол турибди — Ватан турибди. Гул каби ғўдаклар хотиржамлиги — жафокаш курраи олам турибди. Бугун у Тўмарис юраги билан Эркнинг қушларига донлар беради. Ватан томирига томирин улаб, лозим бўлса унга қонлар беради. Тупроғини ҳидлаб, кўзига сурар, у бугун Истиқлол иси ила маст. Эркни боласидек суймаган одам — у биздан эмасдир, у биздан эмас.

Уйнинг чироқлари порлаб турибди. Демак, порлаб турар Миллат чироғи. Аёлнинг қалбида қайнаб ётади туну кун муқаддас Ҳизр булоғи. Шу сув-ла сиз тез-тез юз ювиб турунг, ҳовуч-ҳовуч ичиб, бўлингиз сероб. Мудроқ нигоҳларга бир қудрат инар, кўзлардан қувилар асрий оғу — хоб. Ватан бизникидир ўр-қири билан, бирдир кўзёш, жонбахш наволаримиз. Ахир, Ватан учун биз кўкдан тушган Одам Ато, Момо Ҳавволаримиз. Кимдир чироғимиз ўчирмоқ бўлса, ёки юзимизга отар бўлса тош: уни муқаддас нон-туз кўр қилади. У биздан эмасдур, у биздан эмас...

Гулзорда чарақлаб ётади гуллар. Гўё қуёшнинг бир парчаси бўлиб. Аёллар, сиз руҳим кенгликларида ўсдингиз тоғларнинг арчаси бўлиб. Йўқ, сиз гуллар эмас, ҳаромҳариш қўл бир ҳидлаб, чеккага ташлаб кетувчи. Сиз арча, тошларни тарс ёрган қудрат — мангу яшилликдан дoston битувчи. Эй, Шарқнинг оқила, дарё аёли, сиз дунё дурларин сараларисиз. Сиз Аҳмад Фарғоний, Имом Бухорий, улуғ Амир Темур оналарисиз...

Бу дунё саҳнида мукаррам номинг кимдир ерга уриб, қилмоқ бўлса шарҳ... Руҳ қуши титроққа тушиб айтадур: у биздан эмасдур, у биздан эмас.

Бугуннинг аёли елкаларида Истиқлол турибди — Ватан турибди. Шу Юрт бекаси ул — ўру қирларинг илму шуури-ла безаб юрибди. Иймон шамчироғи бўлиб Ватанда, Оллоҳдан битмас нур сўрамоқчи у. Ойдек Барчин бўлиб, Эркнинг боласин тилло бешиқларга беламоқчи у. “У ой ёруғидир, қуёшнинг нури” ва биз тўйиб-тўйиб олгувчи нафас... У — УЛУҒ ОСТОНА — ВАТАН УЙИГА нопок қадамларни асло йўлатмас...

7

Мен тоғларга бордим... Чўққи учида ийманиб, осилиб турарди Ҳилол. Ойнинг нурларидан ҳўплаб, шимириб, доривор чечаклар терарди Аёл. Сочидан келарди гиёҳлар иси, оппоқ рўмолидан шу ис келарди. Кўзидан, сўзидан, қадоқ қўлидан, изидан эргашиб шу ис келарди. Охукўз кийиклар ёнида эди, шўх, қайсар улоқлар эди ёнида. Чўққидан ийманиб қараган Ҳилол чўмилган булоқлар эди ёнида. У худди ой нури каби эди оқ. У худди ой нури каби эди пок. Бу сирли маъвода — хотир дунёмда мен Аёл кўрмадим ундан гўзалроқ...

Мен уни ногаҳон чўчитмай дея арча панасида турардим беун. Дунё ифорларга қоришган эди. Чечак ҳиди ила сармаст эди тун. Ёраб, узоқдан у мени чорлади. Сеҳру синоатдан муз қотди танам. Ой қошимга келиб, мендан сўради:

— Сен ҳам чечак излаб келдингми, болам? Тун нафас чиқармай тинглади бизни. Юлдузлар ёнарди сирли, ярқироқ. Хаёл кўзгусига боқиб кўрмадим бу каби сирли нур сочувчи **ЧИРОҚ**.

— Тоғда бир гиёҳ бор, тунда етилар. У гиёҳ кўп сирли — меҳригиёҳдир. Минг битта дардларга даво бўлар у. Бемор вужудларга мушфиқ паноҳдир. Тунда у ўт каби ловуллаб ёнар. Зулматни парчалаб, ёғду сочади. У нопок қўлларга ўзни тутқизмас. У мунис дилларга бағрин очади. Аёл ҳам бамисли шу сирли гиёҳ. Сиру синоати қалбида пинҳон. У улуғ тупроқдан қудрат олади. Шунда томир отар, гуллар, берар жон. Она шер қудрати унда мужассам: фаним кўзин бир шаҳд ила ўяди. Гўдаги инграса, қалб қони билан миллат жароҳатин боғлаб қўяди. Улуғ момоларин қутлуғ рўмоли артар кўкрагидан асрлар доғин. У пок, озғин, нозик қўллари ила ҳеч кимга бермайди миллат байроғин! Унинг алласидан уйғонар дунё: миллат уйғонади, халқ уйғонади. Асрлар кунжида мудраган карахт улуғ сўз уйғонар, қалб уйғонади. У гўё миллионлаб нур куқунлари: миллат дарди ила кулиб куяди. У Эркни падардек, оғадек суйиб, жонида гўдакдек олиб юради.

У — ОНА, У — САБР, У — ИШҚ, У — ВАФО, У — ТАБИБ, У — ҲАБИБ, У — БУТУН БАХТДИР, АЁЛ УЙҒОНМАСА, УЙҒОНМАС МИЛЛАТ, У ТЎРТ ФАСЛ ГУЛЛАБ ТУРГАН ДАРАХТДИР!

МОМО ЕР

“Ва биз ерни тўшадик ва қандай ҳам
яхши тўшагувчидурмиз биз”.

(“Қуръони Карим”дан)

Аллоҳ амри ила яралди Дунё... Яралди Замину, яралди Қуёш. Ойу юлдузлар ҳам саф чекди қатор. Қушу қуртлар, сувлар, шамол, булутлар, сервиқор тоғлару, дарахтлар, ўтлар Момо ер кўксини қилди ихтиёр. Ажаб... Даҳшатта тушаман сувларга боқиб. Жимиллаб, гувиллаб ётади улар. Бағрига бўронни яшириб ётар. Ложувард осмонни яшириб ётар. Дунёнинг қақраган дудоқларига тириклик сувини бериб ётарлар. Қаҳру итоб ила тўфонлар қилиб, жонларни тасбеҳдек териб ётарлар. Бул сувлар гоҳ сокин, гоҳ ювошланар, гоҳ дарғазаб бўлиб, қайнаб тошадир. Лек чайқалиб сира тўкилиб кетмас. Момо замин деган улкан косадан...

Титроққа тушаман тоғларга боқиб. Улар оғир... Вазмин, сирли, залворли. Хоҳласа қуёшни қўйгудек тўсиб. Аммо Моможоним, улуғ тоғлар ҳам ғамгусор кўксингдан чиққанлар ўсиб...

Нозланиб юрадур қорақўз жайрон... Ҳусну латофатин қилганча кўз-кўз. Туёқлари кўксинг тешиб юборар... Шунда ҳам лом-мимсан. Сокин ётасан. Жонинг оғриса-да, демайсан бир сўз.

Йўлбарслар юрурлар сервиқор, кибор. Чангалида оху инграб, берар жон. Кўксингга томади қайноқ қизил қон. Гиёҳлар титраниб, сесканиб кетар. Хўрсиниқларингдан тоғ кўпчиб тушар... Шунда ҳам сен жимсан, жоним Моможон. Менинг сабрлигим, бешик тўшагим, қурту қумурсқага бирдек кўрпасан. Кўзу кўнгишларнинг қақроқ чўлига ифорлар сепасан, райҳон экасан. Ажаб...

Асрларнинг боши кўксингда ётар. Ётар оғушингда не улуғ жонлар. Қўли очиқ кетган Искандар, Чингиз, боши кўкка етган не-не ҳоқонлар. Улар гўдак чоғи момиқ товонын кўзларингга суриб, суйиб ўпгансан. Сўнг қирлар қўйнида бошу кўзидан чучмома сепгансан, жамбил сепгансан...

Шундай... жумлайи жаҳонга мушфиқ онасан. Оқ ювиб тарайсан, берасан сутлар. Бағрингда тухумдан чиқиб полпон, бағрингда жон таслим қилар бургутлар.

Кушларга ризқ-рўз берувчи ўзинг.
 Дарахтлар томири кўксингда пинҳон.
 Тўрт фасл тўрт тилда сўзлатиб, гуллаб,
 куртакларга кўзлар бергувчи ўзинг.
 Ҳатто кўксин чақмоқ йиртиб юборса, сенга
 кўз ёшларин илинар Осмон!
 Булутлар чўққингни ўпиб ўтарлар.
 Саҳронга соялар ташлаб ўтарлар.
 Улуғ сувлар юзинг ювиб турарлар.
 Мажнунтоллар сочинг ўраб қўярлар...

Аргумоқлар чопар ҳансираб, кишнаб, девона шамоллар етолмас унга. Булутлардай кўчиб, чиройли бошин индамай кўюрлар азиз кўксинга.

Оҳ, жоним онажон, қутлуғим Момом, боламга бешиклар ясаб ётасан. Фарзандларим қорда қолмасин дея, уйимга эшиклар ясаб ётасан. Бўлиқ донларингни дастурхонимга бўрсиллаган нонлар қилиб қўясан. Оғзимга минг турли ризқ илинасан. Сочларим сувингда ювиб қўясан. Қамишлар ўстириб, найлар тутасан. Дунёни тўлдирай дея навога. Аршга сифмаган дам мангу жой бердинг, ҳазрат Одам Ато, Момо Ҳаввога...

Бу қарзлар жонимни ўйиблар борар: сенга тутганим гул бўлдимми ёлғиз? Унда қайдин пайдо бўлди қутлуғ кўксингда шунча жароҳатлар, шунча қонли из? Кўкдан садо келар нурга қоришиб: биз Одам боласин қилдик мукаррам. Етти қат осмонни бахш этдик унга. Яралмиш заминнинг етгисини ҳам.

Одам боласининг қусурлари мўл: ҳамон тўкиламиз, ё тўлмадикми? Момо Ер самога юзланиб ётар: “Оё, биз ерни тўшак қилиб бермадикму?”

II

Юсуфни бозорга солди бу дунё:

Мана бу оқил қулни ким олади?
 Мана бу ғариб қулни ким олади?
 Мана бу нодир қулни ким олади?
 Мана бу ҳайдалган қулни ким олади?
 Мана бу латофатлик қулни ким олади?

Хиёнат қўлида титрайди қисмат. У зулмат кўксиде бир куёш эди. “Кичкина бўлса ҳам савол саволдир”. “О, мени сотганлар, ўтга отганлар оғаларим эди — қориндош эди”. Ҳамон шу жумбоқдан қийналади жон. Ватанни сотарлар. Дўстни сотарлар. Кўксингда от ўйин пайдо қилишиб, сента ўқ отарлар, олов отарлар.

Онага қилични сермаб бўларми? Онанинг юзига мумкинми урмоқ? Момо Ер ингранар: фарзандлар учун бормикан бундан-да улуғроқ гуноҳ?

Юсуф юзларининг гўзаллиги ҳам,
 Юсуф кўзларининг гўзаллиги ҳам,
 Сочларининг қаро-қаро тунлари,
 Найдан-да ёқимли, нозик унлари...
 Тишлари дур ила ҳусн талашган,
 Қўлларин шамоллар ўпиб, силашган,
 Бу тенгсиз заковат, ҳусн мардона
 Яна ўз бағринга қайтди-ку, Она!

Ҳамон улуғ тоғлар хаёл суради. Ҳамон гиёҳларинг хаёл суради жим. Шамоллар кўксидан бир сас келади: мени сотган эди биродарларим...

Шундай бозорларни кўрган Момосан!

Қайдадир қуриса оби ҳаётинг, одамлар не учун йиғламайдилар?

Биродари ўтса, боласи ўтса, одамлар не учун йиғламайдилар?

Жонажон дўстларин бир пулга сотса, одамлар не учун йиғламайлар?

Йўлбарсин йўқотса, лочини ўлса, одамлар не учун йиғламайдилар?

Улар йиғлайдилар: амали ўлса, шон-шуҳрати ўлса, пуллари ўлса...

Атрофида товон ялаб юрувчи, хиёнаткор, пасткаш куллари ўлса...

Ғалати дунё бу... Ғалати ғоят... Аллоҳ қаршисида кулмиз барчамиз. Аслида Момо ер — Ватан дуосин олиб улгурмоқлик эрур саодат...

Бағрингда туғилиб, ўсиб, улғайиб, яна қучофинга қайтишни сезса, эҳтимол, ғаним ҳам дўстга айланар... Эҳтимол... Шамоллар нохуш эдилар. Феврал баданидан ўтиб

кетди муз. Онага ўқ узмоқ мумкинми, иним? Сени шунча гафлат чирмаб олдим, иблис вужудингга кутку солдим? Биз сенга ишониб қўйдикми, ЭССИЗ! Шу ерда кўзимдан тирқирайди қон. Ўз-ўзимни ёмон кўриб кетаман. Моможон, бешигим, заминим, жоним, энди сенга қандоқ шеърлар битаман?

Бир бурда нон учун сотилмас ўзбек.
Бир ҳовуч пул учун бўлмас саргардон.
Бу жаҳолат учун, бу гуноҳ учун
Сен бизни кечирсанг бўлди, Онажон!

Асрлар томири қақшаб кетдилар. Соҳибқирон бобом куяр бетоқат: руҳни Эрк сувига чайқамоқ керак, Ватан озодлиги — шудир саодат...

Юсуфни бозорга солди бу дунё... Бу асли бир синов, имтиҳон эди. У пойини ўпган оғаларига кулиб турганича шундай сўз деди: “Эй биродарларим, сизлар мени қудуққа ташламадингизлар, балки мени тахтга ўлтиргиздинглар. Эй биродарларим, сизлар мени гурбатга ташламадингизлар, балки мени подшоҳ қилдинглар”.

Шундай азоблардан ўтгансан Ватан! Шундай қийноқлардан ўтдинг Момо Ер. Сен Эрк бешигисан, сабр шоҳисан, қисматлар ёзилган китобсан ахир!

III

“Ҳақиқатда ҳамма мўминлар бир-бирига биродардурлар”.

(“Қуръони карим”дан)

Раҳмати Илоҳий осорига боқ: ҳаётсиз заминга қандай берди жон! Муқаддас китоблар бешак муқаддас: Тавротми, Инжилми, Забурми, Қуръон! Замин ҳам ҳаммага етиб ортади, мўминлик, муслимлик қонимиздадир. Биз билган дунёга тош отма, ганим: Оллоҳ қалбимизда, жонимиздадир. Қара, Қуёш, Ойга, нурларин сепар, биз нурга юзини ювган авлодмиз. Муқаддас китобин сендан яшириб, қабрда асраган одамизодмиз! Бизни ер юзидан сурпурмоқ бўлиб, минг бор уриндилар, оқди дарё қон. Улар унутдилар, момомиз замин, бизни асрайверар отамиз Осмон!

Момо Ер, сен шундай муқаддассанки, ибодат учун ҳам тупроқ берасан. Бошидан қуёшлар ўтмасин дея, соя-салқин деган япроқ берасан. Қара, гиёҳларинг қандай мўминлар... Бир-бирин қучоқлаб, тиллашиб яшар. Қушлар бозор қилар, дарёларингдан болачаларига сувлар ташишар. Дарахтларинг иноқ, шовуллаб турар, Аллоҳдан беамр узилмас япроқ. Кўнглимдан бир ёруғ сўзлар ўтади: Момо Ер мўминлар ичра мўминроқ. Мўминлар барчаси биродарлардир: зулм — руҳ дарахтин қуритар оғу. Қўлимиз узатсак бир-биримизга гуноҳларимиз ҳам тўкилар дув-дув... Мўминлик ҳамманинг қўлидан келмас: у зулм эмасдир, у ҳилм, карам... Бизни кузатурлар безовта, гирён: аввал, охир ўтган пайғамбарлар ҳам...

Бир куни Сулаймон пайғамбаримиз йўл олди чумоли водийси томон. Беҳисоб лашкардан митти жонларни босди кўрқув, босди беҳад ҳаяжон: “Уйга киришлар, ҳой, биродарларим, — деди бир чумоли ҳовлиқиб, шошиб. Мабодо Сулаймон аскари кўрмай, сезмай қолиб, сизни кетмасин босиб”.

Ҳамон табассумлар қилар пайғамбар, юз тутганча таңҳо қодир Худога: “Неъмату, шукрингдан бенасиб қилма, солиҳ амал бергин, зулмдан асра, умрим сероб айла мўл-кўл дуога...”

Мўминга биродар бўлмоқлик учун, қалб иймон нурига чўмилмоғи шарт. Чумолига озор бермас мусулмон, меҳр булоғидан сув ичар дарахт.

Эй, ниқоб ортида турган ғанимлар! Муқаддас динимиз қилмангиз ҳаром! У бизнинг қонимиз, жонимиздир. Бир-бирига зулм қилмас мусулмон. У киндик қонлари тўкилган замин увоғин кўзига суриб яшайди, саҳролар кўксига бағридан оққан савоб дарёларни буриб яшайди. У гўдак қўлига илк қадамданоқ бош ёрувчи тошмас, гуллар беради. Аёлин асрайди, нон-ризқ келтириб, Ватан хизматида тун-кун елади.

Кибордан олисда бўлади мўмин.
Кўзлари ҳаддидан ошиб кетмайди.
У ерни авайлаб-авайлаб босар,
Сўзлари ҳаддидан ошиб кетмайди.
Нафсига қул бўлмас, мунофиқ бўлмас...
Итларга Ватанин сотмайди.

Гўдагини гумроҳ қилмас ҳеч қачон,
 Нафс оловига отмайди.
 Подшоҳини ғийбат қилмайди мўмин.
 У Аллоҳнинг ерга тушган сояси.
 Мўмин эзгуликдир, сабрдир мўмин.
 Мўмин — ҳақиқатнинг дояси.

Аллоҳ Ер юзининг ҳар бир жойини ибодат учун пок қилиб яратди. Ва ўзи хоҳлаган бандаларига шоҳлик рутбаси-ю, нурун қаратди.

Момо Ер, золимлар зулмидан сени танҳо қодир эгам — Аллоҳ асрасин. Қучоғингда жаннат меваси унсин, қалбларни ишқ деган булоқ асрасин.

Бир бурда нон учун сотилмас ўзбек,
 Бир ҳовуч пул учун бўлмас саргардон.
 Сенга зулм қилган бўлсак ногаҳон,
 Гуноҳимиздан ўт азиз онажон!

IV

“Эҳсонлар ёрдамида дилларни қўлга кирит...”

(“Қуръони карим”дан)

Эҳсон, қай тахлитда бўлади эҳсон? Момо Ер эҳсонлар кутиб ётибди. Менинг қўлларимдан, менинг кўзимдан... Менинг қадамимдан, менинг изимдан... Мен унинг дилини овламоқ учун далага уруғлар сепмоғим керак. Бўлиқ буғдойзорлар шовуллаб турса, ризқ денгизи турса чайқалиб кулиб... Гўдақларим юзи ширмой бўлади. Момо Ер қайтарар бирга минг бериб.

Самарқандда шундай боғбон бор эди. Фанижон ота деб суюрдик уни... Ташландиқ ерларни сўраб олди у. Ўзи бемор эди — хастаҳол эди. Қанд касал қўймасди зулукдек сўриб. Барибир боладек билмасди тиним. Шундай бир боғ барпо қилдики ота... Жаннатдан бир бўлак ташлаб кетди у. Житаргўшалари — дарахтларининг кўзларини мангу ёшлаб кетди у. Шундай... оптимиздан қолсин эҳсонлар...

Эҳсон, қай хил рангда бўлади эҳсон? Кўзим кўзларингга ҳар куни тушар. Ҳар куни дийдоринг жонимга босгум. Моможоним менинг, хазинам момом, не хизматлар қил-

сам, эхсонлар берсам сенга лойиқ фарзанд деган ном олгум... Гулларга ўрагим келади сени, сочларим супурги қилгим келади. Тоғларингга чиқиб, минг бир гиёхнинг сирини Синодек билгим келади. Куёш нурларини ҳовуч-ҳовучлаб, муқаддас бошингдан сепгим келади. Типратиконларинг кўлидан ушлаб, иним деб юзидан ўпгим келади.

Не қилсам, кўнглингни топаман, Она? Не қилсам асрайман ёмон кўзлардан! Сукут қилмай сўра, талаб қил, ёдлат, фарзандлик бурчини ўғил-қизлардан. Токи, кўкрагингдан оқ сутинг эмиб, оппоқ юзларингга тош отмасинлар. Гумроҳ бўлмасинлар, иблисни кучиб, бўғзи қадар гуноҳга ботмасинлар. МОМО ЕР! Сен энди дунёга юз очмоқдасан, ортадир азоблар, ортадир рўё. Табаррук заминим, жону жаҳоним, эй замин аталмиш оқ сочли Момо!

* * *

“... Кўрсат жамолингни, сенга бир қарай”

(“Қуръони карим”дан)

Ҳақ жамолин истар ҳар битга кўнгил. Ҳазрат Мусо беҳуш бўлиб йиқилди жисми билан қутлуғ Момо тупроққа, Онажон, сен уни оҳиста қучдинг, аъзойи баданинг тушиб титроққа. Хуш қайтди қалб билан. Тасбеҳ айтди тил. Сен унинг жисмини кўксингда тутдинг. Тур тоғи шодлигин қутлуғ май каби энтикиб шимирдинг, энтикиб ютдинг. Аслида яратган эҳсони-ку сен! Одам авлодига айланган нисор. Тоғларинг эҳсондир, сувларинг эҳсон, ҳаволаринг эҳсон, эҳсон эрур қор! Балки Ҳақ жамолин бир заррасисан — жисму жонимизни бағрингда тутган. Сенга тик боқмоққа зарра ҳаддим йўқ, тақдир китобини зарралар битган.

Эй муқаддас Ватан — жоним Момо ЕР!

Мен Аллоҳ кўнглини олмоғим учун аввал сенинг дилинг овлашим керак. Ярадор оҳунинг оёқларини рўмолларим ила боғлашим керак. Илон заҳаридан обиновотлар, қуш сутидан дарё қилмоғим керак. Қарғаларга салом сўзин ўргатиб, балиқлар тилини билмоғим керак.

Вақт келди. Шовулар қалбларда дарё. Шунчаки яшамоқ бизлар учун ор. Эрк дея ёнмаган сўқир кўзларга Юсуф кўйлагини суртмоқлик даркор. Икки қирғоқ аро чайқа-

лар денгиз. Ватан ҳам қалб ичра чайқалиб турар. Шам ловуллаб ёнар. Ошиқ парвона шамнинг шуъласига ўзини урар. Сен-ку шам эмассан, Куёшсан Ватан! Мен гоҳ баҳордирман, гоҳ ёз, гоҳ кузман. Сенга бор эҳсони — биргина қалбин индамай тутувчи паркентлик қизман. Болалигим чопар тупроқларингда. Онам ҳамон сочим ўрмоқда тараб. Мен эса бир чексиз қувончга тўлиб, қуёшга чопаман, қуёшга қараб. Ҳамон югураман, майда сочларим... Гоҳ баланд тушаман, гоҳ паст тушаман. Кўксига Аллоҳу ёлғиз сен ила мен ҳамон ўшаман, ўша-ўшаман. Бир ҳовуч тупроқ не, битта заррангни то абад ғанимга кўрмайман раво. Мен кимман: бор-йўғи битта соч толанг, битта оқарган соч толангман, Момо! Она, деб биз балки айтаверармиз, сен жим эшитасан, олмасдан нафас. Эй, жону жаҳоним, табаррук замин, сен ҳам мени “болам” дея олсанг бас!

ТОНГГА ҚАСАМ

Мана, бир неча кундирки, етмиш икки томиримни ўт каби куйдириб, руҳимни алғов-далғов қилиб, юрагимнинг қонли ёшларига ғарқ бўлиб, “ГИРЯ” нола қилади. Бу куй юрагимнинг туб-тубидан сизиб чиқиб, халқнинг кўзидаги, сўзидаги, нафратидаги, қатъиятидаги изтиробга қоришиб кетади. Юрагимдаги нафрат дарахти лаҳза сайин юксалиб боради. Иблис ўйинларининг қурбони бўлган ҳамюртларимнинг бошида бўзлаган отахонларнинг, онахонларнинг, маъсума келинчақларнинг, нигоҳлари ёлғиз ҳайрат ва ишончдан иборат бўлган гўдақларнинг киприкларидан узилган, ёмғирдай қуйилган аччиқ азоб томчиларини ичиб юксалади бу дарахт... Бу дарахтнинг илдизларини қучиб эса бизни ҳамиша меҳру-муҳаббати, зилол сувлари-ю, ҳалол ризқ-рўзи ила сийлаган, ибтидо-ю интиҳомиз оралиғидаги яхшилигу ёмонлигимизни бирдек кўтарган сочлари оқ она Ватан ётади.

... Сенга ўқ уздиларми, муқаддас саждагоҳим? Сенга тиг кўтардиларми, азиз онажон? Қучоғингда қирғоқларига сифмай, гувиллаб турган қудратли халқ қалбини ҳазон япроқлари янглиғ тўзғитмоқчи бўлдиларми? Ҳар бир ҳужайрасига Ватан сўзи муқаддас Қуръон оятлари янглиғ

нақш этилган, оқарган сочларининг ҳар бир толаси ором нелигини аллақачон унутган, сенинг табарруклигинг ва танҳолигингни дунёнинг энг чекка бурчакларига-да севинч ва ифтихор ила намойиш қилган улуғ фарзандингни йўлдан олиб қўймоқ бўлдиларми?

Демак, улар биздан кўрқадилар! Демак, улар бизнинг кўксимизга гулга кираётган муҳаббат ва нафрат, Эрк ва Уйғониш дарахти кўклигидан қаттиқ алам ва изтиробга тушадилар. Демак, қалбимизда ҳилпираб, дунё узра қанот ёзаётган туғимиз тўлқинларидан титроққа тушадилар. Демак, улар— Иблис болалари — гўдақларимизга унутилаётган аллаларимизни қайта-қайта сеҳрга тўлиб айтаётганимизда тонггача тикан устида юриб, қабих ниятларини режалаштирадилар.

Ҳа, бундай қабих, ифлос, разил ишни парда орқасида туриб, улуғ Тангри даргоҳидан абадул-абад қувилган, ўзларининг шаклу-шамойилини турфа рангда кўрсатадиган Иблис ва унинг ҳамтовоқлари амалга оширадилар ва абадий дуойибадга юз тутадилар.

... Тўмарис онамизга таҳдид қилдилар. У ғанимининг разил бошини танидан жудо қилиб, қон тўла саночга тикди...

... Курбонжон додхоҳ онамизга таҳдид қилдилар... У беҳисоб ғанимларининг қабих ниятларини қутлуғ шамширдай кесиб, дор остига келди ва ўғлига айтар сўзини айтиб кетди. Шамоллар йиғлади, у йиғламади, тагидаги учқур тулпори дув-дув кўз ёш тўкди, у йиғламади. Аҳли аёл, эркак йиғлади. У йиғламади. Ва ҳануз улуғ додхоҳ онамиз хаёл кенгликларида мағрур ва мардона от чоптиради, нигоҳларидаги нафрат қора тошларни ўт бўлиб куйдиради...

Ҳазиллашиб бўлмайди бундай халқ билан. Ҳазиллашиб бўлмайди бундай оналарни туққан Ватан билан... Ҳазиллашиб бўлмайди ловуллаган юракли фарзандларга волида бўлган бундай оналар билан.

Бизни кўркувга тушади, деб ўйлашди. Хато қилишди. Имони кемтиклар таҳликага тушадилар.

Бизни саросимага тушади, деб ўйлашди. Хато қилишди.

Жони сабиллар пана жой излаб қоладилар.

Бизни тўзғиб кетади, деб ўйлашди. Хато қилишди.

Аламзадалар, нафс бандалари тўзғиб кетадилар.

Биз нафратдан янада қаттиқроқ мушт бўлиб тугиладиган халқмиз.

Биз ўзга чаманлар исига ўрганмаган оналармиз.

Биз ўзга тупроқларда жон беролмайдиган аёллармиз.

Биз ўзга ҳаволарда томир отмайдиган гиёҳлармиз...

Зўрлигимизу, ғўрлигимиз билан, қувончимизу андуҳимиз билан, кенглигимизу, тенглигимиз билан, сахийлигимизу соддалигимиз билан сеникимиз, азиз Онажон!

Тиконларинг гулимиз, майда тошларинг дуримиз, ҳар бир зарранг кўз нурумиздир...

Сенинг болаларинг буюк бобокалонларимиз — соҳибқирон Амир Темур бўлиб, шеърият султони Алишер Навоий бўлиб, Имом Бухорий, Аҳмад Фарғоний, Имом ат Термизий, шоҳ Бобур каби улуғ зотлар бўлиб, берган оқ сутингни ҳалоллаб келишган. Абу Али ибн Сино бўлиб дунё дардига дармон бўлган.

Сен ҳеч қачон ёмон болаларни туғмагансан, онажон! Иблис болалари эса уларга ёвузлик волида бўлган, сут берган. Ундайларни ерда бандалар, кўкда Аллоҳ сира-сира хуш кўрмайди. Денгиз йўлида учраган ғовларни чирпирак қилиб кўкка отганидек, бундай қузғун ва ўлаксахўрларни гувиллаган денгиз — халқ бир зарб билан қирғоққа чиқариб ташлаб, яна улуғ йўлида давом этаверади.

... Жанна д'Аркни тоғдек уйилган ўтин устига қўйиб, ўн минглаб томошабин ҳузурида гулханда ёндиришди. Унинг нозик жисми ловуллаб кўкка ўрлаётган гулхан ўримларига қўшилиб, ҳаволарга тарқалиб, сочилиб кетди. Руҳи ўз эгасига — уни яратмиш Парвардигор ҳузурига йўл олди. Аммо, ёниб, ўчиб, совутан гулхан куллари оғушида мўъжиза — алангалар минг уринса-да, ямлаб удасидан чиқолмаган, бус-бутун самандар юраги қолди.

Муҳтарам юртбошимиз Ислом Абдуғаниевич! Асрлар оша гиря гулханларида ёнмаган, бус-бутун юраги, мардона қалби билан ўзбек оналари ҳамиша ёнингиздадир. Сиз биз ва болаларимизни шамолларга-да ишонмайсиз, куёшнинг нурларини обирахмат каби борлигимиздан куйингиз келади. “Огоҳ бўлинг!” дейсиз, бундай фожеа руҳу вужудимизни зилзила каби қаттиқ силкитиб ўтди. Яна ва яна огоҳ бўлмоқ, юрт тақдири, болалар тақдири учун доимо бедор ва огоҳ бўлмоқ ҳисси томирларимизда қон янглиғ оқмоқда. Қалдирғочлар ҳар тонгда Валфажр ўқир

экан. Валфажр — Тонгга салом дегани. Ўзбекистон қалдирғочлари — сизнинг ҳеч кимга бермайдиган болаларингиз оналари ила ҳар субҳидам бу қутлуғ заминга табарруқ Ватанга тинчлик ва осойишталик, фаровонлик сўрар экан, улуғ Истиқлолимизнинг бошида турган Сиздек буюк инсонни “Аллоҳ ҳамиша ўз паноҳида асрасин!” деб дуолар қилади. Зеро, заминдан аршгача чўзилган бу жажжи ҳовучларга тўла дуолар Жаноби Ҳақ ҳузурида албатта ижобат бўлғай...

НУРЛАРНИНГ ҚАЙТИМИ НУР БЎЛАДИ

Кўҳна тарих гувоҳ: муаззам Шарқ тахтига улуғ соҳибқиронлар, султонлар, неча-неча ҳоқонлар келиб-кетдилар. Ҳеч нима ўзгармади.

Аёл пойгақда қолаверди.

Бўйи дунё билан бўйлашадиган фарзандлар ҳадя этди. Ҳеч нима ўзгармади.

Аёл пойгақда қолаверди.

Унутилган гул янглиғ, хазон япроғи янглиғ, ёлғиз дарахт янглиғ бир чекқада қолаверди. Саодат буржидаги юлдузларнинг нурлари-да унга етиб келмади.

Аёл пойгақда қолаверди.

Ҳуснига қул бўлдилар.

Аёл пойгақда қолаверди.

Ақлига тасаннолар ўқидилар.

Аёл пойгақда қолаверди.

Унинг пойига жаннатларни нисор этишса-да, болаларини бағрига маҳкам босиб, Аёл пойгақда қолаверди.

Аёллар лаҳзаси, аёллар куни, Аёллар йили тарихнинг хаёлига бир лаҳза бўлса-да келмади. Зотан, улар момо Тўмарис, Жанна д’Арк, малика Клеопатра бўлиб дунёларни ҳайратга солиб улгурган эдилар-ку! Зотан, улар Зебуннисобегим, Нодирабегим, Мумтозмаҳалбегим бўлиб, бир даста нурга айланган эдилар-ку...

Ўзининг ўзлигини англатиш, камситилган ҳуқуқини тиклаш, ҳаётнинг ширин мевасини татиб кўришга у ҳам бурчли эканлигини билдириш учун қилган Халқаро ҳаракатлари ҳам деярли наф бермади.

Аёл пойгакда қолаверди.

Шунда у шоира Робиа бўлиб, аёл муҳаббатини тандирга айланган ҳаммом деворларига қизил қони ила иншо этиб, “гўё қиздирилган това ичидаги балиқман, келиб ҳолимни томоша қил”, деб дунёга мурожаат қилиб ёзиб кетди. У на зарда қилди, ва на аччиқ қилди. У бор-йўғи дунёга Аёл қалби ҳукмини айтди. Шунда ҳам ҳеч нарса ўзгармади.

Аёл пойгакда қолаверди.

Шунда у Увайсий, Нозимахоним, Маҳзуна, Зулфия-хоним бўлиб, яна такрорланаверди. Шарқ аёлининг ақли дарёларидан бутун дунё сув ичди.

Демак, Аллоҳ Аёлни ёлғиз қошу кўз учун яратмаган экан-да... Демак, Аллоҳ Аёл елкасига ҳаётнинг қувончу ташвишларига волидаликни, заминнинг абадий яшиллигини таъминлашга жавобгарликни, маънавият дарёларига миробликни, мангу гўзалликка посбонликни, келажакка қалқонликни ишониб топширган экан-да. Демак, унинг беқиёс ҳусни талъати, нозик ақли, куйинчақлиги ортида дунёнинг улкан хонадонига шамчиноқлик вазифаси пинҳон экан-да...

1999 йил муҳтарам юртбошимиз Ислон Каримов томонидан АЁЛЛАР ЙИЛИ деб эълон қилинди.

Аёллар йили деб эълон қилиниши билан тоғларнинг боши осмонга етди. Қушларнинг чуғури самони тутди. Дарахтларнинг томирлари зам-зам суви ила сероб бўлди. Мудроқ куртақларнинг бўғзидаги сўзлари яшил куйларга айланди. Дарёлар буралиб-буралиб оқа бошлади. Момоларимизнинг пешонасидаги ажинлар текисланди. Аёлларнинг нигоҳидаги қуёшдан бодомлар гуллади. Курраи заминнинг кўкси бирдан кенгайди. Боласини бағрига маҳкам босган Аёл қўлига тоғ бургутлари келиб қўнди.

Аслида бу йилнинг Аёл қалбидан кутгани ҳам шу эди-ку.

“Биз мамлакатимиз янгилалиши ва тараққиётига фақат фуқароларга кенг ҳуқуқ ва эркинликлар бериш, агар истасангиз жамиятимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётида уларнинг фаол иштирокини рағбатлантирибгина эришмоғимиз мумкин”, деб ёздилар муҳтарам Президентимиз. Ва аёлларнинг сиёсий, ижтимоий, шахсий ҳуқуқлари ҳимо-

яси йўлида дунё миқёсида биринчи бўлиб пойгакдаги Аёлга қўл узатдилар. Унгача жамият Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, “Соғлом авлод учун” орденини таъсис этиш тўғрисидаги Ўзбекистон Президентининг 1993 йил 4 мартдаги Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1995 йил 2 мартдаги “Давлат ва жамият қурилишида аёлларнинг ролини ошириш бўйича чоралар тўғрисида”ги Фармони, Ўзбекистон Республикасининг “Оила ва никоҳ тўғрисида”ги қонунлар кодексига каби муҳим ҳужжатлар негизида Аёлга бўлган катта ишонч ва авайлаш туйғуси, унинг Аёллик олами давлат томонидан ҳамиша муҳофаза этилажаклиги ҳақидаги улуғ ғамхўрликнинг гувоҳи бўлди.

Етти йил мобайнида она заминимизда амалга ошириладётган барча қутлуғ ишлар биринчи навбатда Аёлларни қувонтирди. Юртимизга улуғ бобокалонимиз Аҳмад ал-Фарғоний қайтганларида улар билан бирга кўзларида ёш ила волидаи муҳтарамаларининг руҳлари ҳам қайтиб келди. Муҳтарам зот имом ал-Бухорийга атаб етти ойда бунёд этилган улкан обидани қуриш жараёнида ҳазратнинг оналари руҳи ҳамиша ҳозир у нозир бўлиб, арш тоқини ўз дуолари ила сероб қилган бўлса ажаб эрмас... Гарчи руҳлар кўздан пинҳон бўлсалар-да, товушлари қулоқларимизга чалинмаса-да, ипак либосларининг шитирлашлари шаббода янглиғ юзу кўзимизни силаб ўтар. Миннатдор нигоҳлари тунда бедор ўлтирган дамларингизда бир тутам нур — ой нури бўлиб, даричангиз оша юзу кўзларингизни ёритар. Аёлнинг дуога очилган кафтларига қараб, кўз ўнгимда зилол булоқлар жонланади. Бу булоқларда Она ватан ва унинг ўғлонларига аталган тонгдай ёруғ ниятлар қайнаб ётади.

Мен Ҳиндистонда бўлмаганман. Бироқ у ерда бўлганларнинг айтишича, “севги ва садоқат қасри” бўлмиш Тожмаҳал кўркини дунё бошидаги тожга ўрнатилган ноёб гавҳар деб таърифлайдилар. Аёллар йили баҳонасида менинг қалбимда ажиб орзулар бош кўтаради. Вақтлар келиб, ўзбек аёлларининг ақли шуурини, латофатини биз унданда кўркавроқ биноларга нақш этармиз. Ҳазрат Алишер Навоийнинг “Етти гўзал” рамзидаги қасрининг етти дарвозаларидан дунё аҳли ҳайрат ва ҳавас ила оқиб кирар. Меҳмонларни Тўмарис момо-

миз, Курбонжон додхоҳ, Нодирабегим ва шу каби но-дираи давронлар тимсоллар рамзида кутиб олар. Мактаблардан дарс сифатида киритилажак “Навоий сабоқлари”ни етти ёшли умид ғунчаларимиз Ҳазрат Навоийни қуршаб олган “Шоиралар хиёбони”да яна бир марта такрорлаб олар... Оиланинг муқаддаслиги, хотин-қизларнинг билим олиши йўлидаги тўсиқларга батамом чек қўйилар.

Аммо унгача Аёлда Аёлликни уйғотмоққа эришишимиз лозим. Бу йўлда бизга муқаддас Аёллар йили ёрдам беради. Биз дунёнинг синчков нигоҳларини елкамиз оша ҳис қилиб, илм ва ижодда куртак бўлиб бўртамиз, ишонч ва муҳаббат бўлиб гуллаймиз. Ватаннинг фидойи оналари бўлиб мева берамиз. Болаларимизни юз эллик йиллик оғулардан халос қиламиз. Руҳий ва жисмоний қувват ила соғлигимиз тиклаб оламиз. Кўлимиздаги мўйқаламлар Ватан сувратини беқиёс меҳр ва муҳаббат ила полотноларга туширганида, дунё энтикиб, унинг қошида узоқ-узоқ қолиб кетади. Дунё халқлари билан илмий ва ижодий баҳсларга киришганимизда, Шарқ Аёлининг назокати ва ҳаёси, теран ақлига тан берадилар ва улуғ Гёте мисол “Ғарбу Шарқ девон”лари яратадилар.

Аёллар йили... Бу биз учун катта ишонч йили... Аёллик қудратига, яратувчанлигига, ақлу шуурига, муҳаббатига ишонч йили. Зотан, инсон руҳиятидаги энг гўзал яратувчанлик ҳам шу ишонч орқали намоён бўлади. Аёллар йили биз аёллар учун улуғ дарёларнинг бошида туриб, ҳар биримизга улашилинаётган оби ҳаёт. Юз-кўзларимизни меҳрибонлик билан силаётган қуёш нури. Бу нурларнинг қайтими нур бўлади. Улуғ Эрк дарёсининг зилол мавжларида биз фарзандларимизни чўмилтириб оламиз. Ватанни, она заминимизни, болаларимизни она шер муҳаббати ила севмоқ, ҳеч кимга бермаслик туйғусини биз қонларимизда янада бошқача, янада қудратли қилиб намоён қиламиз. Ватан деган сўз етмиш икки томиримизни ларзага солмагунча биз ўзимизни уйғотаверамиз.

Ватан надир, туққан ерим, турғон ерим, ўсиб-униб, ўйнаб-қулиб, юрғон ерим. Жоним ватан, таним ватан, кўзим ватан, эсдан чиқар они кўрғоч, кўрғон ерим, деб ёзади шоир Сидқий Хондайлиқий. Чиндан, ҳар бир аёл

ўзини жажжи Ватан деб билмагунча, биз дарёларга айланиб бораверамиз. Замин кўксига энг сара, энг гўзал гул ва дарахтларни экамиз. Бир-биримизга энг ёқимли, энг гўзал сўзларимизни айтамыз. Шундай жипслашамизки, орамиздан ҳатто шамоллар ўта олмайди.

Бунда бизга Аёллар йили ёрдам беради.

Бунда бизга муҳтарам Президентимизнинг ишонч ва кўмаклари ёрдам беради.

Зеро, Аёллар йили дунё тарихида янги Асрнинг ибтидосидир...

ВАТАН

Бир куни ё майса, гиёҳ бўламиз,
Шунда ҳам ҳолингдан огоҳ бўламиз.
Шоир қаламингга сиёҳ бўламиз,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Ё ёмғир бўламиз, бўламиз шабнам,
Майсалар кипригин айлажакмиз нам.
Ногоҳ хазон мисол тўкилганда ҳам
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Юлдузлар кулгусин ичганда ҳилол,
Сочларин дарёда ювса мажнунтол.
Бир бойчечак бўлиб, сурганча хаёл,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Биз сингил, ё ини, ёки оғамиз,
Бағрингда дарё ё тоғдек қоламиз.
Ғаним бошига тош бўлиб ёғамиз,
Сендан бир ҳам айро тушмаймиз, Ватан!

Кўксингда қулунлар бўлиб чопамиз,
Арча бўлиб тоғлар бағрин ёпамиз.
Бургут бўлиб, чўққинг излаб топамиз,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Майли, тиканларинг қонатсин қўлим,
Майли, изғиринлар қилсинлар зулм.
Сен рози бўлсанг бас, энажон элим,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Сендан хаёлда ҳам кетмаймиз нари,
Онасини қучган фарзанд сингари.
Сўнг сўз ёзганда ҳам умр дафтари,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Туфинг нафасларин ичганда дунё,
Ўзбек деган номга тўлганда само.
Биз бағрингда ётиб, қилганча дуо
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

ҚОДИР ЭГАМ, ТУРКИСТОННИ АСРАГИЛ!

Тунда туриб, юлдузларга боқдим мен,
Юлдуз тўла дарё каби қалқдим мен.
Арш аркини нидо бўлиб ёқдим мен:
— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Кимдир сендан беҳисоб ганж сўрайди,
“Гуноҳларим кеч”, деб юпанч сўрайди.
Ғанимига кулфату, ранж сўрайди,
— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Кимдир етти пучмоқ аро бемакон,
Юрагида Ўшу, Ўзган, Андижон.
Нола қилар, кўзларидан оққан қон:
— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Бу оламдин ким топибди ҳаловат,
Лек Ватанда яшаб ўлмоқ саодат.
Куш-қумурсқа, тоғлар қилар ибодат:
— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Хур-хур эсган шамолларинг сўрайди,
Тўлин ойу, ҳилолларинг сўрайди.
Камгап, камқон аёлларинг сўрайди:
— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Бешикдаги гўдакларинг сўрайди,
Энди унган чечакларинг сўрайди.
Аллалару, эртақларинг сўрайди:
— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Ватан, сендан ўзга айтар сўзим йўқ,
Зарим, зўрим, балки кўрар кўзим йўқ!
Сен омон бўл, йўқса менда тўзим йўқ:
— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

МЕНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИМ, ОНАЖОН ТИЛИМ

Онам, онажоним, алласи ўзинг,
Тилим тилсими-ю, яллasi ўзинг.
Улкан тоғ яширган тилласи ўзинг
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

Тўлин ой ишвасин таржимони сен,
Мен фақир бир қулнинг хонимони сен,
Туркий деган халқнинг тоза қони сен,
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

Сенсиз мен нимаман, сенсиз мен кимман,
Сенсиз мен бўшлиқман, сенсиз мен жимман.
Сенсиз мен оёқлар остида чимман,
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

Тупроқ шивирини қўшган жонимга
Лавҳул бузругимсан устихонимда.
Жонбахш ҳаводирсан оққан қонимда
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

Фаним қасддан пайҳон қилган чаманим,
Оғзини сувлиғи йиртган саманим.
Кимларга яхши-ю, кимга ёмоним,
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

Умр деганлари сувдайн оқди,
Ким чакканга райҳон, ким тикон тоқди.
Лек дарёлар яна кўксингга оқди,
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

Шу куйган дилимнинг яролари кўп,
Чўлпону Фитратдек саролари кўп.
Тилим деб қисмати қаролари кўп,
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

Ҳазрат Навоийдек соябони бор,
У мангу бағрингда бўй чўзган чинор,

Минг булбул тилига сайраб ётган тор,
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

Қоракўз боламга ўзинг энага,
Ўзинг дарғадирсан туркий кемага.
Сенсиз шоирлигим арзир нимага,
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

Тарихим, тақдирим, ой оққан булоқ,
Чучук тил гўдагим, тиллашган иноқ,
Хоҳла тумор бўлай, хоҳла кўзмунчоқ,
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

Менинг ўзбек тилим, онажон тилим.

КАМОЛ МАТЁҚУБОВ

САЛТАНАТ ВА АЁЛЛАР

КИРИШ

Шўро империяси даврида “Туркистонда аёллар қадимда тўрт девор орасига қамалганди, улар давлат ишларидан беҳабар, сиёсат, ижтимоий ҳаёт, маданият ва маънавиятдан йироқ эдилар. Инқилоб уларга озодлик берди”, деган гаплар кўп айтиларди. Бундай гаплар остида империяга хос аждов, халқимизга нисбатан ҳақорат мавжуд эди. Яъни улар бу билан туркистонликлар аҳли аёлига нописандлик билан қарайдиган, маданиятдан йироқ, қолоқ халқ эди, деган ҳақоратомуз ёрликни ёпиштирмакчи бўлардилар. Лекин биз бошқа бир ҳақиқатдан ҳам огоҳ эдик: олис аждодимиз Тўмарисдан тортиб Нодири, Анбар отин, Қурбон додхоҳгача момоларимиз ҳаётда буюк яратувчиликлар, ижтимоий ўзгаришлар бошида бўлиб келганликларини ҳам билардик. Эндиликда тарихимиз билан кўпроқ танишганимиз сайин бу ҳақиқатни янада тўлароқ англаб етаямиз. Шарқ аёллари барча даврларда эркаклар билан ёнма-ён туриб, давлат ишларидан тортиб маданият, маънавият жабҳаларида ҳам фаолият кўрсатганлари намоён бўлмоқда. Бунинг ёрқин мисолларидан бири темурий маликаларнинг фаолиятидир. Бу мавзу кейинги йилларда тарихчиларимиз томонидан кенг тадқиқ этилиб, темурий маликаларнинг салтанатдаги ролига юксак баҳо берилди. Шу ўринда ҳақли бир савол туғилади. Хўш, темурий маликаларнинг темурий шаҳзодалар билан ёнма-ён туриб давлат ишларида, мамлакат ижтимоий ҳаётида иштирок этишлари, маслаҳаттўй бўлишлари тасодифий эдими? Йўқ, асло! Аёлларнинг салтанат ишларидаги фаолияти Мовароуннаҳр, Хуросон, Хоразм давлатлари ички ҳаётида анъана сифатида аввалдан шаклланган эди. Масалан, темурийлар давригача, XI—XII асрларда ҳукмронлик қилган Хоразмшоҳлар салтанатида Туркон хотунларнинг роли катта бўлган. Туркон хотунлик хоразмшоҳларга салжуқийлар давлатидан мерос бўлиб ўтган. Салжуқийларнинг ўзи бу анъанани қорахонийлардан олган. Тур-

кон хотунларнинг пайдо бўлишининг туб илдизлари, тоҳарлар, хорасмийлар, сўғдийлар, кушонлар, улуғ турк ҳоқонларига бориб тақалади.

Булардан англашилиб турибдики, туркистонлик аёллар илк туркий ҳоқонликлар, ўрта аср, кейинги хонликлар замонларида ҳам тўрт девор орасида қолиб кетмаганлар, аксинча, мамлакат, салтанат ишларида фаол қатнашганлар, юрт озодлиги, ҳақлик учун курашганлар. Бу масаланинг бир томони. Лекин масаланинг иккинчи томони ҳам бор. Шарқ аёллари ўтмишда кўпроқ оила бағрига интилган эканлар, бу билан жамият учун яна бир муҳим вазифани адо этганлар: улар тарихда буюк ишлар қилган улуғ инсонлар, алломалар, юртпарвар филойиларни тарбиялаб етиштирганлар. Бундай улуғвор ишни аслида ҳар қандай озодликдан масрур бўлган аёл ҳам амалга ошириши осон эмасди.

Аёлларнинг жамиятдаги фаоллиги ҳақида гап борар экан, хўш, XI—XII асрларда Хоразм, Мовароуннаҳр, Хуросон, Ҳиндистон, Эрон, Ироқ, Озарбойжонни ўз ичига қамраб олган хоразмшохлар — ануштегинлар салтанатида аҳвол қандай бўлган, давлат тақдири қандай кечган ва уларда аёллар қандай мавқега эга бўлганлар, деган саволлар туғилади. Бу салтанатнинг маликалари мамлакат тараққиётида қандай рол ўйнаганлар? Чингиз босқини пайтида, озодлик учун кураш жараёнида уларнинг тақдири қандай кечган? Бундай саволларга жавоб топиш шарқ аёлларининг ҳаёти ва фаолияти ҳақида батафсил фикр юритиш, улар ишларини холис баҳолаш имконини беради.

Ушбу рисолада ана шулар ҳақида маълумотлар беришга ҳаракат қилдик. Бу борада хоразмшохлар тарихига оид Ибн ал-Асирнинг “Ал-Камил фит-тарих”, Закариё Қазвинийнинг “Асар ал-билад”, Шихобиддин Насавийнинг “Сират ас-султон Жалолиддин Манкбурни”, Жувайнийнинг “Тарихи Жаҳонгуша”, Рашидиддиннинг “Жами ат-Таворих”, Ёқуб Ҳамавийнинг “Муъжам ал-булдан”, Ал-Калқашондийнинг “Субҳ ал-ашё” ва бошқаларнинг асарларидан фойдаландик. Ўйлаймизки, аждодларимиз, момолармиз тарихи сизларни ҳам бефарқ қолдирмайди.

I боб

ТУРКОН ХОТУНЛАР ВА МАЛИКАЛАР

Хоразмда Ануштегинлар давлатининг тамал тошини қўйган ҳукмдорлар Хуросон ва Ироқдаги салжуқийлар саройидаги султонлар хизматида бўлган мамлуклар эдилар. Ануштегин Гарчай султон Маликшоҳ I ҳукмронлиги даврида саройда таштдорлик (ҳаммомлар ва ювиниш ашёларининг хазиначиси) лавозимида ишларди. Таштдорлик учун зарур харажатлар ўша пайтда Хоразмдан келадиган маблағдан олинарди ва у ердан келадиган маблағларни ҳисоб-китоб қилиш ҳам Ануштегин зиммасига тушарди. Шу сабабли Маликшоҳ I Ануштегинни Хоразм шихнаси қилиб тайинлайди. У 1077—1097 йилларда Хоразмда ана шу вазифада ишлайди. 1097 йилда Ануштегин вафотидан кейин унинг ўғли Қутбиддин Муҳаммад Хоразм валиси қилиб тайинланади. Унинг ҳукмронлиги даврида (1097—1127 йиллар) Хоразм ҳар томонлама мустақамланади. У Хоразмшоҳ деган лақаб олади. Муаррих Али Ҳусайний “Қутбиддин Муҳаммад отаси Ануштегин даврида Хуросон пойтахти Марвда яхши таълим олди, адаб ва диний илмларни ўрганди. У Хоразм ҳукмдори бўлгач, уламо-ларга, дин ва илм арбобларига ҳомийлик қилди. У ҳар томонлама истеъдодли одам эди. Олимлар ва дин арбоблари ҳам уни иззат-ҳурмат қилишарди. Фуқаролар эса уни адолатли бўлгани учун яхши кўришарди”, деб ёзади. Кейинчалик халифа унга “Мўминлар амирининг ёрдамчиси” деган унвон беради.

Ануштегин Гарчай, Қутбиддин Муҳаммад даврида Салжуқийлар давлатига яқинлик ниҳоятда кучли эди. Шу сабабли салжуқийлар саройидаги идора усуллари, мам-

лакатни бошқариш тартиботлари, девонхона ва ҳукмдорларнинг вазифалари Хоразмшоҳлар давлатида ҳам кенг жорий қилинган. Ҳатто салтанатдаги аёлларнинг роли ва ўрнини белгилашда ҳам салжуқийлар саройидаги тартиботдан унумли фойдаланилган. Шу билан бирга хоразмшоҳлар саройидаги маликалар салжуқий маликаларга нисбатан салтанат ишларида фаолроқ бўлганлар. Бу Қутбиддин Муҳаммад даврида юз берган бир воқеа мисолида яққол намоён бўлади. Қутбиддин Муҳаммад бир иш юзасидан Хоразмдан узоқлашади. Шу пайтда уни Хоразмнинг аввалги валиси Экинчи ибн Қўчқор эгаллаб олади. Бу ҳақда эшитган Қутбиддин Муҳаммад султон Санжарга Хоразмни қайтариб олишда ёрдам беришни сўраб мурожаат қилади. Лекин мамлакатни султон Санжарнинг ёрдамга юборилган қўшинлари келгунча қайтариб олади. Бунда унга Гурганжда қолган хотини ёрдам беради. У Хоразмнинг марказидаги лашкарларни тўплаб, Экинчи ибн Қўчқорга қарши жанг бошлайди ва уни пойтахтдан ҳайдаб чиқаради. Бундан фойдаланган Қутбиддин қўшини ҳам ҳужумга ўтиб, юртни босқинчилардан тозалайди. Шундай қилиб у хотинининг мардлиги, оқилалиги туфайли мамлакатни яна қўлга киритади ва султон Санжар қошида нуфузи ошади.

Хоразмшоҳлар саройида Туркон хотун унвонининг пайдо бўлиши ҳам салжуқий маликалардан ўтган мерос ҳисобланади. Бу унвон барча салтанатлардаги аёлларга ёки салтанатлардаги султонларнинг барча хотинларига берилавермаган. Унга эришиш учун ё маликанинг ўзи, ё унинг эри туркий мулкларнинг улуғ ҳукмдори бўлиши лозим эди. Айни пайтда, маликанинг ё султон, ё хон авлоди бўлиши талаб этиларди. Туркон хотунлик унвони туркий мамлакатлар аҳолиси ёки туркий халқларнинг барчасига оналик даражасини билдирган. Бундай даражага эришмоқ эса осон кечмаган. Кейинги йилларда тарих тадқиқотчилари Туркон хотун сўзи хусусида мунозарали фикрларни ўртага ташладилар. Жумладан, турк тарихчиси О. Турон 1944 йилда Анқарада нашр этилган “Туркон эмас, Теркен демоқ керак” мақоласида “Туркон хотунни Теркен хотун дея аташ керак”, дея ёзади. Бунда у теркен сўзи гўзал, оқила, тадбиркор маъносини билдиради, деган фикрдан келиб чиқади. Олимнинг бу фикри-

га қўшилиб бўлмади. Чунки ўтмишдаги Туркон хотунларда гўзаллик, оқиллик хислатларидан кўра кўпроқ ҳукмфармолик, етакчилик қилиш хусусиятлари яққолроқ намоён бўлиб турган. Уларнинг “Аёлот онаси”, “Икки дунё маликаси” каби лақабларни ҳам олиши маликаларнинг теркенликка эмас, турконликка интилганлигини кўрсатади.

Хоразмшоҳлар салтанатида Ануштегин ва Кутбиддиннинг хотинларидан бирортаси бундай унвонга эга бўлолмадилар. Бунинг сабаби маълум, бу икки султон фақат Хоразмнинг ўзигагина ҳукмдорлик қилдилар. Кутбиддин Муҳаммаднинг ўғли Аловуддин Отсиз даврига келиб (1127—1156 йиллар) Хоразм давлати сарҳадлари кенгайди. Мовароуннаҳр, Хуросон, Қорахонийлар давлатининг айрим қисмлари Хоразмга қўшиб олинди. Оқибатда Отсиз катта мамлакатнинг султонига айланди, хотини эса Туркон хотунлик даражасига эришди.

“Хорамшоҳ Отсиз ҳам билимни Марвда олди. У диний ва дунёвий илмларни мукамал ўрганди. Санъатни ниҳоятда яхши тушунар ва ардоқларди. Кўплаб шеърларни ёддан биларди. Шу билан бирга форсийда қасидалар ва рубоийлар битар эди”, деб ёзади муаррих Авфий. Тарихчи, олим Рашидиддин Ватвот Отсизнинг хотини мамлакатни бошқариш ишларида эрига ёрдам берганлигини, “унинг ўғузлар билан муносабатларининг яхшиланишида Туркон хотуннинг хизмати борлигини” айтади. Маълумки, Отсизнинг кўп вақти урушларда ўтган. Лекин шунга қарамай, мамлакати пойтахтида осойишталик ҳукм сурган. “Халқ ана шу осойишталикни таъминлагани, хавфсиз яшагани учун ҳам” (Журжоний) Отсизни хурмат қилган. Бу ўринда халқнинг эътирофи Отсиздан кўра унинг хотини Туркон хотунга тегишлидир. Чунки мамлакатдаги яратувчилик ишларини эри юришларда бўлгани учун Туркон хотун амалга оширган. Баъзи манбаларда Туркон хотун Отсизнинг жанглардаги ғалабасини таъминлашда иштирок этганлиги ҳам айтилади.

Отсизнинг вафотидан кейин унинг ўғли Абул Фатҳ Эл Арслон тахтни эгаллайди. (Хукмронлиги 1156—1172 йиллар). У тахтга ўтириш арафасида унга даъвогарлик қилувчиларни — укасини, унинг отабегини, амакисини ва бошқа рақибларини ўлдиртиради. Тарихий манбаларнинг

баъзиларида бу ишларни амалга оширишда унга онаси Туркон хотун ёрдам берганлиги айтилса, айримларида унинг бу ишларига қаршилик қилганлиги ҳақида маълумотлар берилади. Эл-Арслоннинг ҳам шоҳлик даври курашларда кечади. У Хоразмнинг чегараларини ҳам ғарб, ҳам шарқ, ҳам жануб томонга кенгайтиришга эришади. Бу ишларда унга мамлакатни бошқаришда, худди отаси давридагидек, онаси Туркон хотун ёрдам беради. Онаси вафотидан кейин Туркон хотунлик унвони Эл-Арслоннинг кичик хотинига насиб этади.

Маълумки, 1172 йилда Эл-Арслон вафотидан кейин Хоразм тахти учун унинг икки ўғли — Такиш ва Султоншоҳ ўртасида кураш бошланади. Туркон хотун ўз нуфузи тўфайли ўғли Султоншоҳ Маҳмудни Эл-Арслон тириклик пайтидаёқ валиаҳд қилиб тайинлатади. Отаси ўлимидан кейин Такиш бунга қарши чиқади. Бу курашда, табиийки, Туркон хотун ўз ўғли тарафини олади. Султоншоҳ Маҳмуд Хоразмшоҳ қилиб тайинланади. Лекин Ибн ал-Асирнинг ёзишича: “Давлат ишларига бошчилик ва лашкарбошилар устидан ҳукмронлик унинг онаси Туркон хотун қўл остида қолади”. У бир йилдан ортиқ Хоразмга ўғли билан бирга ҳукмронлик қилиб туради. Ундан мамлакатни ўғай ўғли Такиш қорахитойларнинг императори бўлган аёл Чэнь Тянь (1164—1177 йиллар ҳукмронлик қилган) ёрдами билан тортиб олади. Шундан кейин Туркон хотун ўғли ҳамда Нишопур ҳукмдори Муъаййид Ой-Оба бошчилигида қўшин тўплаб Хоразмга юриш қилади. Улар қўшини Гурганж яқинида Такиш қўшини билан жангга киради. Аммо Туркон хотун ҳамкорлигидаги қўшин мағлуб бўлади. Муъаййид Ой-Оба жангда қўлга тушиб қатл этилади. Туркон хотуннинг ўғлига тахтни олиб бериш борасидаги ҳаракатлари самарасиз кетади. У тахт учун кураш йўлида қурбон бўлади. Муаррихлар унинг шахси ҳақида тўхталар экан, “Ҳукмронлик қилишга интиладиган, мард, ҳеч нарсадан тап тортмайдиган, лашкарларни жангга бошлаб борадиган, гўзал, ақлли аёл эди”, деб ёзишади. Айрим маълумотларга кўра, Туркон хотун Эл-Арслон пайтида қизлардан иборат лашкарлар, хос мулозимлар ташкил этганлиги ҳақида фикрлар билдирилади.

Аловуддин Такиш даврида (1172—1200 йиллар) Туркон хотунлик унвони унинг ўртанча хотинига насиб этди.

Тарихчилар у ҳақда ниҳоятда қўп, айна пайтда бир-бирига зид маълумотлар ёзиб қолдирганлар. Маълумотлар зидлигининг сабаби шундаки, бир тарихчи унинг ишларини мақтаса, иккинчи муаррих уни бутунлай қоралаб ёзади. Шунинг учун ушбу рисолада улар орасидан энг ишончли бўлганларинигина келтириб ўтамиз. Тарихчи олим, Жалолиддин Мангубердининг муншийси, котиби Шиҳобиддин Муҳаммад ан-Насавий “Султон Жалолиддин Манкбурни ҳаёти тафсилоти” (“Сират ас-султон Жалолиддин Манкбурни”) асарида Туркон хотун ҳақида бундай деб ёзади: “У Баёт уруғидан эди. Баёт уруғи Емак қабиласига мансуб ҳисобланади. Унинг Хоразмда иши юришиб, мавқеи мустаҳкамланиб борди. Шунда у “Худованди жаҳон”, “Аёлот онаси” деган лақаб олди. У туркий мамлакатлардан бирининг ҳукмдори Жонқишихоннинг қизи эди. Эл-Арслоннинг ўғли Тақиш ҳукмронларнинг ўғли ҳукмдорларнинг қизини олгани каби унга уйланди. Ҳокимият султон Муҳаммадга отаси Тақишдан мерос бўлиб ўтганидан кейин Емак ва унга қўшни бўлган бошқа қабилалар ҳам унинг давлати таркибига келиб қўшилдилар. Шу сабабли султоннинг кучи кўпайди, у эса уларни янада улуғлади. Натижада, Туркон хотун мамлакатни бошқара бошлади. Султон қайси бир мамлакатни босиб олгудек бўлса, унинг энг яхши вилоятини, албатта, онасининг яқинлари учун ажратиб берарди.

У улуғвор ва ақлли аёл эди. Унга шикоят хатлари, арзномалар келгудек бўлса, уларни синчковлик билан адолат нуқтаи назаридан кўриб чиқарди ва аксарият ҳолларда жабр қилувчининг зулми остида ёзилган одам тарафини оларди. У мамлакат учун кўшлаб яхши ишлар қилди. Унинг муншийлари, котиблари еттита эди. Уларнинг ҳаммаси даврининг машҳур, атоқли ва олижаноб инсонлари эди. Агар ундан ва ўғли Султондан бир масала бўйича иккита муносабат билдирилган нома келиб қолгудек бўлса, албатта, унинг битилган муддатига қараларди. Улардан қайси бири кейин ёзилган бўлса, шу номадаги фикр мамлакат миқёсида асос қилиб олинарди. Унинг фармонларининг туғросига “Улуғ Туркон, мўминларнинг ва тинчликнинг ҳимоячиси” деган сўзлар битиларди. Шиори эса “Фақат Оллоҳдан ҳимоя истаيمان”, деган сўз эди”.

Булардан англашилиб турибдики, мамлакатда Туркон хотуннинг мавқеи ниҳоятда юксак бўлган. Бу муаррих Жувайнийнинг қуйидаги сўзларидан ҳам англашилади. У бундай деб ёзади: “Туркон хотун нафақат султон устидан ҳукмронликка эга эди, балки унинг молиявий ишларига, олий даражали лашкарбошиларга, сарой аъёнларига ҳам раҳбарлик қиларди”. Шундан келиб чиқиб, Туркон хотун ўғли Хоразмшоҳ Аловуддин Муҳаммад даврида Хоразмда нафақат иккинчи шахс, биринчи шахс бўлган дейиш мумкин.

Туркон хотун фақат ўғли ҳукмронлиги пайтидагина эмас, эри Аловуддин Такиш султонлиги вақтида ҳам катта мавқега эга бўлган. Тарихчи Жузжоний унинг ҳокимона феъл-атвори ҳақида бир воқеани келтириб ўтади: “Туркон хотун эри — Султон Такишнинг ҳовузда канизаклар билан чўмилиб кўнгилхушлик билан вақт ўтказаётганидан дарғазаб бўлади. Бир куни ҳовуз эшигини маҳкам беркитиб қўяди. Такишнинг иссиқдан нафаси бўғилиб, ўлишига сал қолади. Фақат сарой аъёнларининг аралашуви туфайли Хоразмшоҳ ўлимдан қутулиб қолади”.

Туркон хотуннинг саройдаги ҳукмронлик фаолияти ўғли Аловуддин Муҳаммадга валиаҳд тайинлашда ҳам кўринади. Аловуддин Муҳаммад (1200—1220 йилларда ҳукмронлик қилган) тахти учун валиаҳдликка катта ўғли, мард, курашларда чиниққан Жалолиддинни мўлжаллайди. Лекин Туркон хотун Жалолиддинни ҳам, унинг онасини ҳам ёмон кўради. Шунинг учун ўртанча невараси Қутбиддин Ўзлогшоҳни тахт вориси қилиб тайинлайди. Бунинг сабаби бор эди. Туркон хотун учун суюкли бўлган бу набиранинг онаси унинг ўз уругидан эди.

Туркон хотун, тарихчилар айтганидек, мамлакатда мавқеи юксаклиги, ҳукмфармолиги сабабли яхши ишлар билан бирга бир қанча ёмон ишларнинг ҳам бошида турган. У Гурганжни ўзига пойтахт қилиб олди. Ўз кўшини, саройи, мулозимларига эга бўлди.

Уруғдошлари ва яқинларини юқори вазифаларга тайинлади. Баъзан ўғли султон Аловуддин Муҳаммаднинг фармонларини бекор қилдирди. Хоразмшоҳ ўғлини Самарқандни пойтахт қилиб кўчишга мажбур қилди. Шу тариқа бир мамлакатда икки пойтахт пайдо бўлди. Буларнинг ҳаммаси Хоразм империясининг ичдан емири-

лишига, салтанатнинг дарз кетишига олиб келди. Чингиз босқини пайтида қилчоқларнинг аксарияти Хоразмшоҳга қарши чиқиб, сотқинлик қилиб Чингизхон тарафга ўтиб кетди.

Шиҳобиддин ан-Насавий асарида Туркон хотуннинг фаолияти билан боғлиқ бир воқеани келтиради. Аловуддин Муҳаммад давлат ишларини бажара олмагани, бойликка ўчлиги, бадхулқлиги учун вазири Носириддин Муҳаммад ибн Солиҳни вазифасидан бўшатиб, ҳайдаб юборади. Собиқ вазир Хоразмшоҳнинг онаси Туркон хотун қабатига келиб паноҳ топади. Нафақат паноҳ топади, у валиаҳд Қутбиддин Ўзлогшоҳнинг бош вазири қилиб тайинланади. Унга шоҳона эҳтиром кўрсатилади. Бундан фойдаланган Носириддин давлат устунларига тазйиқ кўрсата бошлайди. Аловуддин Муҳаммад уни ўлдиришга буйруқ беради. Ана шунда ҳам Туркон хотун уни ўз ҳимо-ясига олади.

Туркон хотун мўғул босқини арафасида яна бир ёмон, “лаънат билан эсланадиган ишга қўл уради”. У Хоразмда асирликда сақланаётган бошқа давлатлар ҳукмдорлари ва шаҳзодаларининг йигирма иккитасини ўлдиришга буйруқ беради.

Хоразмшоҳлар давлатида катта қудратга эга бўлган Туркон хотун мўғул босқинидан кейин оғир фожиаларни бошидан кечиради. У мўғуллар Хоразмни босиб олишидан олдин бу ерни ўз саройи аҳли билан бирга тарк этади. Мозандароннинг Илол қалъасига келинлари ва набира-ларидан айримлари билан бирга яширинади. Мўғуллар олти ой давомида бу қалъани қамал қиладилар. Туркон хотун душманга қаршилик кўрсатади. Аммо қалъа босиб олинади. Хоразмшоҳнинг бу ердаги ўғиллари қатл этилади. Хотинлари ва қизлари мўғулларга, улар қўл остидаги одамларга бўлиб берилади.

Илол қалъасида қўлга олинган аёллар дастлаб Самарқандга олиб кетилади. Чингизхон бу ердан лашкарларини Хоразмнинг пойтахти Гурганжга йўллайди. Шу учун Хоразмшоҳнинг онаси, хотинлари ва қизларига, улар қўл остидаги аёлларга лашкарлари Самарқандни тарк этгунча уввос солиб йиғлаб туришни буюради. Чингиз ана шу тарзда хоразмшоҳлар салтанатининг батамом йўқ қилинганлигини ва бу йиғи унга очилган аза эканлигини бил-

дирмоқчи бўлади. Бу “йиғи маросими”да Туркон хотун ҳам иштирок этади.

Шундан кейин Туркон хотун мўғуллар пойтахти Қорақурумга жўнатилади. Насавий бу хусусда бундай деб ёзади. “Унинг (Қорақурумда) асирликдаги аҳволи ниҳоятда оғир эди. У Чингизхоннинг тушлик дастурхонига бир неча марта бориб, нимадир олар, бу овқат унга бир неча кунга етиб ортарди”. Туркон хотун бу ерда асирликда 1233 йилда вафот этади. Бир пайтлари хоразмшоҳлар салтанатини титратган бу аёл тақдири ана шундай фожиали яқунланади.

Туркон хотунлик лақабини ундан кейин Муҳаммад Хоразмшоҳнинг ўртанча хотини малика Бағлава ўзига олади. Бу унвон маликага расман берилмаса ҳам ўғли Гиёсиддин Пиршоҳ Кирмон, Ироқ, Форсга ҳукмронлик қилиб турган пайтда сарой доирасида унга шундай мурожаат қилишган. Ўғли Гиёсиддин давлат ишларида уқувсизлиги Ироқда ҳукмдор бўлган пайтда яққол билиниб қолади. Шундай пайтда у ўғлига давлат ишларида ёрдам беради. Мамлакатни бўлиниб кетишдан сақлаб қолади.

Жалолоддин ҳам бу ўғай онасига ҳурмат билан муносабатда бўлган. Султон Ҳиндистондан Ироққа қайтиб келганида укаси Гиёсиддин унга қарши жанг бошлашни ният қилади. Ана шунда бу малика ака-укаларни яраштириб, асосий кучни умумий душман — мўғулларга қаратишни таклиф қилади. Шу туфайли ака-ука ўртасида низога барҳам берилади. Лекин Гиёсиддиннинг акасига нисбатан муносабатлари кейинчалик ҳам яхши бўлиб кетмайди. У 1229 йилда Жалолоддин Исфahонда мўғулларга қарши жангга кирган пайтда унинг сафини тарк этади. Она-боланинг кейинги тақдири Гиёсиддин Пиршоҳнинг ўзи бир пайтлари ҳукмдор қилиб тайинлаган Кирмон валиси Ҳожиб Бароқ кўлида кечади. Тарихчиларнинг ёзишларича, Ҳожиб Бароқ дастлаб уларни илтифот билан кутиб олади. Кейин маликага — Хоразмшоҳнинг хотинига уйланиш ниятини билдиради. Малика бунга қаршилиқ билдиради. Гиёсиддин Пиршоҳ Ҳожибнинг бу ишини маъқулламайди. Аммо шунга қарамай, Бароқ унга уйланади. Орадан бир оз фурсат ўтганидан кейин Ҳожиб Бароқ она-болани ўлдиришни буюради. 1229 йилда улар ўлдирилади. Ҳожиб Бароқ мўғулларга яхши кўриниш мақсадида

Гиёсиддиннинг бошини Угадай қоонга: “Сенинг хоразмшоҳлардан иккита душманинг бор эди — бири Жалолиддин, иккинчиси Гиёсиддин. Мана сенга Гиёсиддиннинг бошини юбормоқдаман”, деган нома билан бирга жўнатади. Баъзи манбаларда Гиёсиддин ўлдирилмаган. Уни кирмонлик жасур аёллар Ҳожиб Бароқ зиндонидан қутқарган, у кейинчалик ўз ажали билан ўлган, деган маълумотлар ҳам бор. Хуллас, нима бўлмасин, она-боланинг ҳаёт саҳнасидан кетиши 1229 йил деб белгиланади.

Хоразмшоҳлар давлатидаги катта мавқега эга бўлган маликалардан бири Шоҳ хотун ҳисобланади. Шоҳ хотун Аловуддин Такишнинг қизи, Аловуддин Муҳаммаднинг туғишган опаси. Такиш уни Мозандарон малиги Ардашер ибн ал-Ҳасанга эрга беради. Ардашер ҳаётдан эрта кўз юмади. Натижада, Шоҳ хотун эри ўрнига Сория вилоятига ҳукмдор бўлиб қолади. Унинг тадбиркорлиги, оқиллиги натижасида вилоят Мозандароннинг энг обод, тараққий этган масканларидан бирига айланади. Мўғуллар босқини даврида Сория Шоҳ хотуннинг саъй-ҳаракатлари туфайли талон-торож, вайроналиклардан омон қолади. Тарихчи Ёқутнинг гувоҳлик беришича, “Шоҳ хотун мард аёл эди. Унинг сиёсати атрофдаги ҳукмдорларнинг сиёсатига ўхшамасди. У бирор иш борасида аввал ўз манфаатини эмас, халқ манфаатини кўзларди. Шунинг учун тоторлар (мўғуллар) босқини даврида бутун вилоят аҳли унинг ҳимояси учун кўтарилди”. Шоҳ хотун бу ерда хоразмшоҳлар мамлакати ҳукмронлиги барҳам топганидан кейин ҳам ҳукмронлик қилди.

Жалолиддин кейинчалик Исфaxonда отаси номига мадраса ва мақбара қурдириб, Улуғ султон хокини Кулзум (Каспий) денгизида жойлашган оролдаги қалъадан шу ерга кўчирмоқчи бўлганида бу ишни ана шу аммаси — Шоҳ хотунга юклайди. Шоҳ хотун укаси хокини оролдан олиб келиб Ардахн қалъасига жойлаштиради. Лекин Шоҳ хотуннинг ҳам кейинги ҳаёти фожиали кечади. У мўғул босқини пайтида ҳалок бўлади.

Хоразмшоҳлар саройидаги нуфузли аёллардан яна бири Хон Султон эди. Хон Султон Аловуддин Муҳаммаднинг қизлари ичида энг каттаси ҳисобланади. У энг яхши таълим-тарбия кўрган қизлардан эди. Шу учун давлат ишларида отасига яқиндан ёрдам берган. Насавий юқорида

номини эслатганимиз асарида бундай деб ёзади: “Султон (Аловуддин Муҳаммад) ҳузурига келувчилар ниҳоятда кўп бўларди. Фармон ва фармойишларга туғро босиш ҳам ундан кўп вақтни оларди. Шундай пайтда унга бу ишда катта қизи Хон Султон ёрдамга келарди. У қайси фармон ва фармойишларга туғро босиш кераклигини, отасининг талабини яхши биларди. Бу иш кейинчалик бутунлай Хон Султон зиммасида қолди”.

Хон Султонни Хоразмшоҳ 1201 йилда қорахонийларнинг сўнгги вакили, Самарқанд ҳукмрони Усмон ибн Иброҳимга эрга беради. Дастлаб улар ўртасидаги муносабатлар яхши кечади. Лекин Хоразмшоҳнинг Самарқандда қолдирган ноибининг аҳмоқона хатти-ҳаракатларидан газабланган Усмон шаҳардаги барча хоразмликларни қириб ташлашни буюради. Бундай жазодан хотини билан бирга келган хизматкорлар ҳам четда қолмайди. Хон Султон ўзига яқин одамлар билан Самарқанд аркига яширинади ва шаҳарда бўлаётган воқеалардан отасини огоҳлантиради. Хоразмшоҳ Самарқандга келиб қорахонийлар авлодларини ва қизининг эрини ҳам қатл қилдиради. Шундан кейин Самарқандни мамлакатининг пойтахтига айлантиришга интилади.

Мўғул босқини пайтида Хон Султон Туркон хотун билан биргаликда асир олинади. Асирлар орасида Хоразмшоҳнинг Хон Султондан бошқа яна тўртта қизи бўлади. Улардан иккитаси асир сифатида Чигатойга берилади. Яна иккитаси Угадай ва Тўлихонга инъом этилади. Хон Султонни эса Жўчихон ўзига хотин қилиб олади. Тарихчилар уларнинг турмуши натижасида бир нечта фарзандлар туғилганлигини, шулардан бири Сайфиддин Қутув 1259—1260 йилларда Миср султони бўлганлиги ҳақида маълумотлар ёзиб қолдирганлар.

Хон Султон мўғуллар қўл остида бўлишига қарамасдан, уларга нисбатан нафрат билан яшаган. Юрти, ватани озодлигини ўйлаган. Бу борада имкони қадар акаси Жалолиддин Мангубердига ёрдам беришга ҳаракат қилган. Насавий асарида Хон Султоннинг Жалолиддинга ёзган мактубларидан бири ҳақида бундай деб эслайди: “У Жалолиддинга отасининг феруза кўзли узукларидан бирини ишонч белгиси сифатида юборди ва синалган одам орқали тоторлар ҳақида акасига барча маълумот-

ларни етказди”. Шу билан бирга у мактубида: “Бу ерда бизларнинг ва тоторларнинг қулоғига сенинг мамлакатингнинг ниҳоятда катталиги, куч-қудратингнинг зўрлиги, лашкарларингнинг кўплиги, қурол-яроғларингнинг ҳаддан ошиқлиги ҳақида кўплаб маълумотлар келиб турибди. Шунинг учун ал-Хоқон (Угадай қоон) сен билан яқин бўлиш ва ҳамкорлик қилиш ниятида. Унинг мақсади сенга Жайхунгача бўлган ерларни бериб, ўзига дарёдан бу томонидаги ерларни олмоқчи. Агар ҳақиқатан ҳам кучинг кўп бўлса, ўзингга ишонсанг, улар билан жангга кир, отамиз учун, юртимиз учун қасос ол. Уларни бу ерлардан ҳайдаб чиқара олсанг, у ёғига нима қилиш ўзингга ҳавола. Юртинг, уйинг, халқинг озод бўлганга нима етсин. Агар бу ишларга қодир бўлмасанг, уларнинг ўзи бу ишни хоҳлаб турганда, таклифларига кўн”, деб ёзди.

Хон Султон бошқа бир мактубида ҳам акасини ўч, қасос олишга чақиради. Бу сўзларданоқ унинг улуғвор мақсадларидан хабардор бўлиш мумкин.

Хоразмшоҳлар салтанатида яна бир аёл — малика ҳақида айтиб ўтиш мақсадга мувофиқдир. Бу Жалолиддиннинг онаси Ойчечак.

Асли келиб чиқиши Бекдили уруғидан бўлган бу малика мард, айтганидан қайтмайдиган, адолатсизликка қарши кескин бош кўтариб чиқадиган аёл эди. У хоразмшоҳлар саройига келин бўлиб тушганидан бошлаб Туркон хотун билан ораларига совуқлик тушади. Бунинг маълум сабаблари бор эди. Хоразмшоҳлар саройида Қутбиддин Муҳаммад замонларидан бери ёзилмаган, лекин амалда қўлланилиб келинаётган бир қонун бор эди. Бунга кўра мамлакат ҳукмдори ким бўлишидан қатъий назар Бекдили уруғидан бўлган қизга уйланиши талаб этиларди. Ва валиаҳд ана шу маликадан туғилган фарзанд бўларди. Бекдили хоразмшоҳлар келиб чиққан туркий уруғлардан бири бўлиб, бу иш султонларни ўз уруғдошларидан ажратмаслик билан бирга шоҳликнинг ҳам бошқа қабила ва уруғларга ўтиб кетмаслигига хизмат қиларди. Такиш давригача бу анъана бузилмасдан келди. Хоразмга шоҳлик ануштегинларнинг Бекдили уруғидан бўлган хотинларидан туғилган шаҳзодаларга насиб этди. Лекин Такиш замонида бу анъана бузилди. Унинг хотини қип-

чоқлардан бўлган Туркон хотун мамлакат тахтига валиаҳдликни ўғли Қутбиддинга олиб берди. Аслида Такишнинг ҳам валиаҳд бўладиган катта ўғли Носириддин Маликшоҳ (ўлими 1197 йил) вафотидан кейин Қутбиддинни валиаҳд қилиб тайинлашдан бошқа иложи қолмаганди. Аммо Такиш бу борада ўз мақсади йўлида бир ишни амалга оширди. У хотини Туркон хотуннинг норозилигига қарамай Қутбиддинга Бекдили уруғидан бўлган Ойчечакни олиб берди. Унинг биринчи фарзанди Жалолиддинни ўғли Аловуддин Муҳаммадга валиаҳд қилиб тайинлашни буюрди. Табиийки, бу ишлар Туркон хотунга ёқмас эди. Шунинг учун ҳам катта келини Ойчечакни ва энг катта набираси бўлган Жалолиддинни ёқтирмас эди. Шу сабабли Такиш ўлиmidан кейин Туркон хотун Аловуддин Муҳаммадга валиаҳдликка Жалолиддинни эмас, қипчоқ уруғидан бўлган Ҳазратшоҳни тайинлатади.

Жалолиддиннинг мард, ҳеч нарсадан тап тортмайдиган, адолатпарвар, айна пайтда сахий қалбли йигит бўлиб етишишида онасининг хизматлари каттадир. Ҳарб соҳасида унга етук устозларни онаси тайинлайди. Унинг барча фанлардан етук билим олишини таъминлайди. Тарихчилар унинг Хоразмшоҳнинг иккита мадрасасида таҳсил олганини эслатадилар.

Ойчечак мўғуллар босқини арафасида Жалолиддин Хоразмни ташлаб чиққан кундан бошлаб то Синд дарёси бўйидаги тўқнашувгача ўғли ёнида бирга бўлади. Ўғлининг Наса, Нишопур, Парвон, Қандаҳор, Ғазна яқинидаги мўғулларга қарши жангларида унга далда беради. Жалолиддин айнан ана шу жойлардаги жангларда мўғуллар устидан ғолиб келади.

Тарихчилар Чингизхон билан Жалолиддиннинг Синд дарёси соҳилидаги беаёв кураши ҳақида кўп ёзишган. Маълумки, Жалолиддин бу жангга кўшинининг катта қисмидан ажралган ҳолда киради. Парвондаги жангдаги ғалабадан кейин ўлжа устида жанжаллашиб қолган лашкарбошилардан бир бўлаги уни тарк этади. Синд соҳилидаги жанг ниҳоятда қаттиқ кечади. Чингизхон лашкарларига Жалолиддинни тириклай тутишни буюради. Аммо Жалолиддин атрофини ўраб олган мўғуллар кўлидан қутулиб чиқади. Ана шунда қутилмаган воқеа рўй беради.

Жалололиддиннинг олти-етти ёшлардаги ўғли мўғуллар қўлига асир тушиб қолади. Чингизхон уни кўз олдида ўлдиришни буюради. Жалололиддин оти билан Синд дарёси томон йўл олганда унинг олдидан онаси ва хотини чиқади. Улар алам билан: “Бизни душман қўлига тириклай ташлаб кетма, бундай уятдан ўзинг асра, ўлдириб кет!” дея ёлворишади. Шундан кейин у онаси, хотини ва ҳарамдагиларни дарёга ташлашга буйруқ беради. Тарихчилар таъбири билан айтганда, “энг оғир бахтсизлик ва фожиа рўй беради”.

Жалололиддин онаси ва ҳарамдагиларни уларнинг қатъий талабларига кўра ўлдиришни эмас, дарёга ташлашни буюрганининг сабаби бор эди. Ўлдириб кетиш — улардан батамом ажралиш, уларни бутунлай йўқотишни англатарди. Улар дарёга ташланганда эса тирик қолиш умиди сақланарди. Шу билан бирга Жалололиддин уларнинг жасадлари ҳам мўғуллар қўлида хор бўлишини истамаганди. Баъзи тарихчилар аёлларни дарёга ташлатгани учун Жалололиддинни қоралашга уринадилар. Бу ўринда бошқа бир ҳақиқат — хоразмшоҳлар салтанатидаги аёлларнинг мардлик, матонати ҳам намоён бўлади.

Маълумки, мўғул лашкарлари хоразмшоҳлардан асир тушган эркакларни то бешикдаги болаларигача қатл этганлар. Аёлларни эса ўлдирмаганлар, уларни ўзларига асир қилиб олиб кетганлар. Бундай аҳволни Жалололиддиннинг онаси ҳам, хотини ҳам билгани ҳолда Султон олдида ўзларини ўлдириб кетишни илтимос қилиб, ёлвориб чиқадилар. Улар асир бўлиб яшашдан кўра тик туриб ўлишни афзал кўрадилар. Бундай мардлик, матонат эса ҳар қандай одамнинг, айти пайтда аёлнинг қўлидан келавермайди.

Ана шундай мардлик, жонфидолик, юрт учун жонкуярлик хоразмшоҳлар давлатида кўплаб маликалар учун хос эди. Улар саройларда кўплаб султонлар, шоҳлар, хонлар, маликалар авлодларини тарбиялаб вояга етказдилар. Зарур пайтларда давлат ишларида ҳам фаол қатнашдилар. Юртга босқин бўлганда қўлига қурол олиб Ватан ҳимоясига отландилар, унинг озодлиги учун курашдилар. Аждодларимизнинг, момоларимизнинг яратувчилик, улуғворлик, мардлик туйғулари авлодлар қалбида ҳам бўй кўрсатиши аниқ.

И б о б

ҚЎЛГА ҚУРОЛ ОЛГАН АЁЛЛАР

Мўғул босқини Хоразм давлати ва халқи бошига оғир кулфатлар солди. Хоразмшоҳ Аловуддин Муҳаммад қўл остидаги қўшинини вилоят ва шаҳарлар ҳимояси учун бўлиб юборгани туфайли мўғулларга қарши турадиган бирлашган куч қолмади. Улар бундан фойдаланган ҳолда ҳар бир шаҳарга ҳужум қилиб, уларни қамал қилиб бемалол босиб ола бошлади. Ўтрор беш ой қамал қилинди. Сигноқ уч ой қамалда қолди. Хўжанд, Бухоро қамаллари ҳам ойлаб давом этди. Зарнуқ, Жанд жангсиз таслим бўлди. Чингиз қўшинига қаршилик қилган аҳолини қириб ташлашни, шаҳарни култепага, вайронага айлантиришни буюрди. Ҳатто мўғулларга қаршилик қилмай, бош эгиб товон тўлаганлар ҳам душман қиличидан омон қолмади. Душманнинг ҳаддан ошиқ баттоллигини, зулмкорлигини билган, эшитган халқ ўз уйи, шаҳри, юртининг ҳимоясига отланди. Уларнинг ҳимояга отланишларининг бошқа сабаблари ҳам бор эди. Кўп йиллар давомида салтанат теграсида урушлар бўлмагани, мамлакатда осойишталик ҳукм сургани, бошқа давлатлардан беҳисоб ўлжалар келиб тургани учун аҳоли анча бойиб қолганди. Насавий ва Жувайний таъбири билан айтганда, “бу бойликларни мўғуллар қўлига топширишга халқнинг хоҳиши йўқ эди”. Бундан ташқари, Хоразмда қандай касб эгаси бўлишдан қатъий назар уруш бошланса ҳар бир одам лашкар ҳисобланарди. Мўғул босқини туфайли ҳар бир хоразмлик яна қўлига қурол олишга мажбур бўлганди. Гурганж, Самарқанд, Наса, Нишопур, Балх, Исфакон, Термиз, Марв каби шаҳарларда қўшинлар билан биргаликда халқнинг мудофаага чиққанлиги, мўғулларнинг бу шаҳарларни олти-етти ойлаб қамалда тутиб туришга мажбур бўлганлиги сабаби ҳам шунда эди.

Маълумки, ҳар қандай уруш бошқаларга нисбатан аёллар бошига оғир ташвишлар, кулфатлар келтиради. Улар уруш туфайли ё эридан, ё ўғлидан, ё онаси ёки укасидан, ё бирор яқинидан ажралиши аниқ. Уруш натижасида хонадони вайронага айланганлар қанча эди. Мўғул босқини аёллар бошига юқоридагидай кулфатлар солиш билан

бирга уларни қўлига қурол одиб курашишга ҳам мажбур қилди. Бу, айниқса, мўғулларнинг Хоразм пойтахти Гурганж қамали пайтида яққол кўзга ташланади.

Чингиз қўшинлари пойтахтни етти ой давомида қамал қиладилар. Уни босиб олиш учун бир неча бор ҳужум уюштирадилар. Аммо гурганжликлар ҳамма ҳужумларни мардонавор қайтардилар. Етти ойдан кейин жанглар шаҳар ичкарасида давом этади. Ҳар бир маҳалла, ҳар бир кўча, ҳар бир уй учун жанг боради. Бу жангларда эркаклар билан ёнма-ён ҳолда аёллар, қизлар ҳам қатнашадилар. Хоразмлик аёлларнинг мардонаворлигини кўрган Чингизхоннинг хос лашкарлари бошлиғи Бўғуржи нўён ўз қўшинига “аёлларни асир олмасликни, уларни қириб ташлашни буюради”. Тарихчиларнинг маълумотларига қараганда, Гурганж қамали пайтида хоразмликларга нисбатан мўғуллар икки барабар кўпроқ талафот кўрганлар. Шу учун ҳам Жўчи шаҳар аҳли мағлуб бўлиш арафасида омонлик тилаб чиққанларида улар таклифини қабул қилмайди. Гурганж таслим бўлгандан кейин аҳоли шаҳар ташқарисига ҳайдаб чиқарилади, мўғуллар томонидан улар орасидан 100 минг уста ажратиб олинади ва Мўғулистонга олиб кетилади. Қолган аҳоли шаҳар ташқарисида қатл этилади. “Ўшанда, — деб ёзишади муаррихлар, — 50 мингдан ортиқ мўғул лашкарларининг ҳар бири қатл майдонида ўртача 26 тадан хоразмликни қиличдан ўтказишди”. Бу рақам деярли барча тарихий асарларда учрайди. Бу фактларга ишонадиган бўлсак, ўша пайтда мўғуллар Гурганжни босиб олганидан кейин бир миллиондан ортиқ одамнинг ёстигини қуритганлигини англаш мумкин. Ана шу қурбонлар орасида аёллар, қизлар, ёш болалар ҳам бўлган. Шу ўринда тарихчи Жузжоний асарида афсонасифат бир воқеани келтириб ўтади: “Мўғуллар гурганжликларни қирғин қилганларидан кейин аёлларни шаҳар ташқарисига олиб чиқдилар. Улар аёлларни ечинишга мажбур қилдилар. Шундан кейин мўғуллар лашкарбошиси: “Биз хоразмлик аёллар мардонавор бўлади, деб эшитгандик. Қамал пайтида бунга ишондик. Эндиликда бунга яна бир бор кўрмоқчимиз. Қани, бир-бирларинг билан урушинглар!” деди. Майдонда даҳанаки жанг бошланди. Фолиб бўлганларни мўғулларнинг ўзлари қиличдан ўтказдилар”.

Албатта, бундай шармандали манзаранинг бўлганига ишониш қийин. Мовароуннаҳр, Хуросонда, юзлаб шаҳарларда мўғулларга қарши қиличлар қайралиб турган пайтда уларнинг Хоразмда яланғоч аёллар жангини томоша қилиб ўтиришга имкони бўлмаслиги аниқ. Лекин бир нарса — аёлларнинг мўғулларга қарши кураш олиб боргани, бу жангларда аёллар матонати билан душманни ҳайратга солгани ҳақиқат эди.

Мўғулларга қарши курашда хоразмлик аёлларнинг қўлига қурол олиши бежиз эмасди. Гурганж қамалига қадар Бухоро ва Самарқанд қамаллари пайтида ҳам аёллар Чингиз лашкарларига қарши беаёв курашгандилар. Бухоро Хоразмшоҳнинг икки лашкарбошиси — Ихтиёрдин Қушли ва Ҳожиб Ўғул Инонжхон қўл остидаги қўшинлар томонидан ҳимоя қилинаётган эди. Лекин бу лашкарбошилار қамал пайтида шаҳарни ўз ҳолига ташлаб кетдилар. Оқибатда шаҳар ҳимояси билан аҳолининг ўзи шуғулланишга мажбур бўлди. Аҳолининг аксарият қисми эса аёллар эди. Улар қаршилиги туфайли шаҳар узоқ вақт қамал ҳолатда бўлди.

Самарқанд қамали ҳам оғир кечди. Маълумки, Хоразмшоҳ Самарқандни мамлакатнинг пойтахти деб эълон қилганди. Унинг ҳимояси учун жиддий тайёргарлик кўрилди. Шаҳар атрофи девор билан ўраб олинди. Аммо шаҳар алдов йўли билан босиб олинди. Шаҳар қўлга киритилгач, мўғуллар асосан туркийларни қирғин қилди. Уларнинг аёлларини ўзаро бўлиб олди. Оқибатда туркий аёллар қўлларига қурол оладилар ва ўзларини ҳимоя қилишга киришадилар. Бу аёлларнинг бир қисми қириб ташланади, қолганлари эса Хоразмга келиб паноҳ топадилар.

Мўғулларнинг Наса шаҳрини қамал этиши 15 кунга чўзилади. Улар шаҳарни 20 та манжаниқдан тош отиб деворларини бузадилар ва бостириб кирадилар. Насада ҳам кўчалар ва маҳаллаларда жанглар давом этади. Мўғулларга қарши халойиқ жон-жаҳди билан курашади. Лекин мағлуб бўладилар. Шундан кейин Чингиз қўшинлари шаҳарнинг 70 мингдан ошиқ аҳолисини Адрабон деб аталган ялангликка олиб чиқди. Уларнинг қўлларини бир-бирига боғлатади ва шу тариқа қириб ташлайди. Аёлларнинг номусига тегади. Майдон ёш болалар, онасининг

бағрида қонга беланган чақалоқлар билан тўлиб кетади. Бу даҳшатли воқеа насалик аёлларнинг ғазабини кўзғатади. Шундан кейин улар қўлига қурол олиб, бир гуруҳ ташкил қилиб мўғулларга қарши курашадилар. Тарихчи Муҳаммад ибн Исфандиёр Табаристон тарихига оид асариде бу билан боғлиқ бир воқеани келтириб ўтади:

Наса босиб олинганидан кейин шаҳар таланади ва вайронага айланади. Шаҳар ташқарисидеги майдонда қирғиндан омон қолган аёл мўғулларнинг барча хунрезликларига, аёлларни аввал номусига тегиб, сўнг қиличдан ўтказганликларига гувоҳ бўлади. Майдонда қатлиом тугагач, у тоғ томонга қочади. У ерда бир неча кун давомида ўзи сингари аёлларни тўплайди. Қилич ва найзалар билан қуроллангач, дастлаб мўғулларнинг оз сонли лашкарларига ҳужумлар қиладилар. Кейин юк ортилган карвонларини бир неча бор босиб оладилар. Мўғуллар эркакча кийинган бу қасоскорларнинг аёллар эканлигини билишмайди. Уларга қарши бир неча бор жазо қўшинларини юборадилар. Аммо уларни қўлга туширолмайдилар. “Қасос ол!” деган сўзларни ўзларига шиор қилиб олган бу аёллар сафи янада кенгаяди. Улар Журжон ва Табаристон оралиғида мўғуллар учун катта хавф туғдиради. Қасоскор аёллар Исфарсин ва Астробод оралиғида Мозандаронда талон-тарож ишларини амалга ошириб келаётган мўғулларнинг мингдан ортиқ лашкарларини йўқ қиладилар ва бойликларини одамларга бўлиб беради. Уч мингдан ошиқ аёлни бирлаштирган бу гуруҳдаги ҳар бир аёл 50дан ошиқ мўғулни ўлдиришни ўз олдиға мақсад қилиб қўяди. Бунинг сабаби, Насаға келиб хунрезлик қилган мўғул қўшинлари сони ана шунча эди. Бир йилдан ошиқроқ мўғулларға қарши кураш олиб борган қасоскор аёлларнинг фаолиятиға Каспий денгиз атрофларида нуқта қўйилади. Мўғуллар аёлларнинг йўлбошчисини тутиб олиб қатл этади. Шундан кейин қолган аёллар тарқаб кетади. Лекин насалик аёлларнинг матонати бошқаларға ўрнак бўлади. Қўлиға қурол олиб мўғулларға қарши курашган аёллар кейинчалик Марв, Балх, Завзон, Исфакон, Дамғон ва бошқа жойларда ҳам пайдо бўлди.

Мўғулларнинг аёвсиз қонхўрликлари ва уларға қарши аёлларнинг тенгсиз кураши Нишопур шаҳри қамали босиб олинishi пайтида ҳам кўзға ташланади. Маълумки,

Чингиз кўшинлари Нишопурни дастлаб 1220 йилнинг ноябрь ойида қамал қиладилар. Лекин шаҳар аҳли уларга қарши мардонавор курашади. Натижада уни босиб ололмай орқага қайтиб кетадилар. Кейин иккинчи бор 1222 йилда яна ҳужум қилади. Булар хусусида Шиҳобиддин ан-Насавий “Султон Жалолиддин Манкбурнининг ҳаёт тафсилоти” асарида бундай деб ёзади: “Тоторлар аввал бошқа жойларни қўлга киритиш, ўзларига бўйсундириш мақсадида Нишопур қамалини кейинга қолдирдилар. Бу пайтда улар босиб олган ва ўз мулки ҳисобланган жойларда йигирмадан ортиқ шаҳарлар бор эди. Аввал шу шаҳарларни талаш ва бузиш ишлари билан шуғулландилар. Шундан кейин улар барча кучларини йиғиб Нишопурга йўл олдилар. Бу шаҳарнинг бўйсунмас аҳолисидан қасос олишга интилдилар. Шаҳарда бу пайтда Хуросоннинг барча қисмидан қабилалар, уруғ-аймоқлар вакиллари тўпланган эди. Тоторлар шаҳарга яқинлашганда аҳоли уларга қарши жанг бошлади. Жангда лаънати Тағочорнинг кўксига ўқ қадалди ва бу ўқ кўп одамларни унинг зулмидан халос этди. Аҳолининг, авомнинг бу даражада катта қудратга эга эканлигини кўрган тоторлар Нишопурни кўшимча кучларсиз қўлга киритиб бўлмаслигини англадилар. Улар қамални тўхтатиб, ёрдамга кўшин юбориш тўғрисида Чингизхонга мурожаат қилиб, нома жўнатдилар. Чингизхон улар ёнига эллик минг отлиқ лашкардан иборат кўшимча кўшин жўнатди. Улар Нишопурга 618 йил охирида (1222 йил февралда) етиб келдилар ва қамал қилдилар.

Тоторлар шаҳарнинг шарқий томониغا, Нушжон қишлоғига келиб тўхтадилар. Қишлоқнинг суви яхши, дарахтлари кўп эди. Улар бу ерда қамал қуроллари — матарис, даббаба, манжаниқ, жамалунатларни ҳозирладилар. Улар бу қуроллари Нишопур яқинига олиб келишди. Икки юздан ортиқ манжаниқ билан шаҳарга тош отишди. Уч кундан кейин улар Нишопурни босиб олдилар ва бошқа шаҳарлар қандай кулфатга учраган бўлса, у ҳам шундай мусибатга гирифтор қилинди. Шу билан бирга шаҳар сувга бостирилди. Ҳамма ёққа бахтсизлик панжасини урди, йиғи-сиғи авжига чиқди. Кейин тоторлар асирларга шаҳар ўрнини чавгон ўйнаганда отлар қоқилмайдиган даражада ер билан бир қилиб текислашга буюрди. Шаҳар

аҳолисининг аксарият қисми унинг остида қолиб ҳалок бўлди. Чунки улар қамал бошланишидан аввал ертўлалар, ер ости йўллари қазишиб, у ерда жон сақлаш умидида эдилар”.

Муаррих Ибн ас-Саъи, “Мухтасар тарих” асарида Нишопур ҳимоясида аёллар етакчи куч бўлганлигини, бунда Нушжон қишлоғи ва Хоразмдан келган аёллар қаттиқ кураш олиб борганларини ёзади. Улар тириклай асир тушишни исташмайди. Шу учун шаҳар сув остида қолганда, улар ҳам шаҳар ичида қоладилар. Кейинчалик Нишопур остидан тилла пул ахтарувчилар вайроналарни ковлаганда, шаҳар ва сув остида асосан аёллар, болалар қолганлигини аниқлайдилар. Ўлган аёлларнинг ҳаммасининг ёнида қуроллари бўлган. Демак, улар шаҳар ҳимоячилари бўлишган.

Мирзо Улуғбек “Тўрт улус тарихи” асарида эса бошқа бир шаҳар — Ҳирот қамали ҳақида шундай деб ёзади: “Санайи 619да жумадул аввал ойининг жума кунини тонгда осмоний ва раббоний қазоси билан Элчигадой нўён Хокистар буржи томондан (хужум қилиб) шаҳарни қўлга киритди. Сўнг эркагу аёл, қарию ёш, каттаю кичикни қатл этишга буюрди. Қонлар дарё бўлиб оқди. Унинг иморатларини вайрон, буржу боруларини хароб қилдилар. Ҳандақини эса тўлдирдилар. Етти кун давомида ўлдиришу ёндириш, кавлашу қон оқизишдан қўллари бўшамади. Ҳирот халқининг бир милён олти юз минг нафардан кўпроғи шаҳид бўлди”. Бошқа тарихчилар, Ҳирот ҳимоясида ҳам аёллар қўлига қурол олиб, жангга кирганларини ҳикоя қиладилар.

Одатда аёл яратувчи куч сифатида намоён бўлади. У табиатан ҳар қандай низо, уруш, босқинларга қарши туради. Ўзига нисбатан ҳар қандай зулм олдида ҳам уйи, оиласи, фарзандлари хотиржамлиги учун бўйин эгади. Аммо хонадони, фарзандлари, юрти осойишталигига путур етса, уларга зулм ҳаддан ошса, қўлига қурол олишдан қайтмайди. Мўғул босқини, зулми ҳам мовароуннаҳрлик, хоразмлик, хуросонлик аёлларни қўлига қурол олишга мажбур қилди.

Тарих битикларида Аловуддин Муҳаммад саройидаги қўшиқчилар, улар орасида гўзал қиз, энг яхши, иқтидорли санъаткор Бинт Занкижа ҳақида ҳам сўз юритилади.

Мўғуллар Хоразмни босиб олганларидан кейин сарой санъаткорлари билан биргаликда уни ҳам Чингизхон хузурига олиб келади. Уни самарқандлик кўз табиби Зайниддин ўзига хотинликка Чингизхондан сўраб олади. Бир пайтлари Чингизхоннинг кўзини даволагани учун хоқон Бинт Занкижани унга беради. Аммо уни Чингизхон хизматига кирган Туркон хотуннинг вазирларидан бири бўлган Носириддин Муҳаммад ибн Солиҳ ўзига олади. Ўртада талаш бўлган санъаткор қиз туфайли собиқ вазир қатл қилинади. Бинт Занкижа қўпол, бадбашара Зайниддинга зўрлаб берилади. Кўз табиби ўлиmidан кейин эса Занкижа мўғул лашкарбошилари ўртасида талаш бўлади. Охир-оқибатда қўшиқчи қиз ўзини ўлдиради. Юрт куллик асоратига тушган пайтда тақдири фожиали яқунланган бундай инсонлар — аёллар кўп эди.

Мўғул босқинига қарши, юрти, эрки озодлиги учун курашга отланиб, қўлига қурол олган аёлларнинг ҳам ҳаёти ана шундай фожиали яқунланди. Лекин улар ўз жонларини қурбон қилиб бўлса ҳам босқинчиларга қарши курашдилар. Бундай матонат, мардонаворлик туронзаминлик аёлларга азал-азалдан одат эди. Хоразмшоҳлар даврида ҳам бу яққол намоён бўлди. Ўрта асрлардан кейинги даврларда ҳам юртимиз ҳимояси, адолат учун халқимиз орасида марду майдон аёллар чиққанлигига тарих кўп бор гувоҳлик беради.

МАЪСУМА АҲМЕДОВА

БИРОВНИНГ ҲАЁТИ

(ҳикоялар)

ОДДИЙ ҲИКОЯ

Бу ҳикоя дунёдаги энг оддий ҳикоялардан бири бўлади. Чунки бу ҳақда — оддий одамнинг кичкина бахти ҳақида жуда кўп ёзилган. Оддийлиги шундаки, бу ҳикояда айтарли арзигулик ҳодисалар ҳам рўй бермайди, фавқулодда қаҳрамонликлар ҳам кўрсатилмайди. Воқеалар бир бошдан, анъанавий тарзда ҳикоя қилинаверади.

Бўпти, бошладик энди.

Биз тикув ательесига ишлаймиз.

Ательенинг ўзи мўъжазгина, қадимий кўчанинг шундоқ биқинида жойлашган. Албатта, шундай бўлгач, уни жудаям кўзга ташланмайди деб айтиб бўлмайди. Хуллас, гап ательенинг қаерда, қай тарзда жойлашганиги-ю, мижози қанчалигида ҳам эмас. Аслини олганда, мижозларимизнинг кўнглиги билан мақтана олмаймизку-я...

Эркакча кийимлар бичиқчиси Довуд акани мустасно қилганда, биз — ўн тўрт нафар қизу жувон бирга ишлаймиз. Ҳадя опа, Сокина опа, Назира, Ҳилола... Барини санаш, менимча, шарт эмасдир. Чунки ҳар бирининг ўзига хос хулқ-атвори, феъли хўйи бор. Агар улар ҳақида батафсил гапириб ўтирадиган бўлсак, вақтимиз уларни тавсифлашу таърифлашга сарф бўлади-да, нима мақсадда ҳикоя бошлаганимизни унутамиз. Ҳа, айтмоқчи, шу ўринда кун кеча ишга келган Ҳилоладан тортиб, ательемиз бунёд бўлгандан буён ишлаб келаётган ветеранимиз Нурия опагача, тиккан кийимлари беўхшовроқ чиқса ёки мижозларга маъқул бўлмаса, Мавжуда опани қалқон

қилишларини қистириб ўтмоқ жоиздир. Бундай дамларда ҳар томондан уни чақирган овозлар тутади: “Мавжуда, шуни шундоқ дазмоллаб юбора қолинг”. “Ҳаҳ, ўлсин-а, Мавжуда опа, шу чўнтак ўлгурга яна бир марта чок юргизиб юборсангиз-чи”. “Этагининг икки чекқаси осилган, дейди. Ўзингиз шуни бир амаллаб...” ва ҳоказо, ва ҳоказо.

Мавжуда опани, керак бўлса, ҳаммамиз қалқон қиламиз. У бундан хафа ҳам бўлиб ўтирмайди. Аслида бунга йўл қўйиб берган, яъни доимо мошхўрдага қатик бўладиган ўзи-ку. Масалан, бирортамизнинг мижозимиз юзида сал тундлик ифодаси пайдо бўлдимиз, бас, қаердандир Мавжуда опанинг товуши эшитилиб қолади. “Балки енгини бошқатдан ўрнатиш керакдир? Келинг, ишдан қочманг, Насиба!” Шундай пайтларда унинг гапи жон-жонингдан ўтиб кетади. Бирон нарса деб кўр-чи! Ичингда тўнғиллаганча кўйлак енгини сўкиб, қайтадан ўрнатишга киришасан. Мавжуда опа бўлса оғирлигини у оёғидан-бу оёғига солганча:

— Насиба! (Ўн тўрттамиздан истаган биримизни мисол қилиб келтириш мумкин.) Қани, мен нимасига қарашворай, — деб атрофингда гирдикапалак бўлади.

Сал юмшайсан.

Мисол учун, тушлик вақти бўлди дейлик. (Унинг каллайи саҳарлаб ательега келиб олишинию ҳаммани кузатиб, қаро хуфтон уйига жўнашини айтиб ўтирмайман.)

— Нима ейсизлар, қизлар? — Вақт тушликка яқинлашгач, у ҳаммага бирма-бир юзланиб чиқади. Шу ерда унинг салмоқлаб қадам ташлашию юзидаги доимий жонсараклик ифодасини алоҳида таъкидламасдан ўтиб бўлмайди.

Энди ҳикоямиз ўз-ўзидан қаҳрамонини топиб олгани равшан бўлгандир.

Машиналар фир-фир айланади.

— Сомса ейсизларми?

Фир-фир товуш тинади. Ҳали нима ейишга келишилмасдан, ногоҳ Мавжуда опанинг ёноқлари туртиб чиққан бугдойранг юзида, қийиқ кўзларида ташвиш акс этиб қолади:

— Зухраникига ўтиб келмаймизми?

Зухра биз билан бирга ишларди, яқинда кўзи ёриган.

Мавжуда опа шундай дея пастак деразадан кўчага қараб қўяди: ташқарида ёмғир шиваламоқда. Дўконга чиққан қизчанинг жиққа ҳўл сочлари ёпишган пешонаси деразамиздан лип этиб ўтиб кетади.

— Шундай ҳавода-я? — Ҳилола норози бўлиб юзини ўтиради.

— Тиниб қолар. Майли, ўзим бирров ўтиб кела қоларман.

Мавжуда опанинг гапига ҳеч ким эътироз билдирмайди.

У бир зумда тушликка таом олиб келади. Бозордан топиб келган бир дунё гапи билан тушлик ҳам ўтиб кетади; яна тикув машиналари ғир-ғирини бошлади. Шовур-шувур орасидан Назиранинг қайнонасию кеча “шахматнусха” атлас олиб келган, қулоғига шапалоқдай қашқарбалдоқ тақиб олган, ательенинг эшигидан аранг сиққан отарчи (отарчилигини ким била қолибди!) хотиннинг ғийбати авж олади.

— Мана мунақа қилиб кириб келди... — Мавжуда опа тикув машинаси ортидан туради, тиззасидаги нафис мато сирғалиб ерга тушади. Бичиқчимиз Сокина опанинг афти буришиб кетади. Мавжуда опа салмоқ билан одимлаганча эшик томон бораркан, Ҳилоланинг юзида ачиниш пайдо бўлади. Чунки Мавжуда опа оқсоқланиб бирор жойга бориб келгунча кўнгли бўш Ҳилоламининг кўзларидан тирқираб ёш чиқай дейди... Шундагина бизнинг эсимизга Мавжуда опанинг ҳануз ёлғизлиги, умри ҳам ўтиб бораётгани тушади.

Гап нима ҳақда бораётган эди? Ҳа, Назиранинг қайнонаси ҳақида.

— “Эрталаб кеч турасиз”, дегандай қилади. Овқат пайти товоқни товоққа, қошиқни қошиққа уриштиради...

Мавжуда опанинг кўзларида қизиқсиниш пайдо бўлади. Матони ушлаб турган қўллари, машинани юргизаётган оёқлари аста ҳаракатдан тинади, тикув машинаси “шиғ” этиб тўхтаб қолади. Очиги, бизнинг ҳеч қайсимиз бировнинг гапини Мавжуда опачалик диққат билан берилиб тинглаёлмаймиз. Унинг ўз тақдирига бепарволиги, бизни деб яшашига, “ана бузилади-мана бузилади” деган мишмишлар юрган шу кўҳна кўча биқинига жойлашган ательемизга бениҳоя боғланиб қолганига бутунлай кўникиб кетган эдик.

Бироқ... Шунда бирдан ательемизнинг панжараю эшик-лари шарақлаб очилади. (Балки шарақлаб очилмагандир?) Эшик очиладию ичкарига ўрта буй, увоққина, қорамағиздан келган ўттиз беш-қирқ ёшлардаги киши кириб келади. У бошига кулранг шляпа илган, у ер-бу ерига доғ теккан плаши елкаларидан шалвираб тушай дейди.

— Шим ҳам буюрса бўладими бу ерда? — Киши беихтиёр бошидан шляпасини олади.

— Бирпас кутинг, — деб тўнғиллайди Сокина опа.

У эшитмайди шекилли: “А?” дейди.

— Бирпас кутинг, деяптилар, — дейман мен.

— Ҳа...

Мижоз шундай деб деворга суянади.

— Довуд келаман деганмиди ўзи? — деб сўрайди биздан Сокина опа.

— Қайдам...

Киши савол назари билан бизга яқинлашади.

— Буёққа кирманг! — деб жеркийди уни Сокина опа.

Хона бурчагида дазмол босаётган Мавжуда опа бошини ўтириб шу томонга қарайди:

— Елкангизни қоқворинг, оқариб қопти.

Ҳаммамиз кулиб юборамиз.

— Шунча узоқдан кўргангизни қаранг-а, Мавжуда опа!

У ҳам бизга кўшилиб кулади.

Мижознинг ҳам юзида табассум пайдо бўлади. У Мавжуда опа томонга юзланиб, майинлик билан дейди:

— Раҳмат.

Бўлади кулги! У кишининг юзлари лавлагидай қизаради. Шу куни нимаям бўлади-ю, Довуд ака ишга келмайди. Мижоз эса эртаси куни ҳам келади. Шим буюради.

— Бир тушган иш, Довуджон, шу шимни Мавжуда-хонга беринг. — Сокина опанинг ҳазилидан биз ҳам дидилланиб кетамиз. Зерикиб ўтирганда, тилни тушовлаб бўларканми!

— Энди сал ўзингизга қараб юринг! — дейди Ҳилола таҳдидомуз.

— Қайси кўйлагингизни кийсангиз экан-а? — дейман мен.

Ўйлаб қарасак, Мавжуда опанинг ўзига қуйиб қўйгандай ярашадиган кўйлаги йўқ экан. Бўзчи белбоққа ёлчимайди, деганлари шу-да.

Шундай қилиб, биримиз узиб, биримиз улаб кетамиз.

— Ҳа, анув кўйлак-чи, хол-хол? Скрипка кўтариб юрадиган қиз олмаган? — дея тўсатдан Назиранинг эсига тушиб қолади.

Тилла топгандай қувониб кетамиз. Шу ерда яна бир нарсани айтиб ўтмоқ жоиздир: Мавжуда опанинг бисотида ўнта кўйлаги бўлса, саккизтасини ательемиз мижозлари ёқтирмай ташлаб кетган кўйлаklar ташкил қиларди. Албатта, уни сотиб олгин, дея биров мажбур қилармиди? “Нима қипти, бирон жойи йиртиқмас, қийшиқмас, бинойидай кўйлак”, дерди одатда шунақа пайтларда Мавжуда опа.

Бу ишни у мижозгаю бирга ишлайдиган, ўзи айтмоқчи, “опа-сингилдай бўлиб қолган” биронтамизга ачингани боис қилиши ҳеч кимга сир эмасди. Энди хол-хол кўйлакка келсак... бу кўйлакнинг бичими шу қадар нозик дид билан танланган эдики, уни тиккунча Назиранинг она сути оғзига келган эди. Ҳаммамизнинг наздимизда, шу кўйлак Мавжуда опага ярашадигандек эди...

Ҳа, олдинлари бизга қўшилиб хахолашадиган, гўё уни эмас, бошқа бировни гапиришаётгандай аскияни улаб кетадиган Мавжуда опа тобора бу ҳақда гап очилса, индамай қоладиган, аста ўрнидан туриб кетадиган одат чиқаради. Ва бу ҳол бизнинг тилимизни қичитиб юборади. Чунки бунга асослар кўп эди-да. Масалан, у киши келарди. Хўп. Биз Мавжуда опага ўша скрипкачи қиз олмай кетган кўйлакни мажбуран кийдирган бўламиз. Назаримда, Мавжуда опа кўйлакни бу гап кийганида бутунлай ўзгариб кетади. Сира пайқамаган эканмиз: Мавжуда опанинг сочлари сақичдай қоп-қора, майин жингалак толалари ялтираб тураркан. Кўзларидаги жонсарақлик ифодаси ўрнини хаёлчанлик эгаллайди. Менимча, шу кўйлакни кийганида ҳалиги мижоз: “Ярашибди”, деганга ўхшаш гап айтгандай туюлади.

Унинг назокату муомаласини, Мавжуда опанинг шимни нақадар иштиёқ билан тикканини айтиб ўтирмаса ҳам бўлади. Шим тайёр бўлгач, олиб кетадиган кунни нима бўлди денг? Айтсам, ишонмайсиз! Ҳатто орамиздаги энг чеваримиз, ҳар қандай урфдаги пальтоларни қотириб тикиб ташлайдиган Нурия опа ҳам, ательедагина эмас, бутун кўчада нозиклиги, хушрўйлиги

билан ном қозонган, кетаётган кишини ихтиёрсиз ортига қайтарадиган Ҳилола ҳам, ширин сўзи билан ҳар қандай бракларни эгасининг қўлтиғига қистириб юбора оладиган Ҳадя опа ҳам бундай шарафга муяссар бўлмаган эди: у киши Мавжуда опага бир даста гул кўтариб келибди!

Шу кунийёқ Мавжуда опамиз катта универсал магазиндан Шерали Жўраевнинг пластинкасини сотиб олади.

У одамнинг Мавжуда опамизга бефарқ эмаслиги яна бир нарсада аён бўлади: эмишки, Мавжуда опанинг қўли гул экан, шу туфайли ҳам унда яна буюртма бериш, яъни бир костюм тиктириш истаги туғилибди. Мавжуда опанинг узун-узун бармоқлари титраб кетади, назаримда қандайдир хавотир юрагининг бир чеккасини тимдалаб ўтади — агарда миждози костюм тиктиришдай астойдил ниятидан қайтмаса, Довуд ака костюм тикишдай мураккаб ишни ўла қолсаям унга ишониб топширмайди. Лекин одатда маъшуқа қизларда бўлгани сингари, менимча, уни ҳам ўктам бир ишонч тарк этмайди: модомики у кишининг яна буюртма бериш истаги бор экан (юқорида айтилди-ку ахир, унинг қўли гул ва ҳ. к. деб), демак, кўнглида нимадир уйғонган.

— Насиба, — деб қолди у бир куни менга, — бир қиз, бир ўғлим бўлса...

Исмини Баҳор билан Зафар қўйса, улар уйни бошларига кўтариб, ирғишлаб сакрашса...

Унинг ҳам биз каби оддий бир инсон экани эндигина ёдимизга тушгандай бўлади, камтаргина орзу-хаёллари билан кундалик суҳбатларимиз мавзусига айланади. Мўъжазгина ательемиз ташида эса кунлар кунлар билан алмашар, дам тарновлардан кўҳна кўчамизни фарқ қилиб юборгудай ёмғир шарилласа, дам куёш лаҳча чўғдай қиздира бошлар эди.

Кунлар елиб ўтмоқда, лекин ҳанузгача костюм буюртмачисидан дарак йўқ эди. Мавжуда опа эса, ўзи айтганидай, ҳар куни бир марта Шерали Жўраевнинг пластинкасини қўйиб эшитаверди.

Аслида-ку, ҳикоямиз воқеаси шу тарзда кечаверар, нуқта қўйишга ҳожат ҳам йўқ эди. Истагимизга қарши... кунлардан бир куни эшикдан Мавжуда опа янада ҳаллослаб, янада оқсоқланиб... кириб келди.

Маълум бўлдики, костюм ҳеч қачон буюрилмайди! Алвидо, кечиккан муҳаббат! Алвидо, Баҳор билан Зафар!

Мавжуда опанинг қулоғи остида Шерали Жўраев нола қилаверади, қилаверади:

Яна баҳор қайтармикан, сен қайтмасанг,
Қайтармикан, қайтармикан... кан... кан...

Чунки бу пластинкани ўша куни у эҳтимол йигирманчи марта айлантирган, сўнг ўзини кўрпачага отган...

Уёғини билмайман. Аслида бу манзарани хаёлимдагина тасаввур қиламан.

...Ўша куни Мавжуда опа мижозини марказий кўчалардан бирининг чорраҳасида, икки ёнида икки бола билан кўриб қолибди.

— У эмасдир, ахир яқиндан кўрмагансиз-ку?!

— Ўша тараққосдан бошқа одам шляпа киймайдими?

Табийки, Мавжуда опага гап тегмайди. Ва шу бўйи бу мавзуга чек қўйилади. Биз эмас, Мавжуда опанинг ўзи бу ҳақда сўзламай қўйди. У, одатдагидай, шу кузақда боди кўзиган фаррошимиз Хадича холани йўқлаб келади, бирортамиз тиккан кўйлакнинг чала қолган этагиними, белбоғиними тикиб ўтиради.

Умидларнинг сўнган-сўнмаганини эса ҳеч ким билмайди.

Орамиздан ҳеч ким, ҳатто Мавжуда опанинг ўзи ҳам буни инкор қилолмайди: ахир, умидларимиз иродамизга эш бўлиши аён-ку!

ТОЖИ ОПАНИНГ ТУГУНИ

— Қўлингиздан қўйсангиз-чи Тожи опанинг туғунини, — синглим жаҳл билан қўлимдан қўймай ўтирган тугунни юлқиб олди.

Беихтиёр кулдим. Шунда кўз ўнгимда олис болалик жонланди. Синглимга ҳозир хаёлимдан кечганларни сўйлаб бермоқчи бўлдим...

Кечаси билан ёғиб чиққан қор тонгга яқин тинди, чошгоҳга бориб аста-аста эрий бошлади. Ер пилч-пилч лой бўлди. Бироқ совуқ-рутубат баданларни сирқиратди.

Ўтинхонада оловкуракка майда кўмир соларканман, бирдан дарвоза остонасида кирайми-кирмайми деган истиҳолада турган жиккаккина кампирга кўзим тушди. Бошида эски шолрўмол, эгнида бир неча жойига ямоқ тушган қора нимдошгина мурсак, оёқларида лойга ботган калиш-маҳси. Кўлтигида мўъжазгина тугун.

Мен уни танидим. Уй томон овоз бердим:

— Ойи, қаранг, Тожи опа!

Эшик очилди. Шошганича ойим чиқиб келди, орқасидан дадамнинг калласи кўринди.

— Э, келинг, Тожи опа!

— Келавермайсизми, Тожи опа!

Тожи опа илдам қадамлар билан уй томонга юрди.

Уйга югурдим. Ойим оловкуракни аста олиб, кўмирни сандалга тўқаркан, мулозамат қилди:

— Қани, Тожи опа, кўрпачага ўтинг.

Тожи опа ийманибгина сандал четидаги ялангқават кўрпачага ўтирди. Кўлидаги тугунни ёнига қўйди.

— Тожи опа, тан-жонингиз соғми, тетик юрибсизми?

Тожи опа бош ирғаб, ўзича димоғида минғирлади, сўрашган бўлди. Дадам Тожи опага қарамай, бошини ирғади, гўё шу билан унинг сўрашишларини қабул қилди. Дастурхон ёзишга чоғланган ойимга юзланди:

— Энди емни кўкламгача амалламасак бўлмайди. Хашакнинг ҳам таги кўриниб қолибди.

Шу билан Тожи опа эсдан чиқди, ойим ўрнидан туриб, ошхона томонга кетди.

Пича вақтдан сўнг катта сопол лаганда ҳовури кўтарилиб турган иссиққина мошкичири кўтариб келди, дадам манзират қилди:

— Олинг, Тожи опа, совимасин.

Тожи опа бош ирғади.

— Олинглар, олаверинглар, — деди шошиб.

Овқат еб бўлинди. Дадам қаёққадир чиқиб кетди. Ойим Тожи опа билан уёқ-буёқдан гаплашмоққа тутинди.

— Кун кўрмагур олмослик, яна хунар кўрсатяптими!

“Олмослик” — Тожи опанинг укасини хотини. Тожи опа келини билан муросаси келишмай турарди. Шу боисми, кўнгли тортган уруғлариникида уч-тўрт кунлаб ётиб юрарди.

Кампир бошини кўтармай бир нималар деди, чамаси, келинидан шикоят қилди.

— Қирғинда кетгур, жўна дедими-я! Инингиз ҳам бўлган экан, бир хотинни эплаёлмаса. Тавба, шунчалик елкасига миндириб қўядими? Айтмайдими, бу менинг эгачим-ку, қаёққа борсанг боравер, деб.

— Ўзи бошда мени худо қарғаган, куним кун бўлмаган. — Тожи опа тез-тез шундай деди.

— Тожи опа, кўпам куюнаверманг, мана уй, мана жой. Хоҳлаганча гураверинг. Кет деган жойимиз йўқ. — Ойим шундай деб гап мавзуини бошқа томонга буриб юборди.

Тожи опа бош ирғаб ўтирди. Кўзлари юмилиб-юмилиб кетди. Ниҳоят ойим ўрнидан кўзгалди. Сандал четига Тожи опага жой солиб берди. Тожи опа атрофига аланглади, ёнгинасидаги тугунчани олди-да, ёстиқ остига қўйди.

Синглим буни кўриб, пиқ этиб кулди. Ўрнига киргач, шивирлади:

— Опа, тугунчасида нима бор экан-а?

— Билмасам... — дедим мен.

— Ойим чиқиб кетса, секин кўрмаймизми? — деди синглим. — Тожи опа аллақачон ухлаб қолгандир?

— Жиннимисан, бошининг тагида-ку! Уйғониб кетса-чи!

Орадан қанча вақт ўтди, билмайман, гўнғир-гўнғир овозлардан уйғониб кетдим.

— Ёмон гапирма, уям худонинг бандаси, — дерди дадам. — Тагин ҳам одам бўлиб юрибди. Бунинг кўрган кунига фил ҳам чидай олмасди.

— Қирчинингдан қийилгур, Маҳмуд, — ойим одатича қарғаб гапирди, — бир манжалақини деб худонинг олдида никоҳ қилиб олган хотинингга шунча азоб берасанми... Оҳ, фарзанд доғи... Отаси, худонинг ўзи кечирсину баъзида дунёнинг ишларига хафа бўлиб кетаман-да. Ё яратган эгам, бандангнинг қилаётган ишларига бир қара, дегим келади. Маҳмуд ўлгур ҳайдади, шунча қилган рўзгоридан нина ҳам бермади. Ҳар бири тўқлидай икки ўғил уёқдан-буёққа сарсон, хор-зор бўлиб ўлиб кетди. Бу бечора сарсону саргардон, юрак-бағри куйиб, адо бўлди. Шундай хор қилганига, худойим, энди униям шундоқ хор қилгинки, токи қилмишларига пушаймон бўлсин. Яна ўша

номардга, ўша манжалақига қўша-қўша фарзанд берганига қуяман-да.

— Қўй, худога шак келтирма. Унгаям атаб қўйгани бордир.

Ҳаво илиқ бўлди. Чарақлаб офтоб чиқди, қорлар эриб битди.

Тожи опа бизникида шу турганича туриб қолди. Онам эски кўрпа-тўшакларнинг авра-астарини сўкиб, ювди. Тожи опа эса кун мўлроқ тушиб иситган пешайвонда ўтириб олганича болишларнинг жунини титди. Икки савағич таёқ билан жун савади. Савағич “шув-в, шув-в” этиб овоз чиқарди. Тожи опанинг қўллари бир нафас тўхтамади, тиним билмади.

— Ҳай-й! — шу топ қулоғимга савағичлар овозига монанд нидо эшитилгандай бўлди.

Дарров Тожи опага қарадим. Йўқ, Тожи опанинг лаблари қаттиқ қимтилган, бутун диққат-эътибори қилаётган ишига жамланган эди.

Бир пайт савағичлар шувиллашдан тўхтади. Тожи опа титилган жунларни болишга тика бошлади. Жойлаб бўлгач, игна билан тикишга тушди. “Ҳм-м-м...” Тожи опа димоғида ниманидир хиргойи қилди. Ниманидир деганимнинг боиси, унинг хиргойиси на куйга, на қўшиққа ўхшади.

Синглим, ўшандаги Тожи опанинг хиргойиси сенинг ҳам қулоғингга чалинганми? Фалати эди-я? Ҳозирга довр бу хиргойи қулоғим остидан кетмайди.

— Опа, опа, — бир маҳал синглим аста мени чақирди, уйга имлади.

Уйга кирдим. Синглим тахмонни очди-да, бурчакка тикилган тугунчани олди. Қўрқа-писа деразадан ойнага қарадим. Тожи опа ҳамон хиргойи қилганича иш билан банд ўтирарди.

— Тез, тез бўл! — деб синглимни шоширдим.

Синглим шоша-пиша тугунчани олди. Тугун ичида ойимдока рўмол, кўйлак, тагида эса, жияклари уринган боладўппи, дўппи тепасига бир тутам укпар чашиб қўйилган. Яна мева шарбатиданми, сўлақданми, қотиб, доғ-дуг бўлиб қолган болалар кўйлакчаси, кейин сарғайиб, ранги ўнгиб кетган иштонча. Тожи опанинг ҳеч кимга тутқазмай, ишонмай эъозлаган бор бойлиги шугина экан.

Ҳафсаламиз пир бўлди.

— Э! — синглим энсаси қотиб, қўл силтади.

Мен тугунни қайта туга бошладим.

— Тўхтанг, тўхтанг! — бирдан синглим қўлимни ушлади. Кўзлари айёрона чақнади. — Опа, ўрнига бошқа нарса солиб қўймаймизми? Қани, билармикин, билмасмикин?

— Бор-э, нима кераги бор!

— Келинг, солиб кўрайлик. Қизик-да.

Синглим югуриб бориб эски рўмол, яна аллақандай майда-чуйда, латта-путталарни топиб келди. Тугун остидаги бола кийимларини олиб, ўрнига бояги олиб келган нарсаларини қўйди.

— Ана энди тугинг, — энди мен ҳам нима бўларкан, деган қизиқишда тугунни ўхшатиб тугдим.

Шу кун Тожи опа ойим билан бирга анча-мунча иш қилишди. Тожи опанинг кайфияти яхши, бошидан ўтган бахтиёр кунларидан, раҳматли бўлиб кетган онаси-ю, холаларидан сўзлади. Онда-сонда ойим ҳам гап қўшиб турди, ҳангома қилаётганлари қизик воқеа шекилли, баъзида ойим қотиб-қотиб куларди. Тожи опа ғалати овозда “ҳэ-ҳэ-э”, деб қўярди.

Бирдан уларнинг ҳангомалари бўлиниб қолди. Кўчадан кимнингдир овози келди:

— Муҳиддин ака, ҳў, Муҳиддин ака!

— Ҳув! — ойим бошидаги рўмолини қайта танфиганича дарвоза томон шошилди.

Дарвозада миқтидан келган, ўрта бўйли киши кўринди.

— Кеннайи, бизнинг эргачи шу ердами?

— Ҳа, келинг-келинг, Фанивой! Тожи опа шу ерда.

— Энди, опа, жуда уятдан ўлдирдинг-да одамни, — Тожи опанинг укаси гапирганича айвон томон юрди. — Уйинг йўқми, опа? Ё менинг уйим уй эмасми? Бунақа эмас-да, опа, эл ичида номусга қолдим-ку.

Тожи опанинг укаси гина қила-қила айвонга ҳам етди, таклифни кутмай кўрпачага ўтирди, аммо гапдан тўхтамади. Тожи опа индамай, бошини ерга эгиб ўтираверди.

— Фанивой, келган бўлсалар, бегона жой эмас-ку. Биз ҳам ёт эмасмиз ахир.

Улар анча баҳс қилдилар. Ахири гина-кудуратдан кундалик гапларга ўтдилар. Дастурхон ёзилди. Чой ичилди.

Ниҳоят, Тожи опа укаси билан кетадиган бўлди. Маҳсисини кийди, шол рўмолини ўради, мурсагини қоқа-қоқа ичкарига кириб, тахмон томон борди.

Бирдан юрагим безовта урди. Синглим менга ҳадик билан қаради.

Мана, Тожи опа тахмондан тугунчасини олди. Одатича, қўлтиғига қисди. Негадир яна қўлтиғидан олди. Олдию, ушлаб-ушлаб кўрди. Кейин ерга ўтириб, тугунчанинг боғичини шоша-пиша ечиб, ичидаги нарсаларни юлқиб, атрофга сочиб ташлади. Бир нафас тугунчага тикилиб турди-турди-да, бирдан изиллаб йиғлаб юборди. Биз кўрқиб кетдик.

Ойим нима гаплигига дарров тушунди. Бир маҳал юзим тарсакидан ловуллаб кетди. Беихтиёр бетимни кафтларим орасига яширдим. Синглим эса юзини ушлаганича баралла додлаб юборди.

— Овозингни чиқарма дейман, — ойим синглимни ўймалаб олди. — Қиз бўлмай кетларинг, бетамизлар, нима қилдиларинг-а? Қани, тошларинг-чи!

Ойимнинг газаби тошгандан-тошди. Синглим кўрққанидан бояги нарсаларни яширган жойидан олиб келди.

— Мана, Тожи опа, мана! — ойим кўйлакчаларни Тожи опага тутаркан, ялиниб-ёлворди. — Ҳали бола-да, эси йўқ. Айланай, опажон, хафа бўлманг. Ана ҳозир укангиз ҳам кириб қолади. Қўйинг энди, олақолинг... Ҳали мендан кўрадиганини кўради. Хув яшшамагурлар...

Шу-шу, Тожи опа бизникига қайтиб келмади. Ойим уйда, мабодо Тожи опадан гап чиқиб қолгудай бўлса, гоҳ Ғанивой элдан уялгандир, олмослик инсофга кириб қолгандир, дерди. Назаримда, ойим Тожи опанинг бизникига келмай қўйганига афсус чекар, бунга ўзини ҳам айбдор санарди.

Биз, ўшанда ҳарқолда уят, андиша нималигини биладиган ёшга кириб қолгандик чоғи. Қачон Тожи опадан гап чиқса, ўзимни кўярга жой тополмай қолардим.

Мана, Тожи опа ҳам аллақачонлар раҳматли бўлиб кетди. Уни қариндошлар ҳамон ачиниб эслашар, туғуни эса пича кулги, ҳазил аралаш тилга олинарди.

Синглим, энди билсам, ўшанда Тожи опа тугунга қўшиб кечмиш шодликларинию қувончларини қўлтиқлаб юрган, бугуни билан эмас, ўтмиши билан яшаган экан. Ё мен адашдимми?

ЁМФИРДА...

Ҳаводан ёмфир иси келди. Осмон бирдан чарақлаб кетди: тепаликлар ортида чақин чақди. Телба шамол дорда ёйиғлиқ кирларни олиб бориб, тоқлар устига ёпди. Дераза-эшиклар тарақлаб очилиб ёпилди. Кунни кечагина туғилган улоқлар зорланиб маъради.

Ёмфир шовуллаб кетди.

Кўчаларни тўлдириб сув оқди.

— Вой, ўлай, ноним оқиб кетади-я, — кампир югурганча кўлида кепчик, уйдан чиқди.

Тандир ичи лоларанг олди. Чолининг чопони елкасида шалаббо бўлди, у ошхона томи остида тўлган пақирдан чўмични тўлдириб сув олди, оловга сепди. Тандирдан буғ кўтарилди. Кампир қўлига илинган янгигина ясалган нонни рапидага қўйиб, тандирга ёпиштира кетди. Нон шакли қолармиди. Бир амаллаб ёпиштирди-да. Тандирдан оловга жаз-жаз қилиб хамир чўзилиб оқиб туша бошлади.

— Хаҳ, ўлсин-а, қандоқ қилдим... тандирда нонинг турмаса, кун ўлгур бу бўлса... — кампир ўқрайиб осмонга қаради. — Келин келин бўлмади, бало бўлди. Шу кундаям юрадими. Ишингни битирда-юравер!

Ёмфир қуйгандан-қуйди.

Кампир ўзича сўзланиб уйга кирди, яна нон олиб чиқди. Ёмфир еру кўкни савалай кетди. Эшик ғийтиллаб очилди. Кампир “ялт” этиб эшикка қаради. Остонада биргина юпқа кўйлаги шилта-шалаббо бўлиб эғнига ёпишган қизи турарди.

Кампир рапидага қўйган нонни тандирга ёпиштиришни унутди, жойида қотди.

Шундоқ тепасида осмон гумбурлаб кетди. Яна шовуллаб ёмфир қуйди. Қизи индамай ошхона кесақисига суянди.

— Тур-э, ёмфирда қолдинг, — кампир ўзини босиб олди. — Уйга кир, нонни ёпиб олай, ҳозир бораман. Қиз узатиб, ўғил уйлантириб, тиндим, энди роҳатини кўраман деган одам ит бўлсин-эй. Вой, бу қандоқ кун бўлди, қандоқ кун бўлди... — кампир ўзига-ўзи гапирганча уйга кирди.

Қизи бир ниманинг хаёлига бордими ё онасининг вайсашига тоби бўлмадими, эгилганича уйга қараб кетди.

“Дарди оғир. Ҳойнаҳой аразлаб келган. Ҳай куним курсин-а, куним курсин!”

Кампир беихтиёр: “Эй, худо!” — деб юборди. “Ҳа, алам ўтмаса худо демас экансан”, деди у ичида. Момогулдурак товуши аста-аста пасайиб, ёмғир сушлашди, майда шивалади. Кампир кетма-кет, устма-уст тандирга нон ёпа кетди. “Шундай ҳавода нон ёпдим-а”.

Шундай ҳавода нон қилганига, келинсиздай иш ба-жарганига алами келди, кўкрагини ботмон тош келиб босди.

— Ҳу, зулукдай сузилмай жонинг чиқсин. Шу нон сенга иш бўлса агар...

— Ойи! — кампирнинг ёнгинасида зорланган овоз эшитилди.

Кампир орқасига ўтирилди, оғиз жуфтлаб турган гапини айтолмади. Қаршисида юпқа кўйлагига титраганича қизи турарди.

— Нега қарғайсиз, уям бировнинг боласи...

— Даллол бўлмай қўя қол, ҳеч кимни қарғамайман, худо ўзимга қувват берсин. Күёвингни қарғама, ўглинг бор, келинингни қарғама, қизинг бор, деганлар.

— Шундай бўлса, қарғаманг-да! — қизи иддао билан онасига қаради.

Кампир жавоб тополмай қолди. Ҳой, қарғаган билан чин кўнгилдан қарғабдимми, чиндан келинини қарғабдимми?

Нон куйди, куюк иси ҳовлини тутди, кампир шонгапиша тандир ичига эгилди. Енгча қолиб, қўли билан нон уза кетди. Қўли қани энди оловни сезган бўлса...

“Бу кишим қандай балони бошлаб келди экан? Тинчлик бўлсин илоийм...”

У нонни узиб, саватга таштай бошлади. Ёқимли нон иси гупиллаб димоққа урилди.

— Ҳа-я, нондан олмайсанми. Ма, ол. — Кампир онасининг қўлидан нонни олди. Онасининг оқиш соч толлари халта-халта бўлиб қолган бўйнига ёпишиб қолибди.

“Бечора онам... қариб қолибди”. Қизнинг кўнгилдан беихтиёр шундай хаёл кечди.

У онаси узатган нондан оғзига солиб, тишлади.

Кампир косовни олиб, оловни титди. Қип-қизил чўф ловуллаб юзга санчилди. Тандирдаги ёпилган нонга қаради, эски кастрюлька қопқоғини тандир оғзига ёпди.

Момогулдурак дағдағаси тинди.

У қизининг оғзига нон солганини кўрди, кўнгли тинчланди.

“Ҳартугул нон тишлади, тинчликдир, унчалик ёмон гап эмасдир...”

Кампир тандир оғзидан қопқоқни олди, кўпчиб турган нонларни кўриб, енгчани кийди, бир-бир нонларни уза бошлади. Сават нонга тўлди. Қиз саватни олиб, уйга қараб юрди. Кампир қизининг ортидан қараб қолди. Сўнг ўзига келиб шоша-пиша пақирдан чойдишга сув қуйди, тандирдаги оловни титкилаб, чойдишни қўйди.

Бирдан теварак ёришиб кетди, кампир осмонга қаради. Шамол булутларни пастга ҳайдаб кетди.

Кампир боягина ёмғирда ивиган рўмолини бошидан олиб, қайта ўради. Тандир оғзини қопқоқ билан зичлаб ёпди-да, уйга йўналди.

Қизи нонларни саватдан олиб, дастурхонга ёйди. Кампир бориб, ўзини кўрпачага ташлади.

— Ўлдим-а! Бир нон қилишлик ҳолим йўқ экан-а. Бир ёқда ёмғирни кўрмайсанми.

Қиз онасига қаради, қулимсиради:

— Об-ҳавони эшитиб, кейин қилади-да юмушни.

— Ҳа, болам-а, минг эшитсанг-эшитмасанг кўкларнинг ҳавоси-да. Ишониб бўлар эканми, — кампир тин олди.

Орага сукут чўқди. Ахири бўлмади, тилида боятдан бери айланаётган гапни айтишга чоғланди:

— Ҳа, Адол?..

Юраги зирқ-зирқ этди. Кўчадан ўғил-қизинг пориллаб кулиб келса, хунук гапни кўтариб келмаса...

Қиз дастурхонга нонни териб бўлди.

Нон санаган алфоз туриб қолди.

Нима десин? Боягина кўкрагини тўлдирган аламларни айтсинми? Қандай айтади, нима деб айтади? Онасини кўрди, маслаҳат олгандай бўлди. Кўксини босиб турган юк енгиллашди, кўнгли ёришди.

— Ҳеч нима, ўзим келдим... Сизни кўргани, — қиз бошини кўтариб онасига қаради.

— Ҳм-м...

“Шўрлик қизим мени алдаяпти. Ҳа, умр савдоси қурсин-а. Бу савдо кимларнинг бошидан ўтмаган...” Кампирнинг хаёлидан шундай гаплар кечди.

Кампир туриб ўтирди, оёқларини қўллари билан уқалади. Қачон ёмғир ёғадиган бўлса, оёқлари зирқираб оғрийди. Қизини чақириб, ке, оёқларимни уқалаб қўй, дейин деди, кейин ичида яна, нимасини чақираман, рафторини қара, пича дамани олсин, деди.

Кун чарақлади. Токнинг янги чиқарган баргчалари ям-яшил бўлиб ялтиради, товланди. Ҳовлида ҳалқоб бўлиб қолган қўлмакчаларда осмон аксланди.

— Шукур-э, — деди кампир.

Қизи онасининг нимага шукур қилганини тушунолмади. Момогулдуракнинг ўтиб кетганими, ё ёмғирнинг тинганими, ё шундай ҳавода эсон-омон нон ёпиб олганими? Ёки бўлмасам...

БЕГИМ КУНЛАР

Бугун ҳавонинг заҳри кетди. Кун илжайди. Кампир ҳассасига таяниб, аста айвонга чиқди. Ҳовли бурчидаги қайрағоч шохларида қушлар чирқиллади. Кеча ёмғир илвиллатиб кетган боғлардан ҳовур кўтарилди. Қоп-қора лайча кучук у ёндан-бу ёнга ирғиди, шалпангқулоқ бола, “маҳ-маҳ”, дея кучукни олқишлади.

Кампир зиналардан аста-аста туша бошлади. Лайча ликиллаб келиб кампирнинг оёғини искади. Кампир ҳассасининг учи билан лайчани туртди. Лайча ингиллаганича нари кетди.

— Тилаб олган ёмғир бошга бало. Буни қарагин-а, ўзинг бир ит, яна изингдан ит етаклаганингга ўлайми. — Кампир болага қараб вайсади.

Бола итни нари олиб кетди.

— Ҳа-а... — кампир узун сўлиш олди, кун мўлроқ тушиб турган, хийла қуриган ёғоч харракка ўтирди.

Дарахт тагига тўкилган барглари турли тусда товланди. Гала чумчуқ чирқиллаб пешайвонга кўнди.

— Ҳа, қирғинда кетларинг-а, — ориққина сарғиш жувон пешайвонга ёйилган майиз томон чопди.

Чумчуқлар “гурр” этиб ҳавога кўтарилди. Рўпарадаги яланғоч дарахтга ёпирилиб кўнди.

— Ойи, қарасангиз бўлмайдими. Бунақада бор майизни еб битиради-ку, — жувон таънамуз кампирга қаради.

— Ҳа, энди мен сенга шолিপоядаги кўриқчи бўлдимми! — кампир иддао билан юзини терс бурди. — Мен сенга қайнона эмас, келинман, келин!

Жувон бир муддат оғиз жуфтлаганча жойида туриб қолди. Шундай оғизга келиб турган гапни зўрға қайтарди. Унинг нима демоқчи бўлганини қайнона тушунди. “Ҳа, сиз менга қайнона эмассиз!”

Кампир ҳассасини бошқатдан нам ерга ботирди. Аста вужуд-вужуди илиди. Кун кифтларини илитди, баданига хуш ёқди. Кўз олди живир-живир қилди. Хаёли йироқлаб кетди.

Кўк само шишадай, ариқдаги зилол сувдай тиниқ. Боғни гир ўраган жийдазор гулга кирган, гул иси бошни гангитади.

“Тўқ, тўқ, тўқ!”

Келидаста бир меъёрда уриб турибди.

Кўйлагини липпасига қистириб олганича келида жўхори туюётган Шаҳодатнинг қулоғига янғаси шивирлаб кетди.

— Сизни ўша келганларга нон синдирди.

Шундан буён юрагига ваҳима оралади. Бунгача ҳеч бундай ҳолатга тушмаган эди.

Шаҳодат ҳозирга қадар товонларигача зирқиратиб юборган ўша кунни унутолмади.

Худойимдан айланай, кейин бир кунлар бўлдики, йили бир тутам бўлди. Кўп кунлари ёддан кўтарилди.

Умрида бир кунлар бўлдики, у аввало эсдан чиқарайин деди, чиқаролмади. Кўз очиб кўргани ойдай ярқирган келинчакка қайрилиб қарамади, бир оғиз ширин сўзни раво кўрмади. Ёстиқ қучоқлаб уф тортиди.

Келинчак кўча-кўйнинг ганига қулоқ тутмади. Тўғриси ҳам, қулоқ тутгиси келмади; Муҳиддиннинг бошқа суйгани бор эмиш, Шаҳодатга кўнгли йўқ эмиш... Бу шивир-шивирлар қандай қилиб раҳматли дадасининг қулоғига етди, билмай қолди. Эрта салқинда кув пишаётди, қўллари орқасида, боши эгик дадасини ҳовлида кўриб, нақ эси тескари бўлди.

— Юр, қизим, кетамиз. Кундошликка кун битмас, кун битсада, бутун битмас.

Э-ҳа, ўтган умрини гапираверса... бу дунёда нимаики бор — бари ўткинчи экан... Иккинчи эрнинг бети қурсин. Шаҳодат у билан ўтказган ёруғ кунни эсламади. Ой

келгунча кун санаб, умидвор бўлди — умидлари пучга чиқди. Фарзандталаб эрнинг, болага зор хотиннинг тилаклари ижобат бўлмади.

Бир кун тонгда сигир соққани бораётган хотиннинг эр тирсагидан тутди.

— Ишингни қўятур. Юр, ойингникига борамиз. Бир туш кўрдим, юрагим гаш.

Шаҳодат шошилинича: “Қандай туш кўрдингиз, гапирингчи аввал”, дейиш хаёлига келмади. Тешик калишини алмаштириш хаёлида йўқ, тунд эр изидан югургилади. Эр йўл бўйи чурқ этмади, у эса бирон нима дермикин, дея оғиз пойлаб илҳақ борди.

Шу зайл олдинма-кетин ота уйига кириб келдилар. Чўлтоқ супурги билан ариқча балчиғини тозалаётган она уларни кўриб жойида қотди.

— Ҳа, худога шукур, эсон экансиз, — дея куёв ғудранди. — Бўпти, мен борай, бу сиз билан ўтирсин.

Эри ияги билан унга имо қилди. Бир муддат эсанкираб қолган она аста ўзига келиб, куёвга манзират қилди:

— Юринг, чой ичинг.

Куёв кўнмай, орқасига қайтди. Бирдан Шаҳодатнинг эсига соғувсиз қолган, подага қўшилмаган сигири тушди.

— Ҳой, менга қаранг. Назирага тайинланг, сигирни соғиб қўйсин, соғмаса... — шу пайт биқини ўйилди. — Вой...

Гапи оғзида чала қолди.

— Ҳа, пешонаси шўргина-я... Ҳа, шумбахт-а... сигир соғувсиз қолса ундан нарига бормайдими. Сенга нима! Уйинг бузилди-ку, бебахт! — оназор зориллаб йиғлади.

Шаҳодат дабдурустдан нима гаплигини англамай анқайди. Соддалиги курсин. Жувонмарг кетгур эри хотин қўйибди-ю, у беҳабар қолибди, нодон...

Ҳай, ўша кунлари курсин...

— Чиққан қиз ёвдан ёмон. Энди икки эрни эскитинг. Бунисига йўқ дема, боласи бор, боланг бўлади, — раҳматли онасининг сўзлари қулоқлари остида жаранглади.

Вой тавба, вой тавба, қандай эскитибди? Худо охирини айтмаса, нима қилсин? Қайси тошга бош урсин?

Шу Фойибни топмагунича кўрган кунини кун демади. Бировникини асради, ўзимники деди, асради, авайлади,

уйлади, жойлади. Онасининг айтгани шу учинчи эрнинг боласини ўзимники деди. Ўзимники дейишнинг эса ўзи бўлмади. Бир куни Ғойибжони касал бўлиб нақ эхонасини чиқарди. Ўша кеча у Ғойибжонини туғди. Худди кўзи ёригандай, тўлғоқ тутгандай, азоб еди.

— Ё, худойим, болам апарайса бўлмасин-да ишқилиб!

Эрталаб тараша каби озгин дўхтир унга пешвоз илжайиб келди.

— Суюнчини чўзаверинг, она, ўғлингиз операция бўлмайдиган бўлди, касали кўричак эмас, колит экан, колит.

— Калит, қанақа калит? — У кўнгли жойига тушиб ёнидаги эрига саволомуз тикилди.

— Э, шуни ҳам билмайсанми, ичаклари шамоллаганда, — ўзича шарҳлади чоли.

Ҳа, шундай кунлар ҳам ўтди. У ўтган кунларидан нолимади. Учинчи эрни ҳам охиригача пешонасига айтмаган экан, ёлғиз ўғилнинг тўйини кўрмай оламдан ўтди. Раҳматли чолининг гўри тўла нур бўлсин, бу дунёда уни ёлғиз ташлаб кетмади. Ғойибжони-чи, ўғил деса дегудай бўлди. Аммо-лекин бу келин деганлари нақ илон бўлди. Индамай чақиб олди.

Ҳа, у якка ўзи аёл боши билан рўзгорнинг неча жойидан тугиб, ўғил уйлади. Тўй қилди. Худонинг буюргани рост экан, тўй-томоша, орзу-ҳавас кўрди. Худога шукурки, тепкилаб-тепкилаб кўмадигани бор.

Эсида, қизчаларда ийманиб, нарироқдан жой олди.

— Жойингиздан адашманг, куда хола. Ўғил тарбиялаб, эр етказган қайнонанинг жойи шу бўлади.

Шунда кўнгли тоғдай ўсди.

Кампир беихтиёр харракка сурилиб ўтирди.

*Келиним деб тахт ясатган,
Тахт эмасу бахт ясатган
Қайнонасига бир салом...*

Қулоғига келинсалом қилдирган янгаларнинг овози келди. Самбиттол новдасидай оқ-сарикқа мойил келинчак саломга эгилди. Унинг оқиш тиниқ юзлари ҳарир парда остида оловланди. Шунда унинг меҳри бир товланди, бир товланди... Ўша нозиккина келинчак мана шу келин эди.

Кампир кўзини олиб, йироқларга тикилди. Олис тоғлар тиниқлашди, яқинлашди.

— Ойи, кўйлагингизни ечиб беринг, кир ювяпман.

“ Ҳа, қилиғи ўзига таъсир қилибди-да, — кампир енгил тортди. — Ҳай, инсон боласи-да, феъли бор, тили бор...”

Кампир келинига индамади. “Дарровда ризолик билдирсанг, бошга чиқади”.

Кампир қайнона сукутидан саросималанди. Сўзга оғиз жуфтлади-ю, айтолмади. Кампир келиннинг ҳолатини тушунди. — Ҳай, худойимга шукур, — кампир харракдан кўзгалди.

Чумчуқлар яна “гурр” этиб пешайвонга ёпирилди.

— Ҳай, кетларинг-а! — кампир айвон томон ҳассасини ўқталаркан, зимдан келин тарафга назар солди.

Келин кўринмади.

БИРОВНИНГ ҲАЁТИ

Ёнма-ён йўлда поезд пишиллаб келиб тўхтади. Микрофондан манқа, уйқуга қонмаган бўғиқ овоз таралди.

— Диққат, диққат! Ҳурматли йўловчилар! Иккинчи йўлда “Тошкент—Андижон” поезди келиб тўхтади. Поезд бекатда уч дақиқа туради. Қайтараман...

Перрондаги одамлар шошилиб қолди.

Акбар бир зум электропоездда ўтирганлигини, ҳозиргина унинг ҳадеганда юрмаётганлигидан тоқатсизланганини унутди. Беихтиёр рўпарасидаги вагон ойналарига тикилиб қолди. Одамларнинг ҳеч нима билан иши йўқ, бири чиқиб, бири тушяпти. Улар ҳадемай катта шаҳарга кириб борадилар. Одатдаги олағовур ҳаёт давом этади... Орадан ҳеч вақт ўтмай, поезд хўрсиниб, йўлни бўшатди. Перрон очилиб, кенгайиб қолди. Перронда қўлида тугун, ғижим рўмолни иягидан танғиган жувон серрайиб қолди. Жувоннинг қорни кўк ёмғирпўшни билинар-билинемас туртиб чиққанди, қоп-қора кўнғир сочлари эгасига бўйсунмай шамолда тебранар, аста-аста томчилаётган ёмғир жувоннинг кифтларидан резина калишларига-ча чертарди. Жувоннинг кўзлари олазарақ бўлди. Акбар юзини дераза ойнасига яқинлаштириб қаради, шунда у

жувоннинг ниҳоятда ёшлигини ва шу ёшлиги боисдир, гоятда зеболигини кўрди. Жувоннинг лаблари қаттиқ қимтилган, узун киприкларидан ҳозир ёш думалаб кетадигандай авзойда эди. Совуқда кўкарган қўллари тугунни маҳкам тутганди.

Ёмғир тезлашди. Электропоезд ойналарини ҳовур босди, Акбар қўли билан ойнани артди. Жувон ҳамон жойида қотиб турар, назарида савалаётган ёмғирни ҳам ҳис қилмасди. Акбар тўсатдан орқасига қалқиб кетди: поезд жойидан силжиди. Тезда жувон ҳам, перрон ҳам ортда қолди. Ойна ортида енгил ҳовурга бурканган далалар, уйлар, дарахтлар липиллаб ўтиб турди. Ҳар куни тиниқ кўриниб тургувчи олис тоғлар ҳам бугун ёмғир пардаси остида қолди. Бугун олис манзаралар кўринмади. Негадир Акбарнинг кўз ўнгида перрондаги ёшгина, кўҳликкина жувон, унинг қаттиқ қимтилган лаблари миҳланиб қолди. Хаёлига нималар келмади. Балки жувон оиласидан ҳайдалгандир, яқингинада қурган турмушидан ажралгандир. Нобон эр, жоҳил қайнона уни оғироёқлигига қарамасдан ҳайдагандир. Ва у ҳозир нима қилишини, қаёққа боришини билмасдан эсанкираб турибди. Йўқ, йўқ, балки жувон умуман турмуш қурмагандир. Қиз боши билан алдангандир, бир онлик лаззатга учгандир. Ота уйини не-не кўнгил билан тарк этган, номусдан дуч келган поездга чиққан. Ҳа, ҳа, шу ҳақиқатга яқинроқ. Энди у поезддан тушиб олганча қаерга боришини билмай, довдираб турибди.

Акбар бу гал поезднинг шаҳарга қандай кириб келганини сезмай ҳам қолди. Юрагида қайтариб бўлмас истак пайдо бўлди. Эсизгина, ёнида бир парча қоғоз билан қалам ҳам йўқ экан. Қани эди, хаёлидаги ҳозиргина ўзи гувоҳ бўлган манзарани чизиб олса. Акбар тўрхалтасидаги бир даста газета-журналлар орасини титди. У ҳар кунги умрининг беш-олти соатини йўлга сарфлайди. Шу вайдан ишхонасидаги кутубхоначи аёлдан йиллик газета-журналлар, китобларни сўраб олади. Йўл бўйи шуларни ўқиб кетади. Баъзан йўлдан толиққан кезлари ўзига-ўзи таскин беради: агарда шунча масофага вақт сарфламасам, бу газета-журналларни ўқимас, оламда нима гаплар бўлаётганлигидан беҳабар юраверар эдим. Хайриятки, вақтни бекорга сарфламаяпман. У тўрхалта тит-

килаб, чизадиган бир нима тополмади. Ишхонага бориши билан ҳозиргина ўзи гувоҳ бўлган манзарани дарҳол чизиб олади. Акбар поезддан тушиши билан ишхона томон учди.

У бугун ҳамкасабаларидан атайин ўзини олиб қочди, хаёлидагини қоғозга тушириб олмаса, бутун ҳаракати зое кетади. Тез-тез қалам билан қоғозга чиза кетди: ана, намли, рутубатли тонг, кўз илғамас, файзсиз кичик бекат, ана, резина калиш, кўк ёмғирпўш кийган, сочлари рўмолдан тўзғиб чиққан, кўзлари олазарақ, лаблари қимтилган қиз... Барибир кўнглидагидай чиқмади. “Уйга бориб, яна чизаман”, ичида ўзига-ўзи шундай деди.

Газета-журналларни кутубхоначига топширди.

— Нима берай, Акбаржон? — кутубхоначи опа кўзойнак ортидан унга тикилди.

— Раҳмат, ҳозирча ҳеч нарса керак эмас. Бир-икки кун дам олай.

Акбар аслида дам олмоқчи эмасди. Ахир газета-журнал ўқиб чалғиса, хаёлидаги манзара чапланеди, хиралашади. У бармоқлари билан кун санади. Икки кун ишласа, шанба-якшанба дам олади. Ихтиёрида икки кун бор, насиб бўлса ўтириб ишлайди. Фақат Мавлуда индамаса, жанжал қилмаса бўлгани. Шунинг учун ҳозир тайёргарлик кўриб қўйиш керак. “Туш пайти бозорга тушиб, бозорлик қилсам, шанба кuni бекорга юрмайман. Мавлуда хурсанд бўлади, ишга ўтирсам жини кўзимайди”, ўйлади Акбар. Ва шундай қилди. Бари майда-чуйда қилинажак ишларни ҳордиқ кунларигача битирди.

Ёмғир қуйгандан-қуйди. Кўк ёмғирпўшли жувон жала остида қолди. Ёмғир қизнинг қол-қора кўнгир сочларини пешонасига ёпиштирди, кўк ёмғирпўши ивиб баданига ёпишди. Акбар бир зумда хаёлидаги манзаранинг бир неча хилини чизиб ташлади. “Муҳими, картина қилиш, полотнога кўчириш”. У беихтиёр Ван Гогнинг “Ёмғирдан сўнг” асарини эслади. Ёмғирдан кейинги куннинг таровати, деҳқон кuni манзарасини эсларкан, ичида мамнун бўлди: унинг ёмғирли кун манзараси, насиб бўлса, ҳеч кимникига ўхшамайди. Асарда ҳам манзара, ҳам инсон кайфияти бўлади. Кайфият, инсон тақдири акс этиб туради. Ҳақиқий инсоний асар бўлади.

Дастурхон теварагида жимгина овқатландилар.

— Бошлиқ билан айтишиб қолдим, — Мавлуда, “Нима деркин”, дегандай Акбарга қаради. — Қарасам, ҳар хил гаплар қилипти.

Акбар қошиқни косага ташлади. У хотинининг ўйлаган ўйини англагандай деди:

— Сен нима дединг, эримга айтаман, дедингми?

— Нега одамни майна қиласиз? — Мавлуда тарақлатиб олдидаги косани нари сурди. — Ҳа, дедим деганимни. Бир хаёлпараст эрим бор, мен биров билан юраманми, юрмайманми, барибир. Бўпти, айтганингиз бўлақолсин, дедим.

Акбар бошини чангаллади. “Яна эски ашула бошланди. Тўхтатиб бўлсан энди”. У хотинининг ўзини беҳад севишларини ва шунинг баробарида бениҳоя қизғаниб рашк қилишларини, бу рашк то ёқа бўғишгача олиб бормаса, асло қоникмаслигини, депсиб ўйни бошига кўтаришини яхши билиб олганди.

“Мавлуданинг Театр институтига киролмагани чакки бўлган-да. Агар Мавлуда актриса бўлганида эди, бутун куч-ғайратини, илҳомини театр саҳнасига сарфларди-да, мен билан иши бўлмас, оила саҳнасида драма ўйнаб ўтирмасди, — ичида ўйланди у. — Аслида-ку, ўша институт остонасида учрашганлари ҳаётидаги хато бўлган”.

Мавлуда индамай ўтирган эрига ғазаби келди: “Шуям эрми?”

— Тўғри айтибманми? — деярли бақириб деди аёл.

— Бўпти, эртага ўша бошлиғининг олдида бир борай. Мақсади нима — билмасам юрган эканман йигит бўлиб. — Акбар астойдил шундай деди. Чунки бу машмашалар унинг жонига теккан, аёлини бир фош қилиб, аламдан чиқмаса бўлмай қолганди. Мавлуданинг бошлиқ ҳақидаги гапларни тўқиб чиқарганлигини, эрининг бунга қандай қарашини ўз кўзи билан кўргиси келаётгани унга янгилик эмасди. Ва ростдан ҳам аёлининг бошлиғи олдида борса, унинг бундай жинни хотин сизга керак бўлмаса, бизга мутлақо зарур эмас, опкетинг, дейишига ишончи комил эди.

Мавлуда эрининг сўзлари чин эканлигини билди, дастурхон йиғиштираркан, гудранди:

— Бўлди, ўзим жавобини бериб юбордим.

Орага сукут чўкди. Хотин идишларни йиғиб олиб кетди. Ошхонада оёғига ёпишган қизчасига нималардир деб бақирди. Қизча дод солди. Нимадир синди. Бир зум ҳаммаёқ тинчиб қолди. Мавлуда шу билан аламдан чиқди.

“Хайрият, бу сафар жанжални катта қилмади, — суюнди Акбар. У расм чизадиган хонасига кираркан, бир муддат жойида тўхтаб қолди, ҳеч хаёлидаги манзарани тиклай олмади. — Бугун ҳам ҳаром бўлди”. Унинг юраги сиқилиб полотнога тикилди.

У яқинда йигирма етти ёшга кирди. Шу умри давомида фақат осойишталик истади. Жанжал-суронлардан қочиб яшади. Эсида, дадасининг ичиб келганини билди, ўртоқлариникига ёки кунлар илиқ бўлса, рўпараларида қад кўтарган тепаликка қочиб кун кўрди. Тепалиқдан кафтдай кўринган қишлоқ манзарасига маҳлиё бўлиб, уйдаги нохушликларни унутди. Беихтиёр юрагида расм истаги жунбишга келди. Устига-устак тақдир унинг устидан кулгандай, чекига жанжални пулга сотиб оладиган хотин тушди. Бу ерда тепалик ҳам йўқ жон сақлайдиган. Ундан кейин бу ерни, бошлаб қўйган ишини ташлаб ҳам кетолмайди. Тўғриси, чўткаларинию бўёқларини Мавлудага ишонмайди.

У хонада уёқдан-бўёққа юрди. “Энг муҳими Мавлуда билан олишмаслик, унга аҳамият бермаслик. Қачонлардир, кимлардандир эшитганди: одам турмуш майда-чуйдаларидан, икир-чикирларидан устун туриши керак деб. У ҳам энди шундай қилади. Турмуш ғалваларига заррача эътибор бермайди”. Шу пайт дераза чертилди. Хаёли бўлиниб, деразага яқин борди. Деразани чертаётган ёмғир экан. Бирдан хаёлида кичик вокзал, перрондаги жувон жонланди. Акбар суюниб кетди. Шунда у барини, борлиқни унутди.

... Назарида керакли бўёқни тополмаётгандай бўлди. Нима қилса, қандай бўёқ берса, кайфият ифодаланари? Қандай чизса, аро йўлда қолган, адашган қиз портрети акс этади? Шунча мўл ишласа-да, чизганлари барибир ўзига маъқул келмади. “Ахир хаёл билан расм чизиб бўлмайди-ку. Энг машҳур рассомлар ҳам натурадан нусха кўчирган”. У ўзига-ўзи шундай тасалли берди. У натурачини қаёқдан топсин? Агарда ўша жувонга ўхшаш одамни топганда унга тўлайдиган маблағ қани, унинг учун шароит қани? Акбар

машҳур рассом бўлса эканки, ўзининг холи устахонаси бўлса. У ҳафсаласи пир бўлиб, қўлидан чўткани ташлади. Руҳи тушди. Икки кун ҳам “ғув” этиб ўтди-кетди. Эртага яна ишга бориши керак. Яна эрта саҳардан қора кечгача ўзи истамаган ишларни қилиши керак. У ҳеч қачон таниқли рассом бўла олмаса керак. Жуда бўлмаганда, ўртамиён сураткаш. Илк бор қўлига қалам билан қоғоз олган, расм чизган, шу расмини уч-тўрт одамга маъкул қилдирган сураткаш борки, машҳур бўлишни орзу қилади. Шуҳратта интилиш гуноҳми, орзу қилиш айбми? Лекин орзуга эришиш нечоғли мушкул... Турмуш юки остидан чиқиб олиш нечоғли оғир. Акбар шундай ўйлар билан ўзига-ўзи тасалли бераркан, юрагини қоплаган таҳлика орқага чекинди. У яна қўлига чўткани олди. Хаёлидаги тасвири тобора ўчиб бораётган перрондаги жувонни амалда тиклашга бор кучи билан тиришди.

Акбарнинг миясига тўсатдан бир фикр келиб урилди. Бу фикр ноҳос кўнглини ёритиб юборди. Бу фикр уни қутқарди, бу фикр келажagini чароғон қилувчи маёқ бўлди. Ахир ҳар куни бўзчининг моксидай шаҳарга ишга бориб келавериши шартми? Ахир туссиз ҳаётида ва ниҳоят маъно пайдо бўлди-ку. Ахир у ҳамиша юрагини кемирган туйғуни — ўзлигини топди-ку. Назарида шу вақтга довур расм чизмаганига асрлар ўтганга ўхшади. У эртадан бошлаб то “Адашган қиз” асарини тугатмагунича ишга бормайди, вассалом. Сабаби: ишдан муҳимроқ иши бор. Мавлудами, билганини қилсин.

У қатъий қарорга келди.

Кеч кузнинг ругубатли тонги. Кишининг юрагини қон қиладиган ёмғир эзиб ёғяпти. Совуқ ҳовур изма-из келиб турган поездларни парда каби ўраб олди. Мана, аста поезд жилди. Поезддан тушувчилар, чикувчилар ариди. Перронда қўлида биргина тугун тутган, юпун кийинган ёш, кўҳликкина жувон қолди. Жувоннинг сочлари рўмолга сўз бермай, шамолда тебранади, лаблари қаттиқ қимтилган, қоп-қора кўзлари саросимада — жувон юкли.

Акбар ўзи ҳаёлан кашф қилган ёшгина жувон ҳаётига сингиб кетди, гўё у билан бирга нафас олди. Чўтка тутган қўллари тин олмади.

— Шундай ўтираверадиларми? — Мавлуданинг овози уни ҳушига қайтарди. У орқасига ўтирилди. Остонада

қошлари чимирилган, дарғазаб хотинини кўрди, беихти-
ёр қўллари пастга тушди. — Сабабини билсак бўладими?

Акбар нима гаплигига тушунмагандай хотинига тики-
либ қолди.

— Нега анқаясиз? Неча кун бўлди ишга бормайсиз,
гап гапирсам анграясиз? Қилинадиган қанча ишлар ётиб-
ди, бу кишим бўлсалар расм чизи-иб ўтирибдилар. Кош-
ки бу расм ўлгур нон берса, ош берса.

— Бас қил! — у хотинига ўшқирди, ерга чўкиб, тизза-
ларини кучоқлади.

У, шу гапни гапиряпсанми, эй хотин, ахир сен ўқима-
ган, оми аёл эмассан-ку! Бир пайтлар сен ҳам санъаткор
бўлишга даъвогар эдинг-ку, дегиси келди. Аммо ҳайф
сенга сўз, дегандай энсаси қотди.

— Э! — у қўлларини силтади.

Мавлуда эрининг кайфияти бузилганини кўриб, шаш-
ти пасайди.

— Намоз аканикига бориш керакмиди? — Мавлуда юм-
шаб, писанда қилди.

Акбар нима гаплигига энди тушунди. Бир маҳалла на-
ридаги Намоз ака шу кузда уй тузаб, безатяпти. Уйининг
бир хонасига манзарали расм чиздирмоқчи. Ўн кунларча
аввал у Акбар билан келишган эди. Бутунлай эсидан чи-
қиб кетибди. Унинг юраги орқасига тортди. Яна ёзнинг
кунни келадиган бўлди. Акбар ҳар йили ёзни орзиқиб кута-
ди, тоғларга, қишлоқларга чиқиб, расм чизсам, деб орзу-
лайди. Аммо орзу-орзулигича қолади. Рўзғор аталмиш ғор
уни ҳам, унинг орзуларини ҳам ўз комига тартади. “ Шу
ёз ишласангиз, мебель, гилам оламиз. Шаҳардан уй олиб,
кўчадиган бўлсак, ҳеч вақомиз йўқ”. У шундай-шундай
гаплар билан тобора юрагида орзу қилган расмларини чиз-
май қолаверади. Кўнглидаги мунг каби, қувонч каби оҳанг
борган сари уни тарк этиб бораверади. Энди яна кўнгил
орзуларидан воз кечсинми? Барини аро йўлда ташлаб, пул
топишга тушсинми? Энди кўнглидаги полотнога кўчаёт-
ган ўша... ўша жувонни ташлаб кетсинми?

— Бориб айт, эримнинг зарур ишлари чиқиб қолди,
кела олмайди, де.

— Нима-а?

— Шу. Мен картинани тугатмагунимча ҳеч қаёққа бор-
майман. Сен айтмасанг, ўзим бориб айтаман.

— Сиз ахир йигитмисиз? Лафзингиз борми? — Мавлуданинг нақ жони ҳалқумига келди. У сира-сира Акбардан бундай қилиқни кутмаган эди. — Эй, инсон, сизга катталикни ким қўйибди? Олдин энгил-бошингизга кийим илинг-да, кейин катталик қилинг, ия.

Акбар ўзини тутолмай қолди.

— Қани, чиқ, чиқиб кет! — у бир қўли билан хотинини эшик томон итарди, бир қўли билан расмни муҳофаза қилди.

— Нега мени ушлайсан, қўйвор! — Мавлуда беихтиёр сенсенлаб кетди. — Ҳали мени итдай ҳайдайдиган бўлдингми? Сен-а?

Мавлуда бир юлқиниб, эрининг қуршовидан чиқди-да, жон-жаҳди билан оёғидан шиппагини олиб, расмга қараб отди.

Шиппак учиб бориб нақ кўк ёмғирпўшли жувонга тегди.

Учиб бориб, жувоннинг ҳозир йиғлаб юборай-йиғлаб юборай деяёзган рафтордаги юзига, маҳкам қимтилган лабларига тегди.

Шиппак зарб билан урилиб, бўёқларни чаплаб юборди.

Зарб билан урилиб, расм чизилган матони тешиб юборди.

Зарб билан урилиб, жувоннинг башарасини жароҳатлади.

Жароҳатдан тирқираб қон оқди...

— А-а! — Акбарнинг томоғидан бир нидо отилиб чиқди.

У беихтиёр бошини чангаллаганча ўтириб қолди. Мавлуда нима бўлганига энди ақли етгандай саросимада қолди. Орага оғир сукунат тушди.

— Яхшиси, кет, — ҳарсиллаганча деди Акбар бошини кўтармай.

— Нега мен кетарканман, ўзинг кет, — деди Мавлуда ўзини тутиб.

— Мен кетайми? Бўпти, — Акбар шаҳд билан ўрнидан турди.

Энди уни бу уйда ҳеч қандай куч тутиб туролмас эди.

Кеч куз шамоли бадан-баданни тешиб юборгудай изиллайди. Олис-олислардан паровозлар гудоги чалинади. Вокзал биносигаги чироқ ҳозир-ҳозир ўчиб қоладигандай липиллайди. Саёқ ит ичкарига кирмоқчи каби искаланади. Қоровул чол саёқ итга қўлига тушган консерва банкани

отади. Ит вангиллаб жўнайди. Ташқарида мов бўлган мушуклар қийиллайди, янги туғилган чақалоқлар каби чирқиллайди.

Акбар кўз очиб юмгунча бор-йўғини ўғри тунаб кетган одам кепатасида қатор тизилган яхдай курсиларга ўзини ташлади.

Бир муддат кўзи илинди. Ҳушидами, тушидами, бўғиқ, манқа овоз таралди: “Диққат, диққат! Ҳурматли йўловчилар! Иккинчи йўлда “Тошкент—...” поезде келиб тўхтади. “Қайтараман...”

Шунда кимдир елкасига аста қўлини қўйди. У сесканиб, орқасига ўтирилди. Қаршисида рўмолни иягидан боғлаган, бир қўлида тугун, эгнида кўк ёмғирпўш, оёғида қора калиш, ёшгина жувон турибди. Жувон қорни билинар-билинимас ёмғирпўшни туртиб чиққан, узун-узун киприкларидан оққан томчи ёш йилтиллади, лаблари маҳкам қимтилган.

— Болам, эшикка рўпара ётманг, елвизак. Тагин шамоллаб қолманг. — Қоровул чол Акбарнинг кифтидан аста туртди.

Акбар сапчиб ўрнидан турди. Теваракка бир қур назар солди, ўзига келди.

Узоқ-яқиндан хўрозлар узун-қисқа қичқириб сахарни қаршилади. Тонг ёришиб келди.

Олис-олислардан рельсларни тарақлатиб поезд бекатга яқинлаша бошлади.

КАРИМ НОРМАТОВ

ИСТИҚЛОЛ МАЪНАВИЯТИ

(публицистик мақолалар)

МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАҒКУРА

Ҳар қандай миллат чекланишларга юз буриб, ўз қобиғида ўзи ўралашиб қолса, бошқа миллатларнинг маънавий бойликларидан, маданиятидан озиқланиб турмаса, миллатлараро тан олинган ижобий, энг афзал фазилатларни ўзига сингдириб бормаса — бу миллат охир-оқибатда маънавий таназулга дуч келиши, обрў-эътиборини йўқотиши турган гап. Шунга кўра, ғоянинг қанчалик миллийлиги ҳам миллат характеридаги янги қирраларни очади, ҳам миллий мағкуранинг шаклланиши учун замин яратади. Бинобарин, жамият мағкурасиз, давлат мақомидаги миллий мағкурасиз олға қараб бора олмайди. Мағкура — ҳар бир давлатнинг бош Низоми, давлат миқёсидаги ишларни тартиб-интизомга солиб турувчи қонундир. Мағкурасизлик — бу тарқоқлик, бошбошдоқликдир.

Ғоя — кишининг ички кечинмалари асосида манфаатли бир мағкуравий йўналишни ташкил қилади. Ғоя шахсда ҳар хил ҳолатда, турли хил кечинмалар асосида пайдо бўлиши мумкин. Шунга кўра, уларни шартли равишда “диний ғоя”, “Меҳнатга муҳаббат ғояси”, “ватанпарварлик ғояси” деб аташ ҳам мумкин. Шуюм борки, баъзи ғоялар шахс тафаккурида пишиб-етилиб, шаклланиб, қайта-қайта мулоҳаза қилиниб, ўша шахс учун йўлчи юлдузга айланиб қолади. Демак, айтиш мумкинки, бу ўринда ёшлар тафаккурини ватан ва халқ манфаати, эл-юрт равнақи томон йўналтирадиган мақсадли ғояларга қизиқтириш, тўлдириш айниқса муҳимдир.

Шахснинг ғояси, ғоявий қарашлари чекланган ҳолда намоён бўлиши табиий бир ҳолдир. Бироқ, ҳар қандай шахс ҳам давлат ичида яшайди, давлат ичида эса ўша давлатнинг ички ҳаёти, турли хил шарт-шароитлардан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқилган қонунлар мажмуаси бор, давлатнинг ўз Конституцияси мавжуд. Масалан, жонажон Ўзбекистонимизда ҳам дунёвий талабларга жавоб бера оладиган, демократик тамойилларга асосланган янги ва мустақил давлатнинг Конституцияси бор, у Ўзбекистонимизда 1992 йил декабрда қабул қилинган. Ислом Каримов ўзининг “Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик” номи рисоласида шундай деб таъкидлаган эдилар: “Бу ҳужжат ўзида энг илғор ғояларни жо этганини унинг энг демократик анъаналар асосида яратилганини бугунги кунда бугун жаҳон тан олмоқда”.

Ғоянинг юзага келиши ҳар хил шароитларда ҳар хил, турли кўринишларда бўлиши мумкинлиги ҳақида гапирдик. Айни бир пайтда, шаклланган ғояли киши ҳам қатъий эътиқодга эга бўлади, деб қараш мумкинми? Чунки шароитга қараб у ҳам турланиши мумкин-ку. Чунончи, 20-йилларда Германияда бўлиб ўтган бир ижтимоий воқеликни эслайлик. Ўша йиллари Германия аҳли ўз давлатини ривожлантириш сари йўл олди. Буржуа гуруҳлари ҳам, турли-туман ижтимоий-сиёсий партиялар ҳам мамлакатни фан-техникаси ривожланган давлатга айлантиришга интидилар. Бироқ 30-йиллар ўрталарида Германияда ғоялар оқими битта ғоя — фашистик ғояга айланиб, миллатни буюклаштириш, немислаштириш учун кураш давлат мафкураси даражасига кўтарилди. Бундай мисолларни йирик Шарқ давлатлари — Хитой, Япония ва Корея тимсолида ҳам кўриш мумкин. Тўғри, бу мамлакатларда миллатни “буюклаштириш” бироз секин, асосан пастки қатламларда олиб борилди.

Ўзбекистонимизда эса давлат миқёсидаги миллий мустақиллик мафкураси бутунлай халқчил асосда, халқлар дўстлиги, ватанпарварлик, эл-юрт учун фидойилик тушунчаларидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилмоқда. Президентимиз Ислом Каримов бу борада шундай қайд қиладилар: “Миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, динига, руҳиятига асосланиб келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф,

сабр-тоқат, адолат, маърифат туйғуларини онгимизга сингдириши лозим”.

Албатта, бизнинг миллий мустақиллик мафкурамиз ҳам давлат мақомини олиши мумкин. Бунинг уч томони бор:

1. Буни ўзбек мафкураси дейилса — чекланишларга, охир-оқибатда эса нохуш натижаларга олиб келиши мумкин. Шунинг учун ҳам миллий мустақиллик мафкурамизни давлатимизнинг, Ватанимиздаги барча аҳли қатламларининг мафкураси, умумий ғояси деб тушунмоғимиз лозим.

2. Турли ҳаракатлар, ижтимоий-сиёсий партияларнинг мафкураси, йўл-йўриқлари ана шу Мустақиллик мафкурасидан четда ёки унинг тескариси бўлиб қолмаслиги керак. Зеро, мафкуралар якка мақсадга хизмат қилиши, бир бутун миллий мустақиллик мафкурасига айланиши лозим.

3. Давлат мафкураси жаҳондаги бошқа миллий мафкуралар билан узвий боғлиқ бўлади. Бу дегани “мафкура амалиётда ўзбошимчаликлар келтириб чиқармаслиги, аксинча, “бу мафкура халқимиз қудрати ва ҳимоясига суянган ҳолда, умуминсоний қадриятларга асосланиб, жаҳон ҳам-жамиятидаги мутараққий давлатлар орасида тенг ҳуқуқли ўлароқ муносиб ўрин эгаллашга доимий интилиш ҳиссини тарбияламоғи керак”.

Мана шундай мафкура бугунги кунда Ўзбекистон учун сув билан ҳаводай зарурдир.

Шуниси диққат қиларлики, кўпмафкуралли давлатларда инқироз томон юз тутиш ҳам ҳеч гап эмас экан. Буни Россия мамлакати тимсолида яққол кўришимиз мумкин. Айни кунда бу мамлакатда 40 га яқин етакчи партиялар, 2000 га яқин ижтимоий-сиёсий ҳаракатлар мавжуд. Ягона, давлат мақомидаги ғоя ва мафкура йўқлиги учун ҳам Президент ўзича, ҳукумат ўзича, партиялар ўзларича иш тугаяптилар. Бу эса, ўз навбатида, мамлакат ишларида ҳам, давлатни бошқаришда ҳам, иқтисодиётда ҳам парокандаликни, ўзбошимчаликларни келтириб чиқармоқда.

Якка ҳукмрон мамлакатда ҳам инқироз бўлишини тарих исботлади. Собиқ Совет Иттифоқининг тақдири бунга яққол мисол бўла олади. Якка-ҳукмрон мафкура собиқ совет жамиятида манқуртлик каби жирканч иллатни келтириб чиқарди, миллатларни ҳар томонлама чеклаб таш-

лади, ғоявий ташаббускорликларни торайтирди, натижада эса хурфикрлилик йўқолиб, ҳеч нарса ўзингники бўлмай қолди, мутелик, қарамлик бошланди, жамиятда маънавий инқироз бошланди. Эндиликда бундан худонинг ўзи асрасин!

Шунинг учун ҳам, муайян бир мамлакатнинг аҳолиси ичидаги шахслар у хил ёки бу хилдаги салбий томонларга оғишмаслик мақсадида, ўша давлатнинг умуминсоний қадриятлари, диний қарашлари, тили, урф-одатлари, худди И. Каримов қайд қилганларидек, умуминсоний муносабатлари, халқлар дўстлиги ва умуман бир Ватан ғурури учун кураш каби томонлари ҳисобга олиниб, миллий мустақилликни таъминлайдиган (бу айниқса Марказий Осиё республикалари учун жуда муҳим!) мафкура давлат мақомини олиши керак. Шундагина биз ўз миллий сиёсатимиз, иқтисодиётимиз, ислохотларнинг амалга оширилиши учун, ўзбекистонликларнинг янада фаровон яшашларига, давлат сифатида ҳам буюк эканлигига замин яратган бўламиз.

Она диёримизда осойишталик ва барқарорлик, тинч меҳнат ва бунёдкорлик давом этаётган ҳозирги ўтиш даврида тарихий шахс ва унинг изчил ғоясию, мафкуранинг юксак ўрни борлигини тан олмай иложимиз йўқ. АҚШ да нашр қилинадиган нуфузли “Новое русское слово” газетаси ҳам бу ҳолатни тўла эътироф этади. Шу жиҳатдан олиб қараганда, ўзининг бутун ақл-заковатини халқининг келажаги, фаровон ҳаёти йўлига бағишлаган Ислом Каримов тимсолида бизнинг миллий мустақиллик мафкурамиз халқаро майдонда бор бўйича, барча ижобий томонлари ила намоён бўлаётир.

Ислом Каримов — Ўзбекистон учун худо берган инсон бўлиб, у ўзининг тантилиги, мардлиги, қатъиятлиги ва халқпарварлиги ҳамда мустақил тафаккурчанлиги халқимизнинг оташин меҳрини қозонди. Президентимиз ватанимизни жаҳонаро — ғарбу шарққа, шимолу жанубга кўз-кўзлаб, Ўзбекистоннинг истиқболини, истиқлолини намоиш қилиб келаётир. Юртбошимиз она юртимизни Шарқ мамлакатларига дадил олиб кирди. Ғарб мамлакатларига бемалол ўтиб савдо-сотик қилишимиз учун абадий мустақкам олтин кўприк қурди. Хуллас, Ўзбекистон жаҳонни, жаҳон эса Ўзбекистонни тобора теранроқ би-

либ бормоқда. Доно раҳбаримизнинг узоқни кўзлаган дадил тактика ва стратегияси — бу ҳам мустақиллик мафкурасидир.

Шукрлар бўлсинким, шарқона бошқариш санъатини пухта эгаллаган доно Президентимиз жаҳон уммонида биз — ўзбекистонликлар жойлашган кемани дадиллик билан бошқармоқда. Шу ўринда соҳибқирон Амир Темурнинг “Мен ҳар ўнта амалга оширадиган ишимнинг тўққизтасини уламою фозиллар, саркардаю саййидлар, элчилар, донолар маслаҳати, кенгашидан кейин ўзим бир хулосага: ўша ишни бошлашдан олдин натижаси, фойдаси бўлишига қараб амалга ошираман, битта юмушни эса шахсан ўзим ҳал қиламан”, деганлари — бу тарих ғилдирагини замона зайлига қараб, ишонч ила олға йўналтиришдир. Хулоса: буюк Темур давлати — Марказлашган мустақил империя вужудга келди. Бу — қатъиятли, ғояли ва истиқболли мафкурага эга бўлган Мовароуннаҳр давлати эди. Ислом Каримов ва Республика Олий Мажлиси, Вазирлар Маҳкамаси, худди бобокалонимиз Амир Темур панд-насиҳат қилганларидай, ўлкамиздаги барқарорлик кадр-қимматини, келажак истиқлолини эъозлаган ҳолда халқимизни жипслаштириб дадиллик билан олға бошламоқда. Зеро, ўз мамлакатида, қолаверса қўшни давлатларда ҳам осойишталик ўрнатиш учун курашган ва бу борада қатор ижобий натижаларга эришадиган Президентимиз бугун халқаро миқёсда ўзининг мустақил миллий мафкурасига ва йўлига эга. Бу эса ўз навбатида, жаҳонда ҳам тан олинмоқда.

Барқарорлик ва осойишталик бу барча ўлкалар, мамлакатлар орзуси. Бу жараёнларни бошқариш осон иш эмас. Бунинг бирдан-бир йўли мамлакатни донишмандлик билан: ўз ғояси ва мафкураси асосида ҳам ички, ҳам ташқи сиёсатда маҳорат ила бошқара билишдир. Ислом Каримов она тарихимиз майдонига ана шундай шахс бўлиб кириб келдилар.

Миллат дарди ва қайғуси бобида ҳам ҳақиқий дўстлардан сохта дўстларни ажрата билиш керак. Мустақиллик учун курашганлар ва уни мустаҳкамлашда қатнашганлар давлат томонидан қадрланиши зарур. Улар эътибордан четда қолиб, ўрнига сохта ватанпарварлар эъозланиши мумкин эмас. Бу ниҳоятда ғоявий калтабинлик бўлур эди.

Ҳатто бобокалонимиз Амир Темур ҳам ўз сафдошларини умр бўйи қадрлаган, уларга имтиёзлар берган. Ватан, давлат ана ўшаларнинг фидойилиги туфайли вужудга келди.

Ҳозирги пайтда миллий тикланиш мафкураси маънавий-маърифий жиҳатдан равнақ топмоқда. Дарвоқе, оммавий ахборот воситаларида миллий-мафкуравий маънавиятга алоҳида эътибор берилмоқда. Рус файласуф олими Чернишевский: — “Миллатнинг муҳим бойлиги — халқнинг маънавий қиёфасидир” деб ёзганди. Сталин сиёсати туфайли Туркистоннинг ўша муҳим бойлиги тилка-пора қилинди. Сталин ўтмиши бой Туркистоннинг маънан кучайиб кетишидан қўрқди! Шунинг учун ҳам бир бутун Туркистонни майдалаб ташлади, бир бутун Туркий миллатни эса туркман, ўзбек, қозоқ, қирғиз, қорақалпоқ сингари миллатга бўлиб ташлади. Бу майдалаб бошқариш сиёсати эди, бу қонли сиёсат эди. Сталин шу тарзда туркийларнинг насл-насабини унуттиришни, кейин эса бир туғишган миллатларни манқурт даражасига етказишни ва уларнинг ўрталарида доимий қонли низолар уйғотишни, ғоя ва миллий мафкураларни, инсоний қадриятларини оёқ ости қилиб юборишни ва шу тахлит ягона совет халқини вужудга келтиришни асосий мақсад қилиб қўйди.

Сталин бу қабих ишларни энг аввало халқлар маънавиятига ҳужум қилишдан бошлади: ёзувни ўзгартирди: олдин лотинлаштирди, сўнгра рус криллицасига ўтказди. Оқибатда Туркистон халқи ўз тарихини, ўтмиш маданияти ёдгорликларини ўқиёлмай қолди. Бу — бизнинг бош фожиамиз бўлди. Энди биз ишни қайтадан бошляпмиз. Бу албатта, қийин иш. Бироқ бунга эришишнинг бир қалити бор, бу қалит — шундай Туркистон халқларининг бирлигидир. Энг оғир дамларда ҳам эл бир бўлса, уни ҳеч қандай куч енголмайди. Бу Марказий Осиё халқларининг бирлиги — келажагимиз порлоқлигининг гаровидир.

Марказий Осиё халқлари бирлиги ғоясини ҳам илк бор мамлакатимиз Президенти Ислам Каримов 1993 йилнинг бошидаёқ ўртага қўйган эдилар. Бу ғоя ўша пайтда Марказий Осиёдаги бошқа мустақил мамлакатлар халқлари томонидан бажонудил маъқулланди. Бугунги Марказий Осиё халқлари, ўтган юз йиллар мобайнида камситилиб,

таланиб, фурури топталиб келган халқлар, эндиликда жаҳоннинг энг тараққий топган халқлари даражасига кўтаришини хоҳлар эканлар, бунинг учун аввало ўзаро тотувлиқни, қон-қариндошлиқни, борди-келдиларни ривожлантириш зарурий шарт эканлигини тобора чуқур англаб етмоқдалар. 1995 йил 5 майда юртбошимиз Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи чақириқ II сессиясида баралла, “Туркистон — умумий уйимиз” халқ ҳаракатининг тамал тоши қўйилганлигини қайд қилдилар. Худди шу асосда бу халқ ҳаракати намояндалари атоқли ёзувчи Чингиз Айтматов (1995 йил, сентябрь) раҳбарлигида Туркистон халқлари маданиятлари арбоблари уюшмасини тузди ва ана шундай ўнлаб халқларимиз маънавияти, бирлигига бағишланган амалий ишларни амалга оширмоқдалар.

Умумий тарихимиз зарварақлари гувоҳлик беради: кўк ўғуз (гагауз), қорақалпоқ, қримтатаримиз, қўмиқ, шўр, эвенк, хакас, олтой, тува, ёқут, чуваш ҳам бизнинг қадим туркий аجدодларимиздир. Сталин бу тарихий илдизларимиз ҳам яхлитлигини маккорлик билан яшириб, “миллатини нима деб ёзса, ёзаверсин, фақат туркий деб ёзмасин” деди. Туркистон деган қадим ном ҳам шу тахлит ўзбошимчалик билан ўзгартирилди. Бунга қарши чиққанлар эса “пантуркист”, яъни “туркпараст” деб айбланди, қамалди, отилди. Украин, белорус, руслар бир туғишганмиз дейишса, славянпарастликка кирмадию, туркман, қозоқ, қорақалпоқ, ўзбек, қирғизлар бир туғишганмиз десалар — туркпарастликка кирар экан. Бундай калтабинлик билан олиб борилган сиёсат ўзининг муҳим эмаслигини кўрсатди. Шукрлар бўлсинким, миллий ғоя ва истиклол мафкураси ҳар бир миллат учун амалга ошадиган ёруғ орзулар мажмуаси бўлди.

Хулоса қилиб айтганда, Марказий Осиё халқлари дўстлигига мана эндиликда — Мустақиллик давридагина чинакам асос қўйилди, натижада эса кўнглимизда катта умидлар уйғонди. “Бўлинганни бўри ер”, деган мақол бор. Демак, бирлашишимизнинг олтин девори, яъни ер-сувимиз, табиат инъом этган бойликларимиз, эътиқод ва гўзал анъаналаримиз бир бутундир. Миллатларни бир-биридан ажратиш, қарама-қарши қилиб қўйиш — ҳеч шубҳасиз калтабин, шовинистик саъйи ҳаракатлар эди.

Шу ўринда таниқли рус файласуфи Н. Бердяевнинг ўз миллатига берган таърифини эслаш жуда ўринлидир. У миллий ғоя ва мафкуранинг асл моҳияти ҳақида “Россия тақдири” асарида шундай деб ёзади: “Рус халқи жуда улкан майдонларга жуда осон эга бўлиб олди, лекин дунёдаги энг катта давлат учун бу кенгликларни ташкилий жиҳатдан қовуштириш, унда тартибни сақлаш ва муҳофаза қилиш осон бўлмади. Бунга рус халқи куч-қудратининг катта қисми сарфланди. Рус давлатининг ҳажми рус халқи олдига чоғи келмайдиган вазифаларни қўйиб, уни беқиёс танг аҳволда тутиб турди. Ўз давлатини тузиш ва муҳофаза қилишдек улкан иш рус халқи куч-қудратини қуритди. Эҳтиёжлар ортиқча эркин кучни жуда оз қолдирар эди. Рус кишисининг бутун ташқи фаолияти давлатга хизмат қилишга бахшида бўлар эди. Бу эса рус кишиси ҳаётида нохуш из қолдирди. Руслар қувониш нима эканини қарийб билмайдилар, дейиш мумкин (ўзи осон босиб олган ерлардаги халқларга ишончсизлик унга хос миллий феъл-атвор бўлиб қолди). Бу табиий, чунки рус халқи мунтазам мустамлака халқлар томонидан қарши зарба беришлигини кутиб яшарди. Уни доимо қўрқув, тўсатдан ҳужум қилиш, босинқираш эгаллаб турарди. Шунинг учун ҳам мустамлакачиликда сиёсат кескин бўлди. Элат ва миллатларни йўқ қилиш — руслаштириш сиёсатини октябргача ва ундан кейин социализм ниқоби остида олиб боради.

Айниқса иккинчи жаҳон урушидан кейин 50-60 йилларда “Коммунизм қуриш дастурида” совет халқи вужудга келди, миллатлар ғояси ва мафкураси ҳақида сўз ҳам бўлмади. Байналминал тарбия ниқоби остида миллатларни чеклаш, умумбашарий қадриятларни йўқ қилиш ғояси ётар эди. Атоқли файласуф олим Ҳайдар Пўлатов ҳақли равишда қайд қилди: “Ўзбекларнинг миллий мафкурасини яратиш зарурати ҳақида фикр юритар эканмиз, энг аввало миллийликка байналмилалликни киритмоғимиз лозим. Байналмилаллик тушунчасига аниқлик киритмоғимиз лозим. Байналмилалликнинг махсус субъекти йўқ. У миллий ва миллатлараро муносабатда ўз ифодасини топади. Байналмилалликнинг ижтимоий материяси миллатдир. Ўз миллатига содиқ бўлмаганлардан байналмилалчи чиқмайди”.

Ҳозир мустақиллигимиз мустаҳкамланаётган бир пайтда миллий тикланиш мафкурасини яратиш борасидаги ғоялар, қарашлар, фикр ва мулоҳазалар ҳамда таклифлар умумлаштирилмоқда, тадқиқот объектига айланмоқда.

Шу ўринда миллий тикланиш мафкураси ўзининг йўналишларига эга бўлиши, менимча, фақат Ватанимиз равнақи учунгина эмас, балки Марказий Осиё давлатлари ҳамкорлигини ҳам юзага келтириши лозим. Булар: Мустақиллик ғояси ва мафкураси бўлиб, алоҳида дўстлар мафкурасининг истиқлолли қадр-қимматларини ўзлаштирган ҳолда қудратлидир. Миллий мафкура бобида ўзбек халқи урф-одатлари, расм-русмлари, ахлоқи, одоби — умуман инсоний қадриятлари бошқа халқлар мафкурасидан кейинда турмайди. Ўрганишга арзийдиган жиҳатлар оз эмас;

— Миллий ғоя, ғурур, мафкура ҳеч қачон “тоза бир миллат”га мансуб эмас. У ўз ҳудудида яшовчи халқларнинг илғор ғоя ва тушунчаларини умумлаштириб, обдон пишитилгандан кейин ўша ҳудуд халқи номидан мустақиллик, миллий тикланиш ғоя ва мафкура сифатида талқин қилинади. Шунинг учун ўзбек мустақиллиги мафкураси деганда, шу ҳудудда истиқомат қилаётган турли миллат ва элатлар вакиллари мафкурасини тушунмоғимиз лозим.

Миллий тикланиш мафкурасининг мустақил Ўзбекистонда янгича ривож топишида тўртта асосий йўналиш борлигини унутмаслигимиз керак:

— Биринчидан, мустақил давлатда яшаётган миллатлар ва элатларнинг миллийлиги ҳамда миллий қадриятларини англаш, иккинчидан, ҳар бир миллат ҳуқуққа, эркин ва озод равнақ топиш сари йўл тутиши, учинчидан, Ўзбекистон халқларининг жаҳон ҳамжамиятида байналмилал ривожланиши, тўртинчидан, ўзбек тили Давлат мақомини олиши ва бошқа тилларга тенг муносабатда бўлиш. Зотан, Конституциямизнинг асосий йўналиши ҳам шунга қаратилган. У ўзбекистонликларнинг қомуси — йўлчи юлдузи бўлиб қолди.

Истиқлолимизнинг пойдевори миллий дўстлик ҳамда миллий мафкура — умуминсоний қадриятлар ва анъаналар экан, демак, жаҳон ҳамжамияти сафида мафкуравий жиҳатдан ҳам қудратли бўлишимиз лозимлигини ҳаётнинг ўзи тақозо қилиб турибди.

Аёлларни қанча улуғласак, ҳаётимизнинг чироғи, умримизнинг гули деб эъозласак, демакки, оиламизни, Ваганимизни эъозлаган бўламиз.

И. КАРИМОВ

ИСТИҚЛОЛ МАЪНАВИЯТИ

Президентимиз Ислом Каримов 1999 йилни Аёллар йили деб эълон қилар экан, ҳалоллик, ростгўйлик, орномус, ибодат-ҳаё, меҳр-мурувват, мардлик, севги-садоқат, меҳру-оқибат, меҳнатсеварлик Аёллар тимсолида шаклланишини таъкидладилар. Албатта, бу инсоний фазилатларни амалга оширишда эркакларнинг алоҳида ўрни ва роли бор. Одам Ато ҳам эркакларга алоҳида эътибор билан қараганини яхши биламиз. Уларнинг асл-моҳиятига кўра учта хислати бўлиши лозим: а) тоза насл урчитувчи, бошловчи сифатида; б) оила раҳбари, фарзандлар камоли учун жавобгар эканлиги ҳамда в) маҳалла, қариндош-уруғлар, умуман бошқарувда фаол жамият тараққиёти учун маъсул ва бурчли каби ҳуқуқлар инъом қилинганки, буни Оллоҳ неъматидеб тушунмоқ керак. “Эй Одам, сиз жуфтингиз билан жаннатни маскан тутинг...” дейилади Қуръони Каримнинг “Бақара” сурасида.

Аёллар йилида бу жараёнга эътибор билан қаралиши шубҳасиз, албатта. Аёл — бу оилани тебратувчи бешик, унинг ҳамкори, яратувчиси ва пойдевори бўлиб ҳисобланади. Демак, оила тинчлиги ва фаровон яшаши ҳар иккала шахс — эр, хотинга боғлиқ эканлигини бир сония ҳам унутмаслигимиз керак. Шу боис муҳтарам Президентимиз Ислом Каримовнинг “оилага эътиборимизни тубдан ўзгартириш, оилаларни аввало ижтимоий жиҳатдан ҳимоялаш, эъозлаш, қўллаб-қувватлаш — бугунги кунимиз учун ва эртанги истиқболимиз учун нақадар муҳим ва долзарб эканлигини яхши тушунишимиз ва англашимиз даркор”, деб таъкидлашларида оила тенглиги, оила осойишталигига алоҳида эътибор берилган.

Эркаклар оилада қанчалик фаол бўлмасин, уларнинг дунёвий ишлари — ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий-маданий, маърифий ишлари ошиб-тошиб ётади. Лекин оилада эркакни авайлаш, унга ижодий-фойдали

юмушларни топиб беришда, эъозлашда аёллар ўзгача йўл тутишади. Бундай оилалар бақамти, пок-покиза ва истиқлол одимлари ила яшайдилар. Мутафаккир олим Пифагор шундай қайд қилган: “Доно аёл! Агар эринг барча бўш вақтини сен учун сарфлашини истасанг унга ҳеч қаерда кўрмаган, ҳис қилмаган иззат-икром ва лаззатлар ато қил”. Бу фикрнинг қанчалик тўғрилигини Сиз аёллар яхши биласиз!

Файласуф олим Н. Г. Чернишевский аёл билан эркакнинг ҳамкор ва тенглигига эътибор бериб шундай деган эди: “Эркак аёлнинг тенг ҳуқуқлигини тан олган заҳоти, унга бир буюм сифатида қарашини тарк этади”. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси “Оила ҳақида” қабул қилинган кодексида ҳам эркакларнинг ўрни ва жамият тараққиётидаги фаоллигига алоҳида эътиборни қаратган. Қонун ҳамиша қонун бўлиб қолиши керак. Унинг моддалари, тартиб-қоидалари сўзсиз бажарилиши лозим. Токи ҳуқуқий демократик жамиятнинг ҳам асосий ва бош талабларидан, йўлбошчимиз тамойилларидан бири — Қонун устуворлиги бўлмас экан, орзу қилинган жамиятни барпо қилиб бўлмайди. Аёлнинг эркакни эъозлаши учун оиласи, фарзандлари бекаму-кўст бўлиши, ривож ва камол топа боришида иқтисодий жиҳати яхши бўлиши керак. Бу эса уларнинг тенг ҳуқуқли меҳнат қилишлари, оилани тебратишларини тақозо этади.

Аёл — оила кўрки бўлса, эркак оила бошлиғи, мураббийси. Ҳамиша шундай бўлаверадими? Эр-хотин иноқ ва тотув яшаяптими? Бойси жамият асоси, устуни бўлган Оилада эр-хотин масаласи азал-азалдан муаммо, жамият тараққиётининг оғриғи бўлиб келган. Эр-хотин уруши — дока рўмолнинг қуриши, улар можаросига қўшилган одам уялиб қолади, чунки эр-хотин ярашиб кетадию, можарога қўшилган одамнинг изза бўлиши ҳеч гап эмас, деган халқ ҳикматлари бор. Хулласи калом эр-хотин — бу Оила, насл-насаб, жамият, Истиқбол муаммосидир.

Қуръони Каримнинг “Нисо” сурасида “Эркаклар хотинлари устида раҳбардирлар” дейилган. Бу эрга оила бошлиғи масъулияти юклатилади. Тиббий жиҳатдан қарайдиган бўлсангиз ҳам ўғил фарзанд нозик-ниҳол бўлиб туғилиши билан бирга, ўспирин ёшгача кўп эътибор қилинадиган авлод бўлиб ўсади. Халқ орасида қиз отаси-

га, ўғил онасига ўхшаса бахтли бўлади, деган нақл бор. Қиз бола зийрак-тийрак, шўх-ўйноқи, ҳушёр-сезгир, “қулоқли”, ўғил бола эса содда-гўл, ишонувчан, жисмонан бақувват ва мард, баъзан нозикроқ ва “қулоқсиз” бўлиб ўсади, вояга етади. Масаланинг муҳим томони мана шундай пайтда ота таъсири, ота тарбияси ниҳоятда зарурат эканлигини айтмоқчи эдим. Ота шартга кесади, ҳал қилади, она эса ҳар галгидай меҳр-муруввати, юмшоқлиги билан ажралиб туради. Ўғил-қизлари ўзгарадиган, улғаядиган пайтда (12-14—16-17 ёшлар) отанинг қаттиққўллиги, бир сўзлиги жуда зурур! Ҳатто шу боис ҳам эркакларни асранг, аёллар, улар нафақат ёстиқдош, меҳрибон турмуш ўртоғингиз, балки оила бошлиғи, энг муҳими фарзандларингиз тарбияси, вояга етиши, жамиятнинг етук, баркамол инсонлари бўлишида ҳал қилувчи аҳамиятга моликдир.

Эркак салтанатда тахт, аёл бешиқда бахт топади. Нақадар шарқона нуфузли ўғит. Бунга тамал тошини даставвал эрлар қўяди. Демак, оила бошлиғи — ҳақиқий ва оилапарвар эркак, эрлар кўз қорачиғидай ардоқланиши, асралиши керак. Бундай бўлмай иложи ҳам йўқ-да!? Эрлар кўча одами, аёл эса уй бекаси, саранжом-сарингтали ва фарзандлар тарбияси, камоли қалъаси, ўқтомири сифатида гавдаланади. Бундай эр-хотин бирлиги, бирлашиши — келажаги буюк давлатимиз асоси ҳамда пойдевориридир. Бино пойдевори метиндек мустаҳкам, режа-дастур билан бунёд бўлса, у минг йил умр кўради. Мен бу ўринда оилани, эр-хотин тотувлиги ва барқарорлигини ана шу бунёдкор, минг йиллик бинога ўхшатгим келади. Шу бинони бошқарувчиси ва бунёдкори эркак эканлиги Оллоҳ таолодан нозил қилинган буюк неъмат! Буни ҳар бир аёл, оила, ўзбек хонадони чуқур ва дилдан ҳис қилади; келажаги буюк давлатимиз учун баркамол ёшларни тарбиялашни ўзларининг энг бирламчи вазифалари ва бурчлари, деб тушунадилар. Шунинг учун ҳам сабр-қаноатли, тежам-терговли, иймон-эътиқодли аёлларимиз — оила бекаларимиз елкасида қудратли давлатимиз — Ўзбекистон тараққиёт сари дадил бормоқда. Йўлбошчимиз шундай қайд қиладилар: “Оила, унинг муаммолари, унинг иқболи ҳам давлатимиз, ҳам жамиятимиз эътибори марказида бўлиши керак”.

Эркакни эркак қиладиган унинг ҳунари эмасми? Бир йигитга қирқ ҳунар ҳам камлик қилади, дер эдик. Бу урфимиз тоталитар тузум даврида торайди. Ҳар бир оила соҳиби, мен ишда эзилиб кетдим, болам ўқисин деб, бўйдан-да баланд ўқишларга киргизди, қозони қайна-маса ҳам ўқитди. Ўқитдию, у фақат бир ихтисосни эгал-лади: ўқитувчи, агроном, муҳандис, шифокор... Унга эса ишлаш жойи ҳамиша ҳам топилавермайди. Ишлайин деса бошқа ҳунари, касби-кори йўқ. Бутунги кунда эса менед-жер, менежмент, маркетинг, компьютер деган тушунча-лар ҳар бир йигитларимиз учун ҳаво билан сувдай зарур бўлиб қолди. Ўша ўқитувчи дурадгорлик, агроном печка қуриш, муҳандис деҳқончилик касб-ҳунарларини ўрга-ниб олган бўлса, шанба-якшанба кунлари мижозлари қаторлашиб туришига ишонаман. Мана сизга, аёллари-мизнинг эркакларни асрашлари, чин дилдан ҳурмат, меҳр-мурувват қўйишларига ишончли илинж, суяниш, энг муҳими оила бошлиғи, қозони ҳамиша қайнашига асосдир. Тўкин-сочин ва оиласи текис бўлмаган жойда эрларнинг обрўси ва шаънига путур етади. Қарс икки қўлдан деб шуни айтсалар керак-да?!

Оналик ва болалик қонун билан ҳимоя қилинади. Фар-занд тарбияси, камолотига она каби ота ҳам бирдай жа-вобгар ва бурчли. Шунинг учун ота-она деган сўзни қўшиб айтиш бобида ҳам барча ҳуқуқий адабиётларимиз алоҳи-да аҳамият бериши лозим. Оталик бурчи ва масъулиятини нафақат хотини олдида, балки фарзандлари наздида ҳам ошириш бугуннинг талаби. Бироқ, бундан ўн йиллар бу-рун бу жараёнга шунчаки, никоҳдан ўтди, қизил тўй қилди, яшаб кетаверади деб, ҳатто ота-оналар ҳам қўл силтаб қўйишар эди. Никоҳдан ажралиш ҳам “осонгина кўчар”, кўп ҳолларда эрга айб қўйилар, шўринг қурғир эр бир умрга, иккинчи марта, учинчи марта уйланмоқ-да, деган тавқи-лаънатдан боши чиқмас эди. Аёллар ҳақида, ҳатто беш марта эрга тегса ҳам ҳеч ким ҳеч нарса демасди. Нега шундай бўлган?! Фарб таъсирими ёки аёл-ларимиз ҳаётга енгилроқ қарашмоқдами? Бу жуда жид-дий масала. Аёллар йилида эса жамиятимиз равнақи учун ўта жиддий, шарқ анъаналари, ислом дини иймон-ах-лоқи сингдирилиб, бутунлай қайта кўриб чиқиладиган муаммо деб ўйлайман.

Эркаклар ҳуқуқларини она-болалар ҳуқуқлари каби муҳофаза қилишга қаратилган шарт-шароитлар Оила Кодексида, Меҳнат ва Фуқаролик кодексларида, ижтимоий таъминотга шу қонунларда ва бошқа қонунларда ўзининг тўла-тўқис ва тенг ифодасини топиши лозим.

Аёллар йилида эркакларни асранг, аёллар! Бунда сиз миллатимиз обрўсини оширасиз, ўзлигингиз, шууримиз ва миллий онгимизни ҳамда шаън-шавкатимизни юксалтирасиз, янада гўзал ва соҳибжамол ҳамда вафо ва садоқат рамзига айланасиз, барқарор ва баркамол оилаларнинг мустақкам бўлиши учун ўқтомирга айланасиз.

ТАРИХ САБОҚЛАРИ ЎРГАТАДИ¹

1

Ўзбекнинг ўзлиги — унинг ўтмиш тарихи нақадар бойлиги билан ажралиб туриши ва миллий давлатчилик учун кураш — миллий озодлик ҳаракатлари давом этганлигини қайд қилмоқчимиз. Бу муқаддас тупроғимизга хорижий босқинчилик кўп бўлган, миллий давлатчилигимиз ва унинг ҳуқуқий асослари вайрон бўлиши билан бирга, ўзгариб турган. Александр Македонский босқини, Турк хоқонлиги бирлиги, Араб истилоси, мўғуллар томонидан қилинган вайроналиклар — ҳаммаси миллий давлатимиз шакл-шамойилларини ўзгартириб юборган. Фақат сўнги рус босқини ва унинг мустамакчилик сиёсати ҳамда унга қарши кураш — Истиқлол учун миллий-озодлик ҳаракатлари чексиз-чегарасиз — ҳар хил шаклларда давом этдики, бу ҳақда фикр-мулоҳазаларимиз билан ўртоқлашамиз.

Мустақиллик йиллари ҳур ва эркин, озод ва истиқлолда яшаймиз. Бундай дориломон кунларни орзу қилгандик, Оллоҳ иноят қилди. Миллий мустақиллик, мамлакатимизга жаҳон ҳамжамияти тараққиёти таъсири бўлмаганда — халқ, миллат ўтмишию, истиқболи ҳақида

¹Мақола Ҳалим Бобоев билан ҳамкорликда ёзилган.

оғиз очоолмаган, муте бўлиб яшаб келаверар эдик. Тарихий ҳақиқат тантана қилди.

Подшо Россияси босқини туфайли Туркистон замини аҳли қон қақшаганлиги тўғрисида бор гапни айтадиган замонлар келди. XIX асрнинг 40-50-йилларида Россия ва Англия давлатлари Туркистон ўлкасини босиб олиш учун бутун вужуди билан киришишган эди. Тарих тақдири Россия учун “қулиб боқди”. 140 йилга яқин Россия ва Қизил империяларга тобе, муте бўлиб яшади халқимиз! Давлатимиз мутлақо қарам бўлди.

Зеро, мустабидликнинг ҳам чеки, чегараси бўлади. “Халқ кучдир, халқ тўлқиндир, халқ денгиздир”, деган эди Чўлпон. Шундай куч-қудрат тўлқинланди бир неча бор! Бу ҳақда Президентимиз Ислон Каримов ниҳоятда зукколик билан таъкидладилар: “Тарихимиз, ўтмишимиз бой, бироқ унинг чегарасида ҳаракатлар, курашлар ётибдики, буни бугунги Мустақиллик аниқ таҳлил қилиб, тарозига солиши, тарихий ҳақиқатни тиклаши керак. Сохта совет фалсафаси кўп йиллар бизни алдаб, тарих сабоқлари унутилди. Энди тарих ўргатади бизни”.

Шундай асрий орзу, Мустақиллик учун катта умидлар ҳаракати, кураши ўзига хос давом этган юртимизда. Бироқ, сўнгги 8-9 йилгача тарихий ҳақиқатнинг тескариси талқин қилинар, халқ ҳаракатлари ва озодлик учун олиб борилган курашлар батамом унутилган эди. Ваҳоланки, Подшо Россияси босқини, тарихчилар, ҳатто россиялик муаррихлар, файласуфлар, иқтисодчилар, этнографлар томонидан 30-йилларгача ҳаққоний ёритилган эди. Бу ҳақда сўнгги китоб 1932 йилда В. Пакровский томонидан чоп қилинган.

30-йилларнинг бошлари жамиятимиз учун “социализм куриш” бўлиб, қора қузғун каби кириб келди — қатағонлик йиллари — тикланаётган, ҳар қандай воқеа-ҳодисалар Сталин нигоҳи билан ўлчанаётган давр эди. Буни “халқлар отаси” янада кескинлаштириб, партия XVII съездида (1934 йил) қонунлаштирди, ҳар қандай Совет фуқароси “ВКП(б) тарихи қисқа курси”ни ўқиши, ҳар қандай тарихий ҳақиқатни ана шу қўлланма орқали белгилаб, ўлчаб олиши керак эди. Натижада 30-йилларда қатағонлик қурбони бўлган энг биринчи фан — тарих фани бўлди. Рус бўлмаган, россиялик бўлмаган халқ, миллат

вакиллари ўз тарихидан, ўтмишидан, миллий қадриятларию маънавий меросидан ажралиб қолди. Тоталитар, якка ҳокимлик, “улуғ оға”га бош эгиб яшаш замони — тарихий даври бошланди. Аслида, бу подшо Россиясида, унинг босиб олиши пайтида содир бўлганлигини Ислом Каримов, тарихчи олимлар ва жамоат арбоблари билан мулоқот-суҳбатда, Скобелев ёки рассом Верешчагиннинг подшога ёзган мактубларида, бу халқларни тарихидан, маданиятидан жудо қилиш кераклиги, шунда улар мустамлака асоратига тушишини, давлатчилиги йўқ бўлишини таклиф этганини эслатдилар.

Тарихидан, маданиятидан жудо қилиш — халқни ўлдиради, йўқ қилади, мутелик ва манқуртликка маҳкум этади. Шу боис ҳам Мустақиллигимизнинг заминида халқ кўзғолонлари, миллий-озодлик ҳаракати, истиқболли келажак учун не-не курашлар бўлмади?!

Тарихий манбалар архив ҳужжатлари (айниқса, сўнгги 7-8 йилдаги тарихий адабиётлар), академик И. Каримов, Б. Аҳмедов, Ҳ. Зиёев, А. Зиёев, Н. Комилов, Н. Жўраевларнинг чиқишлари ва бошқа адабий-бадиий, иқтисодий, жўғрофий ҳужжатлар тарихимизга бирмунча аниқлик киритди.

Умуман Туркистонда миллий давлатчилик учун курашдаги миллий-озодлик ҳаракатларининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда шарт-шароитлари ва талаблари сабоғини ўртача ташламоқчи эдик. Дарҳақиқат, миллий давлатчилик тамойиллари ва унинг барча қирралари ҳамда аниқ йўналишларини ифода қилиб беришга етарли имконият бўлмаса-да, ушбу муаммо ҳозирги пайтда нафақат тарихчи-ҳуқуқшунослар учун, балки ижтимоий фанлар вакиллари учун ҳам муҳимдир, демоқчимиз. Босқичларнинг куйидагича бўлиниши мақсадга мувофиқдир.

БИРИНЧИ БОСҚИЧ: 1860 йиллардан 1904 йилгача бўлган даврни ўз ичига қамрайди.

ИККИНЧИ БОСҚИЧ: 1904—1918 йилларда содир бўлган.

УЧИНЧИ БОСҚИЧ: 1918—1991 йилларни ўз ичига олади.

Ўзбекистон ҳудудида етакчи халқ — ўзбек миллатининг бардоши, чидамлилиги ва узоқни кўзлаб иш тутиши (академик Е. Лихачев эътирофи) қўл келди ва ниҳоят давр

тақозоси шундай бўлдики, Ўзбекистон учун етук ва ёрқин шахс — Ислам Каримовнинг раҳбар бўлиши (1989 йил, июн), кўп ўтмай Президентликка (1990 йил, март) сайланиши ва Мустақиллик Декларациясининг қабул қилиниши (1990 йил, июн) каби тарихий-сиёсий воқеалар мустақиллик — 1991 йил 1 сентябрни юзага келтирди. Шу боис учинчи босқич 1991 йил — Мустақиллик билан яқунланади. Шунинг учун тарихий ривожланишга, мантиқий хулоса чиқаришга эндиликда ҳеч қачон сунъий тамға босмаслигимиз керак.

БИРИНЧИ БОСҚИЧ. Дарҳақиқат, ҳар бир босқич ўз йўл-йўриғи ва йўналишига эга эканлигини алоҳида таъкидлаш керак. Биринчи босқич пайтида Туркистон халқи подшо Россияси амалдорларининг мустамлакачилик сиёсати, зулми натижасида ўзига оғдириб олган ерли “амалдорлар” ҳам — шоир Муқимий тили билан айтганда, “амалдорваччалар” — оммага “иккиёқлама зулм ўтказишга ҳозир у нозир шахслар” пайдо бўла бошлаган эди. Начора, шундай ўзига хос кишиларнинг “ўзгариши”, кўп ҳолларда зўрлаб ҳам ўзгариши давом этди.

Инсон табиати шунинг учун ҳам қизиқ-да! 1840—50-йилларда Қўқон хонлиги билан Бухоро амирлиги ўртасида қирпичоқ бўлаётган ҳамда Хива хонлигига Россия тазйиқ ўтказаётганда баъзи беклару қўрбошилар “нажот излаб” Англияга мурожаат қилган пайтлар бўлди. Бу билан ўз халқини мустақилликка эмас, балки мутеликка, истибдодга олиб бораётганлигини билармиди улар?! Давр тақозоси билан, қулай фурсатдан фойдаланиб, 1859 йили Россия подшолиги аросатда қолган Туркистонни босиб олишнинг Махфий режасини ишлаб чиқди ва оқибати аён — 1867 йили Туркистон генерал-губернаторлиги ўрнатилди, халқимиз бошида ярим ҳарбий бошқарув жорий қилиниб, данак чақишнинг янги усуллари ишлаб чиқилди. Россия подшолиги жуда қулай пайтда Туркистонни ўзига қарам қилиб олди. Бу пайтда, 50-йиллар ўрталарида Россия-Туркия урушидан Россия ҳориган, кейин тинч, авом, ўзаро жанжаллардан чарчаган Туркистонни катта қаршиликсиз, ўнлаб, юзлаб чиқишларни бостириб, ўзининг ғалаба байроғини ўрнатди.

Худди шу йиллари Англия босқинчилари жаҳоннинг улкан мамлакатларидан бири — Ҳиндистонни ўзига қарам

қилиб (1858 йил) бобурийлар сулоласини тугатгач, калонизаторлик сиёсатини ўрнатди. Бир оз нафасни ростлаб, Туркистонни босиб олишга шайланиб турганда, Россия камчини илгарироқ босди. Ва оқибати маълум!

Мустамлака зулми ҳамиша зулмлигича қолаверишини она тарих яхши билади. Давлатчилиги, ўзига хос бошқарув тизими, тамойиллари яксон қилинди. Мутелик, манқуртлик, ерли халқни камситиш, ҳақ-ҳуқуқларини поймол қилиш у ёки бу кўринишда давом этаверди. Бироқ, бу даврда халқнинг кўзғолиши, ўз озодлиги учун кураши, яъни 40 га яқин миллий-озодлик ҳаракатлари бўлиб ўтди. 1873—76-йиллардаги Пўлатхон (Кўқонда), 1880—90-йилларда Фарғона водийси, Тошкент воҳасида, айниқса 1898 йилда Дукчи Эшон (Андижон), ҳозирги Тожикистонда 10 дан ортиқ ва ниҳоят 1904 йилда Пиримқул Намозов (Самарқанд воҳасида) ҳаракатлари мисолида халқ чиқишлари уюшиб, кўп ҳолларда уюшмаган шароитда давом этди. Тарих тили билан айтганда, стихияли ўтди. Бу ҳаракатларда аниқ режа, йўл-йўриқ, келажак учун қандай жамиятни, давлатни барпо қилиш каби дастур-қўлланма йўқ эди. Бироқ подшо Россияси мустамлакаси сиёсатидан норозилик, ўзининг озод ва эркин яшаши, “кофирлашаётган” мамлакатни мустақил кўриш истак-орзуси туркистонликларда тўлиб-тошиб ётар эди.

ИККИНЧИ БОСҚИЧ. Бу даврда, яъни миллий-озодлик ҳаракатлари бирмунча пишиб етилган бўлиб, режадастурли масалалар ўртага ташланди. Ҳар бир ҳаракат замирида Россия амалдорлари ва улар зулмини йўқ қилиш — ўз она-Ватанида ўзи ҳукмрон бўлиш, миллий давлатини барпо қилиш истаги бор эди. Айни пайтда халқлар дўстлиги, ҳамкорлик, иқтисодий бир-бирларини қўллаб-қувватлаш каби XX аср бошларидаги жаҳон ривожланишига мос ҳаракатлар давом этди. Бу чиқишларни уч йўналишга бўлиш лозим деб ўйлаймиз:

а) иқтисодий тараққиётнинг таъсири натижасида капиталистик белгиларнинг кириб кела бориши туфайли ишлаб чиқаришдаги ўзгаришлар, бирмунча ўсишлар давлатларнинг мустақил ҳаракат қилишларини тақозо қилар эди. Ривожланаётган Россия (фақат XIX асрнинг иккинчи ярмида россиялик корчалонлар Туркистоннинг қарийб 40 фоиз бойлиги — тиллоси, қимматли металлари, қора-

кўли, ипаги, пахтаси, мева-чеваси ва бошқаларини ташиб улгурган эди) эса яна янги жаҳон бозорини қўмсаб қолди. Оқибатда, Рус-Япон уруши вужудга келди;

б) Россия пролетариати уйғонган синф сифатида пайдо бўлди ва унинг авангарди — партия шаклланди. Туркистонга уларнинг таъсири бор эди, албатта. Тошкентда, Ашхободда, Самарқанд ва Фарғонада РСДРП Комитетлари тузилди;

а) энг муҳим йўналишлардан бири маҳаллий сиёсий-ижтимоий гуруҳлар, ҳаракатлар, партиялар юзага келиб, асл мақсадлари подшо Россияси зулмига қарши кураш, ўз истиқлолини қўлга киритиш эди. Жумладан, ёш хиваликлар, ёш бухороликлар, жадидлар, истиқлолчилар — Олашўрда, Қўқон мухторияти давлатлари режалари ҳамда дастурларида Туркистонда миллий бирлик, миллий мустақилликни вужудга келтириш эди.

Маълумки, бу босқич даврида Россияда подшо монархияси ўрнига пролетариат диктатураси давлати (1917 йил 7-8 ноябр кунлари) юзага келиб, гўё Туркистонда ҳам “халқ ҳокимияти”ни ўрнатди. Гўё миллий давлат вужудга келиб, омманинг асрий орзуси амалга ошдими? Октябр тўнтариши Туркистонга нима берди? Ижтимоий-сиёсий ҳаракатларни уюштирган ерли фаоллар ўз ҳуррияти, энг муҳими, Мустақиллигини амалда кўра оладиларми? Бу миллий давлатчилигимиз тарихида қуйидагича яқунланди: Октябр тўнтариши Қизил империя — Советлар тузумини вужудга келтирди. Маҳаллий халқнинг илғор вакиллари ўз ўлкасида миллий мустақил давлатлар — Олашўрда, сўнгра Қўқон мухториятини ўрнатишди. 1917 йил ноябрдан 1918 йил февралигача фаолият кўрсатган миллий давлатимиз — Туркистон (Қўқон) мухторияти совет ҳокимияти томонидан йўқ қилинди, қизилгвардиячилар уни парчалаб юборишди. Шу билан миллий-озодлик ҳаракатининг иккинчи босқичи ҳам ниҳоясига етди.

УЧИНЧИ БОСҚИЧ. Бу даврда миллий-озодлик ҳаракати ўзига хос қарама-қаршилиқлар билан давом этдики, бу борада ҳамон тарихчиларимиз, ҳуқуқшуносларимиз ўртасида баҳсли масалалар йўқ эмас. Бизнингча, бу даврда қуйидаги йўналишлар бўлган. Булар — “босмачилик” ҳаракати — миллий-озодлик эканлиги, Туркистон

АССР Советларининг III съездидаги жиддий хатоликлар ва унинг оқибатлари, янги иқтисодий сиёсатнинг Туркистонга, жумладан, Ўзбекистонга очлик, талон-тарожлик, миллатни камситиш ҳолатларини олиб келганлиги, “Хужум” (1927 йил) орқали миллат шаъни-шавкати, урф-одатларининг оёқости қилиниши оқибатида сохта, зўравонлик асосида руслаштириш сиёсатининг йўлга қўйилиши, “миллий инқилоб” туфайли зиёлиларимиз гули (фақат Тошкентнинг ўзидан 40 мингга яқин киши)нинг йўқ қилиниши каби қатағонлик сиёсатининг келиб чиқиши ва бошқалар 1928 йилгача “Миллий иттиҳод” ва “Миллий истиқлол” партияларининг фаолият кўрсатганлиги, унинг асосчилари — Маҳмудхўжа Бехбудий, Мустафо Чўқай, Аҳмад Закий Валидий, Фитрат, Чўлпон, Муҳаммад Эсонов ва бошқалар “янги тузум”нинг дастлабки кунларидаёқ, унинг сиёсати — мустамлака зулмининг иккинчи бир кўриниши эканлигини қатъий таъкидлашиб, халқ озодлиги ва эркинлиги йўлида ўз фаолиятларини давом эттирдилар. Бу ташкилотнинг ғоявий раҳбарлари ҳамда қўллаб-қувватлаганлар — Ф. Хўжаев, А. Икромов, А. Раҳимбоев, З. Саид, А. Қодирий, С. Саид, Фитрат, Чўлпон ва бошқалар олий бир мақсад, миллий мустақил Туркистон, Ўзбекистон миллий давлати учун бирлашдилар, ҳар бир ташвиқот-тарғибот ишларида унинг истиқболли келажагини ўйлашди, зарур бўлганда жонларини ҳам фидо қилдилар... Қатағон қурбонлари бўлишди.

Миллий-озодлик ҳаракатининг характерли томони шундаки, 1918—1920 йилларда собиқ совет давлатидаги фуқаролар уруши Ватанни ҳимоя қилиш, “янги тузум”дан Мустақилликни кутиш бўлиб, аксарият илғор табақали ерли халқ вакиллари алданганлигини тезда, 1921—1924 йилларда пайқаб қолишди. Бироқ Қизил мустамлака тузуми машинаси анча ўрнашиб олган, ўнгу-сўлга қарамай миллий давлатчилик учун курашувчи истиқлолчиларни нафақат 37-38-йилларда, Иккинчи жаҳон уруши йиллари, сўнгра 50-йилларда янги “космополитизм” ниқоби остида яксон қилди. Натижада бу йиллар миллий-озодлик тарафдорларининг фаол қисми бутунлай йўқ қилинди, борлари эса бадарға бўлди, булар — М. Чўқай, В. Қаюмхон, Ш. Эсонов, А. Закий Валидий ва бошқа-

лар эди. Демак, 30-50-йиллардаги қатағонлик сиёсати шунчалик қақшатқич зарба бердики, миллий-озодлик, мустақиллик ва миллий давлатчилик ҳақида сўз ҳам юришиш мумкин бўлмай қолди. Бунинг устига мамлакатда ички тузум сиёсати зўрлаб олиб борилишдан ташқари, ташқи сиёсат мутлақо издан чиққан, гарчи “социалистик тузум” юзага келган бўлса ҳам (1950—1980 йиллар), кумда барпо қилинган омонат уй эканлиги маълум бўлиб қолди.

Шундай қилиб, учинчи босқични икки йўналишда таҳлил қилиб, хулосалаш керак.

Биринчидан, Мустақиллик ва миллий давлатчилик учун астойдил курашганлар, Ватаним деб жонини фидо қилган истиқлолчилар — “босмачилик” ҳаракати, яширин партия ташкилотлари вакиллари 30-йилларда яксон қилинди. Шарт-шароит тақозосидан келиб чиқиб, “янги тузум” — Қизил империядан умид кутган, назарий қарашларга кўра — РКП(б)нинг X съезди ва бир қатор қарорлар, Лениннинг миллий масала бўйича назарий хулосаларидан ҳар бир Республика Мустақил фаолият кўрсатади, деган фикридан умидвор бўлган зиёлилар (А. Икромов, Ф. Хўжаев, Т. Рисқулов, Й. Охунбобоев, У. Юсупов, А. Каримов, С. Сегизбоев, Н. Тўрақулов, Н. Хўжаев, С. Айний ва бошқалар) ҳамда халқ эди.

Иккинчидан, миллий давлатчилик учун кураш 30-йилларда чилпарчин бўлди, зўрлик натижасида истиқлол ғояси, миллий ғурур поймол қилинди ва халқ ўзлигини йўқотаёзди. Президентимиз қайд қилганларидек, халқимиз, тарихимиз гувоҳ. Уларнинг эркинлик ва озодлик учун кураши, ҳаракатлари давом этаверди. У 40—80-йилларда авж олса олдики, сусаймади. Миллатимиз кураши ўзининг натижаси — хулосасини берди — 1991 йил 1 сентябрда Мустақиллигимизни қўлга киритдик. Миллий давлатчилигимизнинг тамал тошига асос қўйилди. Дориломон кунлар келди. Бундай олий неъмат — Истиқлол тарихий ўтмиш ва айни бир пайтда сабоқ ҳамдир.

2

Биз ўзбеклигимиздан фахрланамиз, ғу-
рурланамиз.

И. КАРИМОВ

Мустақиллик тарихи — миллий давлатчилик негизи — асосини, унинг чуқур илдизларини англашимиз, ўрганишимиз ҳозирги пайтда ниҳоятда зарур. Буюк давлат барпо қилишни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйган эканмиз, бунинг учун жаҳон айвонида сиёсий, иқтисодий, илмий-техникавий, маънавий-маданий ўзига хос ва мос имкониятларимиз билан бир қаторда ўтмишимиз, тарихий асосимиз ҳам бор. Йўлбошчимиз “Тарихий хотирасиз келажак йўқ” суҳбат-мулоқотида, 2700 йиллик буюк давлатчилик ўтмишимиз бор, деган ниҳоятда янги фикрни ўртага ташлади.

Хўш, аслида шундайми? Америкалик олим Рафаэль Пумпейнинг икки жилдли “Турклар” китобида мустақил мамлакатимиз Ўзбекистон ҳудудида 9 минг йил илгари дастлабки уч йирик қабила — массагетлар, хуннлар ва саклар истиқомат қилишганлиги ишончли далиллар асосида қайд қилинган. Демак, улар ўтроқ бўлиб, бундан уч минг йил олдин дастлабки давлатлар — Бақтрия, Парфия, Паркана, Суғдиёна, Шош-Илоқни вужудга келтирган. Бу давлатлар ҳарбий жиҳатдан, ўз чегараларини кўриқлаган, танга ва байроқларига эга бўлишган. Эл-улус оқсоқоллар томонидан бошқарилган. Хуллас, мустақил давлат мақомини олган, миллий давлатчилик негизлари равақ топган.

Шу ўринда Абу Райҳон Берунийнинг тарихий-илмий хулосасига кўра, эрамиздан олдин IX—VI асрларда ўтроқ халқлар кўпроқ Хоразм воҳасида жойлашганлиги қайд қилинганлигини таъкидлаган ҳолда, Президентимиз Ислом Каримов ўзбек миллий давлатчилиги худди шу йиллардан бошланган, деган ҳақиқий фикр-мулоҳазани ўртага ташлайди. Ўтроқ халқнинг ўз маданияти, айниқса деҳқончилиги ривожланаётганлиги алоҳида масала эканлиги қайд қилинади.

Эрамизнинг дастлабки асрларидаги Кушон, Оқ хунлар, Эфталитлар миллий давлати ҳам ўзининг мустақиллиги ва қудрати билан ажралиб турган. Шарқни Ғарб билан боғлаган Буюк ипак йўли марказида жойлашган Ту-

ронзамин (еттинчи асрдан Мовароуннаҳр деб аталади) да ўзга мамлакатларнинг савдо вакиллари нафақат савдо-сотик билан, балки илм-маърифат дурдоналари ва давлатчилик асосларини ўрганиш билан шуғулланишган.

Ва Турк ҳоқонлиги даврида (VI аср ўрталаридан VIII аср бошлари) ҳудудимиздаги давлатлар фаолияти озод ва эркин давом этди. Ҳокимиятни мустақил бошқариш юқори чўққига етди. Бобокалонимиз Култегин 731-йилда шундай деб таъкидлаганди: “Турк халқининг, Сизнинг давлат тутишингизни шу ерда тошга ўйиб ёздим”. У даврда аждодларимиз бошқарувни Селен номидаги Кенгаш ҳукми ила амалга оширишган (бу кенгашни римликлар ўзлаштириб ўз парламенти ни шу асосда тузганлар). Ҳоқонлик бошқарувида мамлакатимизнинг бугунги кундаги Олий Мажлисга қийсланадиган даражадаги Қурултойи мавжуд бўлган. Давлат томонидан (ҳоқонлик) ҳар бир уруғ, эл ва шахснинг тенглиги ҳимоя қилинган. Ҳозирги Марказий Осиё минтақасида мард ва жасоратли турли элатлар, қавмлар, уруғлар бирлашиб, халқлар тенглигига эришишган. Шу даврда турк атамаси пайдо бўлиб, туркий халқлар, деб юритилган. Лекин ўзбек халқининг дастлабки уруғ-аймоғи турк атамаси билан боғланмаслигини тарихий манбалар, ҳужжатлар исботлаб турибди. Юртбошимизнинг “туркий тилли халқ бор”, деб қайд қилишларини назарда тутиб ва айна пайтда, ўзимиз, ўзбеклигимиз ҳақида аниқ тушунчага эга бўлишимиз, бу ерда ўтроқ халқ сифатида яшаганимизни асло унутмаслигимиз керак. Демак, ўзбек ўзининг қарийб 3 минг йиллик тарихига эга эканлигини қайд қилмоқчи эдик.

Ҳозирги даврда Планетамизда 24 та ривожланган мустақил туркий тилли давлатлар мавжуд бўлиб, уларда 200 млн.дан ортиқ киши яшайди. Турк, ўзбек, қозоқ, қирғиз, туркман, олтой, ёқут, уйғур, татар, бошқирд ва бошқа халқлар шулар жумласидандир. Бу ўлкаларда давлат бошқаруви ўзига хос бўлиб, ўз йўл-йўриқлари, тамойиллари билан қудратлидир.

Соҳибқирон Амир Темур ўз даврида (XIV—XV асрлар) дунёга машҳур буюк империя — марказлашган миллий давлат тизимини тузди. Йигирма еттита давлатни бирлаштирган империя маънавий маданиятнинг янги саҳифаларини очди. Айна пайтда, у баъзи мамлакатларни

мустамлакачилик асорати ва қўрқувидан ҳам халос этди. Чунончи, Мўғул хони Тўхтамишни тор-мор қилиши — Россия халқига, князликларга озодлик, мустақиллик олиб келган бўлса, Турк султони Йилдирим Боязидни мағлуб этиши — Шарқий Европани титратиб турган турк ҳамласидан қутқарди. Бу воқеа Европа мамлакатлари ва Россия давлатининг ривожланиши учун оламшумул тарихий аҳамиятга эга бўлди.

Амир Темур вафот этгач, шаҳзодаларнинг тож-тахт учун таланиши оқибатида Мовароуннаҳр ва Хуросонда миллий давлатчилик бирлигига путур етди. Соҳибқирон бошқарган буюк давлат ворисларининг боши қовушмай, кейинчалик давлат бошқаруви амирлик ва хонликлар тасарруфига ўтди. Бизга тарихдан маълумки, Амир Темур-гача ва ундан кейинги даврда худудимизни мустақил давлат тарзида қовуштирадиган шахс пайдо бўлмади...

Қафат, 1990 йилларда давлатимиз миллий тамойиллар асосида ўз йўлига эга бўлди. Уни барпо қилган шахс — Ислом Каримов майдонга келди. Жаҳон матбуотида бу йўлни: Каримов ёки Ўзбекистон йўли деб номлашмоқда. Чунки Президент Ўзбекистон номидан жаҳонга чиқади, уни улуғлайди, таърифини келтиради. Дунё тамаддунидаги энг илғор тажрибаларга таянган ҳолда мамлакатимизда бозор иқтисодиётига хос янги молия, банк-кредит, тижорат тизимлари барпо этиляпти, иқтисодий ислохотлар муваффақиятли равишда амалга ошириляпти. Бир сўз билан айтганда, Каримов давлати бунёд бўляпти!

Мустақиллик ва миллий давлатчиликнинг асл негизи саноат, унинг қаймоғи бўлмиш офир саноатни ўзига хос тараққий қилдиришдир. Масалан, учинчи йилки “ЎзДЭ-Уавто” бирлашмасида 140 мингдан ортиқ “Нексия”, “Тико” ва “Дамас” автомобиллари ишлаб чиқарилди. 110 мингтаси ички ва 20 мингдан ортиғи хорижий бозорларда сотилди. Бу эса Мустақиллик йиллари давлатимиз кучқудратини янада юксалтирди, автомобил саноатига эга бўлган 28 та жаҳон мамлакатларидан бирига айланди. Демак, шунини таъкидлаш керакки, Мустақилликнинг пухта ва мустаҳкам иқтисодий замини бўлиши лозим. “Том маънода мустақил бўлиш учун, — деган эди йўлбошчимиз, — давлатимизнинг иқтисодий пойдеворини мустаҳкамлашимиз зарур”. Президентимизнинг Ўзбекистон миллий

давлатини жаҳонда ривожланган давлатлар қаторига олиб чиқиш борасидаги таклиф қилган беш тамойили Республикамиз аҳли ва дунёдаги илгор фикрли кишиларга маъқул бўлди. Айниқса, иқтисодий йўналишга жиддий эътибор берилган. Ва, яна муҳими, эски тузумнинг маъқул жиҳатлари ўзлаштирилиб, янгиланаётган Ўзбекистон ўз миллий давлат тузумини яратди. Табиийки энди зўравонлик, буйруқбозлик ва тўрачилик замониға қайтилмайди. Оқибатда ҳуқуқий демократик жамият вужудға келмоқда.

Дарҳақиқат, бугунги истиқболи порлоқ давлатимизни Шарқу Фарб тан олди. Бир юз саксонға яқин давлатлар миллий давлатимиз билан иқтисодий, сиёсий дипломатик ва маънавий-маданий алоқаларни ўрнатди. Етмишдан ортиқ мамлакат эса Ўзбекистонда халқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган қўшма корхоналар очди. Дунё харитасида ўзининг мустақил одимини отаётган давлатимиз пойтахтида ва баъзи вилоятлар марказларида 40 дан ортиқ хорижий давлатлар элчихоналари ҳамда ваколатхоналар вакиллари бобокалонимиз Истами айтганидек, элхонлари-сулҳпарварлари фаолият кўрсатмоқдалар. Бу эса миллий давлатимизнинг келажаги қудратли ва буюк эканлигидан нишонадир.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош биносида Ўзбекистон Республикасининг байроғи ҳилпираб турибди. Байроғимизнинг рамзий белгилари — мовий, оқ ва яшил рангларнинг товланиши асли ўзбеклигимизни, ўзлгимизни намойиш қилаётир. Ислом Каримов, “ўзликни англаш тарихини билишдан бошланади”, деганларидек, Ўзбекистон сарҳадидаги қадимги давлатлар илмий тафаккурида “Нужум илми” тараққий этганлиги ва миллий байроғимиздаги тасвирлар ўзбек халқи маданияти 3 минг йиллик даврга эғалиги билан ҳам изоҳланади.

Зеро, мустақил Ўзбекистон давлатининг рамзий белгилари — Байроғимиз, Гербимиз ҳамда Мадҳиямиз унинг жаҳонда ўз йўли, ўзлиги, юртбошимиз қайд қилганларидек, бўй-басти дадил намоён бўлаётганлигига тарихий далил. Шу давлат, шу жамият менға нима берди? деб ўйлашимиз ва яшашимиз керак. Бу Ислом Каримов шиори, бу буюк давлатимиз шиоридир. Дарвоқе, буюк мамлакат андозасини олаётган Ўзбекистон аждодларининг ибрат ва намунаси йўл-йўриқлари асосида жаҳоннинг ривож-

ланган давлатлари қаторидан ўрин олмоқда. Демак, давлатимиз буюклигини ўтмишимиз, қадриятларимиз, маънавиятимиз, иймонимизнинг тикланаётганида; қонунларимизнинг устуворлигида; ҳуқуқий онг ва маданиятимиз тобора юксалаётганлигида кўриш мумкин.

Ўзбекистоннинг биринчи Бош Қомусида ҳам бу қарашлар қайд этилади: ўзбек халқининг муносиб ўз турмуши, ҳуқуқлари ва эркинликлари кафолатланган, миллий қадриятларимиз ва маданиятимизни қайта тиклаш мезонлари, инсоният маънавий-ахлоқий баркамоллиги асослари ўз ифодасини топган. Демак, асосан “ўзбек халқининг этногенезини ўрганиш ва унинг холисона тарихини қайта яратиш, анъаналарни, турмуш тарзи ва маданиятини ўрганиш билан боғлиқ ишлар”, деб қайд қилган Президент Ислон Каримовнинг фалсафий фикрлари миллий-маданий давлатчилигимизнинг аниқ ва ҳаққоний яратилишини аниқлаб беради.

Меҳр-оқибат, одамийлик, ўзга миллат ва элатларга нисбатан ҳурмат, илму фанга интилиш, ор-номус, иффат ва ҳаё каби эзгу фазилатлар шу муқаддас Туронзаминда яшган ва яшаётган инсонлар учун хос хусусиятдир. Бу ердан дунё маданият хазинасига беқиёс ҳисса қўшган илму-фан арбоблари — Беруний, Ибн Сино, Форобий, Замахшарий, Хоразмийлар, Термизийлар, Бухорий, Фарғоний, Улуғбеклар ва Бобурдек ҳинд халқи меҳрини қозонган саркардалар етишиб чиққанлар. Атоқли қирғиз ёзувчиси Чингиз Айтматов ўзбек халқининг Марказий Осиё халқлари орасидаги ўрни тўғрисида гапирар экан, бу фавқуллодда ҳодисани антик юнон-рим маданиятининг Европага кўрсатган таъсирига қиёслаган эди.

Миллий давлатчилигимизга, унинг равнақ топишига катта ва равон йўл очилди. Бу — Мустақиллик инъом қилган буюк неъмат. Унинг аслияти тарихимизга, ўтмишимизга бориб тақалади. Шу боис ҳам, “давлатимиз, миллатимизнинг ҳаққоний илмий тарихини яратиш кенг жамоатчилигимиз учун ғоят муҳим ва долзарб масалага айланиши лозим”, деган юртбошимизнинг сўзлари бугун ниҳоятда долзарбдир. Мамлакатимиз Мустақиллик йиллари ўз хусусиятлари ва бош тарихий тажрибасига таянган ҳолда миллий давлатчилигини равнақ топтирди ҳамда бу жараён ўзига хос ва мос давом этаверади.

ВАФО ФАЙЗУЛЛО

МАНГУ ЛАҲЗА

(шеърлар)

* * *

Шаффоф нигоҳингни излаб кетгандим,
Кўнглинг хаёлида ўлганман беиз.
Рангсиз кўчаларда тентиб ўтаман,
Умрим етолмаган ай, мусаффо қиз.

“Гўзаллигим тинчлик бермаган балким”,
Дерсан кўзлирингни юракка санчиб.
Бир обида янглиқ ҳайратланаман,
Лекин бир зум ўтмай кетаман қочиб.

Ў гўзал, гўзал қалъа, гўзал аждаҳо,
Зулфларидан дарра ясаган ҳоқон.
Боқиб нур селига тўймасман асло,
Бироқ сийратимда туганмас армон.

Совуқ, ҳаддан тубан солланган чеҳра,
Бозорларда ишқи сотилса не йўл.
Сен бир умр сиқта, ўлгунча сиқта
Ахир нима мулкинг бечора кўнгил?

Дарёларга бориб тушлар айтасан,
Майсалар орасида илоҳий меҳр.
Ҳеч қачон дардингни билмай қайтасан,
Ўзига талпинтирар самовий сеҳр.

Шаффоф нигоҳингни излаб битаман,
Ишқнинг ўнгирида ҳушимдан айро.
Хилқат кунларимдан кулиб чиқасан
Малак, парирўйим, соҳира, сабо...

ВАТАН

Жоним ўзимники эмас ҳеч қачон,
Устихони қайта кўкарган силман.
Мен сенга тилсимим шубҳасин бердим,
Тупроқ, ҳаёт кутма, бедилдан.
Қоним ўзанини қандай шархлайин,
Англамаган бўлсам дарём бошини.
Ўзим умидкушинг, хунинг ичганим.
Кўпиртириб ҳар он ваъда ёшини.
Мен шундай ишончсизлик ҳадя этдимки,
Тубисто овлоғига тош отди фалак.
Саф-саф ори-уят изсиз етди-ку,
Мамот, сендан қутқаради келажак.
Ёввойи дала гули, жайдари баҳор —
Байрамингни билмай кўзим кўкларда.
Кўрқоқларинг солган неча-неча дор
Бир кун келиб ахир сени йўқлар-ку!
Хушомад-ла тонг-ла шомга пойгаман,
Юрагингни ташла, кетдим илгари.
Ҳар бир фироғингга ўзим дояман,
Рўхинг очилганда кечиргин мени...

* * *

Кўкдек орзуларга кўмдим умримни,
Ҳовлиқиб улоқдим, сўлганча ёндим.
Ҳазонлар қошлади яшил тилимни,
Ҳушимдан айрилдим, яна уйғондим!
Тўнка деса бозор, умид тўнкаси
Содда тозаликлар ичра инроғим.
Ҳислар кўлка майли, баҳор кўлкаси,
Қотган азобларим маъсумлик доғи.
Бир сафлар келади, кўкларда ҳавас,
Мозорни айланган жавон турналар.
Улар мени билмас, мен, ахир, абас
Вафоқул судралар, вафо сургалар.
Ҳамон орзуларнинг чарҳида созим,
Эврилиб-соврилиб кўнглимни очган.
Юракнинг қаърида чўккан парвози,
Қизгалдоқ қувончни оламга сочган.

МУҚАДДИМА

Бир байтгина ўқи де қақнус,
Шоирманми, шоир эмасми?!
Кўп керакмас, етар битта сўз
Шоирманми, шоир эмасми?!

Руҳим кўкда мадорим ғарқоб
Шоирманми, шоир эмасми?!
Ризодирман бўз этса хароб
Шоирманми, шоир эмасми?!

* * *

Мен кесакка эвридим...
На нафратим, на севгим
Булбул арвоҳи кўнглим
Қабр тошида девим...

Субҳи шом бари бекор
Тимирискиланар жуъма
Атрофимда чилта дор
Бошсиз кечган сумбила...

Ҳасратим боди кема
Маликаси ялмоғиз.
Туғилгандан тилсима
Ишқинг урди сўқмоқ из.

КУЗ

Бир кечада бари ўзгармиш...
Аравада келади хомуш,
Дала, дала, мен севган дала.

Ин қидирар оҳанглар нотинч,
Ўртанади жодугар севинч,
Булутлар йилқичи лола.

Борлиқ билан қоламан якка
Кулбам чекка, бегойим ҳакка
Нола, нола, бу қандай нола...

Жиққа ҳўлман ёғмасдан ёмғир,
Қўнғлим сезур, юрагим қизур,
Ўксиб-ўксиб йиғлар бир бола...

* * *

Фақат ўзимга ўзим!
Хотирга берсин тўзим!
Қайтиб келмайди кўклам.

Дорни иштайди бўйним
Излаб топаман чоҳни
Ғуссамдадир гуноҳим.
Занжирни силқитмайман
Ертўлада жунундек
Садқаисар мажнунлик...

Фақат ўзимга ўзим!..

ҚИШЛОҚНИ СОҒИНИШ

Уч йил бўлди у қирларга тегмас оёғим,
Тушларимдан тушларимга йиғлаб бораман.
Силлаларим қуритади руҳим қийноғи,
Бўғзимгача дардларимни кимга ёраман.

Бу дунёнинг мен ҳам битта дайди орзуси,
Капалаклар писандига илмаса-илса.
Ғўр хаёлим қалдирғочлар куйи тозиси,
Менга байрам баҳор келса, турналар келса.

Гўдак. Кўклам. Ҳисларимнинг тўнғич сўқмоғи,
Адирларга, чечакларга ёпирилди ҳайрат.
Юрагимни асир этди осмон белбоғи,
Лолажонлар ҳалқумидан симирдим ҳасрат.

Қари ҳасрат, заранг қисмат, бевафо ҳилъат,
 Жодуларни оралатиб ёқди жонимни.
 Куртаклади қанча ғийбат, хирмони уят,
 Сийратларга бўлаштирдим олтин онимни.

Бўлаштирдим. Бўлашмади бинафша ишқи,
 Шафақларнинг ортларида кўринди дарё.
 Нафасимга нозбўйининг назари тушди,
 Ҳовучим тоғ, қайсар руҳим этди илтижо.

Кўнглимга орт қирларимни Парвардигоро,
 Ва муштипар қишлоқ, дала хурликларини.
 Бир бор ёзай, сўнгра майли ўзимдан озай,
 Дардхўр отам, мунглиқ онам хўрликларини.

Шундан буён ҳаёт менинг юрагим тилди,
 Дайди хуржин ҳамтовоғи беш юз чақирим.
 Гўзал замон хаёлимни чақага илди,
 Беш юз кунда беш юз ботмон барака дардим.

Умрижоним, чопгин-чопгин, ҳориган наво,
 Чўғ танглайи кўпкарида улоқсиз адо.
 Булоқлари номсиз оқиб, тамғалар тақиб,
 Дийдалари қотиб борар, музлаган садо.

Оғир савоб сарпосида увлар таназзул,
 Шўрхок саҳро кучоқлаган бори-будини.
 Мени кутиб зор-зор йиғлаб боғлар узилган,
 Хаёлимни ёритганда шуҳрат тутуни.

Шуми умид? Шош йўлида экилган осмон.
 Шуми даврон? Зухрогача ўрлаган чанглар.
 Шаҳар ғордир ва бўғзимга дордир бегумон,
 Тушунса ҳам шу тушунар, шу мени англар...

Уч йил бўлди у қирларга тегмас оёғим,
 Соғинч юрти кишанида хўнграб ҳораман.
 Тегди ёрлик, хуржунимда бепоён борлик,
 Кўнглингни оч онам — далам сенга бораман.

* * *

Қаққаға уради ғолиб жаложин,
 Ҳайдайди олдига солиб борлиқни.
 Таланган дарахтлар беозор сўфи,
 Наҳот ўтиб кетсам бир сўз айтолмай?

Бир қизни севганман, севаман токи,
 Сарғайиб-сарғайиб, қучганча тупроқ.
 Қонга тўла ичда лоладай исми,
 Наҳот ўтиб кетсам бир сўз айтолмай?

Отам ўз даласин софлаб ўргилган,
 Эвазига минг бор юрак тилдирган.
 Мендай қанотлари қанот синдирган,
 Наҳот ўтиб кетсам бир сўз айтолмай?

Онам мозор бориб қилади сажда,
 Тўйларда эзилиб, мен учун изза.
 Ғамимга лайлақлар тутади аза,
 Наҳот ўтиб кетсам бир сўз айтолмай?

* * *

Ёмғир пичирлайди: — Бардам бўл,
 Аёзни сев, аёз ўткинчи,
 Руҳинг тушкун, юрагингда гул
 Ахир айшинг қонлар ютгувчи!
 Аёзни сев, аёз ўткинчи...

Эзма бўлма.
 Букма тизингни,
 Йиғла кулма — лабинг қонасин.
 Боравергин музларга ёниб
 Сени ҳам бир тақдир синасин —
 Йиғла-кулма, лабинг қонасин...

Доди додсиз шайтон давраси,
 Сўқмоқларга солади кинна —
 Ўзлигининг ола қарғаси
 Қарғаса-да ютоқиб тингла!
 Дордир сенга шафақ толаси.

Карахт кунлар дилбардир балким,
 Балким анламасан ҳеч қачон...
 Чорлар меросхўрсиз Сусамбил
 Порлар болалигинг ҳур замон
 Балки сарғаймасдир ҳеч қачон!..

Юрагингда ўкинч ва армон...
 Юрагингда ўкинч ва армон...

* * *

Ағёр, кўзинг ботди ой ханжарига,
 Эй Ёр, кўзинг тортди муҳлик жаридан.

Иймонимга ёдинг солди-ку ошуб,
 Ит ҳушидан кетди гул хабаридан.

Оразинг фикрат ери, хаёл манзили,
 Кўнгил баҳор ўлди сенинг дардингдан.

Руҳимни чормих этди Шамс зимистони,
 Жоним қолмаса бас Моҳ назаридан.

Кўкда исминг анқир — юлдуз булоғи,
 Мен ботқоққа ботдим қалб гузариди.

Саваланган туйғум излар ўзини,
 Айшни топиш қайда ишқ дилбаридан?

Тилга қўнган қушлар тилсизу бежон,
 Дил ўрганса қани энди паридан.

Вафо, меърож туни сени эсламас,
 Эслаганлар келар тушлар қаъридан...

МАЪСУМА ХОТИРАСИГА

Сен келдинг, туманлар аро ҳарир дард,
 Қаро байроқларда ҳаворанг осмон.
 Мовий мактубларни танғиб олган март,
 Зангори учкунлардан туғди ҳаяжон.

Қақроқ лабларимда сен юрган сўқмоқ,
Тўлди оддийгина ул номинг билан.
Ўпти далаларни мен учун чақмоқ,
Қуврамас, ёниқ ҳислар уйғонди дилдан.

Шафақ юрагимга эрк берган тонг пайт,
Лойли кўчаларда ишқимни тутдим.
Маъсум рухсорингга ожиз қолган байт,
Ҳаёт, ишон менга, иродам бутун.

Боғларни ёмғирлар савалаган кеч,
“Севаман” соҳиби хўнгради мезон.
Чапакчи ғарамлар устида ўкинч,
Юракнинг қирғоғин фарқ этди уммон.

Сен кетдинг, туманлар аро ҳарир дард,
Олис хаёлимда турибсан ҳамон.
Мовий мактубларни танғиб толган март...
Зангори учқунларсиз қолган ҳаяжон.

* * *

Сувратимдан эзилди гулим,
Қурбонига сузилди гулим.

Қарзларидан тиккан белбоғи,
Румолчаси ишқнинг улоғи.

Чимилдикда ўлтирдик хомуш,
Сарғайди-ей, қарғалган болиш.

У ўзига, мен ўзимга фарқ,
У ўзича, мен ўзимча Шарқ.

Қон даламдан узилган гулим,
Кўнгли Аркдек бузилган гулим...

ЭРТАК

Ботинимда тун бор...
Ерга тушган юлдуз билан
Елкадош
Рухимнинг бўриси изғиган
Сўқмоқда
Жодугарнинг ҳузурига кетиб борар паризод.

Ботинимда тун бор...
Мен занжирбанд хаёл гориди
Қоронғидан таскин тўқийман
Кимсасиз ўй-зангламаган қиличим
Девлар билан аҳбоб тутиниб
Сулаймоннинг кўзасини излайди.

Ботинимда тун бор...
Фор оғзидан ўтади сўқмоқ
Сўзлар мени яширар ҳурдан
Олдинда бор ит теккан булоқ
Тийра
Фарзанд орттирган нурдан.

Ботинимда тун бор...
Асир олган Гулни иштиёқ
У-зу-н умри бездирар капалакни
Янги чиққан ойда эски доғ
Осмон — қара денгиз шовуллар.

Ботинимда тун бор.
Сиёҳ саҳро ўлан тўшаги
Жонимнинг тушлари ёлборар:
Борма жодугарнинг олдига
Менинг ҳам кўнглимга қарама
Икки лаҳза озод ёруғлик
Паризод
Паризод...

АРМОНСИЗ БУЛБУЛ

(ёш шоирга)

Бедоғ умрим ўтиб. Тоғларга етдим,
 Мен армонсиз булбул, хазонсиз баҳор!
 Гуллар ўксимаган кунларга битдим.
 Ғусса мендан қочди, ҳурқиди мендан зор.
 Йўлсиз умрим хайр, ўзимни англай!
 Масиҳ шаҳидлар-да келар Навоий!..
 Кўз очиб, кўзи юмуқ яшабман қандай?
 Бетон ғордан чиқди сўнгги ёввойи.
 Дилранг — яшил, сариқ, сурх наво ўрлар.
 Чўққидан чўққиларга ҳатлайди руҳим.
 Мен тўймадим сизга гизли чўққилар,
 Менга термулади тўймасдан ўлим.
 Букригина қилар қобирғасида
 Чипор илон билан ўйнар бинафша.
 Мошалло, худовандо, елади садо:
 — Яшасанг, фақатгина уйғониб яша!
 Юпун саҳройининг гўзал чечаги
 Сенга интиламан айтмасдан алёр.
 Қайғу эртаники, севинч кечаги,
 Бошимни чақмоқ узса эдим бахтиёр!
 Қоялар тепасида айланган бургут
 Инсоний маҳлуқларни кўрар энг тубан.
 Одамнинг дарди юксак — арабми, жуҳуд,
 Итқитсанг, омон қолгум ғам-ғуссам билан!..
 Шамол олдга солиб қувар риёни,
 Теграмда ивирсийди ғўр, қора абр.
 Мен расул эмасман-ку, соя дунёни
 Йўқот кўзларимдан, менга нур зарур!
 Тонгнинг елкасидан сув ичар асрор,
 Гулнинг илдизи бор дилимда мани.
 Жуда ҳам раҳмдилдир, жуда ҳам қаҳҳор
 Кўздан баҳор сари йўллаган мани.
 Кесилган бошлар ётар сойликда тошлар —
 Қулади қояларнинг энг хур армоним.
 Изланинг, кунда топинг фикрарошлар,
 Барибир эрка ойдин эрк қабристони.

Ёруғ мўл, умидвор ўл, руҳияти сил!
 Ой чўқар чўққи титрат Ёр ифорида —
 Бу нуқта кўкларга-ю, заминга манзил
 Боқ! Мени йиллаб кутган кўнгил дорида...

Мен армонсиз булбул, ҳазонсиз баҳор!..

БУҒ АРО

Самонийнинг далалари жим,
 Хуршид ўтиради калима.
 Мақбаранинг ҳаваслари ним,
 Кўр кунларга тўлаб жарима

О, бормисан БУҒ АРО¹ шариф.

Уф тортади Минори Калон,
 Салласида ўсган лайлақлар.
 Тумшуғида қайнатиб қумғон,
 Полапони қайда эмақлар?

О, хормисан БУҒ АРО шариф.

Бўялдилар субҳлар ҳинога,
 Девоқлари тилсиз чанқовуз.
 Чўмилгани тахтлар зинога,
 Тирик нозим, сўйла Лаби ҳовуз.

Келаётган Рўдакийларга
 О, зормисан БУҒ АРО шариф.

Жинлар чалган тилло — Файзулло
 Чил Духтарон қирқ йил йўқлаган.
 Балогардон, мана бу Сино
 Фарбга Шарқни олиб жўнаган

¹ Буғ аро — бут, туман, пар ичида қолган, шу унсурдан пайдо бўлган кент маъносини билдиради — Бухоро атамасининг қадимий шакли.

Яғринида ғусса юклаган
О, нормисан БУҒ АРО шариф.

Зижга макон бу даҳа, бу қон,
Ер қаърида порлаб сиқтаган.
Дили ёшга ботирилган нон,
Манглайига баҳор сиғмаган,

Ва ҳеч бир зот кириб чиқмаган
О, формисан БУҒ АРО шариф.

Самонийнинг товбалари жим,
Хуршид ўгиради калима:
Ўтар дунда кўчмаган севгим,
Ҳар лаҳзаси ўчмаган севгим

Сен бордирсан БУҒ АРО шариф,
Баҳордирсан БУҒ АРО шариф!!!

* * *

Баҳор тўй қилади, тўй хабарчиман,
Отим куй, қамчим куй, куй хабарчиман.

Ишқни арғимчоққа солинг турналар,
Бўйинга раққосликни олинг, турналар.

Қирлар қўйнингизни тўлдирсин ифор,
Қирлар кўнглингизни кўтарсин изҳор.

Мен дайди, саломлар дайди қалдирғоч,
Бошла вижирингни руҳиятим оч.

Тебраниб қалқинг яшил бешиклар,
Очгин бинафшажон, очгин эшикни.

Баҳор тўй қилади, баҳор дил чорлар,
Дили дор лайлақларим кела қолинглар...

* * *

Бу ер қишлоқ — мумкин ишонмоқ,
Кетиб келган қадрдон меҳр.
Болаликнинг сойларида оқ,
Ғуссаларинг қуритар офтоб,
Ёмғирдан сўнг далаларга боқ.

Тирна майли эски ярангни,
Айро шафақ, айро сенгина,
Оғригинга кулиб қарагин,
Ғами қувонч келди тенггина,
Булутларга бошла куррангни.

Яна гўдак, янасан бола,
У шамол қиз ўрар дуррани.
Хаёл тўла, хат тўла лола
Бўлашади шаффоф ғуррани.
У шамол қиз ўрар дуррани...

Жон орзиқар хотиралар бор.
Дайдисанг ҳам то абад елиб
Туғилганда қазилган мазор
Ёт ёқлардан олади юлиб!
Бу ер қишлоқ...

* * *

Юрагимни ғажиган бургут,
Кунларимни ўйнаган савол.
Мени кутма, исмимни унут,
Кокиллари паришон, увол.

Намбуғчиган дала ўртайдир,
Хотиранинг суқли буржини.
Атиргулли қўлмак хўплайдир,
Кўнгилдаги жунун хуржини.

Сел келади, куртаклар сели...
Билга Ҳоқон битигида бол.
Хаёл, хаёл, бунчалар беҳол...

Дардларимдан айирди саҳар,
Нафасимда қалқигин Маҳшар,
Заҳар ялар Туркистон эли...

ҒАРИБ

Сунбула сувига чайдим кўнглимни,
Ғарчи ювиб бўлмас гуноҳларим бор,
Ғарчи ғариб кўрдим гулдай умримни,
Беҳаёл бўғзимда тилла боғич дор.
Чайдим, мажнунлар хор, ишқимдан ёдгор
Туйғум чўққисига лолалар илди.
Хотирам қирида кўмилган баҳор
Рухимнинг бир этак боласи келди.
Не бир даҳшат сирлар томири дилда,
Айтсам ўзанидан чиқади дунё,
Айтсам, телба дерлар туққан элимда
Булбулигуёлари Ҳақ демас асло.
Чақмоққа минганича келар видоси,
Қани эди мен ҳам қийқириб кулсам.
Мени-да соғинади тонгнинг эгаси
Чайилган кўнглим билан кўкларда ўлсам.

* * *

Асал ойи... Асаларичи
Тешик тўрва ҳаёт боғичи.
Асалари... топгани — бори
Асал тутиб, дилини ёрди:
Тугаёзди... Бўлсайди асал
Турмушимиз бўларди асал...
Қорнимиз тўқ, муаммомиз ҳал
Бадавлатроқ яшармидик сал.
Келди ори, чақди-да ари
Асалари дилдори-ёри
Асалини ташлади кетди,
Асал излаб сайҳонга етди.
Кўнгли касал, чўнтаги касал,
Бари-бари истайди АСАЛ...

Қирда ҳам ул асаларилар
Босқинидан таланган гуллар
Номусидан қизарган дала
Асалига ошуфта, ола...

Асал ари. Асал аричи
Талончидан талончи гарчи
Дунёсини англади бир он
Қилмишига англови қурбон.
Ари ҳайдаб кўнглини боқди,
Тоза асал гулларга боқди.

Хаёлини ҳидлаб навкарни,
Асалга зор, асал асрарни
Таладилар арилар, гуллар
Аямасдан ошиқлар-туллар.
Асал истаб чақдилар обдон,
Гул шохини этдилар арқон.
Мангу тургай дор эсон-омон,
Асал эса абадий армон.

Ҳамон қайтмас асаларичи
Узилмаган дорнинг боғичи.
Ундан узган асали умид,
Асалдан-чи узилмас умид.
Очиқ-сочиқ ҳовлиси зори
Асал тотиб, гумдондир ёри.
Қилар шаъма, этади таъма,
Улашади... саҳийдир ҳамма.

Эди... аричи ҳам бир асал,
Кўнгли асал, юраги асал
Вассал бўлди Вассалга асал,
Касал ўлди касалдан асал
Тўйдирдилар баридан тамом,
Ҳаёт эса этади давом...

Асал, ари, асалчи, асал...

* * *

Ҳаммаси кимнингдир арвоҳи
Ширингина бу — фар хотира,
Мозий чеккасида қувончи
Исмингни хотирла, бодича.

Севгингми зулфлари қариган,
Сийрати сарғайган севагингми?
Лабларидан шафақ ариган,
Кўзлари киртайган гулингми...

РЕМБО

Шеърият нима бу?
Жазава, ўйин...
Кўнглинг куйиб кетди
Куйикжон туйғу.

Сен бир шаффоф сақич...
Мусаффо лаҳза
Кўзи синдирилган
Иза — дераза...

МУҲАББАТ ҲАМИДОВА

ЯНГИ УЧ ОҒА-ИНИ БОТИРЛАРНИНГ
САРГУЗАШТЛАРИ

(жажжи қисса)

Бор экану йўқ экан, шовуллаган Чирчиқ дарёсининг бўйидаги Тузель қишлоғида уч ака-ука бор экан. Маҳалладагилар уларни уч оға-ини ботирлар, деб аташаркан. Улар ҳар тонг маҳалланинг ичидан ўтиб, дадаларининг қўлидан тутиб, боғчаларига йўл олишар, кўринган кишига салом беришар, атрофга синчков назар солишар экан. Улар қишлоқдаги бошқа тенгдошларидан ажралиб туришаркан. Уларнинг фарқлари шунда эканки, бу уч ака-ука дуч келган ҳар қандай паррандаю дарранда билан тиллаша олар, сирлаша билар эканлар.

Уч оғайни ўғлонларнинг, бир-биридан полвонларнинг исм-шарифлари:

тўнғичи — Рустами дoston, соҳиби қирон;

ўртанчаси — Фарҳод деган паҳлавон, тоғни қилади талқон;

кенжаси — Сардор, ҳамма ишда донгдор экан.

Бу таърифни уларга ойижонлари берган экан. Уч оғайнилар ҳали куёш уйғонмасдан уйқудан турар эканлар, шунинг учунми уларни қўшнилари “будильник — жўжа-хўрозлар” деб эркалатишар экан.

Уч оға-ини уйқудан уч хил кўз очишаркан:

— Ойижон, Асқар тоғи кўриняптими? — сўраркан Рустам.

— “Салом, Куёш” ўтиб кетдими? — шошиб қоларкан Фарҳод.

— Нонуштада чой билан қовурилган тухум еймизми, қайнатилганми? — тамшаниб сўраркан Сардор.

Улар ҳовлиларидан ўтадиган зилол сувга қўл-юзларини ювгач, Қуёш бобога: “Ассалому алайкум Қуёш бобо, биз яна бир кунга ка-а-а-тта бўлиб уйғондик”, дея кўришишаркан.

Кейин хонтахта атрофида ўтирган адаси билан ойнисига салом бериб, ёшларига қараб кўрпачалардан жой олишаркан.

Нонушта пайтида ҳам уларнинг гаплари тугамас, саволлар кетидан саволлар ёғдиришавераркан.

— Кўп гапирмасдан чойингизни ичинглар, ишга кеч қоламан, — деркан адалари бетоқат бўлиб, билагидаги соатига қараркан. Адалари соатни жуда яхши кўраркан, ҳар бир хоналарида биттадан кийикли, рубобли, каккули осма соатлари бор экан. Бироқ болалар боғчага кетаётиб ҳам дадаларини саволга тутаверишаркан:

— Ада, нега ўрик сап-сарик, олма қип-қизил бўлиб пишади?

— Ада, Алпомиш зўрми, Жеки Чанми?

— Ада, Гўрўғли бобо Брюс Лидан кўрқмайди-а?!

Адалари уч оға-инини боғча опалари қўлига топшираркан-да, ишга қочиб қоларкан. Ана энди саволлар бўрониди боғча опалар қолишаркан.

Бунинг устига уч оға-ини эртакни жуда яхши кўришаркан. Эртак ўқийвериб боғча опаларининг жағлари оғриб қоларкан-у, бироқ эртак тинглаб, уч оға-инининг қулоқлари чарчамас экан. Керак пайтда ўзлари ҳам эртак тўқиб, ўртоқларига айтиб беришаверар экан.

Ҳамма боғчаларда бир хил тартиб бўлгани учун боғчадаги саргузаштларда тўхталмасак-да, яхшиси, уларнинг уйларида бошларидан ўтган воқеаларга қулоқ тутсак. Нега десангиз, уларнинг уйлари ажойибхонанинг ўзгинаси экан. Бу болаларнинг уйларида кучуклари Рекс, мушуклари Мош, ўрдаклари Оқтомоқ, унинг бир-биридан дўмбоқ полапонлари, бузоқлари Оқбош, турфа гуллар гуркираб ўсаётган гулзорлари... ва бошқа...лари...лари жуда кўп экан.

АДАШГАН ҚЎНФИЗЧА

Рустамжон чиройли ниначи ва капалакларни жуда-жуда яхши кўради. Уларнинг гулзорда гуллар билан ўйнаб, бир-бирлари билан қувлашиб юрганини кўрса, ўзида йўқ қувониб кетади.

Гулзордаги гулхайри ҳамма гуллардан эрта очилди. Унинг қип-қизил гулбарглари атрофида хол-хол қўйлақли капалакчалар ҳам, шоша-пиша бол тўплаётган хипчабел асалари ҳам, кончиларга ўхшаб пешонасига чироқ ўрнатиб олган ниначилар ҳам парвона бўлишарди. Рустамжон ҳар кеч пақирчасида гулхайрининг тагига сув қуйиб, суғорарди. Гулхайри япроқларини силкитиб, Рустамжоннинг юзларини силаб, раҳмат болакай, деб қўярди.

Рустамжон бу гал ҳам одатдагидай кечки пайт гулхайрини сув билан сийлаётгани гулкосачада бепарвогина шарбат эмаётган Тиллақўнғизчани кўриб қолди. Атрофга эса қоронғулик чўкаётгани.

— Вой, бечора, кечикиб қолибсан-ку. Энди уйингга қандай кетасан?

Шарпадан чўчиган қўнғизча безовта қимирлади.

— Кетмоқчи бўляпсанми? Бугун бизникида қолақол. Тагин йўлда очофат чумчуқ тутиб олмасин. Бирпас кутиб тур, мен ҳозир чиқаман, — Рустамжон югургилаб уйга кириб кетди. Зум ўтмай, ойисининг тилла узуги турадиган қутичани кўтариб чиқди. — Мана тилла қўнғизчага тилла уйча, — у шундай деб қўнғизчани гулдан олиб, қутичага солди, кейин қўшиб қўйди, — қўрқма, бу ер тинч, иссиқ. Эрталаб офтоб чиқиши билан учуриб юбораман... Хўшми, қўнғизвой...

Рустам одатдагидан эрта уйғонди. Қўнғизчадан хабар олгач ташқарига чиқди. Куёш эндигина тоғ тепасидан кўтарилаётган экан. Ойиси ҳовлига сув сепар, енгилгина эсаётган шабадада Гулхайри чиройли силкитиб қўшиқ айтаётган экан. Рустамжон оёғига шиппакчасини илди-ю гулга яқинлашди. Қараса, гулкоса атрофида каттакон Тиллақўнғиз визиллаб юрибди.

— Ойи, қўнғизчамнинг ойиси келибди, ўғлини қидириб, — севиниб кетди Рустам. — Қўнғиз хола, ўғлингизни излаяпсизми, ҳозир олиб чиқаман. Фақат, илтимос, уни уришманг. Қоронғида қолиб кетгани учун мен меҳмонликка олиб қолгандим. — Рустам қутичани олиб чиқиб, аста қопқоғини кўтарди.

Куёш нурини сезган қўнғизча бирпас безовта бўлди, сўнг “виз” этиб учиб гулга қўнди. Ўша гулга унинг кетида ноқ катта Тиллақўнғиз яқинлашди, узун оёқлари билан қўнғизчасини бир-икки туртиб қўйди. Қўнғизча хурсанд-

ликдан қанотларини кенг ёздию ойисидан ҳам баландга учди. Кейин она-бола Тиллақўнғизлар бараварига ортларига қайтиб, Рустамжоннинг бошида айланишди. Сўнг бежирим қанотларини қуёшда товлантириб учиб кетишди. Рустамжон уларнинг ортидан қўл силкитиб қолди.

ХАЙР, ИРКИТ ЎРДАКЧА

Боғчадан қайтган Сардор кийимларини алмаштирди-ю олхўри ейиш учун боққа ўтди. Боққа очилган кичикроқ эшик ёнига адаси бултурдан қолган кўмир куқунларини тўплаб қўйган эди. Ўрдаклари Оқтомоқнинг полапонлари шу ерда экан. Улар жажжи тумшуклари билан кўмирни титиб, алланималар қидиришарди. Ўрдақчаларнинг патлари ҳам, тумшуклари ҳам қоп-қора эди. Ҳамиша сапсарик патлари ялтираб юрадиган ўрдақчаларнинг бу кўриниши Сардорга ёқмади.

— Эҳ, ярамас исқиртлар, нима “Анкел Бенс” бўлгиларинг келдими? Турқларингга қараб бўлмайди-я! Ойингиз кўрса, таъзирингизни беради ҳозир. Қани, тезроқ ариққа тушиб ювиниб оллари-чи, — Сардор ўрдақчаларга кесак отди. Учта ўрдакча лапанглаб, ўмбалоқ ошиб, боғ этагидаги ариқча томонга жўнашди. Бироқ ўрдақчаларнинг сал каттароғи ҳеч нарса сезмагандай кўмир ти-тишда давом этарди.

— Вой қулоқсиз-ей, ҳали гапимга кирмайдиган бўлиб қолдизми, шўртумшук, шошмай тур, — Сардор пусиб бориб ўрдақчани шаппа оёғидан ушлади. Ўрдакча унинг қўлидан қутулиш учун бир-икки типирчилаб кўрди, кейин, барибир қўйворади, деб ўйлади шекилли, индамай қолди.

Сардор ўрдақчани кўтариб ҳаммомга кирди. Ваннага душдан совуқ сув буради, тоғора ярим бўлгач, унга ўрдақчани ташлади. Ўрдакча аввалига бироз ҳайрон бўлиб турди-ю, сўнг муздай сувда шалолатиб сузиб кетди. Ваннанинг четлари ҳам, сув ҳам бирпасда қоп-қора бўлиб кетди.

— Кўрдингми, Қоровой, кўмирни ҳамма чангини баданингга чашлабсан, — Сардор ишқалагичга совун суртиб кўпиртирди-да, ўрдақчани юз-кўзига чашлади. Ўрдакча та-

пир-тупур қилиб сувга шўнғир, у сув сачратган сари Сардор қийқириб, совун сурарди.

— Совун кўзингни бир ачиштирсин, иккинчи устингни кир қилмайдиган бўласан, — Сардор ўрдакчани бўйнидан маҳкам қисганича сувга ботириб олди-да, бошидан шампун қўйди, — ана энди патларинг чиройли бўлиб пахмайди, — деди у ўрдакчанинг бошини силаб.

Сардор қўлини ўрдакчанинг бўйнидан олган эди ҳамки, ўрдакча шилқиллаб ваннага йиқилди. Кўзини очмасдан қимирламай ётаверди. Ҳайрон бўлган Сардор уёқ-буёғидан тортганда салгина типирчилаб қўйди, холос. Сардор қозикдан патли сочиқни олиб, ўрдакчани ўради, яхшилаб артиб, патларини қуритди, кейин аста ерга қўйди. Бироқ ўрдакча туролмади, у ўлиб қолганди...

Сардор кечқурун ўринга кираркан, секингина ойисидан сўради:

— Ойи, ўрдакча совунни ёмон кўраркан-а?!

ТОМДАН ЎЧЕНИ ОЛГАНМИШ

Боғчадан қайтишаётганда чиройли бир тарғил мушукча Фарҳодга эргашиб қолди. Ойиси шунча ҳайдаса ҳам, у аянчли миёвлаганча Фарҳоднинг оёғига суркалди.

— Ойижон, уйга олиб кетайлик. Мош мушугимизга ўғил бўлади. Икковлашиб сичқонларни тутишади, йўқ деманг, жон ойижон, — ялинди Фарҳод.

— Дўмбоққина, соғлом мушукча экан, эгасидан адашиб қолган шекилли, майли олиб кетамиз, — рози бўлди ойиси.

Уйга келишгач, Фарҳод уни секингина Мошнинг ёнига қўйди.

— Қара, Мош, сенга ўғил олиб келдим. Хафа қилмасдан бирга ўйнанглар, хўпми, — мушукчага қараб биғиллаётган Мошнинг пешонасидан силади Фарҳод.

Мош мушукчага биров қараб турди-да, тўсатдан белига тап-тап туширди. Мушукча бўлса қочиш ўрнига унинг бўйнига осилиб эркаланди. Ниҳоят Мош ҳам мурасага келди шекилли, уни етаклаб хонтахта тагига кириб кетди...

Фарҳод мушукчани Дўмбоқ деб атади. Дўмбоқ жуда озода, одобли эди. Кечқурун Фарҳоднинг ёстиғи ёнида ух-

лар, унинг бир зумда хуриллаб ухлаб қолишига Фарҳод қотиб-қотиб куларди.

Дўмбоқ уч оға-ини боғчага кетишаётганда дарвозадан кузатиб қоларди. Боғчадан қайтишаётганлигини ҳам ҳаммадан олдин сезиб, дарвоза тагидаги кичкина ёриқдан калласини чиқариб уларни кутиб оларди.

Фарҳоднинг каравотчасида ётган Дўмбоқнинг қулоғига уйқу аралаш болаларнинг ғўнғир-ғўнғир овози эшитилди-ю отилиб ташқарига чиқди. Қараса, дарвоза берк. Демак, Фарҳодлар ҳали етиб келмабди. “Балки дарвозани очишолмаётгандир”, — ўйлади Дўмбоқ ва бир амаллаб дарвоза тагидан калласини чиқариб уларни кўрмоқчи бўлди.

— Ма, пиш-пиш... — Дўмбоқ бу овоз Фарҳодники эмаслигини билиб, бошини тирқишдан тортиб олмоқчи бўлди. Бироқ кечикди. Фарҳодларнинг қўшниси Мақсуд қўлидаги каттакон тош билан бошига туширди. Кутилмаган зарбадан Дўмбоқ саросимага тушиб ичкарига қочиш ўрнига ташқарига судралди. Мақсуд бўлса ҳиринглаганча яна тош отди...

Фарҳодлар етиб келишганда Дўмбоқнинг бошидан оққан қон кўзини ҳам юмиб қўйганди.

— Ада, адажон, тезроқ юринг, дўхтир чақиринг, Дўмбоқнинг боши ёрилибди, — дейишди ака-укалар йиғламсираб.

Адаси мушукни кўтариб уйга олиб кирди. Илик сув билан қон юқларини ювиб, ёрилган жойга йод суриб, боғлади. Қаердандир келиб қолган Мош “Нима гап?” дегандай қараб турарди.

— Уялмайсанми, Мош, нега Дўмбоқнинг бир ўзини қолдирдинг. Қара, полвонингни бошини ёришибди, — деди Сардор Мошга бақариб.

— Ва, шу ҳам полвон бўптими, қилтириқ-ку. “Том ва Жери” даги мушукни айтса бўлади полвон деб. Томдан йиқилса ҳам, гишт билан уришса ҳам ҳеч нарса қилмайди. Ана уни айтса бўлади. Бу нима, овсар-ку, ҳайдавора уни, — дарвозадан ярим башарасини кўрсатиб тиржайди Мақсуд.

— Аҳмоқ, — дейишди уч оға-инилар, — кучинг шу безор мушукчага етдими. Бўлди, сен билан ўйнамаймиз, пўм, бизга бошқа гапирма, — болалар уйларига кириб кетишди.

БОТИНКАЛИ КУЧУКЧА

Фарҳодга дадаси чиройли кучукча олиб келиб берди. Сардор уни Чапа деб атади. Фарҳод акаси Рекс бўла қолсин, деди. Рустам ўзича унга Шарик деб от қўйиб олди.

Ана шу Чапа-Рекс-Шарик уч оға-иниларни жуда-жуда яхши кўриб қолди. Кечгача уларнинг ёнидан кетмайди. Фарҳод унга ҳар хил ўйинчоқларни, оёқ кийимларни тишлаб ташишни ўргатди. Рустам уни Мош билан ўртоқ қилиб қўйди. Мош билан Рекс офтобда маза қилиб исиниб ётишади, думалашиб ўйнашишади. Бироқ баъзан негадир Рекснинг жаҳли чиқиб, ириллаганича Мошни қувиб қолади. Мош ҳам кўз очиб юмгунча томга чиқиб оладию, “қалайсан” дегандай шифер устида ўтирволиб масҳараомуз миёвлаб қўяди. Барибир бир оздан кейин яна апоқчапоқ бўлиб олишади.

Бир сафар Фарҳод ойиси олиб берган янги крассовкани кийиб олиб, тўп тепиш билан овора бўлиб кучукни унутди. Мош ҳам кўшни томларда дайдиб юрибдими, ишқилиб қорасини кўрсатмай қўйди. Ётиб-ётиб зериккан Рекс нима қилишни билмасди. Кейин секин дарвозадан чиқдию хув наридаги ўтлоқда ўртоқлари билан бақириб-чақириб тўп сураётган Фарҳоднинг ёнига борди. Думини ликиллашиб уёқдан-буёққа копток билан барабар югурди. Фарҳод эътибор бермади. Алам қилган Рекс тўпни тишлаб олиб кетмоқчи бўлганди, тиши ўтмади шекилли тўп думалаб кетди.

— Тур йўқол Рекс, ўзи жаҳлим чиқиб турибди, — Фарҳод кучугига қараб кесак отди.

Ўйноқлаб турган Рекс бирдан тўхтаб қолди, кейин қулоқларини осилтирганча секин-секин юриб дарвозадан ичкарига кириб кўздан йўқолди.

Кўшни кўча болаларини йирик ҳисобда ютган Фарҳод билан ўртоқлари оса хурсанд бўлишди. Фарҳод уйга келиб Рекснинг бўйнини силади. Қўлидаги коптокни олди-га ташлади:

— Ана энди, Рекс, сен билан футбол ўйнаймиз.

Бироқ негадир Рекс Фарҳоднинг эркалашларига парво қилмай уйчасига кириб кетди...

...Эрталаб Фарҳод ўрnidан туриб ташқарига чиқдию остонада дабдаласи чиқиб, мунғайиб қолган крассовка-

сига кўзи тушди. Кеча роса чарчаганидан крассовкасини ичкарига киритишни унутган экан. Рекс бошлаб крассовкадан ўчини олибди. Астар-аврасини чиқариб ташлабди.

— Рекс, — бақирди Фарҳод. Панадан эгасига қараб турган кучук ҳеч нарсадан беҳабардай думини ликиллайтиб етиб келди.

— Уятсиз, крассовкани нима қилдинг. Қани буёққа келчи, — Фарҳод йиртиқ крассовкани олдию Рекснинг олдинги иккита оёғига кийдириб қўйди. — Ол энди, буни ўзинг кий.

Рекс оёғидагиларни ечмоқчи бўлдимми ёки ўзига ҳам қизиқ кўриндимми, сакраб-сакраб юра бошлади. Унинг бу ҳолати шу қадар кулгили эдики, ичкаридан чиққан ойиси ҳам, Рустам билан Сардор ҳам, ҳаттоки Мош билан Дўмбоқ ҳам қотиб-қотиб кулишарди.

КОНФЕТ ЕГАН МУШУКЧА

Сардор жуда конфетхўр. Шоколад дейсизми, турли хил популар дейсизми, кис-кис, ирис дейсизми, ҳаммаси ҳам жон-дили. “Агар ойижоним йўқ демасалар, ўн ликопча конфетни бир ўтиришда еб қўярдим”, дегани деган.

Афсуски, бахтга қарши дўконларда арзон қанд-курслар камайиб кетди. Тижорат дўконларидаги “Марс”, “Сникерс”га ўхшаган чет эл конфетларини эса ҳар доим ҳам олиб беришавермайди.

Шунинг учун Сардор тоғаси Истамбулга кетаётганида, албатта ширинлик олиб келинг, деб тайинлаб юборади.

Тоғажони чиройли қутичалардаги антиқа конфетлардан анчагина олиб келди. Бироқ ойиси, буни меҳмонларга қўямиз, деб яшириб қўйди. Кейин аллақайси дугонаси совға қилган обакидандондан бир сиқим берди.

Бойиб қолган Сардор, ўзидан орттириб Мошни ҳам сийлади. Мош аввалига конфетнинг уёқ-буёғини ағдариб кўрди, ҳафсала билан ҳидлади. Ҳеч қандай хавф сезмагач, оғзини катта очиб, майда тишлари орасига олди. Бирпасдан кейин кўркүвдан кўзлари ола-кула бўлиб югура бошлади.

— Ойи, тезроқ келинг, Мош конфетга тиқилиб қолди, — ойисини чақирди кўрқиб кетган Сардор. Бироқ Мош тутқич бермай диван тагига кириб кетди. Кейин худди биров қувлагандай у ердан ҳам коптокдек отилиб чиқиб, ҳовлидаги олма дарахтига тирмашди.

— Вой товба, бунга бир нима бўлдимиз, нима бердинг, қанақа конфет экан тиқиладиган? Ҳеч замонда мушукка ҳам қанд берадимиз? — раҳми келиб сўради ойиси.

Бу пайтда Мош дарахт шоҳида ўтирволиб зўр бериб оғзини очишга уринар, бироқ тишлари орасига ёпишиб қолган конфет бунга имкон бермасди.

— Кўявер, бўлар иш бўлди. Бу конфет ўлгурни шимиш керак. Мош уни гарччасига тишлаган шекилли. Энди то конфет ўзи эриб, шимилиб кетмагунча оғзини очолмайди, — деди шов-шувга ичкаридан чиқиб келган Сардорнинг бувиси.

Дарҳақиқат, орадан икки-уч соат ўтгач, Мош яна миёвлаганча уйга кириб келди.

— Ойи, қаранг, олиб келган конфетингизни мушугимиз ҳам еёлмади-я. Энди овора бўлиб менга бунақа конфет олиб келманг. Бундан буён сираям қанд сўраб жанжал қилмайман, — деди Сардор Мошни тиззасига олиб эркалатаркан.

“COBFA”

Рустам, Сардор, Фарҳод нариги кўчадаги бўлалари Голиб, Расуллар билан Дамарикда маза қилиб чўмилишди. Кейин уйга борадиган йўлни яқин қилиш учун кўшнинг ҳовлисини кесиб ўтишди. Кўшнилари уйда йўқ экан. Йўл бўйидаги товуқхонада салқинлаб ётган товуқлар одам шарпасидан чўчиб, гур этиб катак бурчагига бориб олишди. Болалар товуқларни бир оз томоша қилишди. Товуқлар орасидан битта паканагина, чиройли жўжа хўроз ажралиб чиқиб қанотларини қоқди, эшик тепасига учиб чиқмоқчи бўлди.

— Қойил, зўр хўрозча экан-а, — ҳаваси келди Голибнинг.

— Япон хўроз бу. Қобилнинг дадаси ҳар хил хўрозлардан тўшляпти. Қаранг, анави оёғи узун катта хўроз да-

канг, анави ошпоқ, думи тароғлиги русларнинг хўрози, манави жаҳли чиқиб турган қизил хўроз жайдари, — тунтирдиди билағонлик билан Фарҳод.

— Шўрлик хўрозчанинг росаям кўчага чиққиси келяпти, чиқарвораман, ким билиб ўтирибди, — қафасга яқинлашди Расул.

— Эшикни очсанг, ҳамма товуқлар чиқиб кетади, яхшиси пақанани ўзини чиқарамиз...

— Фарҳод, японка сиз томонга ўтмабдими? — ҳовлида юрган Фарҳоддан сўради Комил ака, — ярамас дайди, ҳеч қафасга ўрганмади-да.

— Боя молхонамиздаги сомонларни тигиб юрувди, кейин кўринмай қолди, — деди Фарҳод, лекин ўзи негадир галати бўлиб қолди.

— Ит-пит еб кетмаган бўлсин-да ишқилиб, зўрға қидириб топгандим бунақа хилини.

— Йў-ў-қ, ит-пит емаган, — деди Фарҳод ишонч билан. Кейин ер остидан акасига қараб қўйди. Ака-укаларнинг маъноли қарашларидан дадалари хавотирланди.

— Фарҳод, Рустам, қани буёққа келларинг-чи. Тўғриси айтинг, боя Ғолиб билан кўшниникида нимага гимирлашаётгандиларинг? Хўроз қани?

— Биз билмадик. Биз олганимиз йўқ. Катагида зерикиб кетган экан, ташқарига чиқарвордик. Ўзи-ку, Ғолибга эргашиб кетиб қолди, — деди шоша-пиша Рустам.

— Ўзи кетиб қолганмиш. Қани, физиллаб бориб хўрозни топиб келларинг-чи...

— Анув, ҳалиги, — ғудурлаб қолишди болалар.

— Ғудурламасдан тезроқ жўналаринг, — қўлларидан ушлаб дарвозадан чиқариб қўйди дадалари.

Ака-ука бир-бирларининг қўлларидан ушлаганча иссиқда терлаб-пишиб Ғолибларнинг уйига кириб боришди. Остонадан ҳатлашди-ю, “Ғолиб ака”лаб йиғлайверишди.

Ичқаридан ҳовлиқиб чиққан Баҳор хола ваҳимага тушиб деди:

— Нега йиғлайсанлар, тинчликми? Нима гап, нима бўлди?

— Ғолиб акам...

— Вой-дод, қани Ғолиб, чўкиб кетдими? Чўмилишга борма дегандим-а, ҳой адаси?!

— Ойи, бақирманг, шўттаман, чўкканим йўқ, — ичқаридан кўзини ишқалаб чиқди Ғолиб.

— Намунча қизболага ўхшаб ариллайсанлар. Бақирмасдан ўзимни чақирмайсанларми?

— Хўрозни эгаси, хўрозни беринг... — йиғидан тўхтади болалар.

Ғолиб тандир ёнига борди-да, ерга тўнкариб қўйилган тоғорани кўтарди. Хўрозни олди.

— Ма, ушла. Менга бунақа хўроз керакмас.

Хўроз қўлига теккан болалар хайрлашмасдан ҳам ташқарига отилишди. Фарҳод хўрозни бағрига босганча ҳиқиллаб бораётганди, рўпараларидан келаётган киши:

— Ўхў, хўрозинг зўр-ку, жуда уришадиган экан, менга сотасанми? — деб қолди.

— Ўзимиз зўрға ўғирлаб келяпмизу сотмаймиз, — Фарҳод шундай деб қадамини тезлатди.

— Сен яхши ўғри экансану айтиб ўғирлайдиган, — хохлади йўловчи амаки. Улар хўрошни кўтариб уйга кириб келишганда Комил ака билан дадаси ҳовлида гаплашиб ўтиришган экан.

— Баракалла, азаматлар. Ўзи шу хўрозим жуда дайди чиқиб қолди-да. Нукул ўртоқ ахтариб кетиб қолади. Кулоқсизнинг бир таъзирини бериб қўяй, — Комил ака хўрозини олиб чиқиб кетди.

Болаларнинг дадаси эса индамай уйга кириб кетди.

— Ада, энди биз ўғримизми? — секин сўрашди адаларининг орқасидан ичкарига кирган Фарҳод.

— Айбингизга вақтида иқрор бўлиб, хўрошни топиб келганингиз учун ўғри бўлмай қолдинглар, — деди дадаси жиддий.

— Урре, ака, биз ўғри эмас эканмиз, хўрознинг ўзи дайди, — деганича ташқарига отилди Фарҳод.

БУЗОҚНИНГ ТУҒИЛГАН КУНИ

Рустам эрталаб оғилхонага кирса, тарғил йўқ. Ёлғиз қолган бузоқча хафа бўлиб турибди.

— Оқбошвой, нега хафасан? Ойинг кетиб қолганигача? Ҳечқиси йўқ, ўзим сенга барра ўт олиб келаман. Аввал тагингни тозалаб олай, — Рустам бузоқчанинг тагини супуришга тушди. Шу пайт Фарҳод келиб қолди.

— Вой-бу акавой, намунча тозалаб супурыпсиз. Барбирам иқиртвойингиз бирпасда ҳаммаёқни булғаб ташлайди. Бу ипирқи бузоқ тайёр ўтни ҳам тўкиб-сочиб ейди.

— Секин гапирсанг-чи, Оқбош тушуниб қолса, сендан хафа бўлади. Шундоғам ойдиси кетиб қолганига йиғлаяпти, — деди Рустам бузоқчанинг кўзидан оқаётган ёшларга ишора қилиб. — Ундан кўра, боғдан печак териб чиқиб, совға қил.

— Нега энди совға қиларканман? Нима, бузоқчангизни туғилган кунимиди?

— Ҳа-да, бугун Оқбошнинг туғилганига роппа-роса тўрт ой бўлди. Энди уни ҳам яйловга олиб борсак бўлаверади.

— Бўпти, Оқбошнинг туғилган кунига мен бир этак девпечак совға қиламан, — Фарҳод қўлига этак олиб боққа кетди...

Рустам оғилни тозалаб, бузоғига сув тутмоқчи бўлиб ҳовлига чиқди. Қараса... Ён қўшниси Музаффар, бир боғ беда, Фурқат қовун-тарвуз пўчоғи солинган челақ, Жасур эса чоғроққина тоғорада кунжара кўтариб келишяпти.

— Рустам ака, Фарҳод айтди, бугун Оқбошнинг туғилган куни экан. Оқбошингиз бизнинг бузоқларимизнинг ўртоғи. Менинг Бақалогим, Фурқатнинг Юввоши, Жасурнинг Полвони номидан Оқбошвойни табриклагани чиқдик, — деди Фурқат дона-дона қилиб.

Болакайлар оғилга кириб боришганда Оқбошнинг кўзёшлари тўхтаган, ўзи кўзларини катта очиб, киприкларини пирпираганча уларга ҳайрон қараб турарди.

Музаффар қўлидаги бедани охурга ташлади. Қолган совғалар эшик ёнида қолди. Болалар чиқиб кетишаётганда Оқбош “раҳмат” дегандай бир ўйноқлаб “му” деб қўйди.

КУЙИБ ҚОЛГАН ТОШБАҚА

Уч оға-иниларнинг дадаси ширкатнинг йиллик ҳисоботини қилаётгани учун ишдан ҳар куни жуда кеч, улар ухлаб қолганда қайтаётган эди.

Бу сафар ҳам у ишни тугатиб кетаётганда вақт алламаҳал бўлиб қолганди. Ҳаво жуда совуқ, қор бўралаб уриб турарди. Раҳим ака каттакон ариққа омонат ташлаб қўйилган тахта кўприкдан ўтар экан, кўзи оппоқ қор устида қолган ғалати изларга тушди.

— Қизик, итнинг изига ўхшамайди, қуённики ҳам эмас, — ўйлади Раҳим ака, атрофга синчков тикиларкан. тўсатдан кўзи кекса тол тагида қимирлаётган “тош”га тушди. Қизиксиниб тошга яқинлашди, каттагина тошбақа экан. Совуқдан ғужанак бўлиб, бошини косаси ичига олганча, қаяққа юришни билмай, турган экан.

— Ҳа, жонивор! Қаҳратонда нима қилиб адашиб юрибсан? Совуқда қотиб қоласан-ку, — Раҳим ака бироз ўйла-ниб турди-да, уни қўлига олди...

Эшикни Фарҳоднинг ойиси очди. Ичкаридан эса болаларнинг шовқини эшитиларди...

— Болалар уйғоқми? — қувониб кетди Раҳим ака.

— Тинчликми, намунча хурсандсиз, бўлдимми, тугади-ми йиллик ҳисоб-китобларингиз?

— Ҳисоб-китоб ҳам тугай деб қолди-ю... Қаранг, болаларга нима олиб келдим, — Раҳим ака боядан буён қўйнида яшириб турган тошбақани чиқарди-да, палосга қўйди. Раҳим аканинг иссиқ қўйнида келган тошбақага анча жон кириб қолган шекилли, ерга оёғи тегиши билан косаси орасидан бошини чиқариб, атрофга олазарак қараб чиқди. Кейин бамайлихотир юқорига ўрмалади.

— Тавба, қишда ҳам Тошбақа бўларкан-да, — ачиниб деди Фарҳоднинг ойиси. — Қаерга жойлаймиз буни?

Адаларининг овозини эшитиб югуриб чиққан болалар саломлашишни ҳам унутиб Тошбақа билан овора бўлиб кетишди.

Фарҳод унга “Чаққон” деб от қўйиб олди. Тошбақага ҳам бу ном маъқул келди шекилли, болалар “Чаққон” деб чақирришлари биланоқ илдам йўрғалаб қолади. Чаққон ошхонада яшай бошлади. Фарҳод унга куруқ хашак ҳам беради, қолдиқ нонлар билан сийлайди. Тошбақа Мошга ҳам ёқиб қолди. Чаққон бошини косасидан чиқариши билан миёвлаб ёнига югуриб келади. Уёғидан ўтади, буёғидан ўтади, бироқ негадир тегишга журъат этолмайди.

Бир куни Фарҳод шумлик қилиб, Чаққонни бувижонининг хонасига олиб кириб, каравот остига яшириб қўйди. Шу куни ярим кечада ғалати қичқириқдан чўчиб уйғонди. Ойиси ҳам негадир югуриб чиқиб кетди.

Фарҳоднинг бувиси, уйим яхши исимаиди, деб кечқурунга каравоти ёнига электр иситгич қўйиб қўярди. Ярим

кечага бориб қизиб кетган иситгич, қип-қизариб чирокқа ўхшаб, товланарди. Бу шуъла Чаққонни ўзига чорлаган бўлса керак. У беҳосдан иситгичга тегиб кетганми ёки ток урганми, ғалати овоз билан қичқириб юборибди. Тинчликка ўрганган Фарҳоднинг бувиси эса чўчиб, додлабди. Бирпасда ҳаммаёқ остин-устун бўлиб кетди...

Фарҳод уйқусираганча Чаққонга қаради. Чаққон коса-си ағдарилиб оёғини осмондан қилиб ётарди.

— Ҳечқиси йўқ, бўйни салгина куйибди. Ҳозир биз унга дори суриб қўямиз, — дадаси Чаққонни қўлига олди. Ойиси дори олиб келди... Чаққон тезда тузалиб кетдию, бироқ бувиси қаттиқ қўрққан экан шекилли, анча пайтгача кўрпа-тўшак қилиб ётди.

Чаққон баҳор келиб, кунлар илигунча Фарҳоднинг ёнида қолди.

САБОҚ

Уч оға-иниларнинг кенжаси Сардор анчагина инжиқ бўлиб, сал нарсага хархаша қилаверарди. Акалари ҳам ҳамиша унинг қўнглига қарайвермасди. Охири бирданига қизишиб кетиб бақирворадиган бўлиб қолди. Улар гоҳ нонушта пайтида, гоҳ эндигина кечки овқатга ўтиришганда бир-бирини туртиб, жанжаллашиб кетадиган бўлиб қолишди. Оқибатда овқатлари совуб, чойлари тўкилиб жой-жойида қолиб кетарди. Бувилари эса бир кун жанжал чиққан жойдан қирқ кун барака кетади, деб улардан хафа бўларди.

Бу ҳатто Рекс билан Мошни ҳам ранжитар эди. Улар нима қилиб бўлса-да, оға-иниларни иноқлаштиришга, бемаъни қилиқни ташлатишга қарор қилишди. Бир куни бу режа амалга ошиши учун қулай фурсат келиб қолди...

Ҳаммалари ҳовлида, ишком остидаги сўрида чой ичиб ўтиришарди.

Бирдан шундоққина пахса девор устида қўниб турган икки мусича тап-тап қилиб қанотларини, думларини бир-бирига уриштириб чўқиллашиб қолишди. Кейин бири иккинчисидан қочиб пар этиб ҳовлига қўнди. Иккинчиси уерга ҳам қувлаб тушди-да, жанжалини давом эттирди. Ҳалидан буён, сал сурил, уёққа мен ўтираман, нега ме-

нинг жойимга ўтириб олдинг деб жой талашиб турган уч оға-ини ҳам жанжални тўхтатиб уларга қараб қолишди. Мош ҳам худди шуни кутиб турган экан. У ҳамон талашиб, тепкилашаётган мусичаларни ғафлатда қолдириб пусиб борди. Кейин уларга шаппа ташланиб, бирининг бўйнидан ғарч тишлаганича олиб қочди... Ана шунда иккинчи мусича нима воқеа бўлганини тушуниб қолди. Бироқ энди кеч бўлган эди.

Орадан сал ўтгач лаб-лунжини ялаганча Мош пайдо бўлди.

— Ҳу ярамас, очопат! Нега бечора мусичани единг?! — уни урмоқчи бўлди Сардор.

— Уни урма! Мошда гуноҳ йўқ. Айб мусичаларнинг ўзида. Агар улар бир-бирлари билан уришмаганларида жаҳл кўзларини тўсмаган, келаётган хатарни дарров сезган бўлишарди, — деди бувиси.

— Кўрдингизми, жанжалкашлик, ноаҳиллик қандай ёмон, — деди ойиси, деворда қаёққа боришни, нима қилишни билмай қунишиб турган мусичага раҳми келиб.

ОЙИСИ ИЗЛАБ КЕЛДИ

Рустам ойиси билан меҳмондан қайтаётганда, қоронғи тушиб қолганди.

Тўсатдан Рустам ойисининг қўлидан чиқиб катта йўлнинг ўртасига югуриб борди.

— Вой ўлмасам, бу нима қилганинг. Четга чиқ, машина келиб қолади.

Рустам эгилиб ердан бир нарса олди-ю, чопқиллаб ойиси ёнига қайтди.

— Мана, нима тутиб олдим! — қўлидаги типратиконни кўрсатди у қувониб.

— Ие, типратиконим, катта йўлда унга нима бор экан. Кичкиналигини, боласи шекилли.

— Кичкинамас, мана кўринг, — Рустам уни ерга қўйди. Кирпича бир-икки қадам босди-ю, кейин қаёққа боришни билмай тўхтаб қолди.

— Ойи, Сардор қачондан буён типратикон боқмоқчи бўлиб юрибди. Уйга олиб борсак роса хурсанд бўлади.

— Ҳали онасини эмса керак, бу миттивой. Онаси қидириб қолмасин тагин.

— Типратиконларнинг боласи кўп бўлади, бунини йўқолганини сезмайди ҳам. Ҳозир қолдириб кетсак, машина-пашина босиб кетади.

— Ёқимтойлигини қара. Ҳамма нарсаниям боласи ширин бўлади-да.

Ойисининг бу гапини розилик деб билган Рустам типратиконни қўлига олди.

— Юмшоқвой, мен сени Сардор билан таништириб қўяман. У жуда яхши бола.

Раҳим ака Юмшоққа офилхонанинг бир чеккасида уйча қуриб берди. Сардор уйча ёнига кичкина товоқчада сут қуйиб қўйди.

— Кечқурунгача тегма, ухласин. Типратиконлар кечаси овга чиқишади, — тайинлади дадаси ишга кетаётиб.

— Юмшоқжон, сен маза қилиб дам ол. Мен Ўткир ўртоғимнинг типратиконини олиб келаман. Танишиб оласан. Уям сенга ўхшаган ёқимтой. Фақат сендан сал катта, балки ака қилиб оларсан, — Типратиконни билан яна анчагача гаплашиб турди Сардор.

Ўткир “Беғам”ини олиб келганда Юмшоқ ҳали бошини тиконлари орасига олганча ухлаб ётарди. Ўткир Юмшоқни туртиб ҳам уйғотолмади. Кейин типратиконини ташлаб, ўзи ўт ўришга кетди. Қоронғу тушгач, иккала кирпича ҳам ғимирлаб қолди. Болалар атайлаб уйча эшигини очиқ қолдиришганди. Олдинма-кетин уйчадан чиққан оғайнилар бир зум бир-бирларига қараб қолишди. Юмшоқ Беғамни тумшуғи билан аста туртди. Беғам ўнг оёқчасини кўтарди. Бу билан улар куч синашдими ёки саломлашишдими, ҳар ҳолда мурасага келишди. Беғам тўғри тандирхонага йўл олди, Юмшоқ унга эргашди. Беғам тандир тагидаги ғишт парчасини тумшуғи билан аста сурди, Юмшоққа қаради. Кейин иштаҳа билан ниманидир қисирлатиб ейишга тутинди. Хўрак ҳиди димоғига ёқимли урилган Юмшоқ унинг ёнига келди. Насибасини топди шекилли, уям чайнай бошлади.

Уч оға-ини бир четда уларни кузатишарди.

— Вуй, бирпасда бешта қўнғизни еб қўйишди, — ҳовлиқди Фарҳод.

— Э, сиз буларни нима деяпсиз, Ўткирлани ошхонасида биттаям суварак қолмаган. Ҳаммасини Беғам еб қўйган. Шунийчун бақалоқде, — бидирлади Сардор.

— Муродларникидаги полиздан сабзи олиб, елкасида кўтариб кетган типратиконни кўрганман. “Фунча” журналида игналарига олма қадаб ташиётган типратиконнинг сурати бор. Лекин типратиконнинг кўнғиз ейишини эшитмагандим, боғча опамиз ҳам айтмаганлар, — деди Рустам.

— Айтишган, Дилором опам айтганлар-ку, типратиконлар қора кўнғиз, суваракка ўхшаган ҳашаротларни ейди деб. Ўзинг қулоқ солмагансан-да, — деди Фарҳод.

— Ҳовлимиздаги кўнғизларни еб бўлишса-чи, ака, подвалга қўйворамиз. У ерда бунақа кўнғизлар кўп, — деди Сардор.

— Типратикон-чи итдан кўрқади. Адамга айтиб Рекс-ни бойлатиб қўйиш керак, — деди Рустам.

— Жа-да, ҳаммаёғи тикон бўп ётибдию, бир найзасини тиквоса, итинг ҳам жинни бўп қолади, — ишонмади Фарҳод.

— Ишонмийсизми, Ўткирдан сўранг, битта типратиконини олапари ётқизволиб, оёғини, қорнини тишлаб ташлаган. Ўлиб қолган бечора, — қизишди Сардор.

— Тўғри, кетдик, адамга айтамиз, — оға-инилар типратиконларни ёлғиз қолдириб уйга югуришди.

Юмшоқ билан Беғам овни давом эттиришди...

Муаттар опа саҳар туриб “меҳмонлар” дан хабар олди. Иккаласи бир-бирига суянгача ухлаб ётибди. Опа уйча эшигини ёпди. Кейин сув сепиш учун дарвозани очиб, кўчага чиқди. Не кўз билан кўрсинки, девор тагида каттакон она типратикон мунғайиб турарди.

САРДОРНИНГ ҚУШЛАРИ

— Ойи, ойи, палахмонимни кўрмадингизми? — уйга югуриб кирди Фарҳод.

— Ўйинчоқлар турадиган қутини қара-чи, — деди ичкарида ўрин йиғаётган ойиси.

— Палахмонни нима қиласиз? — боядан бери тўшакда ағанаб ётган Сардор ўрнидан ирғиб турди.

— Роса қор ёғибди. Ҳаммаёқ оппоқ. Дарахтларни кўрсанг, шоҳлари тўла қуш. Учишолмаяпти. Бир-иккитасини уриб туширсам...

— Вой-вой-вой, ҳечам-де! Улар менинг чумчуқларим. Дон беришимни пойлаб туришган. — Сардор шошиб-пишиб кийинаркан ойисига ялинди: — Ойи, акамга айтинг, қушларга тегмасин!

— Хоҳ, гапини, қанақасига сиззи қушиз бўларкан. Худони қуши. Бор-е, бер палахмонни, — Фарҳод қўлига тирмашган Сардорни силтаб ташлади. — Ўғил бола мерган бўлиши керак, мерганликни ўрганмоқчиман.

Сардор акасидан олдин кўчага отилди. Фарҳод эргашаркан тайинлади: — Секинроқ, чўчитворасан.

Сардор омбордан кафтига дон тўлдириб чиқди. Ҳовли ўртасига ўтди. Хурмо дарахтида ўтирган қушлар Сардорни таниб чуғурлашишди. Бир чумчуқ пар этиб учиб, шундоққина Сардорнинг ёнига қўнди. Сардор қўлидаги буғдойни сочди. Жасур қушча тап тортмай донлашга тушди. Кейин, “келаверинглар” дегандай шерикларига қараб чағ-чағлаб қўйди. Шуни кутиб турган қушлар бирин-кетин унинг ёнига тушди. Бирпасда ҳовли қушларга тўлиб кетди.

Қушларнинг шошиб-пишиб дон ютишини кузатиб турган Фарҳод яна бир пиёла буғдой олиб келди. Унинг шарпасидан чўчиган қушлар “гур” этиб ҳавога кўтарилишди-ю дон илинжида узоқлашолмай деворга қўнишди.

— Сардор, ростдан ҳам қушларинг сени танишаркан-а, — деди Фарҳод. — Чақирақол, тўйиб олишсин, мен беркиниб тураман.

— Беркинманг, донни сепинг-да, ўзингиз чақиринг, дарров келишади. Улар яхши болаларни танишади, — деди Сардор бир акасига, бир қушларга қараб.

ДУМСИЗ ҚОЛГАН МУСИЧА

Очиқ қолган айвон эшигидан учиб кирган мусича де-раза раҳига қўнди. Шу чоқ ичкаридан важоҳат билан Мош чиқиб келди. Мусича мунчоқ кўзлари билан уни кўрдию жон-пони чиқиб кетди. Кейин худди уни биров қувгандай уй ичини бир-икки айланди. Бироқ кўрқувданми, ҳаяжонданми ҳозиргина кирган эшигини тополмади. Топ-

тоза дераза ойнаси кўзига сезилмади шекилли, чиқиб кетмоқчи бўлиб ўзини ўша ёққа урди. Бироқ тўсиққа учраб қулаб тушди. Мош аввалига нима гаплигини тушунмади. Бундай қараса, семизгина мусича дераза тагида ётибди. Бир маза қилмоқчи бўлиб ўзини ўша ёққа отди. Бироқ мўлжални нотўғри олди шекилли, боши билан ромга урилди. Жони оғриди шекилли, “миёв” деворди. Шовқин-суронга ичкарида телевизор кўриб ўтирган Фарҳод югуриб чиқди.

Шарпани сезган мусича яна учиб бориб ўзини деразага урди. Фарҳод дарров эшикнинг иккинчи табақасини очди. Дераза тепасига илгак солинган экан. Деразани очолмади.

— Э, лапашанг, намунча ҳовлиқасан. Ана эшикни ланг очиб кўйдим, бўлақол, — мусичага гапирди Фарҳод. — Мошдан кўрқма, ҳозир ҳайдавораман.

Мош Фарҳодни тушунди, очиқ эшикдан югуриб чиқиб кетди. Мусича бўлса ҳамон ўзини беҳуда койитарди. Охири чарчаб, дераза раҳида тўхтаб қолди. Фарҳод югуриб бориб ушламоқчи бўлди. Фақат қўлида унинг думигина қолди, ўзи учиб кетди.

— Фарҳод ака, қаранг думи йўқ мусича, — қўлида коптоғи билан кўчадан югуриб кирган Сардор акасини чақирди-да, деворда турган мусичани кўрсатди.

— Мана, думи манда, — деди Фарҳод қўлидаги бир сижим патни кўрсатиб. Думсиз мусича Фарҳоднинг кўзига жуда кичкина, ожиз кўриниб кетди. Ўзидан жаҳли чиқди.

— Бечорани энди ўртоқлари “думи йўқ кал” деб масхара қилади, — ачинди Сардор.

Шу пайт мусичанинг ёнига атайлаб қилгандай чиройли думларини пирпиратиб бошқа бир мусича кўнди. Келган мусича “нима бўлди” дегандай унинг қулоғига “гапирди”. Кейин тумшугига тумшугини қўйиб “ку-ку” деб қўйди. Думсиз сал қадини кўтарди. Лекин кутилмаганда улар ёнида томоқларига чиройли сепкил урилган учинчи мусича пайдо бўлди. Аввал келган мусича секин унинг ёнига сурилди. Қаноти билан туртиб қўйди. Кейин улар бирга учиб кетишди, думсиз мусича эса мунғайганча қолаверди.

— Бечора, ўзинг-да, шошилдинг. Шундоғам қуйвормоқчийдим. Мени кечир. Хоҳласанг думинг чиққунча биз-

никида қолақол, канарейканинг қафасида жой бор, — таклиф қилди Фарҳод.

Мусича мунчоқдай қора кўзларини ундан анча пайт узмай турди, таклифни ўйлади шекилли. Кейин индамасдан учиб кетди.

Бироқ у тез-тез ҳовлида пайдо бўлиб қолар, ҳамон ёлғиз эди.

— Думидан уялиб, ҳеч кимга қўшилмаяпти, — эзилиб ўйларди Фарҳод ҳар гал уни кўрганда. Кейин дарров олдига нон ушоқ, курмак сепиб кўярди. Энди мусича ҳам унга ўрганиб қолди. Фарҳод ҳовлида кўринди дегунча етиб келадиган бўлди. Лекин бир ҳафта бўлди, кўринмай қолди. Оға-инилар эса уни кутишарди. Кўча-кўйда, ўртоқлариникида кўринган мусичага тикилиб қарашар, бизнинг думсиз эмасмикин, деб ўйлашарди-да.

Якшанба кuni эрталаб тўсатдан ҳавода иккита мусича пайдо бўлди. Аввал осмонда роса ўйин кўрсатишди, кейин бир шўнғиб пастга — ҳовлига қўнишди.

— Ака, қаранг ўзимизнинг мусича, — суюниб кетди Сардор.

— Йўғе, иккаласиниям думи бор, чиройлилигини қара, — ишонмади Фарҳод.

— Ўша, мен танийман, чап қанотида оқ доғи бор. Зўр дум ўсиб чиқибди, жудаям чиройли-я, — ўзиникини маъқуллади Сардор.

Мусича ҳам “танидингларми, мен ўшаман”, дегандай болаларнинг ёнидан виқор билан йўрғалаб ўтди. Кейин сал нарида ётган хасни тишлаганича кўкка парвоз қилди. Бақалоқроқ ҳамроҳи унга эргашди.

— Мусичаларингиз яқинда жўжа очади, ана қаранг, — молхона орасидаги оддийгина уячада тухум босиб ётган мусичага ишора қилди Сардорнинг бувиси.

МОШ ХАФА БЎЛДИ

Рустам Мошни жуда яхши кўради. Мош ҳам уни кўрди дегунча югуриб ёнига келади. Қип-қизил тилчасини чиқариб “арз”ини айтади. Рустам унинг миёвлаш оҳангидан нима демоқчилигини тушунади. Бир гал овқат берса, бир гал сув тутади, бошқа сафар эшикни очиб уйдан чиқа-

риб юборади. Ойисига билдирмай пишлоқ, колбаса, тухум билан меҳмон қилади.

Бироқ Мош Рустамнинг ойисидан жудаям кўрқади. Чунки туздонда қолган гўштни ўғирлаб паққос тушираётганда, товухонадаги тухумни тинчитиб, лаб-лунжини ҳам артмай керилиб чиқиб келаётганда қўлга тушиб бекасидан таъзирини еганди. Яхшиям Рустам бор, ялиниб-ёлвориб уйда олиб қолган. Аммо бутун ўша Рустамнинг ўзи Мошни хафа қилди-я...

Боғчадан қайтишлари билан Рустам уйга ҳам кирмай ошхонага югурди. Қорни очганди-да. Қараса хонтахта устида бир коса қаймоқ турибди.

— Оппоқ, оппоқ қаймоқжон, ширин-шакар қаймоқжон, сени роса софингандим-да, ўзиям, — у кичкина бармоғини косага тиқиб олиб ялади, маза!

Рустам қаймоқни жуда яхши кўради. Ҳар доим ойисининг ўзига катта пиёлада қаймоқ берарди. Бироқ ҳозир Тарғилой бузоқ кутяпти, сут йўқ. Ойиси ўртоқларига “сигирим декретда”, деб ҳазиллашади. Рустам шошиб-пишиб саватдаги иссиқ нондан синдириб олди-да, қаймоққа тўғради. Оёғига суркалган Мошга ҳам икки-уч бўлак қаймоқли нон ташлади. Қорни тўйгач, бундай қараса, қаймоқни еб бўлай дебди.

— Ишимиз чатоқ, Мошвой, энди оймга нима деймиз, — кўрқиб кетди Рустам. Кейин жилмайди, — бундай қиламиз, — у бармоғини косага ботириб олди-да, Мошнинг лаб-лунжига, мўйловларига суртди. Ҳеч нарсага тушунмаган Мош шошиб-пишиб лаб-лунжини ялаб олди. Бироқ мўйловини унутди...

— Рустамжон, қаёқдасан, тезроқ ечинақол, чой ичиб оласизлар, — чақирди ойиси.

Рустам Мошга “жим” дегандай лаби устига бармоғини қўйди. Кейин югуриб уйга кириб кетди.

Муаттар опа Сардор билан Фарҳодни қўлларини юндириб, дастурхон атрофига ўтқазди. — Иссиқ нон ёпганман, қаймоқ билан ейсизлар.

— Ойи, менга кулча ҳам ёпдингизми? — сўради Сардор.

— Қаймоқни қаттан олди, сигиримиз туғмаган-ку? — хайрон бўлди Фарҳод.

— Аҳад тоғанг, жиянларим бир маза қилсин, деб ташлаб кетди.

— Биз ҳам сигиримиз туғса уларга қаймоғимиздан берамиз-а, ойи, — кулчага қўл чўзди Сардор.

Муаттар опа коса юзига тўнтариглиқ ликопчани олдию, ҳайрон бўлиб қолди: — Ие, қаймоқ қани?

Болалар ҳам ҳайрон бўлиб бўш косага қарашди.

— Топдим, уни Мош ичиб қўйган, — деди Фарҳод.

— Мана, ростдан ҳам, мўйловларигача қаймоқ юқи очопатнинг, — деб Сардор хонтахта тагида бемалол ухлаб ётган Мошни судраб чиқди-да, ошхонанинг очиқ эшигидан отиб юборди.

— Вой Мош бўлмайд кетсин, қаймоққа нон тўғраб ебди-я! — бош чайқади Муаттар опа.

Нима гаплигини тушунмаган Мош отилиб чиқаркан Рустамга урилиб кетди.

— Ака, Мошингиз ўғри экан, қаймоқни ичиб қўйибди, — чуғурлашди Сардор билан Фарҳод бараварига.

— Ҳа, боя ошхонага кирганимда Мош шу ерда юрувди, — деди Рустам бепарвогина.

Бу пайт ошхона олдидаги ўрик дарахти шохига чиқиб олган Мош Рустамга қараб “уятсиз” дегандай ғалати миёвлади-да, бир сакраб ошхона томига ўтиб кетди. Шу кетганича бир hafta қорасини кўрсатмади.

— Қурмағур мушук қаёққа кетиб қолибди, дайдивой. Омборни сичқон босиб кетибди. Уннинг қопини тешиб қўйишмасин-да ишқилиб, — деди тушлик қилиб ўтиришганда бувилари.

— Билмадиму, Мош биздан хафа, боя боғчада юрганини кўрдим. Чақирсам келмади, — деди ойилари секин.

— Ажаб бўлсин, ким унга ўғрилиқ қилсин дебди, — деди Сардор.

— Мош жуда фаросатли мушук. Анчадан буён ўғрилиқ қилмай қўйганди. Сичқон тутишга жуда устайди, бояқиш, — деди бувиси яна.

— Айб устида ушлаб олиб урганимда ҳам қочиб кетмасдан, оёғимга суркалиб ялинганди. Бу гал тухматга қолгани учун аразлади, — Муаттар опа шундай деб Рустамга қараб қўйди.

Овқатдан сўнг Рустам ҳеч кимга билдирмай боғ томонга ўтди. Мош ариқ чеккасида ниманидир пойларди.

Рустамга кўзи тушиши билан “нега келдинг, овга ҳалақит берма”, дегандай юнгларини хурпайтириб, ўрнидан турди. Кўзи ёниб виғиллади.

— Мош, жон Мош, ма, пиш-пиш, — Рустам қўлидаги кичкина гўшт парчасини унинг олдига ташлади. — Мени кечир, оймга тўғрисини айтдим. Юрақол энди уйга. — Белларини букиб, важоҳат билан турган мушук бирдан юввош тортиб қолди. Рустамга бир қараб қўйди, бироқ гўштга тегмади. Ариқдан сакради, қўшни ҳовлига ўтиб кетди...

Энди кечки овқатга ўтиришганди ҳамки, ошхона эшиги қитирлаб очилди-да, Мош мўралади. Остонада тўхтаб, ҳаммага бир-бир мўралаб чиқди. “Миёв” деб саломлашди.

— Рустамжон, ана мушугинг келди, — деди ойиси қўлидаги косани хонтахта устига қўяркан.

— Мош, ма, пиш-пиш келавер, — бараварига чақиришди болалар.

Бундан дадилланган Мош бир сакраб каравотга чиқди. Тўғри бориб Рустамнинг тиззасига ўтирди.

АДАШГАН БАЛИҚЛАР

Раҳим ака картошка жўякларига сув тараётганди. Ариқда сув бўтана бўлиб оқарди. Енгилгина шабада эсаётгани учун Сардор билан Фарҳод ўзлари ясаган “Бешқамиш” варракларини тепаликдан туриб учирешар, Рустам эса эгатларга қўйиш учун адасига сув қоғоз ташишаётганди. Шу пайт учинчи эгатдаги сув тўс-тўполон, шалоп-шулуп бўлиб кетди-да, ариқчадан оқиш ўрнига эгатга уриб кетди.

— Ада, сув тошиб кетяпти, — чақирди Рустам нима гаплигини тушуниб етмаёқ.

Раҳим ака қўлида кетмони билан югуриб келди, кейин кетмонни ташлаб юбориб, эгатга энгашди.

— Сардор, Фарҳод, қаранглар нима тутдим, — деди Раҳим ака азбаройи лойга беланганидан нималигини аниқлаш қийин бўлган балиқни кўрсатиб.

— Вой балиқ-ку, ада қаранг, ана яна биттаси ёнингизда, — бақириб юборди Рустам.

Балиқ деса ўзини томдан ташлайдиган Сардор ҳеч қаёққа қарамасдан, шалоплатиб лой кечганча пайкал

оралаб югургилаб кетди. — Ада, мана бу сазанни қаранг, ариққа кўндаланг туриб қобди, сувни тоширворибди, жиннивой, — деди у оғзини каппа-каппа очиб, ютоқиб нафас олаётган каттагина балиқни бағрига босиб келаркан.

— Жониворлар, тунов кунги селнинг жатига қолишган бўлса керак-да, бу атрофда йўқ эди бунақанги балиқлар, — деди Раҳим ака Сардорнинг балиғини кўлига олиб.

— Уйга олиб боринглар, кечқурун қовуриб бераман, — Раҳим ака шундай деб, сув уриб кетган жойларни тўғрилашга тутинди.

— Картошкангиз балиқ соптими, Сардортой, — ҳазиллашди Комил ака, балиқ кўлтиқлаб олган болаларга. — Биттасини ташлаб кет, йўл ҳақиға.

— Ҳо, мен уни ҳозир тоза сувда юваман. Кейин уйига олиб бориб кўямиз, — деди Сардор балиқни қаттикроқ бағрига босиб, унинг башарасигача лой бўлиб кетганди.

— Ие, ҳали уйиниям биласанми? — қизиқди Комил ака.

— Биламан, унча узоқмас, — деди Сардор.

— Жа-де, уйига боргунича ўли-и-и-б қолади. Дарёда бунақа балиқлар тўлиб ётибди. Ундан кўра, адамга этамиз, зўр қилиб пишириб берадилар, — жаҳл билан деди Рустам.

— Бу дарёдамас, хув мактабимизнинг орқасидаги ҳовузда яшайди, ўша ерда болалайди. Ўзим кўрганман, ҳозир уларнинг туғадиган пайти. Боғча опамиз айтганлар, бизни ўша ёққа олиб борганлар.

Шу пайт тўр кўтарган Комил ака ҳовлиқиб дала тарафга ўтиб кетди. Сардор ҳақ экан. Сув кўпайиб кетиб, балиқ урчитиладиган ҳовузни ҳам ювиб кетибди. Комил ака билан Раҳим ака ўша ариқдан нақ бир қоп балиқ тутишди.

Сардор хархаша қилавергач, майда балиқларни ажратиб олиб, ҳовлиларидаги бетон ҳовузчага кўйиб юборишди. Болаларга эрмак топилди. Боғчадан келишлари билан ҳар хил пашша, чивин, чувалчангларни тутиб келиб ҳовузчага ташлашади. Балиқлар ҳам болаларни таниб қолишган. Улар ҳовуз четида пайдо бўлишлари билан гуриллаб сув юзига чиқишади. Болалар ташлаган хўрақларни талашиб-тортишиб ейишади, кейин болаларга ўйин ҳам кўрса-

тишади. Балиқлар каттароқ бўлишгач, уларнинг ярмисини боғчаларига олиб кетишмоқчи. Чунки, боғчада ҳам каттагина ҳовуз бор, бекорга бўм-бўш ётибди.

АЛОМАТ БИЛАН САЛОМАТ

— Ойижон, жон ойижон, менга ҳам куён олиб беринг, — ҳар гал Ўткирнинг куёнларини ўйнатиб келгач хархаша қилади Сардор.

— Қўйсанг-чи, аввал уйдаги жониворларингни эплавол. Ким қарайди уларга. Ҳаммамиз эрталабдан кечгача кўчада юрсак, — рози бўлмасди ойиси.

— Ойижон, адажон, ҳўп дея қолинглар. Эшитдиз-ку, кеча молдўхтир ҳам Юмшоқ билан Чаққонни соппа-соғ, яхши қарабсизлар деб мақтаб кетди. Қуёнларни ҳам боқаверамиз. Мен ўт ўра оламан. Тоғамнинг полизида қизил сабзиларнинг майдаси шундоқ қолиб кетибди. Голиб акамга айтсам, берадилар, — укасининг ёнини олди Рустам.

Ниҳоят адалари уларга иккита куёнча олиб берди. Юмшоққа қўшни қилиб уларга икки хонали уйча қуришди. Биринчи хонасида овқатланишади, иккинчи хонада эса ухлашади, — деди адаси Сардорнинг ҳайрон бўлаётганини сезиб.

Куёнчалар жуда чиройли. Иккалови икки хил. Уларнинг бири опшоқ, кўзлари қип-қизил. Иккинчиси кулранг, кўзи ҳам кўкиш. Сардор уларга Аломат ва Саломат деб от қўйди. Болалар ҳар куни боғчадан қайтгач, галмагалдан куёнларни ташқарида ўтлатишади. Кечки сайр айнақса, Аломатга ёқади. Уйчасидан чиқиши билан худди итга ўхшаб осмонга қараб нафас олади, кейин узун қулоқларини диккайтиради-да, бир нима қидиргандай бошини кўтармай ер ҳидлаб кетаверади. Кейин тўсатдан тўхтайдди, ўзига маъқул майсани куртиллатиб чайнайди, орачора Саломатга қараб ҳам қўяди. Саломат бундай пайтларда шеригидан кўра кўпроқ Сардор билан ўйнайди. Унинг оёқлари орасидан физиллаб уёққа ўтади, физиллаб буёққа ўтади, икки оёқда туриб узоқ-узоқларга қараб ҳам қўяди. Майсалар устига ағанаб-ағанаб олади. Сардор тутқазган сабзини олдинги оёқлари билан ушлаб карсиллатиб шун-

дай ғажийдики, Сардорнинг оғзидан сўлақлари оқиб кетади.

— Аломат, ҳўв Аломат, қани буёққа кел-чи. Бир Саломат билан кураш тушгин, кўрай. Ким зўр экан? — анча узоқлашиб қолган оқ қуёнчани чақирди Сардор.

Аломат дарров тўхтаб орқасига, Сардорга қаради. Лекин жойидан жилмади.

— Ҳой, локатор, нима, гапга тушунмайсанми, тезроқ кел. Агар ўзим борсам калтак ейсан, — жаҳли чиқди Сардорнинг.

Аломатнинг ўжарлигидан Саломат хижолат тортди. Кейин, “қўявер ўша қулоқсизни” дегандай Сардорнинг қўллари, юзини ялаб-юлқади.

— Бор-е, ҳаммаёғимни шилта қилиб ташладинг, шалпангқулоқ. Аканг мени хафа қилди, энди ўзидан кўрсин, — у югуриб бориб Аломатнинг бўйнидан қисиб ушлади-да, қафасига қамаб келди. Бирдан Саломат хомуш тортиб қолди, ўтламай ҳам қўйди. Сардор зерикди. Саломатни уйчасига олиб кирди, Аломат ичкари хонада экан. Сардор унинг илгагини солди. Кейин Саломатга иккита сабзй ташлади.

— Айтганимни қилганингда, сен ҳам сабзи еган бўлардинг, — деди Сардор кўзини мўлтиратиб, лабини қимтиб турган Аломатга мушт дўлайтириб...

Сардор уйғонди-ю, юзини ҳам ювмасдан қуёнчалари ёнига борди. У тагин Аломатга бир нарса бўлса акаларимдан балога қоламан, деб кўрқарди. Уйча ёнига бориб қараса, Аломат турган хонанинг эшикчаси очиқ. Қуёнчалар ёнма-ён ўтирволиб “нонушта” қилишяпти.

— Вой шалпангқулоқ-ей, акангга раҳминг кепти-да, эшикни қанақа қилиб очдинг? — ҳайрон бўлди Сардор.

Саломат бўлса “энди, бу биз-да” дегандай бир ирғишлаб Сардорнинг ёнига келди, кейин югуриб бориб акасига суркалди.

ЗАФИЗФОН

Сардорларнинг ҳовлиси этагидаги янги иморатнинг эгалари ҳали кўчиб келишмаган. Лекин томорқаларига экиб қўйган мевали дарахтлари аллақачон ҳосилга кир-

ган. Эгаси йўқлиги учунми деярли ҳар бир дарахтга қушлар ин қуриб олган. Қуёш чиқмасданоқ қушларнинг чағир-чуғури бошланади. Айниқса, ҳовлига кираверишдаги каттакон мирзатерақдан бошпана топган Зағизғон жуда маҳмадона. Кимнинг уйида нима бўлаётгани-ю, қаердан тузукроқ нарса ўмариш мумкинлиги ҳақида маълумот тўплаб, сўраган-сўрамаганга шангиллагани-шангиллаган.

Муаттар опа эндигина соққан сутини сузаётган эди, Зағизғоний шангиллаганича ҳовлини уч айланиб ўтди.

— Оғзингга ёғ, тўйлар бўлсин, — деб қўйди Муаттар опа унинг кетидан.

— Бугун сутни пиширмайман, юз олсин. Меҳмон келади шекилли, — деди Сардорнинг пиёлачасига кўпириб турган янги сутдан қуяётиб.

— Ким келади, ойи? — севиниб сўради Сардор. Чунки у анчадан буён Шаҳзодаларникида турган бувисини жуда соғинганди. Шунинг учун у меҳмон бувиси, Шаҳзод, Валишер бўлишини жуда-жуда хоҳларди.

Сутни сопол товоқларга қуйиб, саватга жойлаган Муаттар опа уни илгакка иларкан, бепарво жавоб қайтарди: — Билмадим.

— Унда меҳмон келишини қаердан билдиз?

— Зағизғон айтди, — жилмайди ойиси.

— У қаердан билибди, гапига тушунасизми?

— Тушунаман. У ҳеч қачон ёлғон гапирмайди. Ишонмасанг, қараб тур, кўрасан.

— Бўпти.

Чиндан ҳам кечки пайт бувиси билан Шаҳзод кириб келса бўладими.

— Бувижон, келишингизни бизга Зағизғон айтди. У қаердан билганин-кин-а, — шоша-пиша сўради Сардор, бувиси билан ачом-ачом қилгач.

— Олашақшақми? Бало қуш-да у, билмаган нарсаси йўқ. Бироқ ўғрилиги ёмон-да, — деди бувиси Сардорга чўнтагидан ёнғоқ олиб бераркан. Сўнг қўшиб қўйди: — Мана шу ёнғоқни ҳам ҳаққа эккан. Пўчоғи жуда қаттиқ.

— Вой, у ўғрими? — бараварига сўрашди болалар бувиларига яқинроқ сурилишиб.

— Шунақа одати бор. Кўзига кўринган керак-нокерак нарсани уясига ташийди. Қарғиш урган-да.

— Қарғиш қаттиқ урадим, бувижон? — сўрайди Фарҳод.

— Урганда-ки... Олқиш олган одам қанчалик кўкарса, қарғиш олган одам шунчалик азобга қолади. Айтишлари-ча, Зағизгон Турон маликасининг суюмли канизаги бўлган экан. Канизак ниҳоятда гўзал, одобли, хушхулқ бўлганидан Малика унга жуда ишонаркан. У канизакка саройдаги ҳамма хоналар — емакхона, ошхона, хосхона, меҳмонхона, ҳатто хазинахонанинг ҳам калитини бериб қўйган экан. Канизак жуда ҳалол, ҳеч нарсага берухсат қўл теккизмаскан. Бироқ ярамас шайтон уни йўлдан урибди. Маликанинг хосхонасида турган хушбўй ироқисовунлардан биттасини олиб, аста қўйнига солибди. Малика буни сезмабдими, индамабди. Эртаси куни унга Ҳиндистондан келтирилган ананас ёқиб қолибди... Хазинахонадаги қора қутичада сақланадиган тилла тўғноғич кўзини қамаштирибди...

Канизак нарсаларни ўғирлашга ўғирлар экану кун-уззукун саройда бўлгани учун улардан фойдалана олмас экан. Фақат кечқурун ётиш олдидан бир зум қўлига олиб, ҳурсанд бўлиб қўяркан. Кейин-кейин канизакнинг ҳулқи ҳам ўзарибди. Сал қаттиқроқ чиққан товушдан чўчиб кетадиган, юрганда ҳам кўзи атрофдан олмакесак терадиган бўлиб қолибди.

Бундан Малика ташвишга тушибди. Унинг кетидан пойлай бошлабди. Бир куни қараса, канизак жондан азиз кўрган қизчасининг билагига тақиб қўйган марварид шодаларидан бирини ечиб олаётган эмиш. Маликанинг дили қаттиқ оғрибди. — Азизхон, ўзимдан сўрасанг, сенга ҳам келтиртириб берардим. Наҳотки норасиданинг буюмига кўз олайтирсанг. Сендан буни кутмагандим. Берган нон-тузимга рози эмасман. Сени Ҳаққа солдим. Илоё биринг икки бўлмасин, кўзинг мол-дунёга тўймасин. Сираям одам сонига кирмагин-а, — деб юзига фотиҳа тортибди.

Биласизларми, шунда нима сир рўй берипти. Канизак турган жойида кичрайиб-кичрайиб қушчага айланиб қолибди. Қўлидаги марварид шодаси тушиб, оёқларига ўралибди. У марвариддан қутулмоқчи бўлиб ҳақкалаб-ҳақкалаб юрибди. Қўрқиб кетганидан қўллари ўрнида пайдо бўлган қанотларини силкитиб учиб кетибди. Сарой ҳов-

лисидаги чинорга қўнибди. Гапирмоқчи бўлибдию оғзидан фақат “ҳақ-қа, ҳаққа” деган товуш чиқибди.

— Ҳа, энди сен одам эмас, ола ҳаққасан, — дебди Малика ҳам ачиниб, ҳам нафратланиб. Сўнг қизчасини бағрига босибди-ю, сарой ичкарасига кириб кетибди.

Қизчанинг билагидаги марварид шодаларидан яна бири ерга тушиб қолибди. Чинорда туриб буни кўрибди. Уёқ-буёққа олазарақ қараб олгач ерга тушиб, марваридни тумшугига илибди-да, аллақаяққа учиб кетибди. Шундан буён у нарса ўғирлаб, изғиб юраркан, — дея ҳикоясини тугатибди бувижонлари.

Болаларнинг бўлса шундай чиройли қушчага ҳам раҳмлари келибди, ҳам хафа бўлишибди.

— Бувижон, қачон бўлсаям Зағизғон ўз ҳолига қайтадими? — сўради Фарҳод.

— Қачон ёмон одатини ташласа, — жилмайди бувиси. — Лекин шайтоннинг гапига кирган одам ҳеч қачон яхши бўлмайди. Ҳалиям тушпа-тузук ўғри-ку, у. Аммо ақли ҳамон ўша, инсонлик чоғларидагидек ўткир. Оллоҳ инсоф берса ажабмас, ноумид шайтон, болам, — қўшиб қўйди бувиси набирасининг жавдираб турган кўзларига қараркан.

Эртаси куни Фарҳод билан Сардор теракка чиқиб, Зағизғоннинг уясини текширишди. У ерда икки донагина қуш тухуми турарди.

— Ойи, Зағизғон яқинда одамга айланса керак, — деди Сардор ойиси ишдан келиши билан. — Инида фақат ўзининг тухумлари турибди. Ўғирликни ташлаганга ўхшайди.

АРЗ

Раҳим ака хизмат сафарига кетди. Кечқурун ойиси, ҳар ҳолда далда бўлар, деб Рексни шундоққина остонага боғлаб қўйди. Аксига олиб авваллари овозиям чиқмайдиган итнинг кечаси билан товуши ўчмади.

— Рустамжон, юр, қарайлик-чи, ит ўлгурга бир нарса бўлган шекилли, — ўғлини уйғотди Муаттар опа.

Улар чиқиши билан ит жим бўлиб қолди.

— Рекс, уялмайсанми, намунча ангилладинг, ҳеч кимни ухлатмаяпсану, — койиди Рустам итини.

Рекс ётган жойида унга бир қараб қўйди. Кейин олдинги ўнг оёғини кўтариб, панжасини кўрсатди. Рустам югуриб бориб оёғини ёриққа солди.

— Ойи, оёғини қаранг, қон!

— Вой шўрим, шўрликнинг оёғини нимадир кесиб кетибди-ку! Тили йўқ-да, айтолмасдан, ангиллайверган. Бор, дори қутини олиб чиқ. — Муаттар опа итнинг оёғини силаб турди-да, эҳтиётлик билан панжа орасидаги шиша синиғини олиб ташлади. Ит вангиллаб юборди. — Бирпас чида, жонивор, — Муаттар опа қутичадан йод олиб, жароҳатга сурди. Кейин бинт билан яхшилаб ўраб, боғлади.

— Эрталабгача яхши бўлиб қолади, чидагин. Ўзинг катта итсан-ку, — деди Рустам Рекснинг бошини силаб. Рекс чиндан ҳам уларни бошқа безовта қилмади.

ФАРИШТАНИНГ ҚАЙТИШИ

— Ҳаммаёғи саранжом-саришта, болалари одобли хонадоннинг фариштаси бўлади, — дейдилар Фарҳоднинг бувижониси.

— Бувижон, фаришта қанақа бўлади? — сўрайди Фарҳод.

— Фариштами, фаришта юзлари ойдаи, кўзлари юлдуздаи, қадди-басти ниҳолдай, оппоқ кўйлакли қиз суратида бўлади. У озода, аҳил, меҳнатсевар болаларни яхши кўради.

Уч оға-ини ботирлар уйимиз фариштали бўлсин, деб бир-бирлари билан уришмай, алдамай, одобли бола бўлиб юришади.

Лекин кеча нима бўлдию Фарҳод дастурхон ёнига яланг бош, майкачан келиб ўтирди. Ўзига узатилган чойни тўкиб юборди. Ўтирганлар безовталанишди.

— Бугун уйимиздан фаришталар кўтарилибдими дейман, — дедилар бувижон афсус билан.

Шунда ҳамма Фарҳодга қараб қолди.

— Фарҳод, нега кўйлаксиз, дўпписиз келдинг, юзингни ювдингми ўзи? — сўради Рустам.

— Шунинг учун ҳам чойинг тўкилибди-да. Бунинг устига ҳеч кимга салом ҳам бермадинг, — деди Сардор.

— Боя сезгандек бўлувдим-ай, орамиздан кимдир сирпаниб чиқиб кетгандек бўлувди, — деди ойиси.

— Йўқ, йўқ, фаришта кетмасин, мен ҳозир, — Фарҳод югургилаб ичкарига кириб кетди. Бир зумда ўзига қараб, чиройли бўлиб чикди. — Ассалому алайкум, ойижон, бувижон, акажон. Яхши ётиб турдингларми?

— Ваалайкум ассалом, катта йигит бўлинг. Қани менинг ёнимга ўт-чи, — ёнидан жой кўрсатди бувиси.

Фарҳод ойиси узатган чойни кўрқибгина олиб, олдига қўйди. Кейин аста бувисидан сўради: — Энди фаришта қайтиб келадими?

— Бўлмасам-чи! У ҳозир сен билан ёнма-ён кириб келди-ёв. Қара, ўзинг ҳам уст-бошингни тузатиб, фариштадек бўлиб қолибсан, болажоним. — Уч оға-ини бир-бирларига жилмайиб қўйишди.

ХАЙРЛАШУВ

— Қадрли болажонлар, карнай-сурнай овозини эшитяпсизми? У кишиларни тўйга — уч оға-ини ботирларнинг суннат тўйига чорлаяпти. Бугун уларнинг адалари юртга ош бериб, ўғилларининг катта йигит бўлиб қолганлигини билдириб, ўзининг дастлабки оталик вазифасини адо этмоқчи экан. Эрталабданоқ бу ҳовлида тўй ҳаракати бошланиб кетибди. Каттакон кўчқор сўйилиб, сергўшт палов дамланибди. Уч оға-ини ботирлар эса кимхоб тўн, марғилон нусха дўппиларини кийиб, ясанибтусаниб тўйбола бўлиб олишибди. Карнай-сурнай, чилдирма жаранглаб “боламас” бўлибди.

Бувижонлари чиройли тойчоқнинг белига духоба ёпқич тўшаб, тойчоқнинг юганларига, ёпқичнинг гирдига тикилган дастрўмолчалару, турфа туморларни тикиб, тоға-хола, амма-амакилари тўй болаларга атаган сарпосуруеларини олиб, ўйин-кулги билан ҳовлига кириб келишибди. Гиж-бадабанг тўй бўлиб тойчоқ устидан ҳам, уч оға-иниларнинг бошларидан ҳам сочқилар сочилибди, исириқлар тутатилибди. Уч оға-иниларнинг ўртоқлари бўлса уларга ҳавас билан тикилишибди. Негаки “қўллари ҳалолланган” оға-инилар энди катта бола бўлишларини, катта-катта кишилар ҳам уларга ҳурмат ва ишонч билан қарайдиган бўлишларини тентдошлари билишар экан-да.

Ниҳоят уч оға-ини учун атайлаб қопланган етти қават духоба-атлас кўрпалар тўшалиб, уч оға-ини уларга ётқи-зилибди. Ойижонлари эса бошига оппоқ рўмол ташлаб, кўлини бир коса унга тикқанича Оллоҳдан йўллари оқ, дардлари йўқ бўлишини тилаб турибди.

Махсус уста болаларнинг “кўлини ҳалоллаб” чиқиб кет-гач, ҳамма қариндош-уруғлар уларни табриклаб, кўлла-рига суюнчилар беришибди.

Адалари эса Фарҳоднинг бошини силаб, ана ўғлим, энди сен Ван Даммдан ҳам кучли бўлдинг, дебди.

Азиз болажонлар, рухсат берсангиз, ҳикоямни шу ерда тугатсам. Негаки, уч оға-ини ботирлар қаттиқ ҳаяжондан сўнг мириқиб уйкуга кетишди.

Эрта-индин оёққа туриб чопқиллаб кетишса, ким би-лади, яна қандай ҳангомаларни бошидан кечиришаркин. Ана ўшанда, насиб этса, сизлар билан яна учрашамиз.

ЗАФАР ИСОМИДДИНОВ

АРСЛОНШОҲНИНГ ПАТИРИ

(шеърлар)

ТАНГАБАЛИҚ

Яшаш жойи чўл экан.
Тутиб гулга боғладим.
Аттанг, ўтин ҳўл экан.
Ғалвирда ёғ доғладим.

Ҳув шаршара шовулар.
Тап-тақир чўл — сўлим-да.
Ит хотиржам вовулар.
Пичоқ тушди кўлимдан ...

Улгурганим йўқ қайраб.
Итим ношуд посбон-да.
Тангабалиқ шўх сайраб,
Учиб борар осмонда.

ҚАНОТЛАР

Кенжа қиз-да, ардоқли.
Сурма эсда. Хина-чи?
Ҳам маржон, ҳам балдоқли.
Бунча гўзал Ниначи.

Эсан шамол сойликдан,
Арзимаиди чўчишга.
Оғирлашди бойликдан,
Йўл бўлсин-ей, учишга.

ҚИРҚОЁҚ

Ялқовлигим сал кетди.
Вақт мажбурлар шошмоққа.
Кун ботганда гал етди
Энг охирги бошмоққа.

Ўрмон аҳлин чорлаган
Карнай-сурнай куйи-да.
Бугун бахти порлаган
Товусхоннинг тўйи-да.

Юриб билдим ... кўзимдан
Зигирча ёш оқмади:
Шошиб кийган ўзим-да
Пойма-пой бошмоқларим.

СОЯ ЎҒРИЛАРИ

1

“Ўтирсангиз ярашар.
Соямнинг кенглигини!
Билолмай лол қарашар
Нимага тенглигини.
Узоқдан кўрганда ҳам
Уч марта таъзим қилинг.
Соямдан турганда ҳам
Уч марта таъзим қилинг ...”

2

Тегиб дарахт ғашига
Гуноҳларга ботманглар.
Бу хабарни ташиган
Ҳақкага тош отманглар:
“... Суробини тўғрилаб,
Индамас этишибди.
Соясини ўғрилаб.
Чўл томон кетишибди”.

ИККИ ЧУМОЛИ ВА ТОШБАҚА

— Абадий муз, қори йўқ,
 Ғалати чизиқ экан.
 — Кўриб чиқдим ғори йўқ,
 Чўққисиз қизиқ экан.

— Эҳ, қанийди, тоғимиз
 Биздай хаёл сурсайди.
 “Кетдик!” деган чоғимиз.
 Тўрт оёқлаб юрсайди ...

— Ҳаракати сустгина.
 — Чунки олдин юрмаган.
 — Жаҳонгашта дўстгинам,
 Юртлар кўп биз кўрмаган.

Йиғлаб эсга оламиз
 Яхши кўрар боғимиз.
 — Тўхта, тушиб қоламиз,
 Ўзи юрар тоғимиз.

ҚОЧОҚ ЛАҚҚАБАЛИҚ

Шабада сал эси-ю,
 Қад кўтариб кўринди.
 Толдан новда кесди-ю,
 Най ясашга уринди.

Ие, тутунми тол олди?
 Ўт қаларди Чувалчанг.
 Лаққабалиқ лол қолди,
 Най чаларди Чувалчанг.

Сувга қармоқ ташлади!
 Нар қоч бу шумликдан.
 Лаққа чопа бошлади
 Қирғоқдаги кумликдан.

ТУЛКИ

Кўрингани биргина,
Отайми ё тутайми?
Ўртамизда киргина,
Оёқяланг ўтайми?

Майсаларнинг бўйини,
Белимга урилади.
Яна қанча, куйиниб,
Ўйлайман: юрилади?

Милтиғим осиб олдим,
Учрабман энг шумига.
Кўққисдан босиб олдим.
Оғритмасдан думига.

“Кечирасиз, билмасдан”.
Ўқ қопти жавонимда.
Араз, гина қилмасдан
Ялади товонимдан ...

УДДАБУРОН ОНА ЎРДАК

“... Бирдан шамол тинибди.
Ботир тушиб туядан
Яна отин минибди”.
Қани, чиқдик уядан.

Тошбақани кўрсангиз,
Қумни ўйган бўларди.
Панжангизми? Юрсангиз,
Чўлда куйган бўларди.

Панжангиз куймайдиган
Қирғоққа борамиз-да.
Эртакни суймайдиган
Йўқдир-ов орамизда?

“Кўрса, от хуркадиган,
Жим пиёда юрибди.
Ўт-олов пуркайдиган
Аждаҳони кўрибди”.

Сувнинг кўз олганини.
Чўзманглар саф тузишни.
Эшитмас қолганини
Билмайдиган сузишни.

БОДРИНГНИНГ ОРЗУСИ

Кўм-кўккина пўстгинам
Айланмасдан сариққа,
Узиб деҳқон дўстгинам,
Яқин қўйса ариққа.

Салқинида саҳарнинг
Сезмасам йўл озорин.
Бориш билан шаҳарнинг
Қизитворсам бозорин.

ПОДШО БИЛАН БАҚА

— Шуям ҳаёт бўлди-ю.
Дунёнг — қамиш, сувгина.
Бақа, бахтинг кулди-ю,
Қарашларинг қувгина.

Ҳовуз суви, кўрсанг-чи,
Сал бўлса-да парланган.
Саройимга юрсанг-чи,
Ҳар хонаси зарланган.

— Англаганга ўхшайман:
Нархи чақа кунимни.
Зар хонага тўшайман,
Олай бақатўнимни.

ТИЛЛА САНДИҚ ЭГАСИ

Келсин, шошмай ҳалитдан,
Эгасидан сўрайман.
Қуёш нури калит-да.
“Майли” деди, бурайман.

Мунча иссиқ истара ...
Тилла сандиқ очилди.
Ҳар томонга писталар
Тизза бўйи сочилди.

Зар сандиқни ёпаман.
Нур калитни бергани,
Қуёш томон чопаман.
Келинг, писта тергани.

БИЧУВЧИ МУШУК

Она сичқон ялинди:
— Борми сутин ичувчи?
Жим. Қўнғироқ чалинди.
Келган Мушук — бичувчи.

— Тўшларин ёзасиз-да.
Бир хил бўлсин нимчаси.
— Матолар тозасидан.
Ярашади шимчаси.

Вақт зиқ, тезроқ бўлайлик.
Юмшоққина қўлчами?
Ана энди кўрайлик:
Қанча эн-бўй ўлчами?

Бештайди сичқон бола,
Мушук бичди қунт билан.
Сийлади Сичқон хола
Мушукбойни сут билан.

— Хиралашди хотирам.
Белгиладим дафтарга:

Буюртмалар кўп бирам.
Қарай-чи, гал Каптарга.

Новчаси — Жирафаси.
Кичкинаси — Чумоли.
Ҳа, байрам арафаси.
Бор денг дўшни, рўмоли.

Яна дер кетатуриб:
— Зўр тикувчи Тулкига
Оборинг эрта туриб.
Сўнг, қўшилди кулгига.

ЧИВИН

Аравани тортишга
Куч етмай, От ҳориди.
Роса буғдой ортишган.
Яхши Чивин бориди.
Белига ўрагани
Ингичкайди қилданам.
От шошди сўрагани:
— Кучлимисан Филданам?
— Дўст қийналиб турганда,
Ёрдам бериш шарт, — деди.
Паст-баландда юрганда,
Қаноти сал лат еди.

МАЖНУНТОЛ

— Кўлинг чўзсанг этади,
Булутдан ол сиёҳ боп.
— Рангни тўқроқ этади
Кўшиш учун гиёҳ топ.
— Ёз, ярар қуш патимиз.
Жуда хомуш турибди.
— Сувга ёзган хатимиз
Ўқияпти, кўрибди.

УЙҶУ ПОЛВОН

Тун зиёси бойиган.
Теварак тинч, саришта.
Уйқу полвон тойига
Йўл кўрсатар Фаришта.
Дилдорахон, алла-ё.

Кичик экан тариқдан,
Нурлиликда Ой экан.
Учиб ўтар ариқдан,
Қаноти бор Той экан.
Дилдорахон, алла-ё.

Нур устига нур тўлиб,
Ёритворди эшикни.
Уйқу полвон жўр бўлиб,
Тебратеди бешикни:
Дилдорахон, алла-ё.

ЖИРАФАЛАР ЎҚИЙДИГАН ГАЗЕТА

“Янги ўқув йилидан
Жорий янги қоида.
Муаллимлар дилидан
Шодланар: иш жойида.

Ҳар Жирафа боласи
Битта синф саналар.
Рост, бировин холаси
Айтди дашном, таъналар.

Шерикка дарс бузганча,
Қоғозқуш учирмайди.
Узун бўйнин чўзганча,
Мисолни кўчирмайди”.

“Ниҳоят кашф қилинди
Баланд дарахтли ерлар”.

“Маҳорат кам, билинди,
Ютди футболчи Шерлар”.

“Синдбоддай бир сўзлик-да,
Сайёҳимиз журъатли.
“Абадий қор, музликда”
Ҳикояси суратли”.

“Диққат, ўқинг эълонни!
Ердаги юмуш учун
Ишга олинг Илонни”.
“Уят, зар-кумуш учун
Қолдиришармиш тўйни.
Шартлашгандай бўлмаса:
Жирафахоннинг бўйни
Маржон билан тўлмаса”.

“Томоша кеч еттида.
Келинг, кўнгил хўшларга!”

Раҳмат, икки четидан
Тутиб турган Кушларга.

КЕЧИКТИРИЛГАН КЕЧКИ ТОМОША

Ўтирволиб Жайрага,
Тулкихон иш қайраган.
Бўривой ҳайронгина:
Ёнида Жайронгина.

Олмахон дер: — Тамаки
Чекманг, Тимсоҳ амаки.

Сўрагач Сичқон Филдан:
— Бўшми?
Фил қолди тилдан.

Текширар Айиқхоним,
Назорат каттаси-да.

Томошабинлар сони
Ортиқ-ку паттасидан.

Нурда жилога тўлган
Товусойнинг атласи.
Ўн Қуёнга жой бўлган
Кенгурулар халтаси.

Уларнинг ҳаммасига
Солинади жарима.
Ҳаққа дер аммасига:
— Соат етти ярим-а...

Тошбақанинг бахти-да:
Етиб келди “вақти” да.

БҰРИ

Шуълалар оқ, ялтироқ,
Диққат қилинг изларга.
Дам оламиз қалтироқ
Кирмасидан тизларга.

Сувдонда сув қуриган.
Тугаган гўшт, нонимиз.
Учраш қийин Бўрига,
Қийнамасак жонимиз.

Қочган шохга урилиб,
Шерга ўхшар, дўстларим.
Жардан ўтдик, Бўрили
Ерга ўхшар, дўстларим.

Жонзот йўқ бу инда ҳам.
Юзга шамол урилар.
Зерикарли чиндан ҳам.
Қаердасиз, Бўрилар?

Қўйиб гугурт қутини,
Галма-галга отамиз.

Тарқар порох тутуни.
Хато! ... Кулиб қотамиз.

Эҳ, ўқ тугаб қолди-да.
Ҳа, тўғри, шу йўлиди.
Бўри чайла олдида ...
Ё итмикин ... улиди.
Айтгандим-ку: қурмайлик,
Сув бўйига чайлани.
Кетиб қолар, турмайлик,
Келамиз-да айланиб.

САЁҲАТЧИЛАР

Бошида қўл қовушмас.
Рост-да, ов ҳам ишмикан?
Хавотирли товушмас.
Чайқалган қамишмикан?

“Ҳеч ким қуруқ қайтмаган”,
Дейишгандай мўлмикан?
Акам билмай айтмаган:
Суви тоза кўлмикан?

Зерикдим сал турибоқ,
Қорин тез очармикан?
Илмоғини кўрибоқ,
Ҳар томон қочармикан?

Атроф-ку, дил хушловчи.
Кўзни олар нурмикан?
Балиқларни ушловчи
Уйда қолган тўрмикан?

Кулса-кулар, қармоқни
Мухторга берсаммикан?
Эҳтиётлаб бармоқни,
Шох-шабба терсаммикан?

ИСТЕЪДОДЛИ ЧИГИРТКА

Иродаси синмаган
Қашшоқ экан Чигиртка.
Тинчимаган-тинмаган
Машшоқ экан Чигиртка.
Бўлар гул дасталаса,
Саҳна мисол ариқлар.
У қўшиқ басталаса,
Айтаркан-да Балиқлар.

КАШНИЧБЕКАНИНГ ТУФИЛГАН КУНИ

Ўт қаламай ўчоққа
Бўяр эди кўзини.
Гули сизмас кучоққа
Бузоқ билан Кўзини:
— Уят, хамир қормапти,
Қара, элак, унига.
— Қойил, билиб бормапти
От туфилган кунига ...
— Гул бер, таъзим этайлик.
— Вой упали юзини.
— Жон Бузоқ, тез кетайлик,
Еб қўймасдан ўзини.

ЁҚИМЛИ ИШТАҲА

— Жа суст пичан ўрими.
— Ўроқ битта-да, Говмиш.
— Бериб турган Бўрими?
— Ҳа.
— Сабаб?
— Бугун овмиш.
— Эчки! Сабзи, карамлар
Кел, қолмасин ҳалига.
Оламиз-да ғарамлаб,
Ўриб галма-ғалига.

УМИДА ЮСУПОВА

ДИЙДОР

(жажжи ҳикоялар)

ВАҚТ

Шамол кеч куздан дарак беради. Оёқ остида дарахт барглари ғичирлайди. Қуп-қуруқ япроқлар уқалади. Қуёшнинг тафти пасайган. Тунлари чарақлаётган юлдузларни кузата туриб, қайсидир юлдузнинг учганини кўриб, ҳушёр тортасан, бу яхшилик аломати эмас, деб уқтиришади кексалар.

Табиат бежиз онага қиёс этилмайди, гоҳ кийинтиради, тўйдиради, гоҳ қақшатади. Фасллар алмашиши, табиат ҳодисалари ҳеч қандай тўсиқсиз, қаршиликсиз такрорланади. Ҳатто инсон табиатнинг ўткинчи меҳмони эканлигини эслатиб туради.

Вақти келиб, ҳамма нарса умрини ўтаб бўлади. Ҳаётда неча-неча баҳорларни соғиниб, қўмсаб яшайсан, киши, бироқ умринг ўтиб бораётганини, кексалик қадам ранжида қилаётганини сезиб, хомуш тортасан.

Вақт — одил ҳакам. У ҳеч кимга шафқат қилмайди. Ҳеч кимни кутиб ўтирмайди. Баъзан улгурмаган ишларни кимдир, афсусланиб эслайди, аммо вақтни ортга қайтаришга ожиз. Вақт эса ножўя қадамлар эвазига ҳисоб-китоб талаб қилади.

Вақт — ойна. У кимнингдир кўр-кўрона хатти-ҳаракатини адолат кўзгусида намойиш этади. Ҳеч ёшлигини тарк этгиси келмаётган кимса овози йўғонлашиб, бўйи, фикри, ўзидан баландлашиб қолган фарзандига боқиб, кексалигини тан олади. Кун-кеча отасидан насиҳат эшитиб юрган одамнинг ўзи бугун донишмандга айланганини пайқайди, тақдирга тан беради.

Вақт — ҳамон илгарилайди. У бир зум тин олиб, ўзинг ҳақингда фикр юритишга йўл бермайди. Ҳар куни ташвишларга кўмилиб яшайсан, режадаги ишни тугатиб, енгил нафас оласан.

Бироқ, вақт эртанги кун режаларини олдинга суради. Яна ташвишлараро югуриб-еласан. Дераза ортида кўчага термулиб ўтирган, ниятлари ҳам бошидаги рўмолидек оппоқ онахоннинг нималарни ўйлаётганини тушунишга ҳаракат қиласан.

Қирғинбарот йилларга ярим асрдан ошган бўлса ҳам қаердандир бехосдан келиб қоладиган бирон яқинини кутаётганга ўхшайди. “Бедарак кетди”, “Ҳалок бўлди” қабилидаги гапларга ишонмайди.

Вақт ўтаверади. Деворда осиелиқ турган қадимий осма соатнинг “чиқ-чиқ”и сокин сукунатни бузади, гўё оламда фақат шу соатнинг овозидан бошқа шовқин йўқдек туюлади.

Бу онахонни яхши биламан. Унинг турмуш ўртоғи ҳам бир вақтлар навқирон йигит бўлган. Билакларидан куч ёғилган. Аммо урушнинг дастлабки кунлари кўнгиллилар қатори фронтга отланган. Урушга кетишган дастлабки кун, кузатувлар, шовқин-сурон, йиғи-сиғи билан тўлиқ майдон ... сўнг ютиб юборгудек, ҳувиллаган мўъжаз ҳовли ... ҳамон кечаги кундек ёдида. Ўксиб-ўксиб йиғламаган кун йўқ эди. Қанча вақтлар оқиб ўтди. Не синоатлар бўлмади. Вақтлар, ташвишлар, тасаллилар кишини ҳамма нарсага кўниктирар экан. Эркак қўлидан қолишмайдиган қўллари қанча меҳнатларни уддаламади. Не-не иссиқ-совуқни кўрмади бу бошлар ...

Тили чиқмай онасининг ёнига кирган гўдаклари бугун кап-катта кишилар. Шукр, қилган заҳматию, тортган азоби эвазига фарзандлари меҳнатсевар, одобли бўлиб улғайдилар. Ҳурмати жойида. Аммо қалбининг аллақасери ҳамон қоронғу. Шу тинч, бахтиёр кунларни, деб жон фидо қилган одамнинг ўзи ораларида йўқ. Ота ўрни ҳамон ҳар вақт билиниб турар экан. Яқинда бир ўғли фарзандини уйлади. Невера келинлик бўлди. Тугал, тўкис тўй бўлди. Бироқ сезиб турди, ўғли унга билдирмай ... йиғлади. Отасини кўмсади. Тўй бошида турувчи отанинг ўрни кўп билинар экан. Фарзандлари бахтини кўриш ҳар қандай отаонага насиб этсин экан.

Онахон ҳар намоз ўқиганида узундан-узоқ тиловат қилади, қўлларини фотиҳага олиб борганида, кафтлари кўз ёшларини қўшиб, юзини силайди. Начора, ўтганларни фақат эслаш, хотирлаш билан кифояланасан экан, киши. Вақтни эса жиловлаш қийин. У фақат интилади, ҳеч ким ва ҳеч нарсани кутиб турмайди. Ҳаётдаги айрим унутилмас дақиқаларни йиллар саҳифаларга муҳрлайди. Шу билан бирга кўпларни тақдир синовидан ўтказади. Онахон ва унга ўхшашлар ҳаётда юзлаб учрайди, бироқ уларнинг тақдирлари хилма-хил. Кимдир турмуш тарзини ўзгартирган, ёлғизликка дош беролмаган. Кимдир садоқатда собит, ёлғиз. Яна кимдир мурғаклари кўзига чўп солиб, ўз айшини ўйлайди, кимдир эса етимхонадаги болаларга иссиқ бағридан жой беради.

Ер эса яхшию ёмонни бирдек кўтарганича айланаверади, вақт илгарига сурилади. Мавриди келганда, ё мукофотлайди, ё жазолайди.

Соат “чик-чик”ини эшитяпсизми? У ҳаммани савобли, хайрли ишларга чорловчи бир даъватга ўхшайди.

КҮНГИЛ ҒУБОРИ

Ёмғир узлуксиз ёғади. Эндигина шаклланаётган дарахт баргларини чертиб-чертиб ёғади. Қаттиқ қиздирган куёш нурларидан сўнг атрофни чулғаган чанг, ғуборлар ёмғирда ювилади, борлиқ тозаланади.

Шамолдан бандларда рақс тушаётгандай юлқинаётган барглар ёмғирда ялтирайди. Кўлмаклар тўлқинланади, ойналарда илон изи ҳосил қилаётган ёмғир томчилари пастга ўрмалайди. Наиманинг кўзлари борлиқни кузатади. Иссиқ уйнинг деразаси ёнида, ойнани чертаётган ёмғирга унсиз тикилади. “Атрофдаги ғуборлар ювилади, албатта, лекин ... кўнгили ғуборларини қандай ювиш мумкин?” — пичирлайди лаблари.

Кўнгили ғубори ... Негадир Наима бошдан ўтказганларини ачиниш ҳисси билан эслайди. Умуман олганда унинг ҳаётидан кўнгили тўлган кунларнинг ўзи бўлганмикин? ...

“Мен бахтиёрманми? Нима учун қувонч билан ғам ёнма-ён яшайди? Нима учун кўнгилингга ғуборлар тўлади, изтиробда яшайсан, қийналасан?” Шу тахлит ўйлар

унга тинчлик бермайди. Наима зимдан бахтли. Эри бинойидек, қўли гул ишчи. Ўзи бир неча фарзандга она. Рўзғори бут. Болаларининг ширинлигини айтмайсизми? Бири-биридан суюкли. Аҳён-аҳёнда қўли ишдан бўшаб, ёлғиз қолганда ўйлар уни ўз гирдобига олади. Унинг ўзи гўё жисми билан баҳслашади, тортишади. Баҳс ниҳоясига етмайди. Наима юмушлари томон шошади, аммо ундаги баҳс эртасига, индинига яна давом этади. Наимани кимдир таъқиб этади, ҳаётдаги ўрнидан кўнгли тўлмайди.

Инсон қизиқ ... феъл-атвори хилма-хил. Киши аччиқланганда ёки кайфияти бузилганда бировнинг кўнглига сабабсиз озор етказганини ўзи сезмай қолади. Ёки озгина мақтовлардан ғурурланиб, босар-тусарини билмай қолади. “Кўзини ёғ босибди”, дейишади улар ҳақида. Ёки амал курсисига ўтирганда тамагирлик, порахўрлик, бирор нарса илинжида яшаш, манфаатпарастлик уни эгаллаб олади. “Туппа-тузук одам амалдор бўлиб, бировни менсимай кўйди”, деб кўйишади яна.

Наима буларнинг ҳаммасини бошидан ўтказган. Бировга яхшилик қилиб, биров унга ташаккур билдирса, вужуди, жисми тинчланди, кимнингдир дилига озор етказганда оромини йўқотди. Қалби ғуборланиб, руҳи қорайгандек бўлди. Ўзидан-ўзи нафратланди. Ғубор гоҳ озайиб, гоҳ катталашади, руҳини эзади. Кўпчилик ичида ўзини ёлғиз, ночор ҳис қилган кунлари кўп бўлган. Наима бошлиқ бўлиб ишлаган пайтларда кўп оилаларни кузатди. Улар орасида хотинини ҳурмат қилган эркакларни ҳам кўрди, хотинига муте бўлгану онасига озор берганларни ҳам. Бири-бирининг “кўзини боғлаб” хиёнат кўчасида кезганларни ҳам. Булар ҳам кўнглига ғубор бўлиб кирди. “Наҳотки, — дейди унинг қалби, — Азиз инсон шунчалик пасткаш”. Жоҳил эр қўлида нафсонияти топталган тенгқурларини кўриб, қалби ўртанди. Бу фоний дунёда биримиз бечора, биримиз зўравонликда умр кечирамиз, ахир Аллоҳ таоло олдида ҳамма тенгку — деб ўйлайди у.

Яқинда ичкилик туфайли беш норасида гўдаги билан ажралишган эр-хотин можаросига гувоҳ бўлди. Ичкиликка ружу қўйган эр калтаклардан қалби мажруҳ хотинини фарзандларига қўшиб қувиб чиқарди, кўнгли бошқага

чопганмиш. “Нега шундайларга тўзим, инсоф бермайсан, Худойим, — деб ёлворади руҳан. — Нега юраклар шунчалик кирлашиб кетган, ифлосланган?”

Бир куни ўзини нохуш сезиб, боши ёстиққа тегди. Бир неча кун шу алфозда ётиб қолди. Боши ёстиқда, дард билан олишяпти-ю, болаларига, эрига ачиниб кетди. На овқатда маза бўлди, на ётиш-туришда ... Аллоҳдан соғлиқ тилади. Эрталаб сал мадорга киргандек бўлди. Ўрнидан кўзғалиб, хамир қорди, нон ёпишга тушди. Тандирдан иссиқ кулчаларни узаётганда кенжатоёйи мактабдан келиб қолди. Онасининг оёққа турганини кўрибоқ, портфелини иргитди, югура келиб, бўйнидан кучоқлади.

— Аяжон, энди ҳечам оғриманг, жон ая, бўптими? ... —

Шу гапларни такрорлардию кўз ёшлари юзини юварди.

— Албатта, ўғлим. Энди ҳеч оғримайман, вой Худойим-ей, — Наиманинг ҳам кўнгли бузилиб кўзларига ёш келди. Болалари бахтига тан-жони соғ бўлишини астойдил тилади, сўнг кулчалардан бирини ўлига тутқазди. Ўғли Наиманинг юзидан ўпди, кулчани еганча ўйинга берилди. Наима киши бошига тушадиган дард ҳам, кулфат ҳам фақат яратгандан, деб тушунди. Ўғлини кузата туриб ундаги беғуборликнинг умри боқий бўлишини, ёши улғайганда иймон, соғлиқ у билан бирга улғайишини астойдил тилади.

— Инсон зотининг ўзида инсоф, диёнат бўлмаса, оддий насихатлар унинг қалбига таъсир қилармикин? Қани энди руҳингни қўл билан ушлаб, кафтингда томоша қилсанг. У балки гуноҳлардан қорайиб, иллатлардан кўнги озар даражага етган бир нарсадан иборат бўлармиди? Йўқ, дунёда яхшилар кўп, улар билан олам гўзал, ҳаёт гўзал. Губорлардан покланиб яшагинг келади, фарзандларинг камолини кўргинг келади.

Ҳа ... губорларни ювиш мумкин, у ҳам бўлса, савоблар билан, инсонгарчилик билан.

Наима енгил нафас олди, назарида фикри тиниқлашиб, руҳи енгиллашгандай бўлди.

... Ёмғир секинлади шекилли, ташқарида шовқин пайсайдди. Бир томондан уфқда ботаётган қуёшнинг ярим гардиши, сўнгги қизғиш нурлари борлиқни бир зум чулғади ...

ФАХР

Даврон кўпчилик қуршовида ўртоқлари қатори поезд томон талпинаркан, онасига сўнгги бор назар ташлади. Онасининг кўзларида ёш ҳалқаланганини кўриб, кўнгли бузилиб кетди.

— Ойи... Бу нимаси, ахир ... Мен фронтга кетаётганим йўқ-ку.

— Ҳа-ҳа... — Она дарҳол кўз ёшларини рўмоли учига ар-ти. Ўзини кучаётган ўғлининг елкаларидан силаб-сийпади.

— Кечир, ўғлим. Сени кўз ёши қилиб кузатаман, деб ўйламагандим...

Поезд гудоги йигитларни сергаклантирди, кўшлар қатори Даврон ҳам кузатувчиларга қўл силтаб, вагонга чиқди. Поезд жойидан қўзғалди. Узоқлашаётган поезд ортидан она термулиб қолди.

“Дарвоқе, нега йиғладим-а? Ўғлимнинг кўз ўнгидан бу ҳолатим кетмайди энди. Уруш йилларида оналар ўз нуридийдаларини йиғлаб-сиқтаб, фашистларни лаънатлаб, фронтга жўнатганлар. Ҳозир-чи?... Нега кўз ёши қилдим? Ўғлим Ватанни ҳимоя қилишдек шарафли бурчни ўташ учун бораётганидан хурсанд бўлмайманми?” Шукур, у мактабни “аъло” баҳоларга битирди. Майли, йигитлик бурчини ўташи керак. Замон тинч. Ана шу тинчликнинг кўриқчиси бўлиш шараф эмасми?

Ўғлим, сенинг журъатли, мард, дадил бўлиб ўсганлигиндан хурсандман. Хизматда саботли бўл. Ой бориб, омон қайт”. Поезд уфққа бош қўяётган қуёшни кузатаётгандай, ғарб томон елиб борарди. Унинг чинқириғи элас-элас қулоққа чалинади.

Осмонда қизғиш оқшом булутлари пайдо бўлиб, бир бурчида ёрқин юлдуз порлаб, кўзга ташланади. Кўздан йўқолиб бораётган поездга сўнгги бор нигоҳ ташлаган она йигитларни тинч-омон хизмат қилиб қайтишларини Аллоҳдан дил-дилидан сўради...

ЭҲ, ВАҚТ, ВАҚТ...

Соатларни кўргани кўзим йўқ. Қуриб кетсин улар, дегим келади. Бунча кўп, қаёққа қарамай, доим рўпарамда. Катта электрон соат, занг урари, “ку-ку”лайдигани... Бе-

зорман улардан. Нега, дейсизми? Соатлар-да ҳамиша шоширадиган. Уни қилиш керак, буни қилиш керак, у ишга улгуриш, бу ишга вақт топиш ... Чарчамай иложи йўқ. Тўғри, ҳамма нарсага вақт топилар, кундалик юмушларга улгуриш мумкиндир, бироқ киши дастур асосида ишлаётган темир одамга ўхшаб кетади. Ҳаммасидан ҳам умрнинг ҳар сонияси ҳисоб-китоб билан ўтаётганини, қариллик сари яқинлашаётганини эслатади соатлар. Бирдан хомуш тортаман. Тан бермай иложи йўқ, вақт шундай шафқатсиз нарса эканки, на кутиб туради, на ортга қайтариб бўлади.

Одатдаги кунларнинг бирида, аҳён-аҳёнда мени ўйга толдириб, дилимни ғашловчи ўша соатни буткул унутиб, ўз ҳолимча сайр қилмоқчи бўлдим. Аъло кайфият билан табиатнинг гўзал гўшаларидан бири-истироҳат боғи томон йўл олдим. Баъзан ана шу хотиржамгина дам олиш кишини фаромушлиқдан чалғитади. Атрофга кўз югуртириб тўймайман. Боғдаги шўх-шодон томошалардан кўнглим тоғдек кўтарилиб, хиёбон бўйлаб қадамлайман. Завқим жўшиб, болалар қатори менинг ҳам арғимчоқ учгим, ўйинчоқ отларга мингим келди. Ногаҳон, рўпарамдан яқин дугоналаримдан бири чиқиб қолди. Саломлашдик. Курсилардан бирига ўтириб, мириқиб суҳбатлашар эканмиз, деган ўйда уни салқинроқ жойга таклиф қилдим. Аммо у билагидаги хитой соатига ишора қилиб, шошаётганини, дўкондан у-бу харид қилиб уйга қайтиши, талай ишлари кутиб турганини рўкач қилиб жўнаб қолди.

Яна ўша соат, ўша вақт, дедим алам билан. Кайфиятим бузилди. Бир оз айланмоқчи эдим, лекин энди айланишга иштиёқ қолмаганди. Хўш, дейман ўзимга-ўзим, мен бекорчиманми? Ахир, уйда бўлсам, бир зум тек ўтирармидим? Шу пайтда кимларгадир кўнғироқ қилишим, яна майдачуйда ишлар билан шуғулланишим эсимга тушди. Йўлдаги тижоратчи йигитдан соатни сўрадим, хийла маҳал бўлиб қолибди. Улгуришим мумкинлигини англаб, уйга чопдим.

Ҳаёт солиб қўйган қолипга қон-қоним билан сингиб кетганимни, бу қолипдан ҳеч қачон чиқолмаслигимга яна бир бор иқрор бўлдим. Ҳа, беҳуда вақт ўтказиш ҳам тентаклик-ку, ахир.

Кулоғим остида эса электрон соатнинг “чиқ-чиқ”и баралла эшитилиб турарди.

ҚАЙИҚЧА

Ўғлим қайиқча оқизишга ишқибоз.

Кичик тахтача, мих ва оқ қоғоздан ишланган қайиқча сув бетида қалқиб-қалқиб сузади. Қайиқча оқизиш билан банд бўлгани учун унга сувга тушиб кетиш хавфи ҳақидаги огоҳлантиришлар, танбеҳлар қулоғига кирмайди.

Тўлқинлар узра қалқийётган қайиқ эмас, унинг орзулари сузарди гўё. Оқ қоғоз — елкан. У ҳам ўғлимнинг орзулари каби оппоқ. Қирғоқларга урилиб-сурилиб сув оқими бўйлаб сузади, у билан ёнма-ён ўғлим ҳам чопади. Ҳовли саҳнини кесиб ўтадиган ариқча унинг “денгизи”. Қайиқча — улкан кема. Унда кўп “кишилар” бор. Улар тақдири “кичик капитан”га боғлиқдек безовталанади у.

Унинг ўз ишига астойдил берилишидан дам хурсанд, дам ҳадик билан қараб-қараб қўяман. Кечадан буён урилиб-берилиб битган қайиқча унга олам-олам қувонч бағишлар, гўёки дунёда у ва ягона қайиқчаси бордек. Уни кўриб бир зум ўйга толаман. Дарвоқе, хизматдан қайтиб, уй ишларига унаб кетаман. Кун бўйи боғча режимдан зерикиб, эркинликка чиққан ўғлим бир зум мен билан суҳбатлашгиси келади. Аммо менинг у билан суҳбатлашгани фурсатим йўқ. Доим шошаман. Ўғлимнинг ҳаракатлари диққатимни тортиб, ўйлантириб қўйди. Беихтиёр ишимни қўйиб, уни кузатаман. Ўғлим ўзидан узоқлашайётган қайиқча ордидан чопади, гўё ўз мақсадлари томон чопайётгандек ...

Қайиқча эса тўлқинлар узра қалқиб-қалқиб сузади ...

АЁЛ

Аёл қалбидаги меҳр қаердан? У қайдан олар экан шунча куюнчакликни? Меҳр-муҳаббат, фидойилик ҳисларида тўлиб-тошган қайси чашмадан? У қайдан олган экан, садоқатни, вафони? Бор вужуди билан севади ягона бир юракни. Унга борлигини бахшида қилар, муҳаббати билан обод қилар янги бир хонадонни.

Қайдан олган экан аёл бардошу тоқатларни? Кулфатларни сабр билан енгади, тоқат билан замин ҳозирлар эртанги куннинг қутлуғ келишига.

Аёл қалбидаги фидойилик қаердан? Ташвишлардан чиқиб, ташвишларга кўмилар. Ижодкорлик унинг касби, яратишдан чарчамас. У онадир. Жон бағишлар мурғак инсонга. Унинг сеҳрли, тафтли қўлларида камол топар янги бир фарзанд. Майин, жозибали алла билан улғаяди гўдаклар.

Аёл қайдан олган шунча гўзалликларни? Бу гўзаллик унинг қалбидан ишига, қадамларига кўчган. У борган жой обод, унинг хонадони тўкис. Аёл кимдан олди шунча муруватни, диёнатни? Табиатми унинг қалбини меҳр чашмасига тўлдирган? Дунёда бахтиёрлик бўлсин учун табиат ато этганми унга шунча нафис хислатларни?

Баъзан кўзларида алам, изтироб ёшлари оқади. Баъзан ширин суҳбатидан аччиқликлар туюлади. Аммо улар замирида ноҳақликлардан норозилик сезилади. Аламли кўз ёшлари беҳуда эмас, у муҳаббатини, азизлик дарахтини қуришдан асрамоқчи. Аёл қалбидаги меҳрни куёшларга қиёслағум. Шу меҳр, ҳарорат абадий иситсин дунёни. У меҳру муҳаббати билан чароғон қилсин хонадонларни — қалблар хонадонини.

ЭЗГУЛИК ЙЎЛИ

Нималарни ўйлаяпсан? Муштумдеккина юрагингга олам дарди жо бўлгандек безовтасан... Дунёни титратаётган ғала-ғовурлар сенинг тақдирингни ҳам четлаб ўтмагани ҳақиқат. О, сен ҳақингда нималарни ёзишмади... Сен баъзан гап-сўзлардан бошингни ҳам қилиб, баъзан энсанг қотганча ўз ишингдан қолмайсан. Кундалик юмушларинг ичра шўнғиб кетасан. Ҳаётнинг шундай қонуниятлари борки, уларни ҳеч қачон ҳеч қандай куч ўзгартиролмайди. Сен буни ҳамиша ҳис этасан, шунинг учун юмушингдан қолмайсан. Қани энди дунё эзгуликлар асосига қурилса... Қани энди одамлар қалбидан кўтарилаётган меҳру муруватни, оқибатни, одамийликни жойига қарор топтириш фақат сенинг қўлингга бўлса...

Шунингдек, сесканиб ички бир титроқ борлигингни қамрайди, қачонки автобусда тик турган ҳомиладор аёл рўпарасида ўриндиққа ястаниб олган эркакни кўрганда, эр бошига иш тушганда ўз жонини қутқариб томошабин бўлиб турган забардаст эркакка кўзинг тушганда... Шунга

ўхшаш ҳодисалар эшитганларни сескантирмаётгани, виждонини уйғотмаётгани, лоқайдлиги қийнайди сени...

Сен аёлсан, меҳр-шафқат тимсолисан, кези келса дунёни илитгудак меҳринг бор. Сен рўзғор ташвишларида расталараро кезасан. Шу вақт озгин, нимжонгина болаларини атрофига ўраб, хайр-садақага қўл узатиб ўтирган аёлга кўзинг тушади. Аввалига парво қилмоқчи эмассан, чунки пулинг ҳисобли. Аммо қадамларинг оғирлашади, хайр-эҳсон ҳақидаги ривоятлардан бирини эслаб даҳшатга тушасан: бир вақтлар икки дўст-қадрдонлардан бири вафот этади. Тирик қолгани ўлган дўсти билан қабрга қўйилади, нариги дунёни ўз кўзи билан кўрмоқчи бўлади. Бир оздан сўнг ўлган йигит жаннатга тушиши муқаррар бўлиб, улар жаннатда юрганларида тирик йигитнинг қорни очади. Шунда ёнгинасидаги ариқда сут ва турли ширинликлар оқиб ётганини кўришади. Ҳалиги йигит улардан тановул қилишга уринади. Бироқ на бир қултум сув ича олади, на бир бурда нон ея олади. Ҳеч бир нарса унинг қўлига илинмайди. Ҳайрон бўлиб турганда, ногаҳон ширинликлар ичида оқиб келаётган бир дона қоп-қора куйган кулчага кўзи тушади. Уни осонгина тутиб олади...

Кейинчалик бу ҳақда бир донишманддан сўраганида, у бу ҳодисани қуйидагича изоҳлайди: сен ва хотининг кўп хасис экансизлар. Хайр-эҳсон деган нарсадан ҳазар қилар экансизлар. Бир куни хотининг нон ёпаётганида бир кулча чўғ устига тушиб, куйиб кетади. Қорайиб кетган кулчани хотининг ўша вақтда дарвозадан хайр сўраб кирган бир гадойга бериб юборади. Сен тутиб олган куюк нон — хайр қилинган ўша кулчадир.

Сен шошиб аёлнинг қўлига пул тутқазасан, болаларингга харид қилган нарсаларингдан унинг этагига тўкасан. Бу сенинг эзгу ишларингнинг давоми эди. Сен олижаноблик йўлида кетиб боряпсан...

МУНДАРИЖА

Муртазо Қаршибой. Буюк муқаддимадан буюк янгилиниш сари	3
Нигора Йўлдошева (шеърлар)	22
Нигора Усмонова (шеърлар)	31
Музаффар Комилов. Буюк фикҳ олимаси	34
Нозим Расул (шеърлар)	37
Шодмон Сулаймон (шеърлар)	39
Умид Бекмуҳаммад. Ташбеҳлар	45
Рустам Мусурмон. Чавандоз умрнинг шиддати.	49
Яшаш керак. Қандай? Қанақа?	51
Илҳом Ботиров (шеърлар)	59
Жаҳонгир Холмирзаев. Овчи (ҳикоя)	64
Нуриддин Исмоилов. Харид (ҳикоя)	73
Эски одамлар (ҳикоя)	80
Озода Тўрақулова (шеърлар)	86
Алимардон Ҳайитов (шеърлар)	91
Фотима Ислом қизи (шеърлар)	93
Феруза Шодиева (шеърлар)	95
Дилфуза Бўрибоева (шеърлар)	98
Кавсар Турдиева. Янгиланаётган қадамлар	101
Илёс Мирзиётов. Ваҳҳобийлик таълимотининг араб дунёсига тазйиқи ва инқирози	111
Иззатулла Саъдинов (шеърлар)	118
Маъмура Абдураҳимова. Гул япроғидаги исм (ҳикоя)	128
Бешикдаги бек болам (ҳикоя)	130
Беқасам тўнлар кийиб (ҳикоя)	133
Сайёра Шодиева (шеърлар)	136
Аввалбек Рўзимурод (шеърлар)	143
Дилбар Донабоева (шеърлар)	146
Фаррух Ҳамроев. Сўз тузалса — эл тузалар	148
Эрпўлат Бахт (шеърлар)	154
Уста Очил Ҳазрат (шеърлар)	159
Умида Нурматова (шеърлар)	162
Сафар Барноев. Қанотланинг, дўстларим	164

КЎРИК-ТАНЛОВ ГОЛИБЛАРИ АСАРЛАРИ

Шарифа Салимова. Тонгга қасам (шеърлар, публицистик мақолалар)	168
Она юрт	168
Бизга сўз айтсангиз, Ватандан айтинг	170
Аёл уйғонмаса, уйғонмас миллат	177
Момо ер	185
Тонгга қасам	192
Нурларнинг қайтими нур бўлади	195
Ватан	200
Қодир Эгам, Туркистонни асрагил	201
Менинг ўзбек тилим, онажон тилим	202
Камол Матёқубов. Салтанат ва аёллар.	204
Маъсума Аҳмедова. Бировнинг ҳаёти (ҳикоялар)	226
Оддий ҳикоя	226
Тожи опанинг тугуни	232
Ёмғирда	238
Бегим кунлар	241
Бировнинг ҳаёти	245
Карим Норматов. Истиқлол маънавияти (мақолалар)	254
Миллий ғоя ва мафкура	254
Истиқлол маънавияти	263
Тарих сабоқлари ўргатади	267
Вафо Файзулло. Мангу лаҳза (шеърлар)	280
Муҳаббат Ҳамидова. Янги уч оға-ини ботирларнинг саргузаштлари. (қисса)	296
Зафар Исомиддинов. Арслоншоҳнинг паири (шеърлар)	328
Умида Юсупова. Дийдор (жажжи ҳикоялар)	340

ИСТИҚЛОЛ УМИДЛАРИ
Адабий-ижтимоий альманах

Муҳаррирлар Т. Алимов, А. Акбаров
Рассом А. Бобров
Тех. муҳаррир Е. Толочко
Мусахҳиҳа Г. Азизова

ИБ № 0753

Босмахонага берилди 30.07.99. Босишга рухсат этилди 24.04.2000. Формати 84×108¹/₂. Босмахона қозоқи. Шартли босма табоғи 18,48. Нашр табоғи 16,01. Жами нусха 2000. Буюртма № 7951. Баҳоси шартнома асосида.

“Чулпон” нашриёти, 700129, Тошкент ш. Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг ижарадаги Тошкент матбаа комбинатида босилди. 700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўз2
И83

Истиқлол умидлари. Альманах. Шеърлар, ҳикоялар, тадқиқотлар // Таҳрир ҳайъати: О. Матжон, Р. Сафоев, Ж. Раззоқов ва бошқ. — “Чулпон”, 2000. — 352 б.

Ўз2